

ISSN:2791-3732

DƏDƏ QORQUD DÜNYASI

“Kitab-i Dədəm Qorqud əla
lisan-i taife-i Oğuzan”

**Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi
Bakı Dövlət Universiteti**

**Filologiya fakültəsi
“Dədə Qorqud” Elmi-tədqiqat laboratoriyası**

**DƏDƏ QORQUD DÜNYASI
BEYNƏLXALQ ELMİ-NƏZƏRİ JURNAL**

**WORLD OF DEDE KORKUD
INTERNATIONAL RESEARCH-THEORETICAL JOURNAL**

**МИР ДЕДЕ КОРКУДА
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ**

ISSN:2791-3732

№1(6)

Jurnal ildə 2 dəfə nəşr olunur.

Bakı –2023

Baş redaktor:

Fil.ü.f.d. Almara Vəzir qızı Nəbiyeva

Məsul katib:

İlhamə Məhəmməd qızı Babanlı

Redaksiya heyəti:

Akad. Muxtar Kazımoğlu

Prof. Adil Məhəmməd oğlu Babayev

Prof. Səhər Hidayət qızı Orucova

Prof. Mahmud Qara oğlu Allahmanlı

Prof. Məhərrəm Paşa oğlu Qasımlı

Prof. Ramiz Baxşəli oğlu Əskər

Prof. Aida Şahlar qızı Qasıмова

Prof. Tahirə Qəşəm qızı Məmməd

Dos. Fəridə Hicran Talib qızı

Dos. Qafarova Səməngül Hüsü qızı

Fil.ü.f.d. Ülviyyə Akif qızı İbrahimova

Fil.ü.f.d. Samirə Şükür qızı Quliyeva

Müəlliflə redaksiyanın mövqeyi uyğun gəlməyə bilər.

“Dədə Qorqud Dünyası” Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal

Bakı, 2023 – 206 səh.

Redaksiyanın ünvanı: AZ-1148, Z.Xəlilov küç, 23. I saylı korpus,

II mərtəbə, otaq 215

Telefon: (012) 539-09-29; (070) 225-18-69

E-mail: dedeqorqud.dunyasi@gmail.com

© Toplunun materiallarından
istifadə edərkən istinad zəruridir.

XÜSUSİ BURAXILIŞ

ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEV 100

Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyevin 29 sentyabr 2022-ci il tarixli sərəncamı ilə 2023-cü il Azərbaycan Respublikasında “Heydər Əliyev İli” elan edilmişdir.

Azərbaycan dövlətçiliyində silinməz izlər qoymuş, milli mənsubiyyəti ilə ömür boyu fəxr etmiş, qürur və ictimaiyyətə mənbəyimiz olan Heydər Əliyev bütün dünyada Azərbaycanın rəmzi kimi qəbul edilir. Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərini həmişə qoruyub və gələcək nəsillərə ərməğan edib.

Xalqımız daima onu uca tutur və böyük qürurla anır.

“Kitabi-Dədə Qorqud”u, onun hər kəlməsini hər bir azərbaycanlı məktəb illərindən başlayaraq öyrənməlidir. Belə ki, gənc nəsil bunları nə qədər dərindən mənimsəsə, millətini, xalqını, vətənini – müstəqil Azərbaycanı da bir o qədər sevər.

H.Əliyev

DƏDƏ QORQUD KƏLAMI

Yum vereyim, xanım:

Yerli qara tağın yıqılmasun!

Kölgəlicə qaba ağacın kəsilməsün!

Qamın aqan görklü suyun qurımasun!

Qanadların ucu qırılmasun!

Qadir səni namərdə möhtac etməsün!

Çaparkən ağ-boz atın büdrəməsün!

Çalışanda qara polat uz qılıcın gedilməsün!

Allah verən umuzın üzülməsün!

Axır-sonu arı imandan ayırmasun!

Ağ alnunda beş kəlmə dua qıldıq, qəbul olsun!

Yığışdırsun-duruşdırsun günahınızı,

Adı görklü Məhəmmədə bağışlasun!

Xanım, hey!

Xeyir-dua verək, xanım:

Yerli böyük dağın yıxılmasın!

Kölgəlicə uca ağacın kəsilməsin!

Coşqun axan gözəl suyun qurumasın!

Qanadlarının ucu qırılmasın!

Qadir Tanrı səni namərdə möhtac etməsin!

Çaparkən ağ-boz atın büdrəməsin!

Döyüşəndə böyük, iti polad qılıncın gödəlməsin!

Allah verən ümüdün üzülməsin!

Ölüm anında pak imandan ayırmasın!

Ağ alnunda beş kəlmə dua qıldıq, qəbul olsun!

Bağışlasın günahınızı,

Adı gözəl Məhəmmədə bağışlasın!

Xanım, hey!

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCANÇILIQ MƏFKURƏSİ

Səhər Hidayət qızı Orucova

*BDU, “Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı” kafedrası
filologiya elmləri doktoru, professor
bdu-folklor@mail.ru*

XÜLASƏ

Ümummilli lider Heydər Əliyev rəhbərlik etdiyi dövrlərdə azərbaycançılıq məfkurəsini siyasətinin təməlinə çevirmişdir. O, azərbaycançılığı ön planda tutaraq siyasət yürütmüşdür. Ümummilli Lider istər nitqində, istər imzaladığı qərarlarda, fərman və sərəncamlarda bu məfkurəni yaşatmışdır. Məqalədə Ulu Öndərin siyasi və ictimai görüşlərindəki Azərbaycan və azərbaycançılıq ideyasından ətraflı söz açılır.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, ulu öndər, xalq, milli-mənəvi dəyər, milli dövlətçilik

Hər bir xalqı formalaşdıran, onu yaşadan adət-ənənələri, bu fonda inkişaf edən milli-mənəvi dəyərləridir, dövləti digərlərindən fərqləndirən isə milli dövlətçilik ənənələridir. Dünyada öz adətləri, milli dövlətçilik ənənələri ilə seçilən, eyni zamanda əxlaqi, mənəvi dəyərlər aşıl原因an xalqlar, dövlətlər sırasında Azərbaycan dayanır. Azərbaycan xalqının da, dövlətinin də əsasında dayanan ənənələr qədim köklərə söykənir, bununla belə keçmiş ilə gələcək arasında qırılmaz bağ rolunu oynayır. Bu bağ ilə xalq arasında bağlılıq quran dahi lider Heydər Əliyev hər zaman ənənələrin misilsiz rolunu yüksək qiymətləndirmişdir. Ümummilli Lider Heydər Əliyev ölkəmizə rəhbərlik etdiyi bütün dövrlərdə — istər 1969-cu ildə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi seçildəndən sonra, istərsə də müstəqil Azərbaycan Respublikasının Prezidenti olandan sonra qədim ənənələrin formalaşdırdığı milli-mənəvi dəyərləri ön planda tutaraq onun qorunmasında və inkişafında böyük rol oynamışdır.

Müstəqilliyin dayaq sütunlarının, milli-ideoloji əsaslarının, suveren dövlətçilik institutlarının yaradılması məhz Ulu Öndərin adı ilə bağlıdır. Xalqın təkidli tələbindən sonra hakimiyyətə qayıdan Ümummilli Lider Heydər

Əliyev Yeni Azərbaycan Partiyasının yaradılmasının altıncı ildönümünə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqdakı (21 noyabr 1998-ci il) nitqində müstəqilliyimizə zərər vurmaq istəyən bir qrup şəxsə yönələrək vurğulamışdır: “Sovet İttifaqı dağılandan sonra Azərbaycan böyük çətinliklərdən keçərək öz müstəqilliyini əldə edibdir. İndi biz bu müstəqilliyi saxlamalıyıq, müstəqil Azərbaycanı yaşatmalıyıq, inkişaf etdirməliyik. Bu böyük tarixi vəzifəni, bu tarixi missiyanı hansısa xırda siyasətçilərin iddialarına, şıtaqlıqlarına, yaxud da ki, ayrı-ayrı hay-küylərinə biz qurban verə bilərikmi? Bu, heç vaxt ola bilməz!”.

Hər bir xalqın xoşbəxtçiliyi onun müstəqilliyi ilə bağlıdır. Bunu çoxları dərk etsə də, bəzən dəyərini bilmirlər. Ulu Öndər çıxışlarında bu məsələyə toxunur, müstəqilliyin qədrini bilməyi vurğulamışdır: “Müstəqilliyi elan etmək hər bir xalq üçün, hər bir ölkə üçün tarixi hadisədir, böyük xoşbəxtlikdir. Amma müstəqilliyi yaşatmaq və onu dönməz etmək, sarsılmaz etmək bundan da böyük vəzifədir, bundan da çətin vəzifədir, bundan da böyük xoşbəxtlikdir”. (Yeni Azərbaycan Partiyasının yaradılmasının altıncı ildönümünə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqda nitqindən (21 noyabr 1998-ci il). Prezident Sarayında respublika iqtisadiyyatının və həyatın digər sahələrinin cari məsələlərinə həsr olunmuş müşavirədə (21 iyun 1994-cü il) də eyni məsələyə toxunmuşdur: “Azərbaycanın müstəqil dövlət olması, xalqımızın azadlığa çıxması tarixi hadisələrdir və biz bunları qiymətləndirməli, əldə edilmiş nailiyyətləri əbədləşdirməliyik. Bu, istər bizim, istərsə də gələcək nəsillərin qarşısında duran strateji vəzifədir”.

Heydər Əliyevin siyasi və ictimai görüşlərinin sayəsində milli-mənəvi və əxlaqi dəyərlərimiz, adət-ənənələrimiz bütün istiqamətlərdə qorunmuşdur. Heç şübhəsiz ki, onun müdriklik fəlsəfəsinin əsasında da məhz kökə, adət-ənənələrimizə, milliliyə, çoxəsrlik dövlətçilik tarixinə bağlılıq dayanır. Ümummilli Lider Heydər Əliyev prezident kimi hakimiyyətinin ilk illərindən həm xalqa, həm də siyasətinə güvənmiş, onu açıq şəkildə bildirmişdir. “Ostankino” dövlətlərarası televiziya şirkətinə müsahibəsində (6 iyul 1993-cü il) demişdir: “Azərbaycan müstəqil dövlətdir və indən belə heç vaxt hər hansı başqa dövlətin tərkibinə daxil olmamalı, kiminsə vassalı, yaxud müstəmləkəsi olmamalıdır”. Azərbaycan Respublikasının Elmlər Akademiyasında ziyalılarla görüşdə çıxışında (21 sentyabr 1993-cü il) da bu məsələyə toxunan uzaqgörən Ulu Öndər Azərbaycanın bir müstəqil dövlət kimi öz taleyinin sahibi, öz torpaqlarının sahibi, öz hüquqlarının sahibi olacağını və gələcək firavan

həyatını özü quracağını əminliklə söyləmişdir. Respublika Ali Sovetində gənclərin nümayəndələri ilə görüşdəki nitqində də bu məsələyə diqqət çəkmişdir(22 sentyabr 1993-cü il): “Əgər indi dövlət müstəqilliyimiz, milli azadlığımız körpə uşağın ilk addımlarına bənzəyirsə, bir neçə ildən sonra dövlətimiz, ölkəmiz, xalqımız güclü, iradəli addımlarla irəliləməli, böyük inamla hərəkət etməlidir”.

Ümummilli Lider tariximizi çox yaxşı bilmiş, qədim dövlətlərin siyasətinə yaxından bələd olmuş, müasir dövlətçilik ənənələrinə uyğun olanları tətbiq etmişdir. Pekin İctimai Elmlər Akademiyasında çıxışında (9 mart 1994-cü il) Ulu Öndər müstəqilliyimizin möhkəmləndirilməsinin zəruriliyini vurğulamışdır: “Dövlət istiqlaliyyətinin əldə edilməsi Azərbaycan xalqı üçün tarixi hadisədir və bizim vəzifəmiz, məqsədimiz istiqlaliyyətimizi, beynəlxalq mövqelərimizi hər vasitə ilə möhkəmləndirməkdən ibarətdir”.

Respublikanın milli təhlükəsizlik orqanları əməkdaşlarının peşə bayramı gününün təsis edilməsinə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqdakı nitqində (5 iyul 1997-ci il) Ümummilli Lider milli təhlükəsizliyin təməlində dayanan milli mənafe məsələsinə toxunmuşdur: “Biz müstəqil Azərbaycan dövləti yaradırıq və onu elə yaratmalıyıq ki, daim yaşasın, heç bir qüvvə onu heç vaxt heç yana əyə bilməsin, heç bir dövlət gəlib bizim, Azərbaycan xalqının milli azadlığını, müstəqilliyini əlindən ala bilməsin. Bunun üçün də hər kəs bu müstəqilliyi qorumaqdan ötrü sadıq olmalı və öz şəxsi mənafeyini milli mənafedən aşağı tutmalıdır. Milli mənafe, dövlət mənafeyi hər şeydən üstün olmalıdır”.

Uzaqqörən lider Azərbaycan xalqına məxsus olan adət-ənənələrinin yaşadılmasını türk xalqları birliyi müstəvisində də aparmışdır. Belə ki, TÜRKSOY-un, Türk Yazarlar Birliyinin yaradılmasında ana kitablarından olan “Kitabi-Dədə Qorqud”un 1300 yubileylərinin UNESCO səviyyəsində keçirilməsi, Azərbaycanın türk dövləti kimi bütün dünyada tanınması, türk dövlətlərinin başçılarının zirvə təşkili, türk dünyası üçün onlara tələyüklü məsələlərin irəli sürülməsi və müzakirəsi Ulu Öndərin adı ilə bağlıdır. Türk Dövlətləri və Topluluqlarının Bakıda keçirilən VII Dostluq, Qardaşlıq və İşbirliyi Qurultayında nitqində (29 iyun 1999-cu il) Ulu Öndər qədim və orta q abidələrimizin inkişafında da müstəqilliyimizin önəmli rol oynadığını bildirmişdir: “Hər birimizin qəlbini sonsuz qürur duyğularıyla döyündürən milli dövlətçilik atributlarımızı, türklüyün zəngin maddi və mənəvi dünyasını

nümayiş etdirən tarixi abidələrimizi, ümumbəşəri dəyərlərimizi maneəsiz inkişaf etdirmək üçün hər cür şərait yaranmışdır”.

Dövlət atributları dövlətçiliyin əsaslarını və prinsiplərini ifadə edir. Ona görə də Ümummilli Lider bu məsələyə hər zaman həssaslıqla yanaşmışdır. 1998-ci il 13 mart tarixli "Azərbaycan Respublikasının dövlət atributlarının təbliği işinin gücləndirilməsi haqqında" Sərəncam dövlət atributlarının təbliği baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. "İndi dünyada müstəqil Azərbaycan dövləti var. Onun milli dövlət bayrağı var, milli himni var, milli gerbi var. Azərbaycan dünya birliyində özünə layiq yer tutubdur. Azərbaycanın dövlət bayrağı bütün beynəlxalq təşkilatların iqamətgahları qarşısında dalğalanır, müstəqil Azərbaycanın başı üstündə dalğalanır və daim dalğalanacaqdır, bu yüksəkliklərə qalxmış bayraq bundan sonra heç vaxt enməyəcəkdir" - deyə Ulu Öndər çıxışlarında dəfələrlə bildirmişdir.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin fəaliyyəti nəticəsində Respublikada elə bir sahə qalmadı ki, tərəqqi etməsin. Ölkənin iqtisadiyyatı, elm və təhsil sahəsi, incəsənəti, səhiyyəsi inkişaf edərək müttəfiq respublikalar sırasında ən ön sıraları tutmaqdadır. Buna səbəb isə müstəqil dövlətin təməlinin düzgün qurulması və milli dövlətçilik ənənələrinə arxalanmasıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev Heydər. Müdrik fikirlər (1998-2003). Bakı: 2009, 415 s.
2. Heydər Əliyev irsi və Azərbaycan folklorşünaslığının aktual problemləri. Bakı: Nurlan, 2013, 192 s.

NATIONAL LEADER HEYDAR ALIYEV AND THE IDEA OF AZERBAIJAN

Seher Orudzheva Khidayat

*BSU, "Azerbaijan oral folk literature" department
doctor of philological sciences, professor*

SUMMARY

Key words: Heydar Aliyev, outstanding leader, people, national moral values, folklore, folklore studies

During the years of Azerbaijan's governance, National Leader Heydar Aliyev managed to turn the idea of Azerbaijanism into a political essence.

In his speeches and signed decrees, President of the Republic of Azerbaijan Heydar Aliyev has always been guided by the idea.

This article discusses in detail the ideas of Azerbaijan and Azerbaijanism in the public attitudes

ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНЫЙ ЛИДЕР ГЕЙДАР АЛИЕВ И ИДЕЯ АЗЕРБАЙДЖАНТЦВА

Сехер Оруджева Хидаят кызы

*БГУ, кафедра "Азербайджанской устной народной литературы"
доктор филологических наук, профессор*

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: Гейдар Алиев, Выдающийся Лидер, народ, национально-нравственные ценности, фольклор, фольклористика

Общенациональный Лидер Гейдар Алиев, придерживаясь курса национального самосознания сумел превратить идею азербайджанства в политическую суть. Президент Азербайджанской Республики Гейдар Алиев, в своих выступлениях и в подписанных указах, всегда руководствовался этой идеей. В данной статье подробно рассматриваются идеи Азербайджана и азербайджанства в общественных воззрениях Выдающегося Лидера Гейдара Алиева.

HEYDƏR ƏLİYEVİN YAŞAYAN İDEYALARI**Almara Vəzir qızı Nəbiyeva**

*BDU “Dədə Qorqud” ETL,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
nebiyeva_almara@mail.ru*

XÜLASƏ

Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri, dünya şöhrətli siyasi xadim Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsi, onun hər bir sahədə müstəsna xidmətlərinin araşdırılması çox böyük önəm kəsb edir. Dahi rəhbər belə demək mümkünsə qarşısına qoyduğu bütün hədəflərə doğru özünün yüksək intellekti, idarəetmə bacarığı, parlaq zəkası vasitəsi ilə irəliləyirdi. Bu dahi şəxsiyyətin böyüklüyü illər keçdikcə daha aydın görünür. Onun müdrik ideyaları bu günkü və gələcək nəsillərə misilsiz sərvətdir.

1990-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanda baş qaldıran xaos dövləti parçalanma prosesi ilə üz-üzə qoymuşdu. Bir tərəfdən işğalçı ermənilərin torpaqlarımıza təcavüzü, digər tərəfdən də daxili çəkişmələr, hakimiyyət uğrunda mübarizələr dövlətin təməlini getdikcə zəiflədirdi. Bu ağır dövəmdə Xızır kimi yetişən, xilaskar missiyasını öz üzərinə götürən Ulu Öndər Heydər Əliyev xalqın təkidli tələbi ilə Bakıya gəldi. Ölkə prezidentinin səlahiyyətlərini icra edən Heydər Əliyev ölkəni uçurumdan xilas etmək üçün təcridən genişmiqyaslı islahatlara başladı. İlk növbədə müharibə şəraitində tənəzzülə uğramış iqtisadiyyatı gücləndirmək lazım idi. Bu baxımdan neft strategiyasının bünövrəsini qoydu. Çünki növbəti nailiyyətlər əldə etmək üçün iqtisadiyyatın inkişafı önəmlidir. Bu günkü ictimai-siyasi sabitliyin qorunmasının, iqtisadi inkişafın, hərtərəfli tərəqqinin təməlində Ulu Öndər Heydər Əliyevin inkişaf strategiyası, onun müəyyənləşdirdiyi daxili və xarici siyasət dayanır. Onun istər Sovetlər Birliyi dövründə, istərsə də müstəqillik illərində ölkəmizin inkişafında, dünya ölkələri arasında tanınmasında xidmətləri danılmazdır. Dahi rəhbər Azərbaycanda bütün sahələrə, xüsusilə elmə, mədəniyyətə dəyər verən böyük şəxsiyyətdir.

Açar sözlər: Ulu Öndər, iqtisadiyyat, müdrik ideyalar, dahi şəxsiyyət, şəxsiyyət.

Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri, dünya şöhrətli siyasi xadim Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsi, onun hər bir sahədə müstəsna xidmətlərinin araşdırılması çox böyük önəm kəsb edir. Dahi rəhbər belə demək mümkünsə, qarşısına qoyduğu bütün hədəflərə doğru özünün yüksək intellekti, idarəetmə bacarığı, parlaq zəkası vasitəsi ilə irəliləyirdi.

Ulu Öndər Heydər Əliyev bütün fəaliyyəti dövründə özünü xalqının milli lideri kimi təsdiq edib və buna görə də təkcə Azərbaycan Respublikasının 10 milyonluq əhalisinin yox, 60 milyonluq dünya azərbaycanlılarının Ümummilli lideridir. Azərbaycan xalqının elə taleyüklü məsələsi olmayıb ki, həmin məsələ ilə bağlı dahi rəhbər öz iradəsini ortaya qoymamış olsun. O, xalqımızın və Azərbaycan dövlətinin mənafeyi üçün mümkün olan hər şeyi edirdi.

Heydər Əliyevin fəaliyyəti çoxşaxəlidir. Şübhəsiz ki, o, ilk növbədə böyük dövlət və siyasət adamıdır. H.Əliyev iqtisadi cəhətdən uçuruma yuvarlanmış, sosial-mənəvi böhrana sürüklənmiş ölkəni qısa müddətdə inkişaf etmiş bir məmləkətə çevirdi. Dünya şöhrətli siyasi xadim Heydər Əliyevin Azərbaycan milli düşüncəsinin formalaşmasında misilsiz xidmətləri var. Hələ Sovet dönməsində elm, təhsil, mədəniyyət, incəsənət, ədəbiyyat xadimlərinə yüksək qayğı və diqqət, milli ideyaları təbliğ edən əsərlərə yaşıl işıq yandırması, belə əsərlərin müəlliflərinin qorunması buna əyani sübutdur. Tədqiqatçı Tahir Paşazadə Ulu Öndərin fəaliyyətini belə qiymətləndirir: *"...Sahibsiz irs isə bütün hallarda məhvə məhkumdur. Amma dövlət və onun başında mənəvi dəyərlərin mahiyyətini dərk edən rəhbər olanda belə təhlükə yaranmır. Heydər Əliyev də siyasi, iqtisadi, mədəni quruculuqla yanaşı, mənəvi quruculuğa da çox böyük önəm verirdi.* (3, 4). Ümummilli lider milli şüurun və özünüdərk formalaşmasında mədəniyyətin müstəsna roluna daim diqqət yetirirdi. Bu isə millətin formalaşmasının, yetkinləşməsinin birbaşa yolu idi. Heydər Əliyev hələ Kommunist rejimi zamanı hər zaman xalqa istinad edirdi, ondan qüvvət alırdı. Xalqı ən böyük yaradıcı qüvvə hesab edirdi.

Görkəmli siyasi xadim Azərbaycanın müstəqilliyinin bərpa edilməsindən sonrakı mərhələdə dövlət quruculuğu prosesinə rəhbərlik edirdi. Müstəqil dövləti qurmaq, müstəqilliyi qoruyub əbədləşdirmək, onun dönməzliyini təmin etmək və gələcək nəsillərə ötürmək üçün yorulmaq bilmədən çalışırdı. Müxtəlif mədəniyyət tədbirlərindəki istənilən çıxışında, müsahibəsində, hətta kiçik təbrik nitqlərində belə fəlsəfi tutuma malik müddəalar və çağırışlar var idi. Ulu Öndər müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin mənəvi qaynağına çevrilən xalq mədəniyyətinə qayğı göstərməklə bütün ölkə vətəndaşlarının və xaricdəki

soydaşlarımızın Vətən təəssübkeşliyini möhkəmləndirir, onların azərbaycançılıq məfkurəsi altında sıx birləşməsinə təşkil edir və dünya azərbaycanlılarının vahid mənəvi dünyasını qurmağa çağırırdı. *“Xalqı, vətəni ilahi bir məhəbbətlə sevmək, dövlətin qüdrətinin möhkəmlənməsinə və iqtisadiyyatın sürətlə yüksəlməsinə hərtərəfli kömək göstərmək, ölkəmizin mənafeyini hər şeydən yüksək tutmaq və daim müdafiə etmək, yüksək peşəkarlıq və prinsipiallıq, sosial ədalət prinsipinə riayət etmək Heydər Əliyev məktəbinin əsas xüsusiyyətləridir”* (1, 11). Heydər Əliyevin təşəbbüsü, yaxud sərəncamı ilə keçirilən hər bir xalq mədəniyyəti tədbiri – milli və dini mərasimlər, müxtəlif sənət festivalları, yubileylər, xalq yaradıcılığına mənsub təqdimatlar, maddi-mədəniyyət abidələrinin açılışı, bərpası, müqəddəs yerlərə, ocaqlara ziyarətlər və bu kimi müxtəlif formalı tədbirlərin bir məzmunu var – xalqımızın qədimliyini, zəngin maddi-mənəvi mədəniyyətə sahibliyini, bir millət kimi vahidliyini təcəssüm etdirmək və nail olduğu müstəqil dövlətçiliyin inkişafına xidmət.

Heydər Əliyev xalqının ruhuna və mənəvi varlığına dərinləndən bələd idi. Xalqımızın folklorunu, dini inanc və etiqadını yaxşı bilirdi. Onlara hörmətlə yanaşırdı. 1970-1980-ci illərdə – Ulu Öndərin Azərbaycana rəhbərliyinin birinci dönməində Azərbaycan folklorunda və folklorşünaslığında hiss olunacaq dərəcədə canlanma var. O dövrdə “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Koroğlu” kimi eposlarımız, nağıllarımız, əfsanə və rəvayətlərimiz, lətifələrimiz, tapmacalarımız akademik səviyyədə nəşr olundu. Akademik səviyyədə nəşr olunmaq həm də o janrların elmi araşdırılması deməkdir.

Müstəqillik illərində mənəvi-əxlaqi dəyərlərə qayıdış, Azərbaycanda, Naxçıvanda, Mingəçevirdə Azərbaycan dilinə ucaldılan abidə, latın qrafikasına keçid, Dədə Qorqud, Manas, Füzuli yubileyləri ilə bağlı qərar və fərmanlar, eləcə də diasporun yaradılması və digər yeniliklər ölkədə vətəndaşlıq düşüncələrini, vətənpərvərlik ruhunu yüksəltdi, millilik, azərbaycançılıq ideyası qüvvətləndi.

Tarixi şəxsiyyət tipologiyası baxımından Heydər Əliyev məhz lider-ideoloq idi. Onun istər Sovet hakimiyyəti illərində, istərsə də müstəqillik dövründə bütün fəaliyyətində ideya fəvqəlməqsəd statusundan tutmuş adi iş alətinə qədər həmişə ən yüksək səviyyədə iştirak etmişdir. Məlumdur ki, Sovet dönməində heç kim Lenin ideologiyasından bir addım da kənara çəkilməzdi. Məhz H.Əliyev bu konyukturanın əleyhinə gedərək lider oldu. O, bir ideoloq olaraq milli-mənəvi dəyərlərin daşıyıcısı idi.

H.Əliyev təkcə dahi siyasətçi deyil, həm də dövlətçiliyimizin demokratik, eyni zamanda hüquqi müstəvidə müasir ideoloji əsaslarını hazırlayan, xalqın milli maraqlarının təminatına istiqamətlənən müdrik dövlət rəhbəri idi. Bu görkəmli şəxsiyyətin həyata keçirdiyi siyasət milli maraqları əhatə etməklə azərbaycanlaşdırmadan milliləşməyə, eyni zamanda da milliləşmədən də milli ideologiyaya gedən yoldur.

Gördüyümüz kimi, Heydər Əliyevin azərbaycançılıq təliminin müqəddəs vəzifəsi kütləni vahid, ümummili ideya ətrafında birləşdirərək onu monolit birliyə malik, ayrılmaz və bölünməz millətə çevirmək idi. Azərbaycançılıq ideologiyası millətin milli kimliyidir.

Heydər Əliyev bir lider-ideoloq olaraq yaxşı başa düşürdü ki, millətin ən böyük sərvəti onun monolit milli dövlətidir. Monolit milli dövlətin əsasında dayanan isə məhz milli mentalitetdir. *“Heydər Əliyevin böyüklüyünü, müdrikliyini, xalqını, vətəninə necə bir məhəbbətlə sevdini daha çox anlarıq. Bu siyasət nəhənginin fəaliyyəti bütün bəşəriyyətin xoşbəxt gələcəyi uğrunda mübarizəyə həsr olunmuşdur”* (2, 5).

Bu gün biz fəxr edirik ki, Ulu Öndər Heydər Əliyevin siyasi xətti möhtərəm prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən yüksək səviyyədə davam etdirilir, arzuları həyata keçirilir. Dahi rəhbərin ən böyük arzusu işğal olunmuş torpaqlarımızın azad olunmasını görmək idi. Onun bu arzusunu Cənab prezidentimiz, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə şanlı orudumuz 44 gün müddətində yerinə yetirdi. 8 noyabr 2020-ci ildə – Şuşanın işğaldan azad olunması gün prezidentimiz Şəhidlər Xiyabanında çıxış edərək bildirdi: “Xoşbəxt adamam ki, ata vəsiyyətini yerinə yetirdim”.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin ideyaları aktuallığını daim qoruyub saxlayacaq. Çünki bu ideyalar ölməz və əbədiyaşar ideyalardır.

ƏDƏBİYYAT

1. Heydər Əliyev. Biblioqrafik məlumat kitabı. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2003, 434 s.
2. Əbədi müstəqillik tarixi yazan lider Heydər Əliyev (metodik vəsait). Bakı: F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası, 2018, 63 səh.
3. Paşazadə T. Heydər Əliyev və Azərbaycan xalq yaradıcılığı / filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyanın avtoreferatı / – Bakı, 2018.

ETERNAL IDEAS OF HEYDAR ALİYEV

Almara Nabieva Vezir

BSU, “Dede Gorgud” research laboratory

PhD in Philology

SUMMARY

Key words: Great Leader, personality, wise ideas, economics.

It is of great importance to examine the legacy of the national leader of the Azerbaijani people, the world-famous political figure Heydar Aliyev, and to explore his exceptional services in all fields. He was a genius leader, so to speak, moving towards all the goals he had set himself, with his high intelligence, management skills and brilliant mind. The greatness of this genius becomes more evident as the years pass. His wise ideas are an incomparable wealth for today and future generations. The chaos that erupted in Azerbaijan in the early 1990's brought the state into a fragmentation process. The encroachment of invading Armenians on our territory, on the one hand, and internal conflict and power struggles on the other have weakened the foundations of the state. Great Leader Heydar Aliyev, who grew up like Hızır and took on the mission of savior in this difficult period, came to Baku upon the urgent request of the people. Heydar Aliyev, acting as the country's president, gradually started large-scale reforms to save the country from the abyss. First of all, it was necessary to strengthen the economy, which had been straining during the war. In this context, he laid the foundation of his oil strategy. Because the development of the economy is important for achieving more success. The development strategy of the great leader Heydar Aliyev is the basis for his domestic and foreign policy, preservation of today's social and political stability, economic development, and multifaced progress. His services, both in the Soviet Union and in the years of independence, in the development of our country and in the recognition of it among the countries of the world, are undeniable.

The genius leader is a person who values every field, especially science and culture, in Azerbaijan.

ВЕЧНЫЕ ИДЕИ ГЕЙДАРА АЛИЕВА

Альмара Набиева Везир кызы

БГУ, НИЛ «Деде Горгуд»,

доктор философии по филологии

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: Выдающийся Лидер, гениальная личность, мудрые идеи, экономика.

Всестороннее изучение наследия Общенационального Лидера, всемирно-известного политика азербайджанского народа Г.Алиева носит важный характер. Выдающийся Лидер своей высокой эрудицией, управленческими качествами, достигал намеченных целей. Сквозь призму времени гениальность Г.Алиева проявилась ещё чётче, его мысли стали ценным достижением сегодняшнего и будущих поколений. «Лихие девяностые» поставили территории Азербайджан перед опасностью расчленения и исчезновения по этническому признаку. С одной стороны вооружённое нападение армянских оккупантов на наши исконные земли, с другой стороны внутренние распри пошатнули основу нашего государства. По настоянию народа Г.Алиев прибыл в Баку. В результате проведённых им реформ наша страна сумела вернуть себе былую мощь. Экономическая политика президента Г.Алиева была нацелена на развитие страны, в этом русле была заложена основа нефтяной стратегии.

MİLLİ KİMLİYİMİZİN SİMVOLU

Adil Məmməd oğlu Babayev,
BDU “Dədə Qorqud” ETL
filologiya elmləri doktoru, professor

XÜLASƏ

Bu məqalədə Azərbaycan xalqının formalaşmasında milliyətçilik təfəkkürünün əhəmiyyəti göstərilmişdir. Bununla yanaşı müəllif Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin mədəni-mənəvi dəyərlərimizin: din, dil, tarix, ədəbiyyat, musiqi... və s. qorunub saxlanılmasındakı, dirçəlməsindəki danılmaz rolunu həmçinin onun liderlik və idarəçilik kimi xüsusiyyətləri, apardığı siyasi kursu tədqiq etmişdir.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, Dədə Qorqud, milli-mənəvi dəyərlər, din, dil, siyasət

Dünyada mövcud olan xalqların, geniş mənada, millətlərin hər birinin özünəməxsus əlamət və keyfiyyətləri, rəmzləri vardır ki, bunların cəmi simvol anlayışına gəlir. Milli kimliyi olmayan bir icma xalq kimi formalaşa bilməz. Milli kimliyin tərkib hissələri çoxşaxəli və çoxsahəlidir. Bir milləti heç kəs etmək istəsən onun milli kimliyini müəyyənləşdirən cəhətləri məhv et. Bunu həmişə böyük super güclər kiçik xalqların başına gətirmişlər. Əgər bütün türk xalqlarının – müsəlmanların başına gətirilən müsibətlərin tarixinə baxsaq, çox geniş müsibətlər aləmi ilə rastlaşırıq. Rus imperiyası başladığı bu müsibətləri sovet totalitar – qaniçən rejimi ən yüksək mərhələyə qaldırdı.

Konkret olaraq Azərbaycan türklərinin əlindən almaq istədikləri kimlik şamplarına baxaq. Bu şamplar hansılardır?

1. *Dili.*
2. *Dini.*
3. *Adət-ənənəsi.*
4. *Milli-mənəvi dəyərləri.*
5. *Soy-kökünə bağlılıq və s.*

Ümummilli lider Heydər Əliyevin bu sahədəki siyasəti və çox cəsarət tələb edən fəaliyyətini daha yaxşı başa düşmək üçün bu mövzunu bir qədər geniş şərh etməyi lazım bilirik. Bu problemlərin geniş şərh üçün böyük

həcmli kitablar yazıla bilər, bir məqalənin həcmnin imkanları daxilində bu barədə qısaca danışmaq istərdik. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, indi (və həmişə) İran adlanan ölkədə 40 milyona qarşı aparılan despot xarakterli siyasət yuxarıda göstərdiyimiz bir rəməzdən xalqımızı məhrum etmək məqsədi daşıyır. Deyə bilərlər ki, biz də müsəlmanıq, İran da İslam respublikasıdır. Buna qəti cavab belədir: İranda İslam yoxdur! Bu problemdən danışmaq bizi mətləbdən uzaqlaşdıra bilər. Ona görə də Şimali Azərbaycandan bəhs etməyi lazım bilirik. Çünki məqsədimiz başqadır. 1828-ci ildən başlayaraq müsəlman-türk xalqlarına qarşı ayrı-seçkilik, zorakılıq, aşağılamaq və s. kimi siyasət aparılmışdı.

Bizi savadlanmağa qoymurdular, teatr açmağa qoymurdular, qəzet-jurnal çap etməyə icazə vermirdilər. Məktəb açmaq olmazdı. Bunların hamısı millətin savadsız olmasını şərtləndirirdi. Savadsız adama isə nə desən inanır. Xüsusilə dini düzənlərdən istifadə edirdilər.

M.Ə.Sabirin Oxutmuram əl çəkin, učitellər, arzu, Bah! bu imiş dərsi-üsuli-cədid və s. onlarla bu məzmununda olan satirik şeirlərində savadsız adamların oxuma-yazma məsələsinə mənfi münasibəti öz əksini tapmışdır. Bu,indən öz məqsədi üçün istifadə edənlərin konsepsiyası idi.

Sovet bolşevik rejimi ilə tamamilə başqa bir yol seçmişdi. Adamları güllələyirdi (məsələn, Mirəhməd Abdullayevi və bir çox başqalarını) ki, nə üçün uşaqlarını – qızlarını oxumağa qoymursan!

Doğrudanmı, sovet rejimi hamının savadlanmasını istəyirdi?

– Yox!

Bunu ona görə edirdi ki, proletar diktaturasının doktrinasını xalqın beyninə yerləşdirsin. Buna görə də qədim ədəbiyyatımız haqqında danışmaq olmazdı. Belə ki, Tomris, Astiaq haqqındakı tarixi faktları M.H.Təhmasib qorxudan əfsanə adlandırmışdı (“Tomris” əfsanəsi, “Astiaq” əfsanəsi), yəni məni öldürməyin, bunlar əfsanədir. Elə buna görə də Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasında ən aşağı səviyyəli bolşevik haqqında və ya dünya fəhlə hərəkatının bir nümayəndəsi haqqında məlumat vardır. Amma Azərbaycanın keçmişinə aid iftixarverici şəxs və hadisələr haqqında məlumat yoxdur.

1. Dilimiz sovet dövründə bütün idarələrin dəftərxanasından, böyük idarələrin iş sistemindən, icaslardan qovulmuşdu, dilimizə cins kateqoriyası peyvənd edilmişdi. Məsələn, *aktyor* – *aktrisa*, *komsomol* – *komsomolka*, *pioner* – *pionerka*.

Adlarımız ruslaşdırılmışdı. Soyadlarımız ruslaşdırılmışdı. Nə üçün soyadımız “**ov-yev**”lə qurtarırdı?

Hətta böyük adamların hamısı “**oğlu**” yox, “**oviç, ovna**” olmalı idi. Məsələn,

Vəli Yusif oğlu yox – Veli Yusufoviç

İmam Daşdəmir oğlu yox – İmam Daşdemiroviç

Zemfira Nadir qızı yox – Zemfira Nadirovna

2. Dinimiz yasaqlanmış, məscidlər ya uçurulmuş, ya da kolxoz ambarına çevrilmişdi. Quran oxuyanlar, oruc tutanlar panislamist damğası ilə güllələnirdi.

3. Toylarımız komsomol toylarına çevrilmişdi.

4. Novruz bayramını qeyd etmək qadağan olmuşdu.

5. Xalqımızın milli-mənəvi sərvətləri yasaqlanmışdı. Məsələn, “Dədə Qorqud” dastanı qadağan olunmuşdu (bu haqda geniş bəhs edəcəyik).

6. Soy-kökümüz haqqında danışmaq “millətçilik” adlandırılır və bu maddə ilə güllələnirdi.

Bütün bunlar dünyanın siyasət korifeylərindən biri kimi Heydər Əliyevin gözü qabağında baş verirdi. Bir var heç nə başa düşməyəsən, bilməyəsən, bir də var ki, səni anlamaq dərdi əzib əzab versin.

Buna görə də Heydər Əliyev 1950-ci ildən başlayaraq açıq və gizli şəkildə millətinin bu dərdlərinə əlac etmək üçün yollar axtarır və əzablara düçar olurdu. Amma qorxmazlıq, cəsarət və xalq məhəbbəti onu bu yoldan çəkindirə bilmirdi. Heydər Əliyev dilimizin dövlət idarələrində və geniş mənada sosial həyatın bütün sferalarında öz layiqli yerini tutmasına öz varlığı ilə çalışırdı.

O, hələ sovet imperiya rejiminin dünyaya meydan oxuduğu bir vaxtda – 1969-cu ilin oktyabrında Azərbaycan Dövlət Universitetinin 40 illik yubileyində təmiz, səlis Azərbaycan dilində danışdı. Bu, o vaxtkı MK katibləri üçün böyük risk idi. Buna baxmayaraq, Ulu Öndər öz siyasi nüfuzuna güvənərək ana dilində danışmaqla bütün ictimaiyyətimizə mesaj verdi. Bunun ardınca 1974-cü ildə “Müasir Azərbaycan dili” dərsliyinin müəlliflərinə (Ə.Dəmirçizadəyə, S.Cəfərova, M.Hüseynzadəyə, Ə.Abdullayevə, A.Həsənova, Y.Seyidova) Dövlət mükafatı verdi. 1978-ci ildə qəbul edilmiş Azərbaycan SSR Konstitusiyasına “Azərbaycan Respublikasının Dövlət dili Azərbaycan dilidir” adlı maddə saldı. Bu, o vaxtkı Moskvanın etirazına və gizli qəzəbinə səbəb olsa da, Heydər Əliyev öz cəsarətini itirmədi.

Yeri gəlmişkən, Ulu Öndərin hər hansı bir siyası addım atanda nə etməyin lazım olduğunu möhtərəm oxucuya çatdırmaq üçün kiçik bir ricət etməyi lazım bilirəm.

1977-ci ilin mart ayının əvvəli idi. Azərbaycan Xarici Dillər İnstitutunun rektoru, mərhum Zenfira Verdiyeva məni çağırıb dedi:

“– Adil, heç kimə demə, Mərkəzi Komitəyə – Konstitusiya Komissiyasının adına bir məktub yaz. Orada Kommunist Partiyasının siyasətini əsas götürərək belə bir cümlə ver: “Azərbaycan Respublikasının Dövlət dili Azərbaycan dilidir”. Yəni bunu sən sadə vətəndaş kimi xahiş edirsən”.

Mən həmin məktubun əslini 46 ildən sonra burada verməyi mümkün hesab edirəm: Hörmətli, Konstitusiya komissiyası üzvləri (məktub 3 səhifədir).

Hörmətli Konstitusiya komissiyası üzvləri!

Azərbaycan SSR-nin yeni Konstitusiyasının layihəsi doğma respublikamızın hər yerində olduğu kimi, SSRİ-nin 50 illiyi adına Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunun da əmək çoxşünluğuna və ruh yüksəkliyinə səbəb olmuşdur. Xalqımızın sovet hakimiyyəti illərində əldə etdiyi tarixi nailiyyətləri əks etdirən Konstitusiya layihəsi sizin uzun müddətli və gərgin əməyinizin bəhrəsidir ki, bunun üçün respublikamızın bütün zəhmətkeşləri kimi, institutumuzun kollektivi də sizə dərindən təşəkkür edir və onun bütün müddəalarını ürəkdən bəyənir.

Öz müstəqil bayrağı, gerbi, paytaxtı olan, suveren Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının dilinə diqqətinizi cəlb etmək istərdik.

Sov.İKP Proqramında deyilir:

– Qardaş dostluğu və qarşılıqlı etimad şəraitində milli dillər hüquq bərabərliyi və bir-birini qarşılıqlı inkişaf etdirmə əsasında inkişaf edir [3, s.115].

Bu, ölkəmizdə Lenin milli siyasətinin Sov.İKP tərəfindən ardıcıl və dönmədən həyata keçirilməsinin nəticəsidir. SSRİ-də məcburi Dövlət dili yoxdur.

Kommunist Partiyasının və Sovet dövlətinin banisi V.İ.Lenin 1914-cü ildə “Məcburi Dövlət dili lazımdır mı?” adlı məqaləsində bəzi liberallara cavab olaraq yazırdı: “Məcburi dövlət dili olmamalıdır. Əhalinin bütün yerli dillərdə dərs keçilən məktəbləri olması təmin edilməlidir, Konstitusiyaya millətlərdən hər hansı birinə imtiyazlar verilməsini və azlıqda qalan millətin hüquqlarının hər hansı şəkildə pozulmasını etibarsız elan edən əsas qanun daxil edilməlidir” [2, s.61].

Marksist-Leninçi dilçilik elmi öyrədir ki, kapitalizm cəmiyyətində hakim və məhkum siniflər olduğu kimi, dillər arasında da substrat və superstrat hadisələri baş verir. Sosializmdə isə Kommunist Partiyasının milli siyasətinin təntənəsinin bariz təzahürü olan milli dillər dövlət dili səviyyəsində bir-birini qarşılıqlı şəkildə inkişaf etdirir. SSRİ xalqlarının əsas beynəlmiləl ünsiyyət vasitəsi olan Rus dili sayəsində milli dillər qarşılıqlı şəkildə inkişaf etdiyi kimi, millətlər də bir-birinə getdikcə yaxınlaşır. Ölkəmizdə milli dillər ictimai həyatın bütün sferalarında bütün ictimai funksiyaları ilə çıxış edirlər.

Azərbaycan dili də qədim yazılı dillərdən biri kimi çoxəsrlik tarixə malik olsa da, məhz sovet hakimiyyəti illərində Dövlət dili səviyyəsinə yüksəlmişdir. Yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq Azərbaycan SSR-nin yeni Konstitusiyasına bu maddəni əlavə etməni xahiş edirik:

Azərbaycan SSR dövlət və ictimai orqanların, mədəni və başqa müəssisələrin Azərbaycan dilindən istifadə etməsini təmin edir və onun inkişafına dövlət qayğısını həyata keçirir. Azərbaycan SSR hüquq bərabərliyi əsasında bütün bu orqan və müəssisələri rus dilindən, həmçinin əhalinin başqa dillərindən azad şəkildə istifadə etməsi ilə təmin edir. Bu və ya başqa bir dilin tətbiqində heç bir üstünlük və ya məhdudluğa yol verilmir.

Azərbaycan dili kafedrasının dosenti

Babayev A.M.

23.III.1978.

1978-ci il Konstitusiyasına belə bir maddə salındı: “*Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının Dövlət dili Azərbaycan dilidir*”.

Bu, o vaxtki Sovetlər birliyində çoxlu etirazlara səbəb oldu. H.Əliyev bir sıra sovet rəhbəri kəskin qınadı və tənqid etdi. 1991-ci ildə Sovetlər birliyi dağıldıqdan sonra Respublika rəhbərliyinə heç bir dövlətçilik təcrübəsi olmayan adamlar gəldi. Dilimizin adı dəyişdirildi, dövlətçiliyimiz düşmənlərin hədəfinə çevrildi. Milli müstəqilliyimiz əldən gedir, xalqımız əsarətə düşmək, vətənimiz parçalanmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qalırdı. Bu vaxt bir qrup ziyalı (91 nəfər) Naxçıvan MR-də Ali Məclisin sədri işləyən Heydər Əliyevə müraciət etdi. Müraciət belə idi:

Azərbaycan Sizin sözlünüzü gözləyir (*Ziyalıların Heydər Əliyevə müraciəti*)

Möhtərəm HEYDƏR BƏY! Hamımız görürük ki, respublikamızın, xalqımızın vəziyyəti gündən-günə ağırlaşır. Azərbaycan, sözün əsl mənasında, siyasi, mədəni böhran keçirir. Bunun da əsas səbəbi son illər respublikada mövcud olan və gətdikcə daha da güclənən hakimiyyət böhranıdır. Ali hakimiyyət və idarəetmə orqanları Konstitusiyaya zidd, “real vəziyyətə uyğun” fəaliyyət göstərməklə, əslində iflic vəziyyətinə düşmüşdür. Bir çox dövlət orqanları heç bir hüquqi əsas olmadan yaradılıb fəaliyyət göstərir.

Bir sözlə, mövcud iqtidar ictimai-siyasi gedişatlara tam nəzarət edə bilmir. Cəmiyyət obyektiv qanunauyğunluqlardan daha çox subyektiv mülahizələrə əsasən idarə olunur. Ən dəhşətlisi odur ki, siyasi və iqtisadi sistemdə əsaslı islahatlar aparılmır. Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiya aktında təsbit olunmuş hakimiyyət bölgüsü havadan asılı qalmış, hüquqi dövlətin yaradılması yolunda real addımlar atılmamışdır. İqtidarın idarəetmə səriştəsi, təcrübəsi, bacarığı olmayanda zora əl atması təbiidir. Qəribə burasındadır ki, prezidentdən tutmuş respublikanın müxtəlif vəzifəli şəxsləri dəfələrlə öz müsahibələrində bildiriblər ki, artıq hakimiyyəti bizim əlimizdən heç kəs ala bilməz, çünki ordu və polis bizə xidmət edir.

Dünənə kimi küçə, meydanlarda səhərdən axşama qədər demokratiyadan danışanlar, görünür, demokratiyanın mahiyyətinin nə olduğunu dərk etmirlər. Əsl demokratik ölkələrdə ordu, polis, başqa inzibati orqanlar siyasətdən kənardır və bütün bu qüvvələr hakimiyyətdə olanlara deyil, xalqa xidmət edirlər. Rəhbərliyin siyasi nəşliliyindən, idarəetmə səriştəsizliyindən, hakimiyyət hərisliyindən həm daxildən, həm də xaricdən müəyyən qüvvələr öz mənafehləri üçün məharətlə istifadə edirlər. Əgər dünənə qədər Azərbaycanın sərvətləri bir istiqamətə daşınıb aparılırdısa, indi var-dövlətimiz bir neçə səmtə axıdılır. Bir sıra Şərq ölkələrindən qovulmuş Qərb inhisarçıları indi asanlıqla çoxdan həsrətinə olduqları Bakı neftini ələ keçirirlər. Belə gedərsə biz siyasi əsarətdən qurtarmamış tezliklə iqtisadi əsarətə məruz qalacağıq. Çünki respublikanın olan-qalan iqtisadi potensialı sürətlə dağılır, təbii sərvətlərimiz talan edilir.

Vəziyyətin ağırlığından, çıxılmazlığından, həyatın qeyri-sabitliyindən, gələcəyə ümitsizlikdən respublikanı yüzlərlə ziyalı – yüksək ixtisaslı kadrlar tərk edir. Sözsüz ki, ən ağır zərbə geniş xalq kütləsinə, aşağı təbəqəyə dəyir. Hadisələrin bu cür inkişafı göstərir ki, yaxın gələcəkdə sosial ədalətdən heç əsər-əlamət də qalmayacaq. Halbuki uzun illər boyu imperiya boyunduruğu və

totalitar rejim altında inildəyən xalqımız bu gün demokratik qanunlara əsaslanan vətəndaş cəmiyyəti qurmaq arzusu ilə yaşayır.

Yaşadığımız dövrün səciyyəvi cəhətlərinin, cəmiyyətin inkişaf meyillərinin iqtidar tərəfindən düzgün qiymətləndirilməməsi, fərsiz kadr siyasəti, idarəetmə sərəştəsi olmayan təsadüfi adamların dövlət strukturlarında yüksək vəzifələrə təyin edilməsi respublikamızın onsuz da ağır olan durumunu daha da dərinləşdirir.

Xalqımıza qarşı ən dəhşətli cinayətlər – 20 Yanvar, Xocalı, Şuşa, Laçın və digər faciələr törədildi [4, s.117-118].

1993-cü ildə xalqın xahişi və təkidli tələbi ilə yenidən hakimiyyətə gələn Heydər Əliyev 1993-cü ildə referendum yolu ilə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına (maddə 21) “Azərbaycan Respublikasının Dövlət dili Azərbaycan dilidir” adlı maddə saldı. Ulu Öndər hamıya car çəkib bildirdi ki, *“hər bir xalqın milliliyini, mənəvi dəyərlərini yaşadan inkişaf etdirən onun dilidir”*.

Ulu Öndər Respublika Prezidenti olaraq dilimizin dövlət səviyyəsində qorunması üçün 5 fərman (18-06-2001, 04-07-2001, 19-04-2002, 30-09-2002 və 05-01-2003) imzaladı. Bu fərmanlar dilimizin və dilçiliyimizin inkişafına dövlət səviyyəsində güclü təkan verdi. Bu iş Ulu Öndərin istedadlı və qeyrətli davamçısı Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Respublikamızın Prezidenti olaraq Cənab İlham Əliyev dilimizin və dilçiliyimizin inkişafı üçün 2009-cu il 19 iyun tarixli 833 sayılı fərmanı ilə “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanununu təsdiq etdi. Bundan sonra Prezident 19 aprel 2013-cü il tarixdə 2837 sayılı sərəncamı ilə Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət proqramını təsdiq etdi. Bu Dövlət proqramından əvvəl Prezident 23 may 2012-ci il tarixdə eyni məzmununda sərəncam vermişdi. Həmin sərəncamda deyilir:

Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyinin bərpasına nail olduqdan sonra Azərbaycan dili xalqımızın ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və elmi-mədəni həyatında dövlətin rəsmi dili kimi müstəsna əhəmiyyət kəsb etməyə başlamışdır. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” 18 iyun 2001-ci il tarixli və “Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə 2 yanvar 2003-cü ildə tarixli fərmanları ilə əbədi

dilimizin fəaliyyət meydanı daha da genişləndirilmiş, onun müxtəlif üslublarının potensialı bir daha üzə çıxarılmış, bütünlükdə dil mədəniyyətimiz qarşısında yeni üfüqlər açılmışdır. Bununla yanaşı, son dövrlərdə müasir Azərbaycan ədəbi dilinin tükənməz imkanlarından lazımınca və düzgün istifadə edilməməsi diqqəti cəkdir. Ədəbi dilimizin özünəməxsus inkişaf qanunauyğunluqlarına xələl gətirə biləcək yad ünsürlərin üzə çıxarılması və qarşısının alınması istiqamətində mütəxəssislər heç də həmişə çeviklik nümayiş etdirə bilmirlər. Nəticə etibarilə dövlət dilimizin tətbiqi sahəsində bir sıra problemlər özünü qabarıq şəkildə büruzə verir. Dilin böyük ictimai-siyasi hadisə və mədəni həyatımızın mühüm amili olduğunu çox zaman nəzərdən qaçıran bəzi mətbuat orqanlarında, radio və televiziya kanallarında ədəbi dil normalarının pozulması adi hal almışdır. Bu sərəncam Azərbaycan dilindən istifadə edənlərin və ana dili Azərbaycan dili olanların qarşısında çox böyük tələblər qoyur. Eyni zamanda dilçilərimizin gələcək fəaliyyət istiqamətini və proqramını müəyyənləşdirir. Dövlət proqramının 6.2.2-ci bəndində Ali təhsil müəssisələrində müvafiq ixtisaslar üzrə nitq mədəniyyəti fənninin tədris edilməsi bir vəzifə olaraq qarşıya qoyulur.

Bu haqda həmkarlarıma deyiləsi bir neçə sözüm vardır. Bu fənnin mahiyyəti və əhəmiyyəti haqqında ulu öndər demişdi: *“...İndi isə, şübhəsiz, bizdə təhsilin tam əksəriyyəti Azərbaycan dilində gedir. Ancaq bir var ki, Azərbaycan dilində oxuyursan, bir də var ki, dilin incəliklərini bilirsən, Azərbaycan dilində yüksək səviyyədə söz deyə bilirsən, fikrini ifadə edə bilirsən, nitq edə bilirsən. Bu hələ bizdə çox çatışmayan bir sahədir”*.

Yeri gəlmişkən qeyd etmək istərdik ki, Ulu Öndərin bu göstəriş və məsləhətlərinə görə ali məktəblərdə “Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti” fənni tədris edilirdi. Dərsliyini də biz yazmışdıq. İndi təhsil sistemimizdə qərribə hadisələr baş verir: Böyük rəhbərin mövqeyinə məhəl qoymadan həmin fənn tədris sistemindən çıxarılaraq “İşgüzar üslub və akademik kommunikasiya” adlı qondarma bir fənn tədris olunur. Soruşmaq lazımdır: 1) *Siz nə üçün böyük rəhbərin göstərişindən kənar oldunuz?* 2) *Bəs məişət üslubu?* 3) *Bəs rəsmi üslub, bəs bədii üslub və s.?*

2. Dini. Sovet dönməsində yasaqlanan dinimiz Panislamizm damğasına çevrilmişdi. Ulu Öndər hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra (15 iyun 1993-cü il) həmin ilin oktyabrında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildi. Prezident kimi andıcmə mərasimində ilk dəfə dedi: *“Əlimi Qurani-Şərifə basaraq*

and içirəm ki, Azərbaycan xalqının milli-mənəvi ənənələrinə daim sadıq qalacaq və bu ənənələrin Azərbaycanda bərqərar olmasına, yaşamasına təminat yaradacağam”.

Bundan bir il keçməmiş Heydər Əliyev ilk müsəlman Dövlət rəhbəri olaraq müqəddəs Məkkəni-Kəbəni, Mədinədə kainatın fəxri Məhəmməd Peyğəmbəri öpdü (Məhz ondan sonra S.Dəmirəl və Rəfsəncani Həcc ziyarətinə getdi). Bakıda öz adına Heydər məscidi tikdirdi.

Roma Papasını Bakıya dəvət etdi ki, burada katolik kilsəsi tikmək istəyirəm. Sən özün onun formasını təklif et. Belə də oldu; Bakıda katolik kilsəsi də tikildi. Bu da islami mövqedən çıxış – başqa dinlərə hörmət!!! Multikulturalizm!

3. Adət-ənənə. Tarixən bir sıra Şərq xalqları martın 20-21-də gecə ilə gündüzün bərabərləşdiyi günü ilin ilk günü kimi bayram edir. Bu bayramı Türk xalqları min ildən artıq bir dövəmdə qeyd etmişdir (indi erməni – farslar bunu da özünə çıxaraq “Novruz” adlandırırlar). Bu bayram da milli ənənələrimizin təkrarlanmasını – yaşamasını təmin etdiyi üçün Sovet rejimi tərəfindən yasaqlanmışdı. Hətta 1965-ci ildə bu bayramı qeyd etməyə kömək etdiyi üçün Azərbaycan KP MK katibi Ş.Qurbanov həyatdan getdi. Ulu öndər heç kəsdən qorxmayaq bu günü böyük çəşmə ilə keçirdi və xalqımıza böyük mənəvi sərvətini qaytardı.

4. Milli-mədəni dəyərlər. Xalqımızın milli-mənəvi-əxlaqi dəyərlər toplusu “Kitabı-Dədə Qorqud” dastanlarıdır. Doğrudur, mifik təfəkkürümüzdə, habelə “Tomris” və “Astiaq” dastanlarında milli əxlaqi dəyərlərimiz gözəl ifadə olunur.

Amma “Dədə Qorqud”da xalqımızın mənəvi-əxlaqi bütövlüyü özünün bütün varlığı ilə ifadə edilir. Xalqımızın milli-mənəvi yaddaşını unutturmaq üçün bolşevik rejimi bu əsəri yasaqlamışdı. Buna baxmayaraq, bu yasaqlanmadan əvvəl olduğu kimi sonra da bir sıra xalqlar bu dastana sahib çıxmaq istəyirdi. Heydər Əliyev qətiyyəti-iradəsi bu cərəyanın qarşısını aldı. Ulu Öndər Dədə Qorqudun 1300 illik yubileyini keçirmək üçün 27 fevral 1997-ci ildə fərman imzaladı. Böyük axtarış-hazırlıq işlərindən sonra 8 aprel 2000-ci ildə YUNESCO səviyyəsində Dədə Qorqudun yubileyini keçirdi. Bununla bütün dünyaya bildirdi ki, Dədə Qorqudda bütün türk xalqlarının mental cəhətləri vardır. Amma Dədə Qorqudun Vətəni Azərbaycandır. O, Azərbaycan-türk tay-

fasının Oğuz elinin, Bayat qolunun oğludur. Bu məzmununda böyük bir məruzə etdi və məqalə yazdı [1, s. 6-17].

Bu barədə çox danışmaq olar. Amma bu mövzu artıq geniş şəkildə işləndiyi-araşdırıldığı üçün bununla kifayətlənirik.

5. Soy-kökünə bağlılıq. Bu problem Ulu Öndərin öz diktəsi ilə tərtib edilmiş “Yeni Azərbaycan Partiyası” kitabında “Azərbaycançılıq” başlığı altında belə ifadə edilir.

Azərbaycançılıq, vətəncilik prinsipi: Yeni Azərbaycan Partiyası dilindən, dinindən, etnik və sosial mənşəyindən asılı olmayaraq Azərbaycan dövlətinə və onun qanunlarına tabe olan, ölkəmizdə və onun hüddudlarından kənar da yaşayan bütün Azərbaycan vətəndaşlarını Azərbaycan xalqı, Azərbaycanı isə onların ümumi, bölünməz Vətəni, doğma yurdu hesab edir.

Partiyamız Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinin, adət-ənənələrinin, milli əxlaqi mentalitetinin, dilinin, dininin qorunmasını hamı üçün ümumi Vətən hesab olunan və xalqımızın dövlətçilik hisslərini, dövlət rəmzini yaşadən vahid Azərbaycan dövləti ilə bağlayır.

Azərbaycan dövləti bizim milli varlığımızın, birliyimizin, dinc və firavan həyatımızın təmin edilməsinin, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının qorunmasının yeganə, etibarlı vasitəsidir. Odur ki, partiyanın üçüncü əsas prinsipi özündə milli, mənəvi və ümumbəşəri dəyərləri əks etdirən Azərbaycançılıq və Vətəncilikdir [4, s.166-167].

Ulu Öndər Heydər Əliyev bu ideyaların yenidən canlandırılması, zamanın tələblərinə görə uyğunlaşdırılması ideyasının müəllifi olduğu üçün onu qətiyyətlə milli-mənəvi dəyərlərimizin simvolu-rəmzi adlandırmaq olar!

ƏDƏBİYYAT

1. Dədə Qorqud dünyası. Bakı: “Öndər” nəşriyyatı, 2004.
2. V.İ.Leninin əsərləri. XX cild, 1951.
3. Sov. İKP Proqramı.
4. Yeni Azərbaycan Partiyası (yaranması, formalaşması və əsas istiqamətləri). Bakı: “Azərbaycan” nəşriyyatı, 2002.

THE SYMBOL OF OUR NATIONAL IDENTITY

Adil Mammad oglu Babayev

*BSU "Dede Gorgud" research laboratory
doctor of philological sciences, professor*

SUMMARY

Key words: Heydar Aliyev, Dede Dorgud, national and moral values, religion, language, politics

This article shows the importance of nationalism in the formation of the Azerbaijani people. At the same time, the author of our National Leader Heydar Aliyev's cultural and spiritual values: religion, language, history, literature, music, etc. studied its undeniable role in its preservation and revival, as well as its characteristics such as leadership and management, and the political course it took.

СИМВОЛ НАШЕГО НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ

Адил Мухаммед оглу Бабаев

*БГУ, НИЛ «Дедэ Горгуд»
доктор филологических наук, профессор*

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: Гейдар Алиев, Дедэ Горгуд, национально-нравственные ценности, религия, язык, политика

В данной статье показывается важность национального мышления в формировании азербайджанского народа. Наряду с этим автор исследует неоспоримую роль Общенационального Лидера Гейдара Алиева в сохранении и в возрождении наших культурно-нравственных ценностей: религия, язык, история, литература, музыка и т.д., анализируются лидерские и управленческие качества Общенационального Лидера, рассматриваются политический курс (законодательные, религиозные, экономические, культурные и общественные нововведения).

MÜASİR AZƏRBAYCANDA İSLAM DİNİNİN DİRÇƏLMƏSİNDƏ VƏ DÖVLƏT-DİN MÜNASİBƏTLƏRİNİN QURULMASINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN MÜSTƏSNA ROLU

Əliyeva-Məmmədova Günel

*BDU “Asiya və Afrika ölkələri tarixi” baş müəllim,
tarix elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
gunel-alieva-mamedova@hotmail.com*

XÜLASƏ

Heydər Əliyevin uğurlu daxili siyasətinin nəticəsində İslam dininin, mənəvi dəyərlərimizin qorunması, bütövlükdə müstəqillik dövründə savadlı, vətənpərvər, cəsur bir nəsil yetişdirmişdir ki, bütün sadaladıqlarımız 44 günlük Vətən müharibəsi dövründə özünü bir daha sübüt etdi. Deyirlər, Vətənə sevgi dindən, imandan gəlir. Mənəvi dəyərlərin düzgün aşılınması qələbəmizi təmin edən daha bir amil oldu.

Açar sözlər: *Ulu Öndər, İslam, milli-mədəni dəyərlər, konfessiyalar, vicdan azadlığı*

İslam dininin Azərbaycan ərazisində yayılması heç də təsadüfi deyildir. İslam dinində təkcə ibadətə, ayrı-ayrı ayinlərə deyil, həm də əhəmiyyətli dərəcədə əxlaq məsələlərinə yer verilir ki, bu da tarix boyunca xalqımızın Vətənə sevgi, yaşlılara hörmət, qadınlara və uşaqlara xüsusi mərhəmət ilə yanaşmaq kimi adət-ənənələri özündə ehtiva etdiyindən, İslamı qəbul etmək asan və rahat olmuşdur. Təsadüfi deyil ki, İslam VII əsrdən bəri bizim dinimiz olaraq qalmış, hətta 70 illik Sovet hakimiyyətini və ateizmi əsas şüara çevirən SSRİ-nin təbliğat maşını belə, xalqımızı dini yolundan döndərə bilməmişdir.

Müstəqilliyimizi bərpa etdikdən sonra Ulu Öndər Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində Azərbaycan saysız uğurlara imza atmışdır. Heydər Əliyevin uğurlu daxili və xarici siyasəti bütün sahələri əhatə etdiyi kimi, dini sahədə də problemlər aradan qaldırıldı, dövlət-din münasibətləri yeni mərhələyə qədəm qoydu. Təbii ki, görülməli işlər Heydər Əliyev şəxsiyyətinin uralığının bariz nümunəsidir [2].

1993-cü ildə Heydər Əliyevin “Allahın yolunda hamımız hür olaq” kitabı Azərbaycan və bir neçə xarici dildə nəşr olundu. 1994-cü ilin iyul ayında Ümummilli Lider müqəddəs Məkkə və Mədinədə ümrə ziyarətində oldu[2].

Daha bir maraqlı məqam isə, Ulu Öndərin Mədinə şəhərindəki Peyğəmbər məscidinin şərəf kitabına yazdığı ürək sözlərində öz duyğularını belə ifadə etməsidir: “Allaha şükür olsun ki, uzun illər qəlbimdə yaşayan arzuma, niyyətimə nail oldum. Bu tarixi hadisə qəlbimdə böyük həyəcan və rahatlıq hissi yaratdı, Allahın böyüklüyünü dərk etdim!” [8].

1996-cı ildə Prezident Heydər Əliyev “Dini etiqad azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda əlavə və dəyişiklikləri təsdiq etdi. Bununla da, dövlət-din münasibətlərində yeni mərhələnin əsası qoyuldu, dövlətin din sahəsinə və dindarlara qayğısı artdı [2]. Dövlətimiz bir daha milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunmağının nə qədər vacib olduğunu sübut etdi. Belə ki, gələcək nəsillərin düzgün formalaşması üçün dəyərlərimizin nəsildən nəsilə keçməsi artıq dövlətimiz tərəfindən təmin edilmiş oldu.

Həmçinin, Ulu Öndərin dini-mənəvi dəyərlərin qorunmasına saygı ilə yanaşması yalnız dinə deyil, eyni anda elmə verilən yüksək qiymət kimi dəyərləndirilməlidir.

Müqəddəs Qurani-Kərimin Fatir surəsinin, 28-ci ayəsində deyilir: “Allahdan Öz qulları arasında ancaq alimlər qorxarlar. Həqiqətən, Allah Qüdrətlidir, Bağışlayandır” [3].

Ulu öndər, Heydər Əliyev 1994-cü ilin iyul ayında Ümrə səfəri zamanı müsəlman dünyasının dövlət başçıları, din xadimləri ilə keçirdiyi görüşündə milli-mənəvi dəyərlərin Azərbaycan üçün nə qədər önəmli olmasını bir daha izah etmişdir: **“Qurani-Şərifin” bizə verdiyi tövsiyələr, dərs, göstərdiyi yollar insanları paklığa, düzlüyə, doğruluğa, sədaqətə, qəhrəmanlığa dəvət edən tələblərdir. Qurani-Kərimin bütün kəlamları bu gün Azərbaycanda Allahın yolu ilə getməyimiz üçün məşəldir**” [4].

1994-cü il 26 avqust tarixində mövlud bayramı münasibətilə Təzəpir məscidində təntənəli mərasimdə dindarlar qarşısında çıxış edərkən Heydər Əliyev İslam dininin tərbiyəvi əhəmiyyətindən bəhs edərkən demişdir: “İslam dini həmişə insanları sağlığa, təmizliyə, ülvə mənəviyyata dəvət etmişdir. Qurani-Kərim insanları düzlük, mənəvi paklıq ruhunda tərbiyə edir. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının bu ağır, çox çətin, keşməkeşli dövründə bütün

bunların bizdən ötrü böyük əhəmiyyəti var.” Öz çıxışında insanların mənəvi tərbiyəsinin əhəmiyyətini xüsusi qeyd edən Heydər Əliyev göstərmişdir: “Mənəviyyatımız nə qədər yüksək olarsa, biz insanlar da, hər bir azərbaycanlıda, müsəlmanda Vətənə, öz amallarına sədaqət, mənəvi sağlq əhval-ruhiyyəsi tərbiyə edə bilsək, Azərbaycan bu ağır böhran dövründən, çətinliklərdən tezliklə və müvəffəqiyyətlə çıxacaqdır.” [9].

Böyük siyasi xadim Heydər Əliyev, 1998-ci ildə Bakıda keçirilən “İslam sivilizasiyası Qafqazda” adlı beynəlxalq konfransdakı çıxışında söyləmişdir: “Qısa bir zamanda məlum oldu ki, əgər Azərbaycanda kommunist ideologiyası 70 il yox, 170 il də hökm sürmüş olsaydı, insanları İslam dinindən ayırmaq mümkün olmayacaqdı. Bu artıq faktır. Eyni zamanda, bu, İslam dininin nə qədər böyük gücə malik olduğunu sübut edir” [5].

Bu gün ölkəmizdəki dini dözümlülük, tolerantlıq mədəniyyəti Ümummilli Lider Heydər Əliyevin müdrikəsinə formalaşdırdığı dövlət-din siyasətinə əsaslanır. Bu illər ərzində qeyd etdiyimiz sahə dövlət siyasətinin prioritet istiqamətinə çevrilmişdir. Eyni zamanda Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğun olaraq ölkə vətəndaşlarının vicdan azadlığı kimi hüququ var [6].

Əsrlərdir Azərbaycan xalqının adət-ənənələri ilə uzlaşan tolerantlıq prinsipləri Ulu Öndər tərəfindən daha sürətlə inşaf etməyə başlamışdır. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin siyasi iradəsi sayəsində Azərbaycan tarixən sahib olduğu tolerantlıq ənənələrini hüquqi və siyasi müstəvidə yenidən bərpa etməyə nail olub. Bu istiqamətdə mövcud olan bir sıra problemlər azərbaycançılıq ideologiyası çərçivəsində həllini tapmışdır. Heydər Əliyev Azərbaycanda yaşayan milli azlıqlarla keçirdiyi görüşlərin birində demişdir: “Mən milli azlıqlarla yox, Azərbaycan xalqı ilə görüş keçirirəm”. Bu sözlər bir daha Heydər Əliyev şəxsiyyətinin necə uca zirvədə olmasını bir daha ispatlamış oldu [7].

Maidə surəsinin 8-ci ayəsində deyilir: “Ey iman gətirənlər! Allah qarşısında (borcunuzu yerinə yetirməkdə) sabitqədəm və ədalətli şahidlər olun. Hər hansı bir camaata qarşı olan kininiz sizi ədalətsizliyə sövq etməsin. Ədalətli olun. Bu, təqvvaya daha yaxındır. Allahdan qorxun. Allah etdiklərinizdən xəbərdardır!”

Beləliklə, Ulu Öndər Heydər Əliyev xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin və çoxəsrlik adər-ənənələrinin qorunub saxlanması, inkişaf etdirilməsi, dövlət-din münasibətlərinin tənzimlənməsi istiqamətində böyük işlər gördü. Bütün bu misilsiz işlərin nəticəsidir ki, bu gün Azərbaycan İslam dünyasında vəhdətin, həmrəyliyin gücləndirilməsinə mühüm töhfə verir, müvafiq irimiqyaslı tədbirlər keçirir. Bu gün dünyada multikulturalizm nümunəsi olan Azərbaycanda dinlərarası dialoq və əməkdaşlıq da Heydər Əliyevin müdrik siyasətinin, dini sahədə də balanslaşdırılmış siyasət yürütməsinin nəticəsidir. Çağdaş dövəmdə isə, Azərbaycan Respublikası Ulu Öndər Heydər Əliyevin yaratdığı və bizlərin gələcək nəsillərə ötürə biləcəyimiz ən dəyərlı sərvətdir.

Heydər Əliyevin uğurlu daxili siyasətinin nəticəsində İslam dininin, mənəvi dəyərlərimizin qorunması, bütövlükdə müstəqillik dövründə savadlı, vətənpərvər, cəsur bir nəsil yetişdirmişdir ki, bütün sadaladıqlarımız 44 günlük Vətən müharibəsi dövründə özünü bir daha sübüt etdi. Deyirlər, Vətənə sevgi dindən, imandan gəlir. Mənəvi dəyərlərin düzgün aşılınması qələbəmizi təmin edən daha bir amil oldu. Qeyd ediləsi daha bir vacib məqam isə, bu siyasətin Ulu Öndər Heydər Əliyevdən sonra Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyev tərəfindən inkişaf etdirilərək davam etməsidir.

Hər kəsə məlumdur ki, 44 günlük Vətən müharibəsi dövründə Azərbaycanda bir nəfər belə fərari olmadı. Tam əksinə, çoxsaylı könüllü insanlar, müharibədə iştirak etmək istəyirdirlər.

Beləliklə, 44-günlük Vətən müharibəsi zamanı qazandığımız qələbəni, dövlətimizin bu illər ərzində nə qədər uğurlu, dəqiq, uzaqgörən bir siyasət aparmasının nəticəsi kimi dəyərləndiririk.

ƏDƏBİYYAT

1. <http://www.anl.az/down/meqale/525/2021/fevral/735042.htm> - Azərbaycanda İslam - keçmişdən bu günə
2. <https://az.trend.az/azerbaijan/politics/2743547.html> - Mehdiyev E. Heydər Əliyev irsi və İslam həmrəyliyi
3. <https://www.quran.az/35/28?t=1> -Fatir surəsi, 28-ci ayə
4. <https://quranmoczeleri.az/heyder-eliyev/> - “İslam insanları geriye çəkmir, əksinə, irəliyə doğru-inkişaf və yüksəlişə aparır...”

5. <https://quranmocuzeleri.az/heyder-eliyev/> - “İSLAM İNSANLARI GERİYƏ ÇƏKMİR, ƏKSİNƏ, İRƏLİYƏ DOĞRU-İNKİŞAF VƏ YÜKSƏLİŞƏ APARIR...”
6. <https://teleqraf.com/news/toplum/81356.html> - İlham Əliyevin din siyasəti
7. <https://aranqazeti.az/> - Ağayev S. Heydər Əliyev və tolerant dəyərlər
8. https://www.elibrary.az/docs/jurnal/jrn2018_289.htm - Şərifov Ş. Azərbaycanda dinin inkişafında Ulu öndər Heydər Əliyevin rolu
9. <https://ikisahil.az/post> - Səfərli A. “Tolerantlıq” anlayışı ulu öndər Heydər Əliyevin fikirləri fonunda

IN THE REVIVAL OF ISLAM AND ESTABLISHMENT OF STATE-RELIGION RELATIONS IN MODERN AZERBAIJAN: THE UNIQUE ROLE OF HAYDER ALIYEV

Aliyeva-Mammadova Gunel

*BSU "History of Asian and African countries" senior lecturer
doctor of Philosophy in Historical Sciences*

SUMMARY

Key words: *The Great Leader, Islam, tolerance, freedom of conscience*

As a result of the successful domestic policy of Heydar Aliyev, the protection of the Islamic religion and our moral values, an educated, patriotic and courageous generation was brought up over the entire period of independence, and all of the above once again showed itself during the 44-day Patriotic War. Love for a country comes from religion and faith. The correct instillation of moral values was another factor that ensured our victory.

**ИСКЛЮЧИТЕЛЬНАЯ РОЛЬ ГЕЙДАРА АЛИЕВА В
ВОЗРОЖДЕНИИ ИСЛАМСКОЙ РЕЛИГИИ И В
ФОРМИРОВАНИИ ГОСУДАРСТВЕННО-
КОНФЕССИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ
В СОВРЕМЕННОМ АЗЕРБАЙДЖАНЕ**

Алиева-Мамедова Гюнель

*БГУ кафедра «Истории стран Азии и Африки», старший
преподаватель доктор философии по истории*

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: *Великий Вождь, Ислам, толерантность, свобода совести*

В результате успешной внутренней политики Гейдара Алиева, защиты национально-культурных ценностей в целом за период независимости было воспитано образованное, патриотичное и мужественное поколение, и все вышеперечисленное еще раз проявило себя во время 44-дневной Отечественной войны. Говорят, что любовь к Родине исходит от религии и веры. Правильное привитие нравственных ценностей было еще одним фактором, обеспечившим нашу победу.

DAHİ ŞƏXSİYYƏT: ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEV**Zülfıyyə Vəliyeva***ADPU ETM-in elmi işçisi**Respublikanın əməkdar müəllimi**zulfiyye-veliyeva@mail.ru***XÜLASƏ**

Parlaq zəka ilə qüdrətli iradəni özündə birləşdirən şəxsiyyətlər dünya xoşbəxtliklərinin ən uca zirvələrini fəth edirlər. Zəkanın vüsəti tarixi şəraitin qanunauyğunluqlarını düzgün dərk etmək, xarakterin qüdrəti isə onu tarixin ümumi inkişafının mühüm məqamlarına uyğun idarə etməkdir. Zəka bəşəriyyətin əsas hərəkətverici qüvvəsidir. Zəka sahibləri olan insanlar ilahi qüdrətin əsas daşıyıcılarıdır. Zəkalı insanın iradəsi parlaq və güclü olur. Dövlətçilik tarixindən bəllidir ki, dühalarını tanımayan, onların ideyalarını mənimsəməyən xalq özünü dərk edə bilməz, özünü dərk etməyən xalq isə güclü dövlət yarada bilməz. Dühaların ideyaları qüdrətli alicənab şəxsiyyətlərin xarakterində təcəssüm etdikcə insanlığın bütün ali cəhətlərini özündə birləşdirir, bəşər təbiətini bitkin və kamil formasını nümayiş etdirir.

Azərbaycan məktəbi və Azərbaycan müəllimi fəxr edə bilər ki, onun Heydər Əliyev kimi yetirməsi var, ondan öyrənməklə onun nümunəsində Azərbaycanın gələcəyi olan sağlam nəsil tərbiyə olunur.

Açar sözlər: insan, parlaq, xalq, məktəb, rəhbər, xarakter

Ulu Öndərin anadan olmasının 100 illiyi Tarixi Qələbəmizlə qeyd olunur. Bu gün gənc nəslin formalaşdırılmasında H.Əliyev nümunəsi vardır! Özü böyük məktəbdir, öyrənməli nümunə! Azərbaycan məktəbi böyük iftixar hissi keçirir ki, onun yetirmələri içərisində zəkalı insanlar, böyük dühalar var. Onlardan öyrənməyə, onların simasında yeni-yeni sağlam nəsillərin formalaşmasına xidmət etmək təqdirəlayiqdir. H.Əliyev nümunəsində bilikli, savadlı, zəhmətsevər, daim öyrənən və öyrədən, xalqına layiqincə xidmət edən nəslin formalaşdırılması bugünkü qayğılarımızdan biridir. Cəmiyyətimizin mədəni, əqidləli, fəal, daim axtarışda olan, xalq üçün, vətən naminə yaşayıb işləməyi bacaran vətəndaşlara ehtiyacı olduqca böyükdür.

Ümummilli liderimiz, işıqlı şəxsiyyət Heydər Əliyev fitri qabiliyyətini,

bütün qüvvə və bacarığını, əqli potensialını ana yurduna, doğma xalqına həsr etmiş, zamanın nəbzini tutmağı, hər dövrün tələbinə, xüsusiyyətlərinə uyğun siyasi xətt yürütməyi və burada mütləq Vətənin, xalqın mənafeyinə uyğun üstün cəhətlər tapmağı bacarırdı.

Xalqımızın gələcəyi olan gənc nəsil öz dühalarını, zəkalı insanlarını tanımaqla, ondan öyrənməklə bir daha dərk edirlər ki, parlaq zəkalar insanların beyinlərini işıqlandırır, onları vəcdə gətirir, güclü xarakter onların qəlbinə cəsarət verir, inamla böyük tarixi qələbələrə aparır. Bu gün gənc nəslin formalaşdırılmasında H.Əliyev nümunəsi vardır! Özü böyük məktəbdir, öyrənməli nümunə! Bütün varlığımızla bu yurda, bu torpağa, ana Vətənimizə – Azərbaycanımıza borcluyuq.

Hər bir xalqın, millətin sahib olduğu ən böyük sərvət onun müstəqil dövlətinin olmasıdır. Həyatda yaşadığın qədər yaratmaq, xalq üçün yaxşı mənada yararlı olmaq, ömrünü xalqına həsr etməkdir. Vətəni Sevmək İmandandır! Vətəndən öncə heç nə yoxdur! Hamılıqla məsuliyyət daşıyıraq! Bir olaq, güclü olaq, ədalətli olaq! Vətən hamının dünyaya göz açdığı, torpağında uyuduğu məkandır! Vətəni, dilini, dinini sevsən, sevmək azdır, həm də onu sevdirə biləsən! Olum-ölüm məqamında edilən səhvi Allah heç bir bəndəsinə bağışlamaz! Qəlbimizdə olan ambisiyaları öldürək!

Vətənimizin, dövlətimizin, dövlətçiliyimizin qorunması üçün bir olaq! Hər zaman düşünək: Vətən bizim üçün hər şeydir. Biz Vətən üçün nə etmişik? “Vətən anadır” kəlməsi eşidə-eşidə böyüyürük. Torpağın üstündə addımladıqca yavaş-yavaş dizlərimiz bərkiyir, qollarımıza qüvvət gəlir. Bütün varlığımızla bu yurda, bu torpağa, ana Vətənimizə – Azərbaycanımıza borcluyuq. Biz hamımız Azərbaycanımızı işıqlı sabahlara, aydın gələcəyə qovuşdurmağa çalışmalıyıq. Yurdumuzda gözü olan düşmənləri qəlbimizdəki Vətən sevgisinin gücü, Vətən məhəbbətinin atəşi ilə yandırır məhv etməliyik. Vətən yalnız ona görə böyük deyil ki, onun sənət və mədəniyyətlə zəngin, insanların nəcib əməlləri ilə dolu keçmişidir, Vətən həm də ona görə böyük və qiymətlidir ki, onda ulu babalarımızın ölməz izləri vardır. Və bu izlər hər birimizə ana südü qədər şirin, təmiz, ana qucağı tək isti və doğmadır. Vətəni yaşadan da, onu ucaldan da, şərəfləndirən də, qoruyan da bizik. Hər bir insan üçün əvəzolunmaz məkandır onun Vətəninə olan sevgisi. Hər bir xalqın, millətin sahib olduğu ən böyük sərvət onun müstəqil dövlətinin olmasıdır. Müstəqilliyə gedən yol böyük mübarizələrdən keçir. Onu qazanmaq və qoruyub saxlamaq

qurban tələb edir. Qarabağda Vətənin azadlığı uğrunda əbədiyyətə qovuşmuş şəhidlərin məzarı başında hörmətlə dayanıb, sevinc göz yaşları içində “Gözünüz aydın, Vətən oğulları, biz yurdumuzu yağılardan azad etdik” sözünü deyə bildik! Bu gözəl həyatda yaşamaq, var olmaq Allahın insanlara bəxş etdiyi paydır. Ancaq əsl məharət bu həyatda yaşadığın qədər yaratmaq, xalq üçün yaxşı mənada yararlı olmaq, ömrünü xalqına həsr etməkdir. Hər bir Vətəndaşımızın milli və bəşəri dəyərlərə sahib olması İnsanlığın qorunmasına verdiyi töhfələr Vətən üçün qürurvericidir! Vətəni yaşadan da, onu ucaldan da, şərəfləndirən də, qoruyan da bizik. Vətən torpağı bizim üçün toxunulmazdır, müqəddəsdir!

Respublikamızda milli müstəqilliyin əldə edildiyi bir zamanda təlim-tərbiyə prosesinin yenidən qurulması, zamanın tələbləri ilə ayaqlaşmaq üçün məktəblərimiz və pedaqoqlarımız müəyyən bir nümunəni əldə rəhbər tutaraq gənc nəslin formalaşmasına diqqəti daha da artırmışdır.

Azərbaycan məktəbi, Azərbaycan müəllimi zəkalı, istedadlı dühaların yetişdirilməsində, formalaşdırılmasında gördüyü işlərlə bu gün haqlı olaraq iftixar hissi keçirir. Şəxsiyyətə pərəstişin əleyhinə olan biz müəllimlər şəxsiyyətin, zəkanın, dühanın qiymətləndirilməsini, onların timsalında yeni nəsillərin formalaşdırılmasını özümüzün əsas iş istiqaməti hesab edirik. Bilirik ki, zəka sahibləri olan insanlar ilahi qüdrətin əlamətlərinin əsas daşıyıcılarıdır. Zəkalı insanın iradəsi parlaq və güclü olur. Dövlətçilik tarixindən bəllidir ki, dühalarını tanımayan, onların ideyalarını mənimsəməyən xalq özünü dərk edə bilməz, özünü dərk etməyən xalq isə güclü dövlət yarada bilməz. Dühaların ideyaları qüdrətli, alicənab şəxsiyyətlərin xarakterində təcəssüm etdikcə insanlığın bütün ali cəhətlərini özündə birləşdirir, bəşər təbiətinin bitkin və kamil formasını nümayiş etdirir.

Parlaq zəka ilə qüdrətli iradəni özündə birləşdirən şəxsiyyətlər dünya xoşbəxtliklərinin ən uca zirvələrini fəth edirlər. Zəkanın vüsəti tarixi şəraitin qanunauyğunluqlarını düzgün dərk etməkdə, xarakterin qüdrəti isə onu tarixin ümumi inkişafının mühüm məqamlarına uyğun idarə etməkdir. Zəka bəşəriyyətin əsas hərəkətverici qüvvəsidir. O, günəşdən fərqli olaraq insanların beynini işıqlandırır, gözdən fərqli olaraq mahiyyəti və gələcəyi görür, bütün yarananlardan fərqli olaraq Allahı dərk edir. Bu gün Azərbaycan məktəbi böyük iftixar hissi keçirir ki, onun yetirmələri içərisində zəkalı insanlar, böyük dühalar var. Onlardan öyrənməyə, onların simasında yeni-yeni sağlam nəsillə-

rin formalaşmasına xidmət etmək təqdirəlayiqdir. Qeyd etmək istəyirəm ki, öyrənməli, öyünməli şəxsiyyətlər içərisində Respublikamızın prezidenti Heydər Əliyev cənabları da vardır. Bu gün işimizi məhz onun simasında qurur, bu məqsədlə H.Əliyev kabinetləri, guşələri, muzeyləri yaradılır, sənədli materiallar toplanılır, H.Əliyev dərsləri keçirilir, seminarlar, məktəblər fəaliyyət göstərir.

Bir sözlə, H.Əliyev nümunəsində bilikli, savadlı, zəhmətsevər, daim öyrənən və öyrədən, xalqına layiqincə xidmət edən nəslin formalaşdırılması bugünkü qayğılarımızdan biridir. Hər şeydən əvvəl ona görə ki, cəmiyyətimizin mədəni, əqidəli, fəal, daim axtarışda olan, xalq üçün, vətən naminə yaşayıb işləməyi bacaran vətəndaşlara ehtiyacı olduqca böyükdür.

Bunu nəzərə alaraq, təlim-tərbiyə prosesində təkzibolunmaz faktlarla H.Əliyev fenomeninin xarakterini, onun fəaliyyətini, xalqa xidmətlərini, dünyada Azərbaycanı bir respublika kimi, azərbaycanlıları isə bir xalq kimi tanıtmaları söylərini, onun parlaq zəkası və qüdrətli xarakterini, nə vaxt, harada, hansı şəraitdə işləməsindən asılı olmayaraq rəhbər və insan kimi fəaliyyətini, həyatının bütün sahələrində müdrikliyini və qətiyyətini, zəka və iradəsinin ən ali, bitkin və kamil formalarını nümayiş etdirməklə dövləti möhkəmləndirməyi, xalqa xidmət etməyin əməli nümunələrinin geniş izahına daha böyük diqqətlə yanaşmalıyıq. Qeyd etmək lazımdır ki, o, rəhbər, dövlət başçısı və şəxsiyyət kimi öz xalqına bağlı olduğunu daim əməlləri ilə sübut edir.

Unutmamalıyıq ki, xalqımızın gələcəyi olan gənc nəsil öz dühalarını, zəkali insanlarını tanımaqla, ondan öyrənməklə bir daha dərk edirlər ki, parlaq zəkalar insanların beyinlərini işıqlandırır, onları vəcdə gətirir, güclü xarakter onların qəlbinə cəsarət verir, inamla böyük tarixi qələbələrə aparır. Tarixi qələbələr tarixi şəxsiyyətlərin nəsibidir. Tarix acizlərlə müxalifətdə, güclülərlə ittifaqdadır. O, acizlərə onların acizliyini bağışlamır, onları dərhal səhifələrindən silib aparır, dühalarda, güclü şəxsiyyətlərdə təzahür edib, onlarla ittifaqda böyük gələcəyə gedir. Gənc nəslin formalaşdırılmasında H.Əliyev nümunəsi köməyimizə gəlir.

Şübhəsiz ki, bu gün onun böyük şəxsiyyəti, bütün həyatı, davranışı ilə nümunə olmaq qabiliyyəti, insanlara yalnız sevinc, xoşbəxtlik bəxş etmək xisləti, öz işi və əməlləri ilə xalqına baş ucalığı gətirmək xidmətləri təlim-tərbiyə prosesində daha qabarıq şəkildə öyrənilməlidir.

Respublikamızda təhsilin inkişafına xüsusi diqqət və qayğı, 1970-80-ci illərdə yüzlərlə gəncin ölkənin ən möhtəşəm ali məktəblərinə oxumağa göndərilməsi, yeni-yeni ali məktəblərin yaranması, orta məktəblərin şəbəkəsinin, Təhsil Fondunun yaranması, Dünya Bankında respublikamız üçün ayrılmış pulun müəyyən hissəsinin təhsilimizə, elimizə ayrılması, cəmiyyətdə insanın və insanlığın xilasına xidmət edən qərar və sərəncamlar sabaha böyük ümidlə baxmağa zəmin yaradır. Odur ki, iftixar hissi ilə deyirik: “Bəli, Azərbaycan məktəbi və Azərbaycan müəllimi fəxr edə bilər ki, onun Heydər Əliyev kimi yetirməsi var, ondan öyrənməklə, onun nümunəsində Azərbaycanın gələcəyi olan sağlam gənc nəsil tərbiyə olunur!”

***LAZIMDIR Kİ, NÜMUNƏNİ ÖYRƏNƏK!
NÜMUNƏ ƏN YAXŞI TƏRBİYƏDİR!***

“Lazım gəlsə” kəlməsini çox sevirik, necə gəldi, işlədirik.

Niyə lazım gələndə biz əl-ələ verməyək,

Bir-birinə arxa olub, dayaq olub, torpaq olub,

Vətən üçün bəli, vətəndaş olub

Bir məram üçün, bir məqsəd üçün birləşməyək?

Lazımdır ki, bunu bilək:

– İlahinin sevgisi ilə, millət istedadı olub,

Millətin rəhbəri isə bax, fitri istedadlı.

Əməlində, xidmətində daim nümunə olub

Öyrənməli Nümunə!

Öyrənməyi, öyrətməyi, davranışı, görkəmi,

Həm səliqə-sahmanı.

Öz dilini sevməyi, sevdirməyi,

Elə arxalanmağı, ona arxa olmağı,

Millətini, dövlətini dünyaya tanıtmağı.

Onun Haqqa bağlanmağı, onun Haqqla qorunmağı,

Üstündə nəzər olmağı.

Vətənini, dinini, dilini qorumağı,

Yüksək mədəniyyəti, natiqlik məharəti.

Ziyalıya diqqəti, uşağa da, qocaya da, gəncə olan rəğbəti.

Yazıçını, şairi, bəstəkarı, rəssamı, həm alimi,

Müəllimi nəzərdə saxlamağı.
Özü böyük məktəbdir, Öyrənməli Nümunə!
Ən yaxşı tərbiyədir bilin, belə Nümunə!
Verən verdiyini verib.
Söyləyir, qədrin bilin!
O, bir elin, bir millətin, bir dövlətin oğlu deyil.
O, dünyanın, bəşərin övladıdır, bunu bilin!
Yazdırılır:
– biz hamımız bircə canıq, bir olanda bəli, varıq.
Lazımdır ki, biz bir olaq, bir can olaq, qorunaq!
Bilən bilir – sənin qiymətin bilir, sənə veriləni bilir.
Şərq ilə Qərb arasında sən qapısan,
Dünya üçün Böyük İpək Yolusan!
Sərvətinin şükür, bu gün yiyəsisən!
Daha qiymətli sərvətin İnsandır, bil!
Sev İnsanı, qədrini bil!
İstedadlı olan millət fitri istedadına,
Fenomen yaddaşına bil ki, hamı heyrat edir!
O, hamının dilin bilir, öz dilini O sevir,
Onun qiymətini bilir, öz dilini sevdilir!
O, memardı, həm tarixçi.
O, ədibdir, həm yazıçı, musiqiçi.
O, rəssamdır, hər sənətin dilin bilən.
Sənətkara qiymət verən, sənətkardır.
Uşaqda uşaq kimi, böyüklə böyük kimi,
Gözəl mü sahib kimi Nümunədir.
Hər bir işin yerin bilən, yolun bilən.
Ayaq üstə dayananda, məclislərdə oturanda,
Böyük-böyük salonlarda,
Məsciddə də, Məkkədə də, Kəbədə də
Özünə məxsus olur, özü kimi O olur!
Onun böyük həvəsi, özünü yox, elini düşünməyi.
Öz canından əl götürüb xalqına qurban olmağı.
Bunun üçün arxada yox, daima öndə olmağı.
Eləcə sayıq olmağı,

*Nələr olub, nədir olan,
Olacağı bilməsi, bilmək azdır, ona təkən verməsi.
Hər kəsin qiymətini məhz özünə verməsi!
Öyrənməli nümunədir!
Ölüm cəzasın ləğv edib,
Hətta Şərqdə ilk dəfə fərmanla təsdiq etməsi!
“31 mart soyqırım günüdür”!
Bəli, elan etməsi Nümunədir!
Onun iş üslubunda görürsüz, qəribədir:
– Sutka nədir, aylar, illər azlıq edir.
Daima narahatdır bax, eləcə tələsir.
Siz qayıdışı yada salın,
Baş qaldıran qüvvələri yada salın:
O, silahsız bircə qəti söz söylədi:
– Qalxın, bir əsgər kimi Vətəni qoruyağın!!!
Bircə anda milyonlar hazır oldu,
Körpə də əsgər oldu!
Yalın əllə, bəli, dövlət qorundu,
Millət özü öz əliylə qorundu!
Dünya bu gün Sənin dilini öyrənir,
Sənin ayağına gəlir, bu gün Səndən öyrənir!
O, Səndən bəhrələnir!
O, Sənin qiymətini bilir, Sənə veriləni bilir!
Şərq ilə Qərb arasında Sən qapısan,
Dünya üçün Böyük İpək Yolusan!
Daim narahat olan görün, necə tələsir,
Ömür-gün sürətlə gedir, hadisələr tələsdirir.
Qaçqın, köçkün, viran qalan yurd yerləri tələsdirir.
Əllərdə olan namus, qeyrət tələsdirir.
Tez həll olsun, El yerinə qayıtsın,
Bünövrə möhkəm qoyulsun!
Müstəqil olan dövlət lap təzədir,
Gərək möhkəm qorunsun!
Daxildə də, xaricdə də möhkəm əllə qorunsun!
Əli yalın, xalqın, elin bax, beləcə dövlətin,*

*Bircə kəlmə qəti sözlə, qətiyyətlə,
Cəsarətlə, sözü vaxtında deməklə qoruyanın,
Həyatının mənasıdır son məqsədi!
O, həyatın öz canıyla qoruyur!
Dünyaya sözün deyəndə, dünya onu anlayır.
Aydın, səlis, doğma dildə dediyinə diqqət edin!
Siz hesabı götürün, nümunəni götürün:
- “Ac olub, narahat olub ayaq üstə qalmaq olar,
Şəhid olub ölmək olar!
Müstəqil olan dövlət bəli, yaşasın deyə,
Bəxş olunan müstəqillik əbədi olsun deyə!”
İstedadlı olan millət gərəkdir ki, qorunsun!
Dövlətini, dilini, öz simasını qorusun!
Zəkasını, dühasını tanıсын, onu sevib qorusun!
Qoruyanın əlləriylə qorusun!
Lazım olan qorunsun!!!*

GENIUS PERSONALITY: NATIONAL LEADER HAYDER ALİYEV

Zulfiya Valiyeva

scientific worker of ADPU ETM

honored teacher of the Republic

SUMMARY

Key words: Human, bright, people, school, leader, character

Azerbaijani school and Azerbaijani teacher can be proud that it has a student like Heydar Aliyev. By learning from him, a healthy young generation, which is the future of Azerbaijan, is brought up in his example! People with intelligence are the main bearers of the signs of divine power. The will of an intelligent person is bright and strong. It is clear from the history of statesmanship that those who do not recognize their genius, A nation that does not assimilate their ideas cannot understand itself, and a nation that does not understand itself is strong cannot create a state. The ideas of geniuses are embodied in the character of powerful, noble personalities as it does, it

incorporates all the higher aspects of humanity, human nature in its exhausted and perfect form demonstrates. Individuals who combine bright intelligence with strong will are the highest of worldly happiness they conquer their peaks. The source of intelligence is to correctly understand the laws of historical conditions, and the power of character is to manage it according to the important moments of the general development of history.

Intelligence is the main driving force of mankind.

ГЕНИАЛЬНАЯ ЛИЧНОСТЬ: НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЛИДЕР ГАЙДЕР АЛИЕВ

Зульфия Велиева

*АДПУ научный сотрудник ЦНИИ
заслуженный учитель Республики,*

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: человек, яркий, народ, школа, лидер, характер

Люди таящие в себе яркий интеллект и сильную волю способны покорить самые высшие вершины земного састья. Показателем высокого интеллекта является осознание закономерностей сложившихся условий, а показателем сильного характера-управление согласно важным аспектам общего развития истории. В виду того, что люди с высокой эрудицией являются носителями божественной воли, именно разум символизирует движущую силу человечества. Из истории государства известно, что народ не следующий за своим лидером обречён на провал. Этот народ никогда не сможет создать своё государство. Благородные личности с сильным характером сочетают в себе лучшие стороны человечества. Азербайджанская школа и азербайджанский учитель должны гордиться своим выпускником – Гейдаром Алиевым. На его примере воспитывается молодое поколение – будущее Азербайджана!

HEYDƏR ƏLİYEVİN BÖYÜK DİL SİYASƏTİ

Təranə Şükürlü İbadullazadə

*AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

XÜLASƏ

Bu məqalədə Heydər Əliyevin dil siyasətindən danışılır. Burada azərbaycanlı olmağı, bu dildə danışmağı ilə fəxr edən Heydər Əliyevin hər zaman dilimizin saflığını, zənginliyini qorumağın vacibliyi haqqında fikrlərindən söhbət açılır. Qeyd olunur ki, ulu öndər hələ SSR Ali Sovetinin Azərbaycan SSR Konstitusiyasının layihəsinə həsr olunmuş sessiyasında məruzə ilə çıxış edərkən “Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dilidir” təklifini irəli sürmüşdür. İkinci dəfə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanmış 12 noyabr 1995-ci ildə qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına “Dövlət dili” adlanan ayrıca maddə daxil edilmişdir. Ümumiyyətlə, Ulu öndər həyatı boyu ana dilinin inkişafı üçün cəmiyyətin bütün imkanlarının səfərbər olunmasına nail olmuşdur.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, Dahi Lider, Azərbaycan dili, dil siyasəti

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə sentyabrın 29-da 2023-cü ilin ölkəmizdə “Heydər Əliyev İli” elan edilməsi əlamətdar hadisələrdən biridir. Bu Sərəncam dövlətimizin başçısının Azərbaycan dilinin və dövlətçiliyimizin inkişafına verdiyi yüksək dəyərin göstəricisidir.

2023-cü ilin "Heydər Əliyev İli" elan olunması Ulu Öndərin dil siyasətinin öyrənilməsi baxımından çox vacibdir.

Dil məsələsində Heydər Əliyevin mövqeyi aydındır və qətidir: “Öz dilini sevməyən adam öz tarixini yaxşı bilə bilməz”.

Azərbaycan dilini yaxşı bilən, bu dilin zəngin lüğət tərkibinə dərinləndən bələd olan və qrammatik imkanlarından istedadla istifadə etməyi bacaran Heydər Əliyev 1969-cu ildə Bakı Dövlət Universitetinin 50 illiyinə həsr olunmuş yubiley toplantısında ana dilində parlaq nitq söylədi. Bu hadisə o zaman respublikanın hər yerində böyük əks-səda yaratdı.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin genişmiqyaslı siyasi-ideoloji fəaliyyə-tində dil siyasəti çox mühüm yer tutur. Xalqımızın böyük oğlu, Ulu Öndər Heydər Əliyev keçən əsrin 60-cı illərinin sonunda Azərbaycana rəhbərlik et-məyə başladığı ilk vaxtlardan ana dilinə böyük qayğı və diqqət göstərib.

Tarixi şəxsiyyətlərin yubileylərinin keçirilməsi bir tərəfdən onların xalq qarşısında, millət qarşısında xidmətlərinə verilən qiymətdir. Digər tərəfdən isə, belə yubileylərin keçirilməsi xalqın, millətin zənginliyini nümayiş etdirir. Eyni zamanda bu yubileylər xalqın, millətin daha da yüksəlməsinə kömək edir. Se-vindirici haldır ki, Ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1973-cü ildə İmadəddin Nəsiminin 600 illik yubileyi beynəlxalq miqyasda qeyd edilib. Həmin illərdən başlayaraq Nəsiminin dilinə aid xeyli tədqiqat işləri aparılıb. Məhz o vaxtdan etibarən Nəsimi yaradıcılığı Azərbaycan və dünya mədəniy-yəti miqyasında bir daha tanınılıb.

Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycan yazıçılarının X qurultayındakı çıxışında da dil və nitq mədəniyyəti məsələlərinə geniş yer vermişdir. Heydər Əliyev göstərir ki, hər bir azərbaycanlı birinci növbədə ana dilini bilməlidir. Ulu Öndər deyirdi: “Bizim birinci nailiyyətimiz o olmalıdır ki, öz dilimizi Azərbaycanda hakim dil etməliyik”.

Heydər Əliyevin ana dilinə böyük qayğısı, sədaqəti dərin məhəbbəti onun yalnız əsl vətəndaşlıq, ana dilini sevmək, yüksək qürur hissləri ilə bağlı deyil. Bu dahi şəxsiyyətin ana dilini dərindən bilmək, onun daxili sirlərinə, gözəlliklərinə dərindən vəqif olmaq və məharətlə istifadə etmək qabiliyyətin-dən və istedadından irəli gəlir.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin milli dil siyasətində dilə, dilin inkişafına hörmət və qayğı sistem halındadır. 1970-ci illərdə dördcildlik “Müasir Azər-baycan dili” dərsliyinin Respublika Dövlət Mükafatı alması məhz ana dilinə qayğı və hörmətlə bağlı idi. Ümummilli lider bu barədə deyirdi: “Bizim dilçi-lərin, alimlərin xatirində olmalıdır ki, 1970-ci illərin axırı idi – dövlət mükafatları verilir. Biz xüsusən, Azərbaycan dili haqqında kitab yazmış böyük bir kollektivə dövlət mükafatı verdik. Bu kitabı onun müəllifinə görə yox, əsərin özünə və bu kitabın dilimizin təhlilinə həsr olunmasına görə verdik. Burada mənim şəxsi təşəbbüsüm, şəxsi məqsədim o olubdur ki, ictimaiyyət bir daha bilsin ki, biz dilimizin inkişafına nə qədər fikir veririk” [1. 34].

1970-ci ildə ümumittifaq statuslu türkoloji jurnalın nəşrə başlaması da Azərbaycan dilinin hörmətini qaldırmaq istəyindən irəli gəlirdi.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev dilimizin saflığını, zənginliyini qorumağın vacibliyini çıxışlarında hər zaman vurğulayır, cəmiyyətin bütün imkanlarını ana dilinin inkişafını təmin etməyə səfərbər edirdi. Dahi rəhbərin xalq qarşısında ən böyük tarixi xidmətlərindən biri də Azərbaycan dilinə dövlət dili statusunun verilməsi təşəbbüsü idi. 1978-ci il aprelin 2-də IX çağırış Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Azərbaycan SSR Konstitusiyasının layihəsi və onun ümumxalq müzakirəsinin yekunlarına həsr olunmuş VII sessiyasında məruzə ilə çıxış edən Ulu Öndər Heydər Əliyevin təklifi ilə 73-cü maddəni aşağıdakı redaksiyada vermək təklif olunub: “Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dilidir”. Heydər Əliyevin bu təşəbbüsü 1978-ci il aprelin 21-də qəbul olunmuş Azərbaycan SSR Konstitusiyasında öz əksini tapıb. Ulu Öndər bununla gələcək müstəqil dövlətçiliyin milli rəmzlərindən birini məharətlə qoruyub. 1978-ci il Konstitusiyası, həqiqətən, Ulu Öndər Heydər Əliyevin öz dövləti, vətəni və xalqı qarşısında göstərdiyi böyük xidmət idi.

Heydər Əliyevin çıxışlarının, nitqlərinin yazılı mətni olmasa da, məzmunu, ümumi həcmi planlı şəkildə müəllifə əvvəlcədən şübhəsiz ki, məlumdur. Burada kontekstual uyğunluq gözlənilir, dil vahidlərinin uyğunluğu konteksti, yəni nitq əhatəsi müəyyənləşdirilir.

Dövlət dilinin adı ilə bağlı müzakirələrdə Ulu Öndər bu məsələyə xalqın, ölkənin gələcəyi üçün taleyüklü bir məsələ kimi baxır, onun düzgün həllini ölkənin hər bir vətəndaşı üçün şərəf sayırdı. Xalqın, millətin mənliliyini təyin edən ən mühüm amillərdən olan dövlət dili uğrunda mübarizədə hər cür çətinliklərlə qarşılaşmış Ulu Öndər bu məsələdə səmimi mövqedə durmağı insan həyatına bərabər tuturdu.

1995-ci ilin oktyabrında Azərbaycan Respublikasının yeni Konstitusiyasını hazırlayan komissiyanın iclasında demişdir: “Mən hər bir dilə hörmət edirəm və ehtiramımı bildirirəm. Hesab edirəm ki, Azərbaycan dili ilə fəxr edə bilərik. Çünki bu zəngin dildir, artıq dünyada tanınmış dildir. Xalqımızın da, dilimizin də adı tanınıb. Bu, reallıqdır”.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə işlənib hazırlanmış və 12 noyabr 1995-ci ildə ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikasının əsas qanununa – Konstitusiyasına “Dövlət dili” adlanan ayrıca bir maddə daxil edildi.

Konstitutsiyanın müzakirəsi və qəbulu prosesi də göstərdi ki, Heydər Əliyevin dil siyasəti onun milli dövlət quruculuğu siyasətinin üzvü tərkib hissəsidir.

Dil və millət haqqında Ulu Öndər Heydər Əliyevin konkret mövqeyi bəlidir: “Dil, millət fəlsəfi məfhumdur, tarixi anlayışdır. İnsanlar dünyada mövcud olandan hansısa dildə danışılar. Bir halda ki, insanlar olub, demək, onlar bir-birilə əlaqəsi üçün dil də olubdur” [2, 43].

Heydər Əliyev deyir: “Azərbaycan Azərbaycanda yaşayan bütün millətlərin doğma vətənidir. Azərbaycan dili bizi bir-birimizə birləşdirib. Bizim bir çox etnik köklü millətlərə mənsub olan adamların hamısı Azərbaycan dilini öz ana dili kimi qəbul edib. Azərbaycan dili bizi keçmişdə də, gələcəkdə də birləşdirəcəkdir”.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin ana dilinə qayğısı və diqqəti sonrakı illərdə də davam etmişdir. “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” 18 iyun 2001-ci il tarixli fərman xüsusi yer tutur. İlk növbədə müstəqil Azərbaycan dövlətinin dil siyasətinin müəyyənəlməsi, formalaşması və möhkəmləndirilməsi baxımından müstəsna əhəmiyyət daşıyan bu tarixi fərman dövlət dili ilə bağlı hərtərəfli və geniş məlumatları özündə ehtiva edir.

Azərbaycan dili ilə bağlı vacib addımlardan biri də Ulu Öndərin 2002-ci il sentyabrın 30-da imzaladığı “Azərbaycan Respublikasının dövlət dili haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunudur. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin ana dilinə hərtərəfli qayğısının təcəssümünü özündə əks etdirən bu qanunda dövlət dilinin işlənməsi, inkişafı, saflığının qorunması, ədəbi dilin normalarına əməl edilməsi, ölkəmizdə dilçilik elminin nəzəri və tətbiqi sahələrinin inkişafı üçün lazımı şəraitin yaradılması və s. kimi məsələlər də nəzərdə tutulub.

Ümummilli lider Heydər Əliyev dilimizin saflığını, mənəvi zənginliyini qorumağın vacibliyini çıxışlarında hər zaman vurğulayır. Ulu Öndər siyasi məzmunlu çıxışlarında ana dilinin inkişafını təmin etməklə yanaşı, cəmiyyətin bütün imkanlarını bu işə səfərbər edirdi.

Ana dilini ürəkdən sevən, bu dildə danışmağı ilə fəxr edən ümummilli lider bənzərsiz nitqlərində, dərin məzmunlu çıxışlarında dilimizin rəngarəng ifadə vasitələrindən ustalıqla istifadə edirdi.

Ümummilli lider Heydər Əliyev dilimizin saflığını, mənəvi zənginliyini qorumağın vacibliyini çıxışlarında hər zaman vurğulayırdı. Ulu Öndər siyasi

məzmunlu çıxışlarında ana dilinin inkişafını təmin etməklə yanaşı, cəmiyyətin bütün imkanlarını bu işə səfərbər edirdi.

Hazırda Azərbaycan dilinin özünəməxsus inkişaf qanunları ilə qrammatik quruluşu, zəngin söz fondu, geniş ifadə imkanları, mükəmməl əlifbası, yüksək səviyyəli yazı normaları var. Bu gün cəmiyyət həyatının bütün sahələrində Azərbaycan dilinin geniş işlədilməsi imkanları mövcuddur

İnanırıq ki, “Heydər Əliyev İli” dahi şəxsiyyətin yaradıcılığının tədqiqinə, daha dərinlən öyrənilməsinə və onun dil siyasətinin geniş təbliği işinə töhfə olacaqdır.

Ana dilimizi qorumaq üçün böyük addımlar atan Ümummilli Liderin siyasi xətti Prezident İlham Əliyev tərəfindən inamla davam etdirilir. Dövlətimizin başçısının 2018-ci il noyabrın 1-də imzaladığı “Azərbaycan dilinin saflığının qorunması və dövlət dilindən istifadənin daha da təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” Fərmanı ölkəmizdə dövlət dilinin daim diqqət mərkəzində saxlanıldığını bir daha təsdiq edir.

ƏDƏBİYYAT

1. “Heydər Əliyev – Azərbaycan dili və azərbaycançılıq”. Bakı: Elm və təhsil, 2023.
2. Yenə orada

GREAT LANGUAGE POLICY OF HAYDAR ALIYEV

Tarana Shukurlu Ibadullazade

A leading researcher at the Institute of Linguistics named after Nasimi

Ph.D. in Philology, docent

SUMMARY

Key words: Heydar Aliyev, wise leader, Azerbaijani language, language policy.

This article talks about Heydar Aliyev's language policy. Heydar Aliyev, who is proud to be an Azerbaijani and speak this language, talks about the

importance of always protecting the purity and richness of our language. It is noted that the great leader proposed "Azerbaijan is the state language of the Azerbaijan Soviet Socialist Republic" while delivering a report at the session of the Supreme Soviet of the SSR dedicated to the draft of the Constitution of the Azerbaijan SSR. After returning to power for the second time, a separate article called "State language" was included in the Constitution of the Republic of Azerbaijan adopted on November 12, 1995, prepared under the leadership of Heydar Aliyev. In general, during his lifetime, the great leader succeeded in mobilizing all the opportunities of the society for the development of his mother tongue.

ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА ГЕЙДАРА АЛИЕВА

Тарана Ибадуллазаде кызы Шюкюрова

НАНА Институт языкознания имени Насими

кандидат филологических наук, доцент

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: Гейдара Алиев, мудрый Лидер, азербайджанский язык, языковая политика.

В данной статье содержание взвешенной языковой политики Общенационального Лидера Г.Алиева рассматривается сквозь призму агитации шовинистской политики тогдашнего руководства СССР. Затрагиваются такие качества Г.Алиева, как гордость: за свою национальную принадлежность, за чистоту родного языка и за умение говорить на нём. Наряду с этим отмечается его личная заслуга в 1978 г. в присвоении азербайджанскому языку правового статуса государственного языка Азербайджанскому СССР. В ноябре 1995 г. с повторным приходом к власти Г.Алиева в Конституцию Азербайджанской Республики была внесена статья о «Государственном языке». Вся дальнейшая осознанная жизнь Г.Алиева была направлена на социальную обусловленность развития азербайджанского языка.

HEYDƏR ƏLİYEV DİSKURSUNDA MƏCAZİ SABİT BİRLƏŞMƏLƏR

İlhamə Babanlı

*BDU “Dədə Qorqud”ETL-in elmi işçisi
babanlyilhame@gmail.com*

XÜLASƏ

Məqalədə Ulu Öndər Heydər Əliyev diskursundakı məcazi sabit birləşmələrin linqvistik xüsusiyyətindən bəhs olunur. Dildə sabit birləşmələr iki yerə bölünür: Məcazi və qeyri-məcazi sabit birləşmələr. Məcazi sabit birləşmələrdə emosionallıq, ekspressivlik, məcazlıq və bədiilik önəmli yerə malik olur. Məcazi sabit birləşmələr frazeologizmlərlə bir növ sinonimlik təşkil edirlər. Diskurs dedikdə ulu öndərin nitqi nəzərdə tutulur. Diskurs arxasında müəyyən ideologiya dayanan üslubi xüsusiyyətlərə malikdir. Burada müzakirənin mövzusu, üsulları, təsir dairəsi və s. mühüm rol oynayır. Heydər Əliyev diskursu linqvistik cəhətdən çox rəngarəngdir. Ulu Öndərin söz ehtiyatı həddindən artıq çox olduğundan o, Azərbaycan dilinin söz varlığından çox yerində və məqsədayönlü şəkildə istifadə etmişdir. Söz varlığında isə məcazi mənali sabit birləşmələr – frazeologizmlər xüsusi lay təşkil edir. Məqalənin yazılmasında müxtəlif elmi mənbələrdən istifadə edilmişdir.

Açar sözlər: diskurs, Heydər Əliyev, sabit, frazeologizm, birləşmə.

Ulu öndər Heydər Əliyev çox mükəmməl bir diskursa malik idi. Diskurs termini mənşəcə latın dilindən götürülmüşdür. Latın dilindən discursus “irəli-geri qaçış; hərəkət, dövryyə; söhbət, danışiq” deməkdir. Fransız dilində isə discours “diskurslar”, ingiliscə discourse “diskurs” deməkdir. Diskurs nitq, linqvistik fəaliyyət prosesi; danışiq tərzidir. Bir sıra humanitar elmlərdə – dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq, semiotika, sosiologiya, fəlsəfə, etnologiya və antropologiyada çoxmənalı bir termindir, mövzusu birbaşa və ya dolayısı ilə dilin fəaliyyətinin öyrənilməsini əhatə etməkdir. Nitq anlayışından diskurs anlayışına keçid, dil ilə nitqin qarşılaşdırılması cəhdi isə F.de Sössürün adı ilə bağlıdır. Diskurs iki cür olur: şifahi və yazılı. Bu sərhəd informasiyanın ötürülməsi kanalları ilə əlaqədardır: şifahi diskursda kanal –akustik, yazılıda isə vizual olur. Bəzən bu şifahi və yazılı formalar arasındakı fərq diskurs və

mətnlə arasında fərqlə müqayisə olunur, lakin iki fərqli əksliklərin bu cür qarışdırılması özünü doğrultmayıb. Diskurs dedikdə ən müxtəlif aspektlərdən mətn nəzərdə tutulur. “Mətn isə öz növbəsində bir tərəfdən «bir və daha çox cümlədən ibarət olub, dəyənin fikrincə bitkin bir fikri daşıyan istənilən deyimdir», digər tərəfdən isə “povest, roman, qəzet və ya jurnal məqaləsi, elmi monoqrafiya, müxtəlif növ sənədlər və s. kimi nitq əsərləridir”(1).

Onun yaradıcılığında diskurs kommunikasiya prosesində fərdin nitq fəaliyyəti ilə müqayisədə daha aydın ifadə olunmuş sosial məzmunlu kateqoriya kimi təsəvvür edilir. Bildiyimiz kimi prezidentin nitqində siyasi diskurs aparıcı yer tutmalıdır. Biz Ulu Öndər H.Əliyevin nitqində siyasi diskursun ən mükəmməl nümunələrinə rast gəlirik. Maraqlı odur ki, məcazi sabit ifadələr ən çox bədii üslubda işlənməsinə baxmayaraq ümummilli liderimiz siyasi diskursunda çox yerinə düşən, məqsədyönlü sabit ifadələr işlətmişdir.

Siyasi diskursda liderin əsas məqsədi qarşı tərəfi – adresatı ələ almaqdan ibarətdir. Bu zaman o, öz nitqində həm auditoriyanın, və ya ünsiyyətə girdiyi şəxsin dil və təfəkkür səviyyəsini nəzərə almalı, dilin lüğət fondunun, eyni zamanda qrammatik quruluşundan məqsədyönlü şəkildə istifadə etməlidir. Bütün bu keyfiyyətlər Heydər Əliyevdə toplanmışdır.

Sabit birləşmələr dil vahidi olub nitq prosesində yaranmır, dilə hazır şəkildə daxil olurlar. Sabit birləşmələr danışığ aktında hazır şəkildə işlədilərək mətnin qurulmasında önəmli rola malikdir. Dildəki sabit birləşmələr cümlənin tərkib hissələrini istiqamətləndirməkdə önəmli rol oynayır. Diskursda sabit birləşmələr söz birləşməsi və ya cümlənin məcaziləşib yeni, fərqli mənə kəsb etməsi nəticəsində yaranaraq sərbəst söz birləşməsinin və yaxud cümlənin komponentləri arasında məntiqi rabitənin yox olmasına səbəb olur. “Sabit birləşmələr sərbəst birləşmələrdən fərqlənir. Onlar belə sərbəstliyə malik olmur, keçici xarakter daşmır, dilin tarixi inkişafı prosesində yaranır və sabitləşir. Buna görə də dildə bunlardan hazır şəkildə istifadə olunur. Belə birləşmələri əmələ gətirən sözlər öz əvvəlki mənələrindən az və ya çox dərəcədə uzaqlaşır, onların mənələri birləşmənin ümumi mənası fonunda itir, hiss edilməz olur və beləliklə bu sözlər birləşmənin leksik-semantik ünsürünə çevrilmiş olur” (6,s.132). Sabit söz birləşmələri kollektiv şüurun məhsuludur. Onun vasitəsi ilə dil daşıyıcılarının sözlə verbal şəkildə ifadə etdiyi mənə xalqın yaddaşına həkk olunur. Sabit birləşmələrində yalnız fərdi təcrübə yox,

xalqın ümumi təcrübəsi qorunur. İnsanın nitq fəaliyyəti dilin bütün başqa vahidləri kimi, sabit birləşmələrin də yaranma mənbəyidir. Xalqın təfəkkürünün inkişaf mərhələlərini, onun milli mədəniyyətini, başqa xalqlarla ictimai, siyasi, iqtisadi əlaqələrini dərinlən öyrənməyə imkan verən sabit birləşmələr qədim tarixə malik dil vahididir.

Sabit birləşmələr dilə hazır şəkildə gəlsələr də, yalnız mükəmməl nətiq öz diskursunda bu hazır dil vahidlərindən məqsədyönlü şəkildə istifadə etməyi bacarır. Heydər Əliyev məhz belə natiqlərdən idi. Sabit birləşmələr iki yerə bölünür: məcazi və qeyri-məcazi sabit birləşmələr. Məcəzi anamlı sabit birləşmələr çəkiyə görə qeyri-məcəzi ifadələrdən çoxdur. Məcəzi anamlı sabit birləşmələr emosionallıq, ekspressivlik, məcazlıq və bədiiliklə zəngin olur. Ulu öndərin diskursunu təhlil edərkən onun nitqində bu tip ifadələrin nə qədər uğurla işləndiyinin şahidi oluruq. N.Zamanov yazır: “Heydər Əliyev nitqlərinin mühüm bir gücü milli ruhu əks etdirən leksik vahidlərlə-frazeoloji birləşmələrlə zənginliyindədir. Frazеoloji birləşmələrə böyük natiqin müxtəlif çeşidli auditoriyalardakı çıxışlarında tez-tez rast gəlinir” (7, s. 227). Ulu Öndər Heydər Əliyev məcazi anamlı sabit ifadələrdən hər auditoriyaya uyğun istifadə edirdi. Onun natiqliyinin böyüklüyü də bunda idi. Heydər Əliyev hər bir salonun nəbzini tuta bilirdi. Mükəmməl bir dilçi kimi hansı dinləyicilər qarşısında hansı dil ifadələrindən istifadə etməyi mükəmməl şəkildə bilirdi.

Onun diskursunda işlədilən məcazi anamlı sabit ifadələrin özünü də tematik cəhətdən bir neçə yerə bölmək mümkündür. Nitqinin giriş , əsas və son hissələrində işlətdiyi sabit ifadələr bir-birindən semantik xüsusiyyətlərinə görə fərqlənirdilər. Diskursun giriş hissəsində “*ürəkdən salamlamaq, söz açmaq, söz açacağam, səmimi qəldən salamlayıram, səmimi duyğularımı çatdırıram*” kimi sabit ifadələrdən istifadə edən prezident, diskursun sonunda “*təşəkkür etmək, minnətdar olmaq*” kimi ifadələrdən istifadə edir.

Ulu Öndərin diskursu kamil bir nitq kimi reallaşırdı. Bəlkə də dünyanın ən məşhur klassik natiqləri belə Heydər Əliyevin canlı çıxışlarını görsəydilər ona qibtə edərdilər. Bu diskursu kamil və mükəmməl edən isə onun çıxışlarının nitqin bütün tələblərinə cavab verməsi idi. Nitqə verilən tələblər: dəqiqilik, təmizlik, məntiqilik, aydınlıq, zənginlik, əlverişlilik, münasiblik-bunlar hamısı Ulu Öndərin diskursunda öz əksini tapırdı. O, öz diskursunda ekstra-linsivistik və linqvistik şərtlərə əməl edirdi. Ümummilli liderimiz düşündüyü

kimi danışdı. Necə kamil, aydın, dəqiqi, dürüst, münasib düşünürdüsə, elə də çlxlş edirdi.

N.Zamanov Ulu Öndərin diskursunda işlənən məcazi anlamlı sabit ifadələri tematik prinsiplə təsnif etmişdir. Lakin alimin təsnifatında bir az qarışıqlıq müşayiət olunur. Biz müəllifin təsnifatını ümumiləşdirərək bu şəkildə təqdim edirik və onun təsnifatı ilə qismən razıyıq.

1. Dövlətçiliyimizlə bağlı məcazi semantikalı sabit ifadələr;
2. Qaçqın və köçkünlərlə bağlı sabit ifadələr;
3. Dövlətlərarası münasibətlərdə səslənən məcazi anlamlı sabit ifadələr;
4. Kənd təsərrüfatı ilə əlaqədar sabit ifadələr;
5. Sahibkarlıqla bağlı sabit ifadələr;
6. Dinlə bağlı sabit ifadələr;
7. Erməni işğalı ilə bağlı sabit ifadələr.

B.Nəbiyevin fikrincə isə Heydər Əliyev diskursunda istifadə olunan məcazi semantikalı frazeologizmlər aşağıdakı məqsədlərlə işlənmişdir:

1. Milli birliyə, milli oyanışa, azadlığa, həmrəyliyə çağırış məqsədilə işlənən sabit ifadələr: ayağa qalxmaq, milli azadlığın cücüməsi, tərəfi qorumaq və s.

2. Azərbaycan xalqının qəhrəmanlığını, cəsurluğunu, igidliyini, şücaətini göstərmək məqsədilə işlədilənlər: şücaət göstərmək, qürurlu olmaq, rəşadət göstərmək və s.

3. Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi və xalqın inkişafı haqqında söylənilən sabit ifadələr: qapıları dünyanın üzünə açılmaq, dünyaya car çəkmək və s.

4. Vətənimizin, torpaqlarımızın qorunması ilə əlaqədar yaranmış sabit ifadələr: zərbə vurmaq, əldən getmək, mənəvi qayğı göstərmək və s.

5. Xalqa, vətənə məhəbbət, insanlara qayğı hislərinin ifadəsi ilə əlaqədar yaranan sabit ifadələr: qayğı göstərmək, xidmət göstərmək və s.

6. Öyüd, nəsihət vermək, düzgün yola çağırmaq və islah etmək məqsədilə işlədilən sabit ifadələr: böhtan atmaq, borcunu yerinə yetirmək və s.

7. Hörmət və ehtiram bildirmək məqsədilə işlədilən sabit ifadələr: fəxr etmək, yad etmək və s.

8. Xalqa, kökə bağlılıqla əlaqədar və xalqın qüdrətini göstərmək üçün işlənən sabit ifadələr: kökünü xatırlamaq, qurbanlar vermək, sınaqdan çıxmaq və s.

9. Əmin olmaq, ümid bəsləmək, inam yaratmaq məqsədilə işlədilən sabit ifadələr: ümid bəsləmək, əmin olmaq, sadıq qalmaq və s.

Ümummilli liderimiz öz diskursunda çox vaxt məcazi anamlı sabit ifadələrdən sinonim cərgələr şəklində istifadə edirdi. Məsələn, nümunəyə nəzər salaq: “....torpaqlarımızı erməni işğalçılarından qorumaq üçün, işğal olunmuş ərazilərimizi azad etmək üçün cəbhələrdə vuruşur, şəhid olur, müstəqil Azərbaycan ərazi bütövlüyünü təmin etmək, müstəqilliyini möhkəmləndirmək üçün canlarından keçirlər” (3, s. 330). Bu diskurs parçasında “şəhid olmaq və canlarından keçmək” sabit ifadələri sinonimdir.

Bəzən Heydər Əliyev öz diskursunda el məsəllərini, atalar sözlərini, məsəlləri, hikmətli ifadələri işlətmişdir. Heydər Əliyevin diskursunda “*qıbləsiz yerdə otur, böyüksüz yerdə oturma*”, *yaman günün ömrü az olar*”, “*el gücü sel gücü*”, “*ayağını yorğanına görə uzat*” kimi atalar sözlərindən istifadə etmişdir. Nümunələrə baxaq: “Əziz bacı-qardaşlar! Sizi ürəkdən təbrik edirəm, hamınıza daha da dözümlü, dəyanətli olmağı arzulayıram! Əmin olun ki, yaman günü ömrü az olur. Biz bu ağır günlərdən çıxacağıq və siz öz evinizə, doğma torpağınıza qayıdacaqsınız!” (4, s.129).

Heydər Əliyev diskursda çoxlu sayda ümumişlək frazeologizmlərdən istifadə edir. Danışq üslubunda işlənən məcazi anamlı sabit ifadələr Heydər Əliyevin diskursunu daha başa düşülən, xalqa yaxın hesab edir. Məsələn, nümunələrə nəzər salaq: başında dəlləklik öyrənəsiniz, yağ-bal içində üzməsi, ağrımayan başına dəsmal bağlamaq, gözümçixdıya salmaq, ürək-dirək verir və s.

Heydər Əliyevin diskursundakı məcazi anamlı sabit ifadələr – frazeologizmlər öyrənilməli, onların lüğəti tərtib edilməlidir. Hələ 1998-ci ildə B.Nəbiyev yazırdı: “....Heydər Əliyevin nitqlərində, çıxışlarında, məruzələrində çox az cümlə tapmaq olar ki, orada frazeoloji birləşmə işlənilməmiş olsun. Müşahidələr göstərdi ki, H.Əliyev nitqinin frazeologiyasının ayrıca tədqiqi, onun frazeoloji lüğətinin tərtibi dilçiliyimiz, xüsusilə leksikoqrafiyamız üçün faydalı bir iş olardı” (5, s. 103).

Akademik B.Nəbiyevin bu sözlərində böyük həqiqət vardır. Bizim də fikrimizcə, Ulu Öndərin dilindəki məcazi anamlı sabit ifadələr elmi şəkildə tədqiq olunmalı və bu frazeologizmlərin lüğəti hazırlanmalıdır. Heydər Əliyevin diskursunun frazeologizmlərlə bu qədər zəngin olmasının əsas səbəbi isə bu dahi mütəfəkkirin ana dilimizi nə qədər mükəmməl bilməsi ilə əlaqədardır.

ƏDƏBİYYAT

1. Cahangirov F. Koqnitivlik və diskurs probleminə müasir baxış [Elektron resurs] <https://adu.edu.az/en/adu-haqqinda/elmi-eserler/4075.html>
2. Cəfərov S. Müasir Azərbaycan dili. Bakı: Maarif, 1982.
3. Əliyev H. Müstəqilliyimiz əbədidir. 1 c. Bakı: Azərnəşr, 1997
4. Əliyev H. Müstəqilliyimiz əbədidir. 2 c. Bakı: Azərnəşr, 1997
5. Heydər Əliyev dil haqqında və Heydər Əliyevin dili// red. Bəkir Nəbiyev. Bakı: Elm, 1998, -196 s.
6. Seyidov Y. Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri. Bakı: Maarif, 1966
7. Zamanov N. Heydər Əliyev və Azərbaycan nitq mədəniyyəti. Bakı: Elm və təhsil, 2014, 495 s.

METAPHORICAL FIXED ASSOCIATIONS IN HAYDER ALIYEV'S DISCOURSE

İlhama Babanlı

BSU "Dədə Qorqud" ETL, junior scientist

SUMMARY

Key words: discourse, Heydar, Aliyev, constant, farzeologism, unification.

The article deals with the linguistic feature of metaphorical fixed combinations in the discourse of the great leader Heydar Aliyev. In the language, fixed combinations are divided into two parts. Figurative and non-figurative fixed conjunctions. Emotionality, expressiveness, metaphor and artistry have an important place in figurative stable combinations. Figurative fixed combinations form a kind of synonymy with phraseologisms. Discourse refers to the speech of a great leader. Discourse – has stylistic features behind which there is a certain ideology. Here the topic of the discussion, methods, scope, etc. plays an important role. Heydar Aliyev's discourse is linguistically very colorful. Since the great leader's vocabulary was extremely large, he used the vocabulary of the Azerbaijani language very appropriately and purposefully. In the presence of words, fixed combinations-phraseologisms with figurative meaning form a special layer. Various scientific sources were used in writing the article.

МЕТАФОРИЧЕСКИЕ ФИКСИРОВАННЫЕ АССОЦИАЦИИ В ДИСКУРСЕ ГЕЙДАРА АЛИЕВА

Ильхама БАБАНЛЫ

БГУ, НИЛ “Дедə Горгуд” младший научный сотрудник

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: дискурс, Гейдар, Алиев, константа, фарзеологизм, унификация.

В статье рассматривается языковая особенность метафорических устойчивых сочетаний в дискурсе великого лидера Гейдара Алиева. В языке фиксированные сочетания делятся на две части. Образные и необразные устойчивые союзы. Важное место в образных устойчивых сочетаниях занимают эмоциональность, выразительность, метафоричность и артистичность. Образно-устойчивые сочетания образуют своеобразную синонимию с фразеологизмами.

Дискурс относится к речи великого лидера. Дискурс – имеет стилистические особенности, за которыми стоит определенная идеология. Здесь тема обсуждения, методы, область применения и т.д. играет важную роль. Дискурс Гейдара Алиева лингвистически очень красочен. Поскольку словарный запас великого лидера был чрезвычайно велик, он очень уместно и целенаправленно использовал лексику азербайджанского языка. При наличии слов устойчивые сочетания-фразеологизмы с переносным значением образуют особый пласт.

При написании статьи использовались различные научные источники.

UŞAQLARA QAYĞI GÖSTƏRMƏK HƏR BİR VƏTƏNDAŞIN BORCUDUR!

Gülşən Kamal qızı Mehdizadə

ADPU ETM-in kiçik elmi işçisi

mehdizade.gulshen@mail.ru

XÜLASƏ

Cəmiyyətin həssas və kövrək zümrəsi olan uşaqlar ölkəmizdə daim yüksək diqqət və qayğı ilə əhatə olunurlar. Azərbaycan dövləti uşaqlara məhəbbətlə yanaşır, onların sağlam və gümrah, eyni zamanda savadlı və vətənpərvər böyümələri üçün hər cür şərait yaratmışdır. Əsas Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş dövlət uşaq siyasəti ölkəmizdə uşaqların rəqabətədavamlı, mənəvi və fiziki baxımdan sağlam inkişafının təmin edilməsinə yönəlmişdir. Ulu Öndər öz çıxışlarında dəfələrlə vurğulamışdır ki, müstəqil dövlətimizdə uşaqların yüksək mənəvi-əxlaqi mühitdə, milli dəyərlər əsasında kamil tərbiyə alaraq layiqli şəxsiyyət kimi formalaşması olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir

Açar sözlər: Ümummilli lider, müdrik rəhbər, uşaq problemləri, dəmir yumruq, dövlət siyasəti

Cəmiyyətin həssas və kövrək zümrəsi olan uşaqlar ölkəmizdə daim yüksək diqqət və qayğı ilə əhatə olunurlar. Azərbaycan dövləti uşaqlara məhəbbətlə yanaşır, onların sağlam və gümrah, eyni zamanda savadlı və vətənpərvər böyümələri üçün hər cür şərait yaratmışdır.

Bəllidir ki, Azərbaycanda uşaq problemlərinin həlli dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birini təşkil edir. Əsas Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş dövlət uşaq siyasəti ölkəmizdə uşaqların rəqabətədavamlı, mənəvi və fiziki baxımdan sağlam inkişafının təmin edilməsinə yönəlmişdir. Ulu Öndər öz çıxışlarında dəfələrlə vurğulamışdır ki, müstəqil dövlətimizdə uşaqların yüksək mənəvi-əxlaqi mühitdə, milli dəyərlər əsasında kamil tərbiyə alaraq layiqli şəxsiyyət kimi formalaşması olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir: *“Azərbaycanın gəncləri, uşaqları ölkəmizin, xalqımızın milli sərvətidir, gələcəyidir və ümididir. Ona görə də uşaqlara qayğı göstərmək hər bir vətəndaşın borcudur. Azərbaycan dövlətinin uşaqlar haqqında*

siyasəti məhz bundan ibarətdir. Dövlətin qayğısı ilə hər bir vətəndaşın, hər bir təşkilatın qayğısı, hər bir cəmiyyətin qayğısı, xeyriyyəçilik edən hər bir adamın qayğısı birləşməlidir, qovuşmalıdır. Biz uşaqlarımızı yaxşı tərbiyə etməliyik, yaxşı şəraitdə yaşatmalıyıq. Uşaqlarımıza təhsil verməliyik. Onları gələcək üçün hazırlamalıyıq”.

Bu gün hər bir azərbaycanlı uşağının sağlam sosial-mənəvi mühitdə böyüməsi üçün ölkəmizdə dövlətin hüquq sisteminin əsasını təşkil edən Konstitusiya və qanunlarla uşaq hüquqlarına etibarlı təminat mexanizmləri yaradılıb. Məqsəd uşaqların yaşayış şəraitinin, təlim-tərbiyəsinin, təhsilinin, sosial müdafiəsinin, sağlamlığının yüksək səviyyədə təşkil edilməsidir. Məhz bu sonsuz diqqət və qayğının nəticəsi idi ki, Azərbaycan körpələri millət atası Heydər Əliyev ilə hər bir görüşdən sonsuz coşqu, böyük ilham alırdılar. Bu səmimi və kövrək görüşlər hər bir uşağın yaddaşında əbədi iz qoymuşdur. Buna misal olaraq ümumtəhsil məktəblərinin 3-cü sinif üçün “Azərbaycan dili” (tədris dili kimi) fənni üzrə dərslikdə qaçqın şəhərciyinin balaca sakininin dilindən yazılmış, müəllifi Zahid Xəlil olan “Müdrək rəhbər” adlı hekayədir. Hekayədə Ulu Öndərin erməni vandalizmi nəticəsində yurd-yuvalarından məcburi didərgin düşmüş soydaşlarımıza salınmış qaçqınlar şəhərciyinin açılışında uşaqlarla görüşündəki xatirə qələmə alınıb. Hekayədə Heydər Əliyev şəxsiyyətinin hərtərəfli biliyə, vətəninə bağlı, böyük ürəkli, uşaqlara xüsusi məhəbbətlə yanaşan müdrək rəhbər olduğu ibtidai sinif şagirdlərinin nəzərinə çatdırılmışdır.

Heydər Əliyev ədalətin bərqərar olacağına əmin idi. Siyasi fəaliyyətində bunu hər şeydən üstün tuturdu. O deyirdi: *“Dövlət iki halda sarsıla bilər: günahkar cəzasız qalanda və günahsız cəza veriləndə”*. Heydər Əliyev uşaqların ədaləti bərqərar edəcəyinə inanaraq – uşaqlar bizim gələcəyimizdir – deyirdi...

Ümummilli liderin uzaqgörən siyasətinin davamçısı, Azərbaycan Respublikasının Ali Baş Komandanı, xalqın sevgisini, etimadını qazanan sərkərdə Cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə 2020-ci ildə 44 günlük II Qarabağ müharibəsi zamanı “Dəmir yumruq” əməliyyatı ilə, şəhidlərimizin, qazilərimizin, vətən təəssübkeşli xalqımızın birliyi, əzmi sayəsində işğal tarixlərimizin qarşısına zəfər günlərimiz fəxarətlə həkk olundu!

Cəmiyyətin həssas və kövrək zümrəsi olan uşaqlar ölkəmizdə daim yüksək diqqət və qayğı ilə əhatə olunurlar. Azərbaycan dövləti uşaqlara

məhəbbətlə yanaşır, onların sağlam və gümrah, eyni zamanda, savadlı və vətənpərvər böyümələri üçün hər cür şərait yaratmışdır.

Bəllidir ki, Azərbaycanda uşaq problemlərinin həlli dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birini təşkil edir. Əsası Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş dövlət uşaq siyasəti ölkəmizdə uşaqların rəqabətədavamlı, mənəvi və fiziki baxımdan sağlam inkişafının təmin edilməsinə yönəlmişdir. Ulu Öndər öz çıxışlarında dəfələrlə vurğulamışdır ki, müstəqil dövlətimizdə uşaqların yüksək mənəvi-əxlaqi mühitdə, milli dəyərlər əsasında kamil tərbiyə alaraq layiqli şəxsiyyət kimi formalaşması olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir: *“Azərbaycanın gəncləri, uşaqları ölkəmizin, xalqımızın milli sərvətidir, gələcəyidir və ümididir. Ona görə də uşaqlara qayğı göstərmək hər bir vətəndaşın borcudur. Azərbaycan dövlətinin uşaqlar haqqında siyasəti məhz bundan ibarətdir. Dövlətin qayğısı ilə hər bir vətəndaşın, hər bir təşkilatın qayğısı, hər bir cəmiyyətin qayğısı, xeyriyyəçilik edən hər bir adamın qayğısı birləşməlidir, qovuşmalıdır. Biz uşaqlarımızı yaxşı tərbiyə etməliyik, yaxşı şəraitdə yaşatmalıyıq. Uşaqlarımıza təhsil verməliyik. Onları gələcək üçün hazırlamalıyıq”* [3,s.9].

Bu gün hər bir azərbaycanlı uşağının sağlam sosial-mənəvi mühitdə böyüməsi üçün ölkəmizdə dövlətin hüquq sisteminin əsasını təşkil edən Konstitusiya və qanunlarla uşaq hüquqlarına etibarlı təminat mexanizmləri yaradılıb. Məqsəd uşaqların yaşayış şəraitinin, təlim-tərbiyəsinin, təhsilinin, sosial müdafiəsinin, sağlamlığının yüksək səviyyədə təşkil edilməsidir.

Uşaq hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı ilk beynəlxalq sənəd – Uşaq Hüquqları Haqqında Konvensiya Beynəlxalq Qadınlar Federasiyasının təşəbbüsü ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən 1949-cu ildə qəbul olunub. 1950-ci ildən başlayaraq hər ilin 1 iyun tarixi beynəlxalq səviyyədə uşaqların müdafiəsi günü kimi qeyd edilir. Bu əlamətdar gündə, ilk növbədə, uşaqların söz, dini etiqad azadlığı, təhsil, sağlamlıq, istirahət və əyləncə, fiziki və psixoloji zorakılıqdan, istismardan qorunmaq kimi hüquqları böyüklərin diqqətinə çatdırılır. Uşaqların müdafiəsi günündə bütün dünyanın diqqətini cəmiyyətin bu kövrək təbəqəsinə cəlb etmək üçün müxtəlif tədbirlər keçirilir. 1991-ci il oktyabrın 18-də özünün dövlət müstəqilliyini elan etmiş Azərbaycan Respublikası çox keçmədən, daha dəqiq desək, bir il sonra, 1992-ci ildə həmin konvensiyaya qoşulub. Dünyanın artıq 190-dan çox dövləti bu konvensiyanı imzalayıb.

1993-cü ildən başlayaraq Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan Respublikasında bu sahənin fəaliyyətini tənzimləyən milli qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi məqsədilə ardıcıl islahatlar həyata keçirilmişdir. Uşaq hüquqlarının təminatı ilə bağlı bir sıra beynəlxalq sazişlərə qoşulmuş ölkəmizdə Ulu Öndərin qanunvericilik təşəbbüsü əsasında Milli Məclisdə “Uşaq hüquqları haqqında” (1998), habelə “Validəynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında” (1999) Azərbaycan Respublikasının qanunları qəbul edilmişdir.

Azərbaycanda uşaq siyasətini dövlətin prioritetinə çevirən Ümumilli lider Heydər Əliyev uşaqları sonsuz məhəbbətlə sevirdi və onlara böyük qayğı və diqqət göstərirdi. Uşaqlarla hər görüşdə Azərbaycanın gələcəyini onlara inamla əmanət edirdi: *“Əziz balalarım, mən bu gün sizə demək istəyirəm ki, Azərbaycanın bu günü nə qədər çətin və ağırdırsa, gələcəyi bir o qədər işıqlı, o qədər də xoşbəxt və gözəldir. Sizi gələcəkdə gözəl həyat gözləyir. Bu gözəl həyatı yaratmaq sizə nəsib olacaq, bunları siz etməlisiniz. Siz oxuyub, təhsil alıb özünüzdü cəmiyyətdə işləmək, xalqa xidmət etmək üçün hazırlamalısınız, düşünməlisiniz ki, Azərbaycanın müstəqilliyini gələcəkdə siz irəli aparacaqsınız, Azərbaycanın gələcəyini siz təmin edəcəksiniz. Sizi qucaqlayıram, bütün Azərbaycan uşaqlarını bağrıma basıram, öpürəm və hamınıza xoşbəxt həyat, şən günlər, sağlamlıq arzulayıram”* [3, s. 9].

Ulu Öndər Heydər Əliyev müstəqilliyinin ilk illərində böyük ictimai-siyasi problemlərlə üzləşmiş, ədalətsiz müharibəyə cəlb olunmuş, torpaqlarının 20 faizini itirmiş ölkəmizi düçar olduğu faciələrdən xilas edərkən uşaqların taleyini bir an belə unutmamış, böyük işlərdən vaxt taparaq həmişə onların görüşünə gəlmiş və çağırışlar etmişdir: *“Əziz balalar, sizi xoşbəxt günlər gözləyir. Ona görə də bu günlərin azab-əziyyətini dözümlə keçib getməlisiniz. Çünki siz gələcəkdə xoşbəxt yaşayacaqsınız. Mən buna tam əminəm. Ona görə əminəm ki, Azərbaycan müstəqil dövlət kimi öz addımlarını inamla atır. İndi ölkəmiz müharibə şəraitindədir, Ermənistan silahlı qüvvələrinin təcavüzü nəticəsində ağır vəziyyətə düşübdür. Respublikamızın ərazisinin bir qismi işğal olunubdur. İşğal olunmuş torpaqlardan bir milyondan artıq vətəndaşımız qaçqın düşüb, ağır şəraitdə yaşayır. Bu müharibədə biz şəhidlər vermişik. Şəhidlərimizin arasında uşaqlar da var, körpə balalarımız da var. Bunların hamısı həyatımızın faciəsidir, erməni işğalçıların, düşmənlərin Azərbaycan xalqına qarşı amansız və çox yırtıcı hərəkətlərinin nəticəsidir. Odur ki, bu il-*

lərdə bizim uşaqlarımız da, körpələrimiz də həlak olubdur. Qaçqın ailələrinin, o cümlədən uşaqların həyatı ağır və çətinidir. Bütün bunlar hamısı Azərbaycanın son illərdəki həyatının reallığıdır, gerçəkliyidir. Ancaq belə bir şəraitdə də bizim uşaqlar böyük nikbinliklə yaşayırlar, təhsil alırlar, mahnı oxuyurlar, rəqs edirlər, şənlanirlər və gələcəyə ümidlə baxırlar” [3, s. 9].

Məhz bu sonsuz diqqət və qayğının nəticəsi idi ki, Azərbaycan körpələri millət atası Heydər Əliyev ilə hər bir görüşdən sonsuz coşqu, böyük ilham alırdılar. Bu səmimi və kövrək görüşlər hər bir uşağın yaddaşında əbədi iz qoymuşdur. Buna misal olaraq ümumtəhsil məktəblərinin 3-cü sinif üçün “Azərbaycan dili” (tədris dili kimi) fənni üzrə dərslikdə qaçqın şəhərciyinin balaca sakininin dilindən yazılmış, müəllifi Zəhid Xəlil olan “Müdrək rəhbər” adlı hekayədir. Hekayədə Ulu Öndərin erməni vandalizmi nəticəsində yurduvalarından məcburi didərgin düşmüş soydaşlarımıza salınmış qaçqınlar şəhərciyinin açılışında uşaqlarla görüşündəki xatirə qələmə alınıb. Hekayədə Heydər Əliyev şəxsiyyətinin hərtərəfli biliyə, vətəninə bağlı, böyük ürəkli, uşaqlara xüsusi məhəbbətlə yanaşan müdrək rəhbər olduğu ibtidai sinif şagirdlərinin nəzərinə çatdırılır:

Ağdam işğal olunduqdan sonra ailəmiz Bakıda məskunlaşmışdı. İlk vaxtlar yaşayış çox çətin idi. Babam həmişə bizə təsəlli verirdi ki, hər şey yaxşı olacaq. Çünki bizim güclü dövlətimiz və qüdrətli rəhbərimiz var. Onda mənim 4-5 yaşım olardı. Ona görə də bu sözlərin mahiyyətinə o qədər də varmırdım.

Nəhayət, bir gün qaçqınlar üçün salınmış şəhərciyə köçdük. Şəhərciyin açılışına prezidentimiz Heydər Əliyev də gəlmişdi. Toplantıdan sonra o, uşaqlarla da ayrıca görüşmək istədi. Onlarla xeyli söhbət etdi. Mehriban baxışları ilə sanki onlara acı günləri unutturmaq istəyirdi.

Uşaqlardan bir neçəsi doğma yurdumuz Qarabağ haqqında şeir söylədi. Heydər baba onları diqqətlə dinləyib soruşdu:

– Uşaqlar, bilirsinizmi, Qarabağ torpağı necə qəhrəmanlar yetirib?

O, Şuşanın tarixi, Qarabağın incəsənəti, mədəniyyəti haqqında danışmağa başladı. Elə maraqlı danışdı ki, hamımızın ağzı açıq qalmışdı. Axırda mən dözməyib soruşdum:

– Heydər baba, siz də Qarabağda anadan olmusunuz?

– Niyə soruşursan ki?

– Siz Qarabağdan elə şeylər danışdınız ki, bunu yalnız orada yaşayan bilərdi.

Heydər baba başımı sığallayıb söylədi:

*– Biz hamımız bir torpağın – Azərbaycanın övladıyıq. Doğma yurdu-
muzun tarixini bilmək isə hamımızın borcudur!*

*Sonra babam bizə dedi ki, Heydər baba Azərbaycanın hər qarışının
tarixini çox gözəl bilir və bu torpağın adını ucaldanları yüksək qiymətləndirir.
Əsl dövlət rəhbəri belə olmalıdır [2, s.112-113].*

Uzaqgörən siyasi lider olan Heydər Əliyevin yaratdığı və nəsillər üçün miras qoyduğu ənənələr bu gün də uğurla davam etdirilir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin uşaq Hüquqlarının müdafiəsi sahəsində atdığı addımlar, Heydər Əliyev Fondunun gördüyü işlər bu ənənələrin hələ uzun illər yaşayacağına və Azərbaycan körpələrinin taleyində əhəmiyyətli rol oynayacağına zəmanət verir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2008-ci il 22 dekabr tarixli sərəncamı ilə 2009-cu ilin “Uşaq ili” elan edilməsi də Azərbaycan dövlətinin uşaqlara sonsuz qayğısının bariz nümunəsidir. Təkcə 2009-cu ildə deyil, sonrakı illərdə də uşaqların problemlərinin həlli Azərbaycan dövlətinin diqqət mərkəzindədir.

Yeri gəlmişkən, uşaq hüquqlarının qorunması istiqamətində həyata keçirilən çoxşaxəli təşəbbüslərin uğurla reallaşdırılmasında Heydər Əliyev Fondu da böyük işlər görür. Fondun təhsil və səhiyyənin bir sıra problemlərinin həlli, yeni məktəblərin inşası, körpələr evi və internat məktəblərinin əsaslı təmiri və yenidən qurulması prosesində yaxından iştirakı Azərbaycanın gələcəyi olan uşaqlara yüksək qayğı nümunəsi olmaqla yanaşı, cəmiyyətin ümumi potensialının bu yöndə səfərbər olunmasına yönəlmişdir. Fondun “Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb” layihəsi əsasında ötən illər ərzində respublikanın ən müxtəlif bölgələrində 250 müasir tipli orta məktəb inşa olunaraq istifadəyə verilmiş, “Uşaq evləri və internat məktəblərinin inkişafı proqramı” və “Məktəbəqədər uşaq tərbiyə müəssisələrinin yenidən qurulması” layihəsi çərçivəsində 40-dək körpələr evi, bağça və internat məktəbi əsaslı təmir olunmuşdur. Uşaq evləri və internat yetirmələrinin sosial-psixoloji reabilitasiyasına imkan yaradacaq resurs mərkəzinin yaradılması, “Kor və zəif görən uşaqlar üçün informasiya-kommunikasiya texnologiyalarına çıxışın təmin edilməsi”, “Təhsilə dəstək” və “İnklüziv təhsil” proqramlarının həyata keçirilməsi də fondun xidmətləri sırasında xüsusi vurğulanmalıdır.

Hazırda ölkəmizdə uşaq problemlərinin həlli istiqamətində onlarla dövlət proqramı və böyük layihələr həyata keçirilir. Müxtəlif dövlət strukturu-

larının cəlb olunduğu bu proqramlarda Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi də fəal iştirak edir. Komitə respublikamızda ailə, qadın və uşaq problemləri sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən, bu sahədə inkişafı təmin edən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır. Komitə qarşısına qoyulan ən əsas vəzifələrdən biri də bu gün Azərbaycanda uşaqlar haqqında vahid məlumat bazasının formalaşdırılmasıdır. Məhz belə bir məlumat mərkəzi əsasında ölkədə uşaqların vəziyyətini, onların inkişafı ilə bağlı həllini gözləyən əsas problemləri müəyyən etmək mümkün olacaqdır. Artıq bu istiqamətdə xeyli iş görülmüşdür. Məlum olduğu kimi, Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən müntəzəm olaraq qaçqın və məcburi köçkünlərin problemləri araşdırılaraq ehtiyacları müəyyənləşdirilir və bu istiqamətdə müvafiq tədbirlər görülür. Qaçqın və Məcburi Köçkün Gənclər Təşkilatı ilə birlikdə belə ailələrdən olan uşaqların dolğun istirahəti üçün hər il xüsusi yay düşərgələri təşkil olunur. Azərbaycan uşaqları bu gün dövlətin və cəmiyyətin hər tərəfli qayğısı ilə əhatə olunub [1, s. 6]. Heydər Əliyevin 11 dekabr 1994-cü ildə BMT-in UNİSEF fondunun təşəbbüsü ilə bu xeyriyyə telemarafonunda uşaqlarla görüşündə çıxışı zamanı qeyd etmişdir: *“Dünya bilməlidir ki, Azərbaycan xalqı indi ağır, əziyyətli vəziyyətdə yaşayır, ancaq öz milli mənliliyini qoruyur və qoruyacaq, öz torpaqlarının və öz taleyinin sahibidir və sahibi olacaqdır. Müstəqil Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü təmin edəcək, dünya birliyində öz yerini tutacaqdır. Müstəqil Azərbaycan gələcəyə ümidlə gedəcəkdir. Bizim ümidimiz, gələcəyimiz bizim uşaqlarımızdır, balalarımızdır”* [3, s.10].

Heydər Əliyev ədalətin bərqərar olacağına əmin idi. Siyasi fəaliyyətində bunu hər şeydən üstün tuturdu. O, deyirdi: *“Dövlət iki halda sarsıla bilər: günahkar cəzasız qalanda və günahsız cəza veriləndə”*. Heydər Əliyev uşaqların ədaləti bərqərar edəcəyinə inanaraq – uşaqlar bizim gələcəyimizdir – deyirdi...

Döyüş meydanında ədaləti bərpa edərək Azərbaycanın dilbər guşəsi, Qarabağın gözəllik simvolu Şuşanın işğaldan azad olunması münasibəti ilə Prezidentimiz 8 noyabr 2020-ci ildə xalqa təbrikində demişdir: *“Biz canlarını fəda edən atalarımızı, gözü yaşlı analarımızı, düşməni təcavüzü ilə işğal olunan torpaqlarımızı heç vaxt unutmadıq. Qarabağdan qucaqda gələn körpələr tank belində əsgər kimi geri döndülər!”* [4, s.9]. Ümummilli liderin uzaqgörən siyasətinin davamçısı Azərbaycan Respublikasının Ali Baş Komandanı, xalqın sevgisini, etimadını qazanan sərkərdə İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə 2020-ci

ildə 44 günlük II Qarabağ müharibəsi zamanı “Dəmir yumruq” əməliyyatı ilə, şəhidlərimizin, qazilərimizin, vətən təəssübkeşli xalqımızın birliyi, əzmi sayəsində işğal tarixlərimizin qarşısına zəfər günlərimiz fəxarətlə həkk olundu! Bu prosesin reallaşması hər bir generalın, zabitin, əsgərin, könüllünün ərsəyə gəlməsi ailə və cəmiyyət vəhdətinin təzahürüdür.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayev Məsaim. Azərbaycanda uşaqlar dövlətin sonsuz qayğısı ilə əhatə olunmuşlar//1 İyun Uşaqları Beynəlxalq Müdafiə Günüdür. Xalq qəzeti. – 2011. – 1 iyun.
2. Azərbaycan dili 3. Ümumtəhsil məktəblərinin 3-cü sinfi üçün Azərbaycan dili (tədris dili kimi) fənni üzrə dərslik. “Altun kitab”. Bakı – 2018.
3. Əliyev Heydər. 11 dekabr 1994-cü ildə uşaqlarla görüşdən çıxışı// Müstəqilliyimiz əbədidir. B.: Azərənşr, 1997, 488 səh.
4. Əliyev İlham. 8 noyabr 2020-ci ildə xalqa təbrik çıxışı//İnkişaf-məqsədimizdir [Mətn]: çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər //buraxıl. məsul R. Mehdiyev. Bakı: Azərənşr, 2021, s. 391.

HAYDAR ALIYEV – 100

TAKING CARE OF CHILDREN IS THE DUTY OF EVERY CITIZEN!

Mehtizade Gyulshan Kyamalovna

ASPU Junior researcher of ETM

SUMMMARY

Key words: Heydar Aliyev, state, politics, children, care, love

Children, who are a sensitive and fragile group of society, are always surrounded by high attention and care in our country. The state of Azerbaijan treats children with love, and has created all conditions for their healthy and cheerful, at the same time, educated and patriotic growth. It is clear that

solving children's problems in Azerbaijan is one of the priority areas of state policy. The state children's policy, which was founded by national leader Heydar Aliyev, is aimed at ensuring the competitive, moral and physical development of children in our country.

ЗАБОТИТЬСЯ О ДЕТЯХ –ДОЛГ КАЖДОГО ГРАЖДАНИНА!

Гюльшан Кямаль кызы Мехдизаде
АДПУ научный сотрудник –ЦНИИ

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: Гейдар Алиев, государство, политика, дети, забота, любовь

Хрупкие и чуткие члены нашего общества-дети, всегда были окружены вниманием и заботой нашего государства. Главной целью государственной политики по защите детей проводимой Общенациональным Лидером Гейдаром Алиевым являлось воспитание здорового поколения, а также формирование у них ценностных качеств, норм поведения. Гейдар Алиев в своих выступлениях неоднократно подчёркивал важность создания духовно-нравственной среды для воспитания достойных личностей-залога нашего счастливого будущего.

HEYDƏR ƏLİYEVİN MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİN QORUNMASINDA ROLU

Elmira Məhərrəmovə

ADPU ETM-in əməkdaşı

meherremova.elmira@bk.ru

XÜLASƏ

Müəllif bu məqalədə adını tarixə salmış Ümummilli Lider Əliyevin zəngin irsini, insan amilini araşdırır. Ötən illərə nəzər saldıqda biz Azərbaycan Respublikasının rəhbərliyi dövründə əldə etdiyi ən mühüm tarixi nailiyyətlərin bir daha şahidi oluruq. Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişi ilə milli mənlük şüurunun dirçəlişi başlandı, dönməz müstəqillik tacını qazandı. Onun uzaqgörən və müdrik siyasəti, dəmir iradəsi və təcrübəli idarəçiliyi sayəsində ölkəmiz dünya səviyyəsinə yüksələ bilmişdir. Vətən qarşısında saysız-hesabsız xidmətlərinə görə minnətdarlıq edərək, Vətənimizdən ayrı-ayrı yerlərdə və onun hüduqlarından kənarda yaşayan azərbaycanlılar mübarək şəhidlərimizi xatırlayır və Heydər Əliyevin xatirəsi ehtiramla yad edirlər.

Açar sözlər: Ümummilli lider, şəxsiyyət, həyat yolu, rəhbərlik, azərbaycançılıq.

Hər il may ayının 10-u çox əziz və unudulmaz bir gündür. Həmin tarix ümummilli liderimiz, xalqımızın böyük oğlu Heydər Əliyevin doğum günüdür. Qədirbilən xalqımız mayın ayının 10-nu “Tanrının ən xoş günlərindən biri” adlandırır. Belə obrazlı bənzətmə dünyanın tək-tək siyasətçisinin, dövlət xadiminin qismətinə düşür. Bəs, xalqımızın ən böyük oğluna belə ehtiramını şərtləndirən səbəblər hansılardır? Ümumiyyətlə, Heydər Əliyev Azərbaycan xalqı üçün kimdir? O, bu xalqa nələr bəxş edib? Fikrimcə, bu sualların cavabını hər bir azərbaycanlı bilir və respublikamıza rəhbərlik etdiyi dövr ərzində Heydər Əliyev həmin cavabları öz fəaliyyəti, gördüyü işlərlə cavablandırır. Bəli, bu gün Azərbaycanda sosial-iqtisadi, ictimai-mədəni həyatın elə bir sahəsi yoxdur ki, həmin sahədən söhbət düşəndə Heydər Əliyevin adını çəkməmək mümkün olsun. “Azərbaycan-Heydər Əliyev”, bu bir vəhdətdir ki, onu nə tarixdən silmək, nə təftiş etmək, nə də ona hər hansı əlavə düzəliş vermək mümkün deyildir. Bu anda, məhz böyük öndərin doğum günü ərəfəsində

Rabindranat Taqorun “Tarixdə elə şəxsiyyətlər var ki, özləri üçün anadan olmayıblar” müdrik kəlamı yada düşür. Çünki Heydər Əliyev ömrünü xalq yolunda şam kimi ərıtmiş, Tanrının ona ərıməğən etdiyi fitri istedadı, bilik və bacarığı bütünlüklə millətinə həsr etmiş bir şəxsiyyətdir [4, s. 3]. Heydər Əliyev 1993-cü ildə xalqın tələbi və təkidi ilə ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdarkən “Mən ömrümün qalan hissəsini də xalqıma bağışlayıram” – dedi. Bu, adi siyasətçi vədi deyildi. Əslində, Heydər Əliyevin heç buna ehtiyacı da yox idi. Çünki 1969-1982-ci illərdə respublikaya ilk rəhbərliyi dövründə Heydər Əliyev onsuz da böyük bir tarix yazmış, geridə qalmış, günü-gündən tənəzzülə uğrayan Azərbaycanın problemlərini öz çiyinlərinə almış, respublikanın sosial-iqtisadi, mədəni sferalarında sürətli yüksəlişə nail olmuş, Azərbaycanı çiçəklənən bir diyara çevirmişdi.

O, respublika rəhbəri kimi fəaliyyətə başladığı ilk günlərdən şəxsi nümunə göstərir, unudulan milli dəyərlərin bərpası və təsdiqinə, cəmiyyətdə, xüsusilə, yüksək dairələrdə Azərbaycan dilinin nüfuzunun artmasına, onun həqiqi dövlət dili statusunda əsas ünsiyyət vasitəsi olmasına, praktik işlənməsinə can atır və buna nail olurdu. Bu baxımdan bircə faktı xatırlatmaq yerinə düşər.

1970-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin 50 illik yubileyi münasibəti ilə keçirilən rəsmi mərasimdə Azərbaycan dilində çıxış edən Heydər Əliyev incə, uzaqgörən taktiki gedişlə respublikanın siyasi, elmi, ədəbi ictimaiyyətinin, bütün ziyalı ordusunun diqqətini doğma ana dilinə yönəltdi. Bu, o dövr üçün böyük siyasi hadisə, istiqamətverici, ibrətamiz bir hərəkət idi. Heydər Əliyev ana dilinin gücünü, milli yaddaşı oyatma qüdrətini çox gözəl bilirdi, ümummilli ruhun saflaşmasında, səfərbər olunmasında ondan bacarıqla, müdrikliklə istifadə edirdi. O, doğma Azərbaycan dilinə sonsuz sevgisini heç kimdən və heç nədən qorxmadan, çəkinmədən, imperiya ağalarının əks-mövqe və münasibətlərini nəzərə almadan açıqca bildirir, fəxrlə bəyan edirdi: “Dilimiz çox zəngin və ahəngdar dildir, dərin tarixi köklərə malikdir. Şəxsən mən öz ana dilimi çox sevir və bu dildə danışmağımla fəxr edirəm...” Bəli, bu səmimi sözlər Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevə məxsusdur. Bütün həyatını doğma xalqının, Vətənin inkişafına, intibahına həsr edən, bu yolda misilsiz tarixi uğurlar qazanan Heydər Əliyev istər sovet, istərsə də müstəqillik dövrlərindən Azərbaycan dilinə həmişə layiqincə diqqət yetirib, tükənməz övlad məhəbbəti, rəhbər uzaqgörənliyi ilə xüsusi qayğı göstərüb. Hələ sovet dövründə imperiya qadağalarına baxmayaraq, dilimizin dövlət dili statusu

alması, Azərbaycanın dilçi alimlərinin yüksək dövlət mükafatlarına layiq görülərək daha böyük tədqiqat işlərinə ruhlandırılması, nəticədə Azərbaycan dilçiliyinin sürətli inkişafı, eləcə də dahiyənə nitq mədəniyyəti ilə hamıya şəxsi nümunə göstərməsi Heydər Əliyevin şərəfli xidməti idi. Azərbaycan dilinə belə tarixi xidmət sonrakı mərhələdə, müstəqillik dövründə daha böyük miqyasda davam etdirildi. “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 18 iyun 2001-ci il tarixli fərmanı, dahi şairimiz Məhəmməd Füzulinin 500, “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunun 1300 illiyinin dünya miqyasında təntənə ilə qeyd edilməsi, respublikamızda Azərbaycan dili haqqında qanunun ciddi elmi-praktik müzakirələri və qəbulu bunu bir daha təsdiq etdi. Ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin doğma Azərbaycan dili uğrunda on illər boyu necə şərəflə, cəsarətlə mübarizə aparması, real nəticələrə nail olması bu gün dünyada yaşayan bütün azərbaycanlılara, 50 milyonluq bütün Azərbaycan xalqına ən gözəl nümunədir [1, s. 33].

XX əsrin 70-ci illərindəki milli-mənəvi səfərbərlik, genişmiqyaslı tikintiquruculuq işləri Qarabağdan, xüsusilə, Şuşa qala-şəhərindən də yan keçmədi. O vaxt Azərbaycana rəhbərlik edən Heydər Əliyevin xüsusi qayğısı, köməyi nəticəsində Şuşada kompleks memarlıq və heykəltaraşlıq abidələri ucaldıldı, muzeylər yaradıldı, şəhərin tarixi hissəsində ciddi elmi-bərpa işləri görüldü. Şuşa tarixi türk abidəsi, muzeylər şəhəri, kurort zonası kimi bütün dünyada məşhurlaşdı. Vaqifin, Natəvanın, Bülbülün, Üzeyir Hacıbəyovun heykəlləri, xatirə kompleksləri Şuşa qala-şəhərinə Heydər Əliyevin əli ilə yazılan əbədi Azərbaycan avtoqrafları idi. Qarabağda Pənahəli xan Cavanşirdən, İbrahim xandan, Batmanqılıncdan daha çox abidələr, heykəllər ucaldı Heydər Əliyev M.P.Vaqif türbəsinin, Ü.Hacıbəyov muzeyinin, başqa onlarla milli-mədəniyyət obyektlərinin açılışı vasitəsiylə Azərbaycanın tarixi və müasir milli, dövləti maraqlarını ön plana gətirir və Ulu Öndərin Şuşa sevgisinin xüsusi yeri olduğu aydın görünür.

Heydər Əliyevin natiqlik istedadı, Azərbaycan dilinin imkanlarından özünə xas olan məharətlə istifadə etməsi, onun şifahi nitqinin kamilliyi və üslub xüsusiyyətləri hətta mütəxəssisləri də heyran edir. Dövlət quruculuğu, ölkənin ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi həyatına rəhbərlik sahəsində gərgin və misilsiz fəaliyyəti, beynəlxalq həyatda aktiv iştirakı ilə ümumxalq hörməti və məhəbbəti qazanmış Prezident Heydər Əliyev həm də əvvəlcədən hazırlanmış mətn olmadan ən mürəkkəb, çətin mövzular barədə parlaq çıxışları və nitqləri

ilə məşhurdur. Onun natiqlik məharəti, dərin zəkası və möhkəm məntiqi hamını heyran edirdi. Bu, ilk növbədə onun ana dilinə, öz xalqının arzu və istəklərinə dərinlən bələd olması ilə bağlıdır. O, çıxışlarının birində demişdir: “Mən hər bir dilə öz hörmət və ehtiramımı bildirirəm. Amma hesab edirəm ki, öz dilimizlə, Azərbaycan dili ilə hər birimiz fəxr edə bilərik. Çünki bu, zəngin dildir, artıq dünyada tanınmış dildir. Xalqımızın adı da tanınıb, respublikamızın adı da tanınıb, dilimizin adı da tanınıb. Bu, reallıqdır”. Tam əminliklə deyə bilərik ki, o özünün çoxillik yorulmaz fəaliyyəti ilə təkcə Azərbaycan dövlətinin deyil, həm də Azərbaycan xalqının nüfuzunu yüksəltmişdir.

Heydər Əliyev öz şəxsi nümunəsi ilə Azərbaycan dilini sevməyi, qoruyub saxlamağı öyrədirdi. Neçə illər Azərbaycandan kənarda, rusdilli mühitdə yaşaması və işləməsinə baxmayaraq, o, öz xalqına, dilinə diqqət və qayğısını bir an belə unutmamışdır. Yuxarıda dediyimiz kimi, dil öz varlığına görə xalqa borcludur, lakin ədəbiyyat və mədəniyyətin inkişafı xeyli dərəcədə dövlət başçısı tərəfindən formalaşdırılan münasibətlər sistemindən və mühitdən asılıdır. Bu mənada, Heydər Əliyev hətta ən çətin vəziyyətlərdə də dilin varlığı və inkişafı üçün ən əlverişli şərait yaradılmasına çalışırdı.

Heydər Əliyevin prinsipliliyi və qətiyyəti sayəsində 1978-ci ildə Azərbaycan dili Konstitusiyada dövlət dili kimi təsbit olunmuşdur.

Ulu Öndərin bütün çıxışları XX əsr Azərbaycan natiqlik sənətini onun adı ilə bağlamağımıza əsas verir. O, Azərbaycanda siyasi natiqliyin əsasının qoyulmasında, eləcə də formalaşib inkişaf etməsində böyük rol oynamışdır.

Doğma dilimizi xalqımızın milli sərvəti adlandıran dahi lider ana dilimizə daim qayğı ilə yanaşmış, eyni zamanda bu dilin normalarına əməl etmiş, natiqə məxsus bütün keyfiyyətləri özündə ehtiva etmişdir.

Təhsil sahəsində də o dövrlər ağır vəziyyət hökm sürürdü. Ulu Öndər hakimiyyətə gəldikdən sonra orta və ali təhsil sahəsində böyük işlər görülməyə başlandı. Ali təhsil müəssisələrinin kadr potensialının möhkəmləndirilməsində, yeni binaların inşa olunmasında, yeni ali təhsil müəssisələrinin açılmasında Heydər Əliyevin böyük xidmətləri olub.

Ulu Öndər hələ o dövrlərdən milli inkişafın yeganə yolunu xalqın yüksək təhsil almasında, maariflənməsində görmüş, respublikada elmin inkişafı üçün bütün zəruri tədbirləri həyata keçirmişdir. Ulu Öndər yaxşı bilirdi ki, cəmiyyətin tərəqqisinə, elmin, mədəniyyətin inkişafına təsir göstərən ən qüdrətli vasitələrdən biri də təhsildir. Heydər Əliyev dühasının böyüklüyü məhz onda

idi ki, o, bütün fəaliyyəti boyu bu sahələrə diqqət və qayğısını əsirgəməmiş, cəmiyyətdə yüksək bilikli, intellektual və elitar təbəqənin formalaşmasına çalışmışdır.

Təsadüfi deyildir ki, 1969-1982-ci illər həm də Azərbaycan elminin, təhsilinin intibah dövrü kimi xatırlanır. Heydər Əliyev öz fəaliyyəti və siyasi təcrübəsində hər zaman elmi fikrin ən yeni, mütərəqqi nailiyyətlərindən faydalanmış, cəmiyyətin, xalqın inkişaf zəminini elmdə, maariflənmədə görmüşdür. Heydər Əliyev dühası həm də elmimizin, mədəniyyətimizin, ədəbiyyatımızın gözəl bilicisi, araşdırıcısı, ən əsası, böyük hamisi olmuş, elmə, alimə həmişə yüksək qiymət vermişdir. Ulu Öndər Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüskarlığı, qətiyyəti və iradəsi nəticəsində 1969-1982-ci illərdə 700-dən artıq məktəb binası tikilərək istifadəyə verilmişdir. Bu illərdə respublikada ali təhsil müəssisələrinin sayı 12-dən 17-yə, təhsil alan tələbələrin sayı isə 70 mindən 100 minə çatmışdır. Heydər Əliyevin böyük uzaqgörənliklə əsasını qoyduğu dəyərli ənənələr sırasında azərbaycanlı gənclərin keçmiş SSRİ-nin qabaqcıl elm və təhsil mərkəzlərinə göndərilməsi təcrübəsi mühüm yer tutur. Ümummilli lider təhsil sistemində saflıq, obyektivlik, ədalət prinsiplərinin qorunmasını da daim diqqətdə saxlamışdır. Ümummilli liderin birbaşa nəzarəti altında ali və orta ixtisas məktəblərinə qəbul olunan tələbələrin, həmçinin istehsalatın müxtəlif sahələrinə, eləcə də elm-təhsil mərkəzlərinə təyinat alan məzunların sosial tərkibi imkansız ailələrin hesabına daim sağlamlaşdırılmışdır.

Ulu Öndərin ötən əsrin 70-80-cı illərində kasıb və imkansız ailələrin övladlarının respublikada və onun hüdudlarından kənarda yüksək təhsil almasına, ixtisaslı kadr kimi yetişməsinə hər cür kömək göstərməsi də məhz bu xeyirxahlığın ifadəsidir. Yalnız bir faktı xatırlatmaq yerinə düşər ki, Heydər Əliyev respublikaya rəhbərliyinin birinci dövründə Azərbaycan Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsinə imkansız və “adamsız” ailələrin övladlarının daxil olmasına yol açan xüsusi qərarlar imzalamış, beləliklə, bu sahədə ədalət və şəffaflıq prinsipini təmin etmişdir.

Azərbaycan Respublikasında gəncliyin intellektual inkişafı həmişə Heydər Əliyevin diqqət mərkəzində olmuşdur. Prezident Heydər Əliyevin təhsil sahəsində dövlətin irəli sürdüyü və reallaşdırmağa başladığı geniş islahat proqramı layihəsinə verdiyi əhəmiyyət yüksək dəyərləndirilmişdir. Belə ki, dövlət başçısının təhsil sahəsində dövlət islahat proqramının təsdiq edilməsi haqqında 1999-cu il 15 iyun tarixi sərəncamı bu baxımdan böyük əhəmiyyətə malikdir.

1999-cu il avqust ayının 31-də Prezident sarayında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti respublikanın ali təhsil ocaqlarına daxil olmuş tələbələrə keçirilən görüşdə gənclərin təlim-tərbiyəsi və onların gələcək peşə fəaliyyəti sahəsində islahatların aparılmasına dair əhatəli söhbət aparmışdır. Görüşdə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev qeyd etmişdir ki, təhsildə, xüsusilə orta təhsildə keçmiş stereotiplərdən uzaqlaşaraq milli ruhlu vətəndaşların, milli ruhlu şəxsiyyətlərin tərbiyəsi təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinin əsas məqsədinə çevrilməlidir. Uşaqlarda, şagirdlərdə və bütün gənclərdə Azərbaycan dövlətinə, Azərbaycan xalqına, Azərbaycan dilinə, xalqımızın adət-ənənələrinə, milli dövlətçiliyə sədaqət və vətənpərvərlik tərbiyəsi aşılınması daim diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Bütün bunlara nail olmaq üçün isə təhsilin məzmunu – tədris proqramları, dərslilər, dərslər vəsaitləri keyfiyyətcə yaxşılaşdırılmalı, müasir tələblərə cavab verməli, öz milli spesifikasiyasını qorumaqla yanaşı, beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmalıdır. Azərbaycan tarixinin gənclər tərəfindən diqqətlə öyrənilməsinə həmişə önə çəkən Prezident Heydər Əliyev orta və ali məktəb dərslilərlə xalqımızın qədim tarixə malik tarixinin geniş və düzgün əhatə olunmasını zəngin maarifçilik pedaqogikası, o cümlədən xalq pedaqogikasına əsaslanmasını vurğulamışdır. Beləliklə, bu sahədə ədalət və şəffaflıq prinsipini təmin etmişdir.

Mübaligəsiz demək olar ki, indiyədək mövcud olan təhsil sistemi Azərbaycan xalqına çox böyük nailiyyətlər gətirmişdir. Azərbaycanda indi hamı savadlıdır, savadı olmayanlar tək-təkdir. Orta məktəbdə təhsil almaq hamı üçün açıq olub və heç kəs ondan məhrum edilməyib. Bunun özü böyük bir nailiyyətdir. Azərbaycan heç də böyük respublika deyil. Amma mənim xatirimə gəlir, burada 16 ali məktəb fəaliyyət göstərirdi. Təsəvvür edin, 1919-cu ildə Azərbaycanda ilk dəfə Bakı Dövlət Universiteti yaranıb. Azərbaycan Demokratik Respublikası bu universiteti yaratmaq üçün professorları, müəllimləri Rusiyadan dəvət etmişdi. Bakı Universitetində elmi təhsilin əsasını da bu adamlar qoydular. İndi siz fikir verin, 1920-ci ildən sonrakı dövrdə Azərbaycanda 16 ali məktəb yaranmışdır.

Doğrudur, onların çoxu institut idi. İndi onlara universitet, akademiya adı veriliblər. Ancaq adı dəyişməklə məzmun dəyişmir. Əgər adlar kimi məzmun da dəyişsəydi, təhsil səviyyəsi qalxsa, elm səviyyəsi qalxsa, mən bu dəyişikliklərin hamısına afərin deyərdim. İndi də etiraz etmirəm. Ad nə olursa olsun, əsas məzmunudur. Əsas məsələ təhsilin səviyyəsidir, nəticəsidir, o təhsil

ocaqlarında elmin səviyyəsidir, elmin nailiyyətidir. Təəssüf ki, indi bunlarla o qədər də fəxr edə bilmərik. Son illər təhsil, elm sistemində nəinki irəliləyiş yoxdur, hətta çox hallarda geridə qalmışıq, geriləmişik. Gənclərin təhsil alması əsas məsələdir. Çünki biz müstəqil Azərbaycan Respublikasında bundan sonra da xalqımızın ümumi təhsil səviyyəsinin yüksəlməsini qarşımıza əsas vəzifə kimi qoymuşuq. Ümumi təhsil məsələsi xalqın mentalitetidir, dünya xalqları ilə müqayisə olunacağı səviyyədədir. Bu isə gənclərin təhsili ilə – həm orta təhsili, həm də ali təhsili ilə sıx bağlıdır. Ona görə də biz bu sahəyə çox fikir verməliyik.

Güman edirəm ki, gənclərimizin özləri də çalışacaqlar ki, həmin imkanlardan istifadə edib yaxşı təhsil alsınlar.

Bizim əsas vəzifəmiz gənclərdə vətənpərvərlik ruhunu, milli ruhu, döyüş ruhunu qaldırmaqdır, Vətəni, torpağı müdafiə etmək, hər bir gənc üçün müqəddəs vəzifə olmalıdır. Biz xalqımızı, gənclərimizi ədalətsiz müharibəyə dəvət etmirik, başqa ölkələrin torpaqlarına göz dikmirik, Ermənistan torpaqlarından heç nə ələ keçirmək istəmirik. Ancaq eyni zamanda torpaqlarımızın zəbt olunmasına dözməməliyik. Millətini, torpağını sevən hər bir namuslu adam buna razı olmamalıdır. Ona görə də gənclər gərək hərbi xidmətə getsinlər. Hərbi xidmət etməyən gənc gələcək həyatında sınaqlardan çıxıb bilməz. Bu, tarixən belə olmuşdur: hərbi xidmət insanları daha da mətinləşdirir, daha cəsarətli, dözümlü edir, çətinlikləri aradan qaldırmaq keyfiyyəti aşılayır. İndi isə hərbi xidmət həm də vətənimizi, torpağımızı qorumaq deməkdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev hələ 70-80-ci illərdə respublikada formalaşdırmış zəngin elmi intellektual potensiala istinad edərək özünün təkmil təhsil konsepsiyasını irəli sürmüş, milli tərəqqi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyan bu sahənin problemlərini xüsusi diqqət mərkəzində saxlamışdır. Bu böyük şəxsiyyətin Azərbaycan xalqı və dövləti qarşısındakı misilsiz xidmətləri eyni zamanda, ciddi təmələ əsaslanmaqla həyata keçirdiyi fəal maarifçilik siyasətində parlaq surətdə təcəssümünü tapır. Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycan təhsilinin milli əsaslar üzərində çağdaş dünya təhsil sisteminə inteqrasiyasını başlıca vəzifə kimi aktuallaşdırmış, elm-təhsil sahəsində mütərəqqi islahatları ardıcılıqla həyata keçirmiş və milli təhsil sistemində islahatların təkamül yolu ilə aparılması tərəfdarı kimi çıxış etmiş, bu mövzuda ictimai müzakirələrin açılmasına nail olmuşdur.

“Təhsil sistemi elə bir sistemdir ki, burada heç bir inqilabi dəyişiklik ola bilməz. Ümumiyyətlə, bizim həyatımızın bütün sahələrində dəyişikliklər təkamül xarakteri, tədrisi, dəyişikliklər xarakteri daşıyır.

Təhsil Qanunu elə bir qanundur ki, təhsil islahatları elə islahatlardır ki, iqtisadiyyatdan, maliyyədən, başqa sahələrdən fərqli olaraq, bütün cəmiyyətin iştirakı lazımdır” – deyən Ulu Öndər Heydər Əliyev bu məsələyə böyük həssaslıqla yanaşdığını göstərmişdir.

Heydər Əliyevin dövründə Azərbaycan təhsilində köklü dəyişikliklər baş verdi. Məktəb tikintisi görünməmiş vüsət aldı. Yeni ali məktəblər təşkil olundu. Keçmiş SSRİ-nin müxtəlif ali məktəblərinə göndərilən minlərlə istedadlı gənc ölkəyə qayıdıb onun kadr və intellektual potensialını qat-qat artırdı. Təhsili idarə edən kadrlar arasında milli ruhlu insanlar irəli çəkildilər.

Ümummilli lider Azərbaycan Respublikasının Prezidenti olduğu dövrdə (1993-2003-cü illər) xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin, onun adət-ənənələrinin dirçəldilməsi, xüsusən İslam mədəniyyəti nümunələri olan məscidlərin, tarixi memarlıq abidələrinin, ziyarətgahların bərpası ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi onun bir daha xalqa mənən bağlılığını və islami dəyərlərə sdaqətini göstərən parlaq misallardır [3. s.7].

Heydər Əliyevin tez-tez dindarlarla görüşməsi, dini bayramlarda məscidlərə getməsi, dindarların mənəvi ehtiyaclarına həssaslıqla yanaşması xalq arasında həmişə böyük razılıq hissi ilə qarşılanmışdır. Məsələn, Azərbaycanda dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra respublikamızda dini bayramların, o cümlədən Qurban bayramının rəsmi şəkildə qeyd olunmasını vurğulayan Ulu Öndər bu bayramın bəşəri-mənəvi dəyərlərindən insanların faydalanmasının əhəmiyyətindən bəhs edərək demişdir: “Qoy bütün milli və dini bayramlarımız kimi mübarək Qurban bayramı da xalqımızın yüksək ideallar ətrafında daha çox birləşməsinə təmin etsin, azad, müstəqil və demokratik Azərbaycan dövlətinin gələcək inkişafı naminə bütün azərbaycanlılar arasında ümummilli həmrəyliyi möhkəmləndirsin”.

Bu baxımdan Ümummilli lider Heydər Əliyev türkdilli xalqların öz milli tarixlərini, doğma dillərini əlaqələrini həyata keçirən Türksöy təşkilatının fəaliyyətinin genişlənməsinə və fəallıq göstərməsinə həmişə qayğı ilə yanaşmışdır.

Heydər Əliyev əsl Ümummilli lider, azərbaycanlıların mənəvi atası kimi Azərbaycanı dünyadakı bütün soydaşlarımızın istinadgahına, siyasi və mədə-

ni-mənəvi mərkəzinə çevirmək yolunda mühüm işlər gördü, diasporamızın formalaşması sahəsində əvəzsiz xidmət göstərdi.

Məhz onun təşəbbüsü ilə Bakıda yüksək səviyyədə Dünya azərbaycanlılarının I qurultayı keçirildi, Azərbaycan bütün dünya azərbaycanlılarının ümid yerinə, mənəvi dayacağına çevrildi.

Heydər Əliyev türk dünyasının milli-mənəvi dəyərlərini əməlləri ilə zənginləşdirmiş şəxsiyyətlərimizi örnək kimi qəbul edərək, onlardan mənəvi qida alan Vətən övladı idi. SSRİ-nin yüksək mükafatı olan “Sosialist Əməyi Qəhrəmanı” adına layiq görülməsi, SSRİ kimi qüdrətli məmləkətin siyasətçilərinin önünə çıxması da əslində Heydər Əliyevin milli dəyərlərə, xalqın gücünə söykənməsinin məntiqi nəticəsi idi.

Bu, Azərbaycanın, bütün türk dünyasının ən böyük zəka uğuru idi. Ən əsası o idi ki, Heydər Əliyevin bu zəka uğurunu onun milli təəssübkeşliyi, milli məsələlərdə prinsipliliyi tamamlayırdı.

XX əsrin ən böyük tarixi şəxsiyyətlərindən, görkəmli dövlət və siyasi xadimlərdən biri, xalqımızın Ümummilli lideri Heydər Əliyevin adı və həyatı Azərbaycanın respublika və müstəqillik tarixi ilə qoşa çəkilir. Azərbaycan Respublikasının son 50 illik tarixinin hər bir səhifəsi Heydər Əliyevin adı və fəaliyyəti ilə bağlıdır. Az-az dövlət xadimi, siyasətçi tapılar ki, bu qədər uzun müddətdə öz xalqına, millətinə böyük məhəbbətlə, sevrək və sevilərək rəhbərlik edə bilsin. Heydər Əliyevi təkcə Azərbaycan xalqı yox, bütün türk və müsəlman dünyası, digər dünya xalqlarına məxsus olan milyonlarla mütərəqqi düşüncəli insanlar sevir və onunla fəxr edirlər. Ümummilli liderimizi dünya tarixində əhəmiyyətli rol oynamış bir çox dövlət adamları ilə müqayisə edirlər. Lakin kiminlə, hansı şəxsiyyətlə müqayisə olunmasından asılı olmayaraq, Heydər Əliyev özünəməxsus və bənzərsiz, heç bir tarixi şəxsiyyətlə müqayisə olunmaz, dünya siyasətində öz dəsti-xətti olan bir tarixi şəxsiyyətdir. O, özünün ardıcıl və məqsədyönlü, yorulmaq bilmədən göstərdiyi dövlətçilik və siyasi fəaliyyəti ilə müasir Azərbaycan Respublikasının banisi, xilaskarı və qurucusu olmaqla bərabər, həm də XX əsrin dünya siyasətinə öz silinməz izlərini həkk edən tarixi şəxsiyyətdir. Azərbaycan xalqının şan-şöhrətini dünyaya yayaraq, “azərbaycanlı” sözünü bütün dünyada tanıdaraq demişdir: “Mən həmişə fəxr etmişəm, indi də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam”. İndi təkcə Azərbaycanda yox, onun hüduqlarından kənarda, ayrı-ayrı xarici dövlətlərdə yaşayan tarixçilər, politoloq-alimlər, yazıçılar və şairlər, müxtəlif sənət adam-

ları Heydər Əliyev şəxsiyyətinə olan sonsuz məhəbbət, sədaqət və hörmət hisslərini hər biri öz sahəsi üzrə bildirməyə çalışırlar. Heydər Əliyev irsində Vətən sevgisi, Azərbaycan sevgisi – azərbaycançılıq hissi, xalq, millət sevgisi, dil sevgisi, milli mədəniyyət sevgisi xüsusi yer tutur. O, bunları insan üçün mədəni əsas kimi qəbul edirdi [2, s. 90]. Müasir Azərbaycan tarixinin yaradıcısı, dünyamiqyaslı siyasətçi Heydər Əliyevin çoxşaxəli siyasi, ictimai və diplomatik fəaliyyəti istər ölkə daxilində, istərsə də xarici ölkələrdə bir çox tədqiqatların mövzusunə çevrilir, bu dahi şəxsiyyətlə ünsiyyətdə olanlar onunla görüşlərinin təəssüratlarını uzun illər unutmurlar. Heydər Əliyev islamı və islam əxlaqını, təkcə azərbaycanlılar üçün deyil, islam aləmində yaşayanların vasitəsilə bütün bəşəriyyət üçün misilsiz nüsxə hesab edirdi.

Ulu Öndər, sözün əsl mənasında, Azərbaycanın ən böyük sərvəti hesab olunan milli-mədəni dəyərlər və mədəniyyətimizin keşikçisi idi. “Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı – Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mədəni dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq” – deyən Heydər Əliyev azərbaycançılığı milli bir ideologiya kimi irəli sürür, mədəniyyətimizi, mədəni dəyərləri təkcə milli varlığımızın yox, həm də siyasi varlığımızın – dövlət quruculuğu prosesinin mühüm atributu kimi dəyərləndirirdi. Mənsub olduğu xalqın tarixi keçmişinə, mədəni irsinə və mədəni dəyərlər sistemində sönməz məhəbbət duyğularıyla yaşayan Ümummilli lider həm də bu dəyərlərin qoruyucusu idi.

Hələ ötən əsrin 70-ci illərində görkəmli dövlət xadimi, müdrik şəxsiyyət kimi o yaxşı başa düşürdü ki, aydın və dərk olunmuş milli ideologiya hər bir xalqın irəliyə doğru inkişafının yolgöstəricisi və bələdçisidir. Milli dövlətçilik və milli-mədəni dəyərlər sıx daxili vəhdətdədir. Yalnız milli kimliyi bəlli olan və özünü bir millət kimi dərk edən xalqın bitkin inkişaf konsepsiyası ola bilər. Heydər Əliyev nəinki bu konsepsiyayı yaratdı, həm də çox böyük ustalıqla, səbr və təmkinlə həyata keçirdi.

Ulu Öndər bütün həyatı boyu mədəni-əxlaqi və dini dəyərlərimizin, adət-ənənələrimizin arxasında durdu. Hələ sovetlər dövründə tariximizin qədimliyinin, zənginliyinin mühüm göstəricisi olan tarixi abidə və eksponatların qorunub saxlanması, gələcək nəsillərə ötürülməsi məqsədilə Azərbaycanın bütün bölgələrində tarix-diyarşünaslıq muzeylərinin yaradılması haqqında sərəncam imzaladı.

Azərbaycan folklorunun daha dərinəndən araşdırılması, aşığı sənətinin inkişafı, milli mərasimlərimizin təbliği istiqamətində ciddi tədbirlər həyata keçirildi.

ƏDƏBİYYAT

1. Heydər Əliyev. Mənəviyyat. Mənəvi dəyərlər, mənəvi tərbiyə. Bakı: Müəllim, 2008, səh.33
2. Milli-mənəvi dəyərlərin pozulması bağışlanılmaz xəyanətdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Bəyənəti, 13 avqust 2001-ci il, səh. 90
3. Əliyev Məmməd. Heydər Əliyev elm və təhsilin, milli-mənəvi dəyərlərin himayədarı idi. Xalq qəzeti. 2011, 27 aprel, №89, səh. 7
4. Naxçıvanlı Aqiyə. Azərbaycan xalqı öz görkəmli liderinin müqəddəs xatirəsini həmişə

HEYDAR ALIYEV'S ROLE IN PRESERVATION OF NATIONAL AND MORAL VALUES

Maharramova Elmira
ASPU, Employee of SRC

SUMMARY

Key words: national leader, personality, way of life, leadership, Azerbaijaniness

In this article, the author explores the human factor, the rich legacy of National Leader Heydar Aliyev, who has inscribed his name in the annals of his story. Looking back over the past years, we once again witness the most important historical achievements of the Republic of Azerbaijan during its leadership. With the coming to power of Heydar Aliyev, a revival of national self-consciousness began, crowned with irreversible independence. Thanks to his visionary and wise policy, iron will and experienced management, our country has managed to rise to the world level. In gratitude for the

countless services to the Motherland, Azerbaijanis living in the redistributions and outside of our Motherland remember and honor the blessed memory of Heydar Aliyev.

РОЛЬ ГЕЙДАРА АЛИЕВА В СОХРАНЕНИИ НАЦИОНАЛЬНО-ПРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Эльмира Магеррамова
АДПУ научный сотрудник ЦНИИ

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: общенациональный лидер, личность, образ жизни, лидерство, азербайджанство

В данной статье автор исследует человеческий фактор, богатое наследие Общенационального Лидера Гейдара Алиева, вписавшего своё имя в анналы истории. Оглядываясь на прошедшие годы, мы еще раз становимся свидетелями важнейших исторических успехов Азербайджанской Республики достигнутых в период его руководства. С приходом к власти Гейдара Алиева началось возрождение национального самосознания увенчавшееся необратимой независимостью. Благодаря его дальновидной и мудрой политике, железной воле и опытному управлению наша страна сумела подняться до мирового уровня. В признательность за бесчисленные заслуги перед Отчизной азербайджанцы живущие в пределах и за пределами нашей Родины помнят и чтят светлую память Гейдара Алиева.

MƏŞƏL KİMİ YANAN ÜRƏK

Fərqanə Sədagət qızı Əliyeva

BDU "Dədə-Qorqud" ETL

ADPU magistr

farka85@gmail.ru

Xalq dövlət üçün yox, dövlət xalq üçün olmalıdır.

(Ümummilli Lider Heydər Əliyev)

XÜLASƏ

Müəllif bu araşdırmada Azərbaycanı sovet və sovetdən sonrakı dövrün paralellərini aparır. Tarixin mühüm hadisələrinə toxunulur: 1920-1937-ci illər dəhşətli repressiya - Azərbaycan xalqının görkəmli mütəfəkkirlərinin qəsdən məhv edilməsi, SSRİ Ali Sovetinin Respublikalar Soveti tərəfindən 1920-1937-ci illər tarixdə baş vermiş dəhşətli repressiyaların dayandırılması haqqında bəyannamənin qəbul edilməsi, SSRİ-nin mövcudluğu, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması, qanlı 20 Yanvar hadisələri, əzəli Azərbaycan torpaqlarının düşmən qüvvələri tərəfindən işğalı, Heydər Əliyevin çoxdan gözlənilən hakimiyyətə gəlişi. Məqalədə Ümummilli Liderin liderlik və idarəçilik keyfiyyətləri təhlil edilir, siyasi kurs (qanunvericilik, dini, iqtisadi, mədəni və sosial yeniliklər) araşdırılır. Azərbaycan xalqının əxlaq kodeksi sayılan müqəddəs Qurani-Kərimin qüsursuz məzmunu ilə bağlı Heydər Əliyevin sitatları verilir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Müqəddəs Məkkə və Mədinə ziyarətindən bəhs edilir. Bundan əlavə, müəllif bu kimi siyasi aspektlərə də toxunub: Konstitusiyanın qəbulu və ona yenidən düzəlişlər edilməsi, "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması, aparıcı dünya dövlətləri tərəfindən Azərbaycan Respublikasının torpaqlarının bütövlüyünün tanınması. Azərbaycan Respublikası, Amerika Birləşmiş Ştatları tərəfindən "Azadlığa Dəstək Aktı" adlı qanunun qəbul edilməsi, eləcə də bu qanuna "Vilson Düzəlişi"nin olunması.

Açar sözlər: Qurani-Kərim, SSSR, Azərbaycan Demokratik Respublika, Heydər Əliyev, Dağlıq Qarabağ

Azərbaycanda Sovet hökumətinin qurulması ilə milli-mənəvi dəyərlər – din, dil, etnik yaddaş arxa plana keçdi. İllər boyu bizim qan yaddaşımızın unudulmasına dair aqressor siyasəti aparılmışdır. Buna əyani sübut olaraq 28 aprel 1920-1937-ci illər ərzində aparılan repressiyalar dövründə öz dininə, soy-kökünə, tarixinə və mədəniyyətinə sadıq düşünən beynlər: alimlər, din xadimləri, yazıçı və şairlər milliyətçilikdə, panislamistlik və pantürkistlikdə ittiham edilərək sürgün edilmiş və ya edam edilmişdilər.

XX əsrin sonları və XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycan rəhbərliyini icra edən müdrik və parlaq siyasətçi Heydər Əliyev uzun illər hüquqsuz olan Azərbaycan xalqına ümid işığı olmuşdur. Sonralar Ulu Öndər Heydər Əliyev 1998-ci il yanvarın 14-də Azərbaycan Respublikası Komissiyasının iclasında Sovet hakimiyyəti dövründə keçirilən repressiyalarda xalqımıza qarşı edilən cinayətlərdən danışaraq tamamilə haqlı olaraq qeyd etdi ki, XX əsrin 20-30-cu illərində nə qədər repressiyalar olub, insanlar öz yer-yurdundan sürgün edilibdir. Sürgün olunanlar içərisində ən çox repressiya və deportasiyaya məruz qalan elə Azərbaycan xalqı idi. "...Zaqafqazıyanı götürsək ki, 1920-ci ildən Sovetlər hakimiyyəti çökənədək hansı xalqdan nə qədər sürgün edilməyibdir". 1937-1938-ci illərdə Zaqafqaziyada heç yerdə Azərbaycanda olduğu qədər repressiyalar olmayıbdir. Bundan başqa azərbaycanlılara başqa adla da divan tutulubdur. XX əsrin başlanğıcında bir parça çörək dalınca Şimali Azərbaycana, Bakıya üz tutan Cənubi Azərbaycandan olanlar da ciddi repressiyaya məruz qalmışlar. Bu məsələ rəsmi şəkildə ilk dəfə açıqlandı: "Bundan əlavə, azərbaycanlıların bir hissəsi 1937-1938-ci illərdə buradan İrana sürgün edilibdir. Bu da tarixi bir hadisədir, çoxdan unudulubdur. İran təbəəsi olduğuna görə azərbaycanlıları buradan, Azərbaycandan hər yerdən kütləvi sürətdə sürgün etdilər" (Hüseynova, 2004: 2).

Bu dəhşəti, qanlı terror yaşamış Azərbaycan xalqı ağır itkilər verməsinə baxmayaraq, Ulu Öndər Heydər Əliyevin köməyi ilə sinə gəldi. Onun gəlişində bütüm məsul vəzifələri digər xalqlar icra edirdilər: yəhudi, rus, üzdənirəq mənfur ermənilər və s. Yalnız Heydər Əliyevin uzaqgörən və düşünülmüş siyasəti nəticəsində 1953-cü ildən etibarən milli kadrların dövlət orqanlarında yerləşdirilməsi prosesi başlandı.

26 may 1962-ci ildə Sovet hökumətinə göstərdiyi xidmətlərə görə Heydər Əliyev "Qırmızı Ulduz" ordeni ilə təltif edildi. Cəmi yeddi ildən sonra

isə o, Vəli Axundovun və Ali Sovetin yetkinliyi ilə Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi vəzifəsinə və büro üzvlüyünə seçildi.

V.Axundov (10 il bu vəzifəni icra edən şəxs) H.Əliyev haqqında belə fikir bildirmişdir: “H.Əliyevə xas olan bütün siyasi və iş keyfiyyətləri söyləməyə imkan verir ki, o, respublikaya layiqincə rəhbərlik edəcək, böyük və çətin işin öhdəsindən bacarıqla gələcək. O, kifayət qədər savadlı, hərtərəfli hazırlıqlı, yüksək intellektə malikdir. O, bütün kadrlara qarşı eyni dərəcədə düzgün mövqedədir, çünki kifayət qədər obyektiv, vicdanlı və layiqli insandır. Dzerjinski demişdi ki: “...mən əminəm ki, respublikaya başçılıq edərkən ... respublikanın gözəl adət-ənənələrini layiqincə davam etdirəcək” (Hüseynova, 2004: 4). Bu söylənilən kriteriyalar təkcə uğurlu və effektiv idarəçidə deyil, həmçinin Sovet hakimiyyətinin aqressor siyasətinə zidd olan dinimizi, dilimizi, əsil və ədəbi yaddaşımıza sahiblənən və çiyinlərinə xalqın ağır yükünü və sorumluluğunu yükləyən liderdə cəmləşir. Fiona Elza Dent öz “Lider” kitabında qeyd etdiyi kimi: “Lider olmaq üçün mövcud vəziyyətin nə tələb etdiyini və bu vəziyyətdə insanlara nə lazım olduğunu anlamalı, davranışınızı buna uyğunlaşdırma bilməli, həmçinin bu zaman səmimiyyət və dürüstlüyünüzü itirməməlisiniz” (Dent, 2005: 10). Təsədüfi deyil ki, Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra Heydər Əliyev Ümummilli Lider statusunu alır. Norman Şvarzkofun fikrincə: “Liderlik strategiya və xarakterin güclü kombinasiyasıdır, amma ikisindən hansının daha vacib olduğunu bilmək istəyirsinizsə, unutmayın ki, xarakter daha vacibdir”.

Uzunmüddətli və düzgün seçilmiş strategiyası nəticəsində 1970-ci il Azərbaycan iqtisadiyyatında dönüş nöqtəsi oldu. Bakıda, Gəncədə və Sumqayıtda yeni binalar, zavodlar tikilir, pambıqçılıq və heyvandarlıq məhsulları artmışdı, ümumi iqtisadi canlanmanın və mübarizlik ruhunun yüksəlişi sezilirdi. Həmçinin Heydər Əliyevin apardığı dil siyasəti Azərbaycanda özünəqayıdış, milli özünüdərk və milli azadlıq ruhunu yüksəltdi. Lakin bu dinc həyata 1987-ci ildə düşmənin təxribatı nəticəsində son qoyuldu. 21 oktyabrda keçirilmiş plenumda H.Əliyevin Sovet İKP MK-nın Siyasi Bürosunun üzvlüyündən azad edilməsi haqqında qərar qəbul edildi. Cəmi bir neçə gündən sonra mənfur qonşular – ermənilər tərəfindən qondarma “Dağlıq Qarabağ məsələsi” irəli sürüldü.

1988-ci ilin mart ayında Sovet İKP MK, SSRİ Nazirlər Soveti Dağlıq Qarabağın sosial-iqtisadi inkişafı üçün qərar qəbul etdilər. Həmin qərarla Ermənistan Respublikasının rəhbərliyinə Dağlıq Qarabağın işlərinə qarışmaq

üçün ixtiyar verilirdi. H.Əliyev tamamilə düzgün olaraq o qərarı “Azərbaycan Respublikasının, Azərbaycan xalqının necə dəyərlər, kürəyinə süngü sancmaq” kimi qiymətləndirirdi (Hüseynova, 2004: 35).

Ermənilərin azərbaycanlılara qarşı silahlı hücumları nəticəsində Qafan və Mehri rayonlarından azərbaycanlılar qovulmuş, fevralın 27-dən 28-nə keçən gecə isə Sumqayıtda planlı şəkildə qətliaamlar baş verdi. Bu qanlı cinayətlərin önündə gedən erməni cəlladı E.Qriqoryanın başçılığı ilə 32 nəfər qətlə yetirildi: 6 azərbaycanlı, 26 nəfər erməni. Bu təxribatların ardı olaraq 1990-cı il yanvar ayının 19-dan 20-nə keçən gecə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyəti həm Konstitusiyaya, həm də insanlığa qara ləkə olan “Bakı şəhərində fəvqəladə vəziyyət tətbiq edilməsi haqqında” fərman verildi. Bu gecə baş verən müsibətlər, insanlığa sığmayan dəhşətli qətliaamlar və həbslər sonradan Azərbaycan xalqının tarixinə qanlı hərfərlə “20 Yanvar faciəsi” olaraq yazılacaqdır. Qanlı 20 Yanvar faciəsinin ifşa edilməsi və dünyaya bəyan edilməsi yalnız H.Əliyevin Azərbaycan Respublikasının prezidenti olduqdan sonra baş tutdu.

1992-ci il oktyabrın 16-da Azərbaycanın bir qrup ziyalı H.Əliyevə müraciət edərək Azərbaycanda yeni siyasi partiyanın qurulmasını və onun bu partiyanın rəhbəri olmağını xahiş etdilər. H.Əliyevin Yeni Azərbaycan Partiyasının əsas məqsədi və vəzifələrini belə şərh edirdi: “Yeni Azərbaycan parlament tipli partiyadır və qəbul etdiyi proqramına uyğun olaraq aşağıdakıları özünün məqsədləri hesab edir: Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi, milli, dini və dil mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, bütün vətəndaşlarının bərabər hüquqlara malik olduğu, sivilizasiyalı, demokratik, hüquqi dövlət yaradılması. Lakin ön planda Azərbaycanın qarşısında ən mühüm və təxirəsalınmaz problemlərin həlli dayanır – hər şeydən əvvəl, respublikanın geniş miqyaslı xarakter almış müharibə vəziyyətindən çıxarılması, Qarabağ probleminin həll olunması, habelə ağır sosial-iqtisadi böhranın dəf edilməsi” (Hüseynova, 2004: 49).

Əfsuslar olsun ki, satqınlıq və mənfur erməniləri dəstəkləyən Sovet hökumətinin heç bir əqidəyə, insanlığa sığmayan neofaşizm siyasəti, Azərbaycan Respublikasına başçılıq edənlərin yaramazlığı və xainlikləri nəticəsində Azərbaycan ağır, silsilə zərbələr ilə sarsıldı. Vətənimizin 20%-i işğal olundu. 29 avqust 1993-cü ildə keçirilən seçkilərdə Heydər Əliyev səs çoxluğu ilə dövlət

başçısı seçildi. Ulu Öndər Heydər Əliyev uğurlu daxili və xarici siyasəti ilə yanaşı həmçinin xalqının rifahı üçün bir sıra işlər görmüşdür.

1993-cü ildə Heydər Əliyevin “Allah yolunda hamımız hür olaq” adlı kitabı işıq üzü görmüşdür və bir neçə dilə tərcümə edilmişdir. Ulu Öndər Heydər Əliyev 1994-cü ilin iyul ayında Ümrə səfəri zamanı müsəlman dünyasının dövlət başçıları, din xadimləri ilə keçirdikləri görüşdə milli-mənəvi dəyərlərin Azərbaycan üçün nə qədər önəmli olmasını bir daha izah etmişdir: “Qurani-Şərifin” bizə verdiyi tövsiyələr, dərs, göstərdiyi yollar insanları paklığa, düzlüyə, doğruluğa, sədaqətə, qəhrəmanlığa dəvət edən tələblərdir. Qurani-Kərimin bütün kəlamları bu gün Azərbaycanda Allahın yolu ilə getməyimiz üçün məşəldir” (Əliyeva-Məmmədova, 2023: 3).

1995-ci ilin iyul ayında Heydər Əliyevin sədrliyi altında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası hazırlandı və dövlət komitəsi təşkil edildi. 2002-ci ildə Konstitusiyaya əlavələr edildi, məhkəmə quruldu. Bununla paralel neft sahəsində də uğurlu siyasi strategiya aparılırdı. 1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanan “Əsrin müqaviləsi” Azərbaycanı bütün dünyaya tanıtdı. 1999-cu il dekabrın 29-da Neft Fondu yaradıldı. Artıq Azərbaycan beynəlxalq siyasi arenada öz sözünü diktə etməyə başlamışdır. Heydər Əliyev 1996-cı ildə ATƏT-in Lissabon sammitində çıxış edərək 53 dövlətə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıtdı. Qardaş Türkiyə, Rusiya, ABŞ və digər aparıcı dövlətlərlə yaxşı münasibətlər və strateji əməkdaşlıq qurmağı bacardı. Uğurlu siyasətin təminatı kimi ABŞ-ın Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıması və 1992-ci ildə ABŞ Konqresinin “Azadlığı Müdafiə Aktı”na 907-ci əlavəsinin dayandırılmasına nail oldu. Artıq Azərbaycan tarixə yeni, müdrik idarəçilik səhifəsini açmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyeva-Məmmədova G. Heydər Əliyev və din siyasəti (2023).
2. Fiona E. D. (2005). Liderlik.
3. İradə H. (2004). Müstəqil Azərbaycanın qurucusu. Bakı: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident kitabxanası. Heydər Əliyev. Elektron Sənədlər Toplusu.

BURNING HEART LIKE A TORCH**Fergana Sadagat Aliyeva***BSU «Dede-Gorgud»**ASPU master***SUMMARY**

Key words: Korani-Kerim, USSR, Azerbaijan Republic, Heydar Aliyev, Nagorno-Karabakh.

In this study, the author draws parallels between Azerbaijan at the borders of the Soviet and post-Soviet times. Such important moments of history are touched upon: 1920-1937 years of terrible repression - the deliberate extermination of prominent thinkers of the Azerbaijani people, the adoption of a declaration by the Council of the Republics of the Supreme Soviet of the USSR on the cessation of the existence of the USSR, the formation of the Azerbaijan Democratic Republic, the bloody events of January 20, the occupation of the ancestral lands of the Azerbaijan Republic by enemy forces, the long-awaited coming to power of Heydar Aliyev. The leadership and managerial qualities of the National Leader are analyzed, the political course (legislative, religious, economic, cultural and social innovations) is considered. Heydar Aliyev quotes are given regarding the impeccable content of the sacred Korani-Kerim, which is considered the moral code of the Azerbaijani people. The pilgrimage of the President of the Republic of Azerbaijan Heydar Aliyev to the shrines of Mecca and Medina is described. In addition, the author touched upon such political aspects: the adoption of the Constitution and the re-amendment of it, the signing of the "Contract of the Century", the recognition of the integrity of the lands of the Republic of Azerbaijan by the leading world powers, the adoption by the United States of a law called the "Freedom Support Act", as well as the adoption of the so-called "Wilson's amendments.

ПЛАМЕННОЕ СЕРДЦЕ

Фергана Садакат кызы Алиева

БГУ НИЛ «Дедэ-Горгуд»

АГПУ магистр

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: Корани-Керим, СССР, Азербайджанская Демократическая Республика, Гейдар Алиев, Нагорный Карабах.

В данном исследовании автор проводит параллели между Азербайджаном на рубежах Советских и постсоветских времён. Затрагиваются такие важные моменты истории: 1920-1937 годы страшной репрессии-умышленное истребление выдающихся мыслителей азербайджанского народа, принятие Советом Республик Верховного Совета СССР декларации о прекращении существования СССР, становление Азербайджанской Демократической Республики, кровавые события 20 Января, оккупация вражескими силами исконных азербайджанских земель, долгожданный приход к власти Гейдара Алиева. В статье анализируются лидерские и управленческие качества Общенационального Лидера, рассматриваются политический курс (законодательные, религиозные, экономические, культурные и общественные нововведения). Приводятся цитаты Гейдара Алиева относительно безупречного содержания священного Корани-Керима, который считается морально-нравственным кодексом азербайджанского народа. Описано паломничество президента Азербайджанской Республики Гейдара Алиева к святыням Мекки и Медины. Помимо этого автором затронуты такие политические аспекты: принятие Конституции и повторное внесение в неё изменений, подписание «Контракта века», признание ведущими мировыми державами целостности земель Азербайджанской Республики, принятие США закона под названием «Акт в поддержку свободы», а также внесение изменений в данный, законодательный акт «поправки Уилсона».

DƏDƏ QORQUD – TARİXİ ŞƏXSİYYƏTDİR**Yaşar Saday oğlu İbadov**

*Azərbaycan Təhsil İnstitutu, Psixologiyena
və tibbi-psixoloji diaqnostika laboratoriyasının müdiri,
Tibbi Biologiya Elmləri doktoru, professor
yashar1960m@list.ru*

XÜLASƏ

“Alternativ psixologiya” hər bir xalqın daşıdığı yaradıcılıq enerjisinin məhsullarını öyrənərək, müasir elmlərin çərçivəsində alternativ yanaşmanın özünəməxsus xüsusiyyətlərini göstərir və intqerasiya xəttində yeni tədqiqatlar aparmağa şərait yaradır. Hər bir xalqın yaradıcı şəxsiyyəti əslində onun informasiya təbiətinin mənbəyi haqqında məlumat verir. AP elminin metodologiyası ilə çəkilmiş şəkil – yazı, faza portretlər sırasında tarixi şəxsiyyətlərlə bağlı olanları da (Dədə Qorqud haqqında, Nuh peyğəmbər haqqında, Davinçi haqqında, Odin, Tusi haqqında, və s.) vardır. Faza portretin çəkilməsi prosesi insanın şüurunu kosmik holoqrammada mövcud olan onun özünə aid enerji informasiya yazısına kökləyir və əlaqələndirir. Hər bir insan dünyasını dəyişəndən sonra da onun kosmik holoqrammada mövcud olan enerjiinformasiya yazısı qalır. Tarixi şəxsiyyətlər haqqında Faza portret çəkilərkən kosmik holoqrammadakı həmin enerjiinformasiya yazılardan informasiya almaq mümkün olur. “Alternativ psixologiya” elminin metodologiyası ilə çəkilmiş şəkil – yazı, faza portretlər sırasında tarixi şəxsiyyətlərlə bağlı olanları da vardır. Bu faza portretlər milli mədəniyyətimiz barədə bir çox faktların dəqiqləşdirilməsində xüsusi rol oynamışdır. Buna misal olaraq “Kitabi – Dədə - Qorqud” un 1300 illik yubileyi ərəfəsində Dədə - Qorqudun 3 faza portret sistemini göstərə bilərik.

Açar sözlər: “Alternativ psixologiya”, Faza portret, intqerasiya xətti, kosmik holoqrama, enerji informasiya

“Alternativ psixologiya” hər bir xalqın daşıdığı yaradıcılıq enerjisinin məhsullarını öyrənərək, müasir elmlərin çərçivəsində alternativ yanaşmanın özünəməxsus xüsusiyyətlərini göstərir və inteqrasiya xəttində yeni tədqiqatlar

aparmağa şərait yaradır. Hər bir xalqın yaradıcı şəxsiyyəti əslində onun informasiya təbiətinin mənbəyi haqqında məlumat verir. AP elminin metodologiyası ilə çəkilmiş şəkil – yazı, faza portretlər sırasında tarixi şəxsiyyətlərlə bağlı olanları da (Dədə Qorqud, Nuh peyğəmbər, Davinçi, Odin, Tusi haqqında və s.) vardır.

Faza portretin çəkilməsi prosesi insanın şüurunu kosmik holoqrammada mövcud olan onun özünə aid enerji informasiya yazısına kökləyir və əlaqələndirir.

Hər bir insan dünyasını dəyişəndən sonra da onun kosmik holoqrammada mövcud olan enerjiinformasiya yazısı qalır. Tarixi şəxsiyyətlər haqqında Faza portret çəkilərkən kosmik holoqrammadakı həmin enerjiinformasiya yazılardan informasiya almaq mümkün olur. Bu faktı mənim tarixi şəxsiyyətlərin Faza Portretlərinin yaradılması istiqamətində aparılan təcrübə, sınaq və tədqiqatların sübut etdi. Hələlik Dünyada yeganə adamam ki, belə bir qabiliyyətlə fəaliyyət göstərirəm.

Çoxlu sayda tələbələrım və yetişdirdiyim kadrlar vardır. AP-nin metodologiyasına aid olan hər bir bilik və bacarığı tədris edərək öyrədə bilməmişə də, ancaq hələ də tarixi şəxsiyyətlərin Faza Portretlərini özümdən başqa çəkmə bilən kadr yetişə bilməmişdir. Bu mənim bir pədaoq, müəllif kimi zəifliyim kimi başa düşülməməlidir. Sadəcə, bu keyfiyyətlərə və qabiliyyətə malik olan kimsəni tapa bilməmişəm. Ümüd edirəm ki, nə vaxtsa belə bir potensiala malik tələbə tapa biləcəm!..

2000-ci ildə “Kitabi-Dədə Qorqud”un 1300 illik yubileyi ərəfəsində Dədə Qorqudun 3 sayda faza portretini çəkdim. Dədə Qorquddan soruşaraq verilən şəkil yazılarda verilən məlumatlar olduqca zəngin və maraqlıdır. AP elminin faza portret-sistem metodikası əsasında Dədə Qorqud haqqında çəkilmiş (3 sayda faza portret) şəkillərdəki kodlu informasiyaların bir hissəsini aşağıdakı şəkildə açıqlayıram:

Şəkil yazıların birincisində sağ tərəfdə ay və çörək təsvir edilmişdir. Bu sözlərin baş hərflərini təsəvvürümüzdə birləşdirdikdə “aç” ifadəsi alınır. Əgər çörək sözündən “ç” və “ö” hərflərini və şəkilin solundakı “z” hərfi ilə ardıcıl olaraq birləşdirsək “çöz” ifadəsi alınır. Burada şəkil yazıdan oxunan “aç” və “çöz” sözlərindən şəkildə sirli informasiyaların olması (işarə edilir) başa düşülür və həmin informasiyaların açılmasının-çözülməsinin, yəni analiz edilməsinin vacibliyi dərk edilir.

1-ci Faza portretdə təsvirin (sağ tərəfində) aşağıdan yuxarı 5 sayda dalğalar 5 yüzükləri, yəni 500-ü ifadə edir. Eyni zamanda ardıcılıqla təsvirdə “6” rəqəminin təsviri və ondan sonra başqa bir dairəvi elementin təsviri isə “0” rəqəmini əks edir. Bu rəqəmləri ardıcıl yazanda 560 rəqəmi alınır ki, bu da Dədə Qorqudun doğum tarixini göstərir. Faza portretdə Dədə Qorqud obrazının başı üzərində çəkilmiş nar çiçəyinin fonunda dairəvi elementin içərisində Buğa bürcünün işarəsi təsvir edilmişdir. Astronomik mənada bu Dədə Qorqudun Buğa bürcü altında doğulduğundan məlumat verir.

“Dədə Qorqud” Eposunun Drezden variantında 74 Nəli atalar sözündə deyilir: “Ab-alca çiçəkdən ündüm, Ata belindən endim, Ana rəhminə düşdüm, mavi gözlü Div qızından tuğdum”.

“Mavi gözlü Div qızından tuğdum” ifadəsində “div” sözü, bildiyimiz kimi, Şərq mifologiyasında daha çox “Əjdaha” mənasını verir. Ona görə də burada: “Div qızı” ifadəsi “Əjdaha qızı” mənasını verir kimi qəbul edilə bilər. Yəqin ki, Dədə Qorqud bu ifadədə “Əjdaha ili” ifadəsini vermək istəmişdir. Çünki faza portretdəki şəkil yazıların kodlarını açarkən Dədə Qorqudun aşkar edilən doğum tarixi (560-cı il) Şərq-Yapon təqvimi ilə Əjdaha ilinə düşür.

Maraqlı faktlardan biri də odur ki, əgər Dədə Qorqud haqqında alınmış (birinci) Faza portreti saat əqrəbi istiqamətində 90 dərəcə fırlatsaq onda mavi gözlü əjdahanın təsvirini görürük. Portretdə əjdahanın gözü Buğa bürcünün işarəsi kimi təsvir olunmuşdur. Bu isə Dədə Qorqudun Şərq-Yapon bürcü ilə Buğa bürcündə doğulduğuna işarədir.

Əgər “Mavi gözlü” ifadəsinin mənasını açıqlasaq, qeyd etməliyik ki, Astrologiyada mavi rəng Buğa bürcünün ayının, yəni may ayının rəngi kimi təyin edilir. Deməli, Dədə Qorqud “Mavi gözlü” ifadəsi ilə Buğa bürcünə və may ayına işarə etmiş və bunları çox məharətlə tarixin yaddaşına atalar sözü formasında həkk etməyi bacarmışdır.

Dədə Qorqud atalar sözündəki “Ab-alca çiçəkdən ündüm” ifadəsində “ab-alca” ifadəsi ilə çiçəyin rənginə işarə etmişdir. Burada “ab” şiddətləndirici ön ədat, “Al” isə qırmızı rəng mənasını verməklə “ab-alca” - “Al qırmızı” və ya “qıpqırmızı” ifadəsini əks edir. Deməli, “Ab-alca çiçək” “qıpqırmızı çiçək” deməkdir. Belə bir rəngə uyğun gələn çiçək isə hamımızın yaxşı tanıdığı nar çiçəyidir. Maraqlı cəhətlərdən biri də odur ki, birinci faza portretdə Dədə Qorqud obrazının başı üzərində nar çiçəyinin təsviri verilmişdir. Nar isə məlum olduğu kimi, “Buğa” bürcünə aid olan May ayında çiçəkləyir.

Faza portret-sistem metodu ilə şəkil yazıların kodlarının açılması hesabına belə bir nəticə alınır: “Dədə Qorqud” Eposunun Drezden variantında 74 Nəli atalar sözündə kodlaşdırılmış informasiyadan məlum olur ki, Dədə Qorqud Şərq-Yapon təqvimi ilə 560-cı ildə Əjdaha ilində, Buğa bürcünün - May ayında doğulmuşdur.

560-cı ilin Dədə Qorqudun doğum tarixi olması şəkil yazıda başqa kombinasiyalarda da öz təsdiqini tapır.

3-cü şəkil yazının ümumi fonunda ağ yapalağın təsviri alınmışdır. Ağ yapalaq 560-cı ilin Avesta təqvimində olan adıdır.

Nəticədə alınır ki, 560-cı il Şərq-Yapon bürcü ilə Əjdaha ili olmaqla yanaşı, həm də Avesta təqvimi ilə Ağ yapalaq ilinə uyğun gəlir. Bu faktı əsas tutaraq aşağıdakı hesablamanı diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm:

Informasiyalar 2000-ci ildə alındığına görə və Dədə Qorqudun doğum tarixi- 560-cı il olduğuna görə $2000-560=1440$ alınır.

Şərq-Yapon bürcündə Yer kürəsinin Günəş ətrafında 1 tam dövr etməsi 12 ilə bərabər hesablandığına görə ($1440:12=120$) 1440 il içərisində 120 dəfə 12-lik (yəni bir tam dövr) yerləşir.

Buna uyğun olaraq, qeyd edək ki, Avesta təqvimi Saturn planetinin günəş ətrafındakı 1 tam dövr etməsi 32 ilə bərabər olduğuna əsasən yarandığına görə 1440 il içərisində ($1440:32=45$) 32-lik (yəni bir tam dövr) 45 dəfə yerləşir.

Bu qanunauyğunluğa əsasən müqayisəli hesablayanda:

$$(12 \times 120 = 1440),$$

($32 \times 45 = 1440$) alınır ki 2000-ci ildən həmin ili çıxanda ($2000-1440=560$) hər iki bürc ilə 560-cı il alınır.

Beləliklə, Faza portret-sistem metodu Dədə-Qorqud Eposundakı kodlaşdırılmış informasiyanı oxuya bilmək imkanı verir. Bu əsasda 1-ci Faza portretindəki kodları açmaqla Dədə Qorqudun vəfatı tarixini də tapa bildim: Nar çiçəyi fonunda 8 rəqəmi, ondan sonra tək bir yarpağın vahidi ifadə etməsi və ardıcılıqla nar meyvəsinin 9 rəqəmi içərisində çəkilməsi “819” birləşmiş rəqəmini verir ki, bu da Dədə Qorqudun vəfat etdiyi tarixi ifadə edir.

Beləliklə, Dədə Qorqud 560-cı ildə anadan olmuş 819-cu ildə vəfat etmişdir. Nəticədə, $819-560=259$ rəqəmi Dədə Qorqudun neçə il ömür sürdüyünü göstərir.

Doğrusu Dədə Qorqudun 259 il yaşaması mənə bir az təəccüblü görünürdü. Ancaq təsadüfən Azərbaycan müəllimi qəzetində dərc edilmiş bir məqaləni oxuyanda XIII-XIV əsr tarixçisi Rəşidəddinin yazdığı “Cəmaət Tarix” əsərində Dədə Qorqudun 295 il ömür sürməsi haqqındakı məlumatı oxuyandan sonra məndə bir sual yarandı: nəyə görə bu rəqəmlərdə belə bir fərq alınır?

Axtarışlarım nəticəsində “Polindrom rəqəmlərin güzgü əksliyi qanunu”-nu tapdım. Həmin qanunda deyilir: -əgər hesablamalar düzgün aparılıbsa, əldə olunan rəqəmləri alt-alta tərsinə yazıb hesablayanda güzgüdə əks olunan rəqəmlər alınmalıdır:

$$259 + 952 = 1211$$

$$1211 + 1121 = 2332$$

$$23 / 32$$

Nəticədə, göründüyü kimi 32 rəqəminin güzgüdəki əksi alınır.

Özünüz də yoxlaya bilərsiniz ki, Tarixçinin göstərdiyi 295 rəqəmi bu qanunla dəfələrlə toplansa belə güzgü əksliyi alınmır.

Bu qanuna əsasən tarixçinin yazdığı (295) deyil, Faza portretində alınan (259) rəqəmləri öz təsdiqini tapdı.

Təsdiqləyici Əsaslar:

I. Birinci portretə informasiya dalğaları və rəqəmlərdən alınan nəticədə 560-cı ilin rəqəmlər toplusu

II. Birinci portretə Əjdaha təsvirinin görüntüsü və Atalar sözünün kodunun açılmasında Əjdaha ilinin Şərq-Yapon təqvimi ilə 560-cı ilə uyğun gəlməsi nəticəsində.

III. 3-cü portretə Ağ yapalağın təsvirinin alınması və onun Avesta təqvimi ilə 560-cı ilə uyğun gəlməsi nəticəsində.

IV. Rəqəmlərin dili ilə hesablandıqda hər iki təqvimlə 560-cı il alınması nəticəsində.yaçar

V. Portretə əks olunmuş 819 rəqəmlərinin vəfat tarixinə uyğun gəlməsi və həmin rəqəmlərin hesablanması zamanı alınan nəticədə.

$$819 - 259 = 560$$

VI. Nizami muzeyində keçirilmiş Elmi-praktik konfransda ən birinci müsbət rəy verən Qorqudşünas alim Elməddin Əlibəyzadə “Alternativ psixologiya” elminin metodologiyası ilə çəkilmiş şəkil – yazı, faza portretlərin vasitəsilə əldə olunan nəticəni (Dədə Qorqudun doğum tarixini - 560-cı ili) təsdiq etdi. O bu barədə öz kitabında yazdığı məlumatla dediklərini

əsaslandırdı. Belə ki, Məhəmməd Peyğəmbərdən (s.ə.s.) 10 il öncə Dədə Qorqudun dünyaya gəldiyini qeyd etdi

(Peyğəmbərin doğulduğu tarix 570-10=560 alınır).

Dədə Qorqud vəsiyyəti:

“Qoy türk xalqları nar kimi birləşsin!

Qoy onlar narın dənəsi kimi qorunsun!”

Faza portretlərdə olan digər informasiyaları hərtərəfli açıqlamaq üçün gələcəkdə nəzərdə tutulan prezentasiya və ya seminarlarda ətraflı məlumat veriləcəyi planlaşdırılır.

“ALTERNATİV PSIXOLOGİYA” ELMİ MÜASİR ELMİ FİKİRLƏRİN İNKİŞAFI YOLUNDA YENİ BİR QOLDUR

“Alternativ psixologiya” hər bir xalqın daşdığı yaradıcılıq enerjisinin məhsullarını öyrənərək, müasir elmlərin çərçivəsində alternativ yanaşmanın özünəməxsus xüsusiyyətlərini göstərir və inteqrasiya xəttində yeni tədqiqatlar aparmağa şərait yaradır. Hər bir xalqın yaradıcı şəxsiyyəti əslində onun informasiya təbiətinin mənbəyi haqqında məlumat verir. AP elminin metodologiyası ilə çəkilmiş şəkil – yazı, faza portretlər sırasında tarixi şəxsiyyətlərlə bağlı olanları da (Dədə Qorqud, Nuh peyğəmbər, Davinçi, Odin, Tusi haqqında və s.) vardır.

Faza portretin çəkilməsi prosesi insanın şüurunu kosmik holoqrammada mövcud olan, onun özünə aid enerji informasiya yazısına kökləyir və əlaqələndirir.

Hər bir insan dünyasını dəyişəndən sonra da onun kosmik holoqrammada mövcud olan enerqoinformasiya yazısı qalır. Tarixi şəxsiyyətlər haqqında Faza portret çəkilərkən kosmik holoqrammadakı həmin enerqoinformasiya yazılardan informasiya almaq mümkün olur. “Alternativ psixologiya” elminin metodologiyası ilə çəkilmiş şəkil – yazı, faza portretlər sırasında tarixi şəxsiyyətlərlə bağlı olanları da vardır. Bu faza portretlər milli mədəniyyətimiz barədə bir çox faktların dəqiqləşdirilməsində xüsusi rol oynamışdır. Buna misal olaraq “Kitabi-Dədə Qorqud”un 1300 illik yubileyi ərəfəsində Dədə Qorqudun 3 faza portret sistemini göstərə bilərik.

Müəllifi olduğum “Alternativ Psixologiya” elmi, yeni əsrin elmi kimi Zamanın mövcud olan problemlərinin həlli istiqamətində öz töhfəsini verə biləcək, Bəşəriyyətə xidmət edən informasiya elmidir!

Akademik Y.S.İbadov

İnsanlığın təkamülündə olan yeni etap insanı öyrənmək yolunda novator elmi yanaşmalar tələb edir. II minilliyin sonlarına yaxın məlum oldu ki, insanlığı dərk etmək yolunda Zaman, Enerji, İnformasiya, Kainat kimi anlayışsız insanı dərk etmək mümkün olmayacaq. İndiki zamanda elmlərin yeni sahələri və istiqamətləri onlara istinadən inkişaf edir. Əminliklə demək olar ki, müəllifi olduğum “Alternativ psixologiya” elmi müasir elmi fikirlərin inkişafı yolunda yeni bir qoldur. Yeni eranın özünəməxsus xüsusiyyətlərindən biri dünyanın güc, qüvvə tətbiq etməklə deyil, ağıl və intellektlə idarə olunacağına proqnozlaşdırılmasıdır. Təsadüfi deyil ki, XXI əsr BMT tərəfindən “İntellekt əsri – təhsil əsri” elan olunmuşdur. Bütövlükdə XXI əsr ağılın, intellektin təntənəsi əsridir. Əsrin yeni elmi “Alternativ psixologiya” metodologiyası əsasında müxtəlif sferalarda aparılan maarifləndirmə və praktik işlərin (“Müərrəd kompozisiyalar şəklində tibbi-pedaqoji-psixoloji testlər”, “Faza portretlər”, informasiya təbabəti və nanotexnologiya sahəsində bir sıra ixtiralar, çox sayda harmonizatorların tətbiqi və s.) nəticəsində elmi yeniliklər hər bir fərdin, ətraf aləmin, həmçinin təbiətdə harmoniyanın bərpasına xidmət etməklə, insanlar arasında ünsiyyətin yaxşılaşmasına, bütövlükdə sağlam harmoniyanın bərpasına kömək etmiş olur.

Tibb elminin müəyyən xəstəliklər və problemlər qarşısında aciz qalması halları mənə çox düşündürürdü və mən daim elmi axtarışda idim. Elmi ədəbiyyatdakı yenilikləri izləyirdim, ancaq mənə qane edən informasiyaları tapa bilmirdim. Elm – işıqdır, Allah nurundan yaranıb. Əsl alimlər bu nurun daşıyıcıları, qaranlığı, nadanlılığı, məchulluğu parçalayıb yaran, bəşərin qəlbinə, ruhuna, idrakına işıq paylayan fəzilət sahibidirlər. Elm işığında öyrənmək, işığın içində işığı aramaq elə Allahın işığına doğru daha bir addım da yaxınlaşmaq deməkdir. Məhz belə insanların simasında Məhəmməd peyğəmbərin (s.ə.s.) bu kəlamı öz yerini tapır: “Bir insanın qiyməti onun elmi, biliyi qədərdir”. 1990-cı ildən başlayaraq mən maraqlı qrafik təsvirlər çəkirdim. Bu təsvirlər pasienti qəbul edərkən onun xəstəliyi və problemləri haqqında çəkilirdi. Pasient danış-

madan, ondan anamnez toplamadan təsvirlərdə onun xəstəliyi haqqında məlumatlar alırdım. Daha sonralar mən boş vaxtlarımda mücərrəd kompozisiyalardan ibarət qrafik təsvirlər çəkməyə başladım, hansı ki, bu təsvirlər qələmi kağızdan aralamadan bir dəfəyə çəkilirdi. Həmin təsvirlər hamının böyük marağına səbəb olmuşdu. Müşahidələrim göstərdi ki, həmin təsvirlərə baxan adamlar çox qərribə psixo-reabilitasiyaedici effekt alırlar. Ona görə də həmin təsvirləri xəstələrimin müalicəsində əlavə vəsait kimi tətbiq edirdim. Beləliklə, çox maraqlı və gözəl nəticələr almağa başladım.

Həmin təsvirlərdən bir neçəsini seçərək onlardan “Mücərrəd kompozisiyalar şəklində tibbi-pedaqoji-psixoloji testlər” tərtib etdim və 1999-cu ildə çap olundu.

Testlərdə olan mənəvi duyum və maraq hissi gənclərin asudə vaxtlarının daha səmərəli təşkil olunmasına, istedadlı və qabiliyyətli övladlarımızın sayının artırılmasına kömək edir. Dünya praktikasında istifadə edilən testlərin əksəriyyəti ya müəyyənədic, ya da təyinedici xarakter daşıyır. Mücərrəd kompozisiyalardan təşkil edilmiş bu testlər isə həmin keyfiyyətləri saxlamaqla yanaşı, həm də tərbiyəvi təsirə, başqa sözlə, öyrədici keyfiyyətə malikdir. Belə testlərin işlənməsi prosesi duyğu üzvlərinin fəaliyyətini gücləndirir, qavrama və cavabvermə reaksiyasını sürətləndirməklə yanaşı estetik duyumu artıraraq nitq mədəniyyətini yüksəldir. Bu isə birinci və ikinci siqnal sistemi arasında əlaqənin yaradılması deməkdir. Testlərin tədqiqi və tətbiqi yerlərdə psixoloq və pedaqoqlar tərəfindən çox maraqlı izlənməmiş, istedadların üzə çıxarılmasına kömək etmişdir.

Ümumtəhsil məktəblərində təfəkkür və təxəyyülün tərbiyə üsulu kimi tətbiqi məsləhət görülən bu testlər tibbi-psixoloji yönümdən sakitləşdirici və son nəticədə müalicəvi əhəmiyyətə malikdir. Ən mühüm cəhətlərdən biri də odur ki, digər testlərdən fərqli olaraq mücərrəd testlər insan şüurunu hərtərəfli axtarışa cəlb edir.

Testlərin tətbiqində əsas məqsəd təkcə şagirdlərin qabiliyyətini aşkar etməklə qurtarmır. Burada ən əsas mücərrəd təfəkkürün senzitiv yaş dövründə inkişafı yolu ilə bədii yaradıcılığın gücləndirilməsi hesabına daha istedadlı gənclərin formalaşması məqsədi güdülür. Prosesin beyində gedən əsas mexanizmi isə aşağıdakı kimi izah edilir: Şagirdlərin, xüsusən cinsi yetişkənlik dövründə hormonal sistemdə gedən oyanma ilə əlaqədar psixi enerjisi normadan artıq olduğuna görə onlarda emosional gərginlik prosesi yaranır. Ona görə

də bu dövrdə şagirdlərin psixi cəhətdən oyanıqlığı müşahidə edilməklə onların ailədə və məktəbdə təlim-tərbiyə məsələlərində daha çətin bir keçid dövrü əmələ gəlir. Bu dövrdə beyində artıqlıq edən psixi enerji bədii yaradıcılıq enerjisi formasında sərf edildikdə emosional gərginlik azalır, nəticədə beyin sakitləşir, onların tərbiyə prosesi asanlaşır, neqativ azalır, şagirdlər testlər haqqında şəxsi rəylərini bildirməklə ağılın müstəqilliyini işə salır, öz fikirlərini sərbəst şəkildə ifadə etməyi öyrənirlər.

Bu testlər qələmi kağızdan aralamadan çəkilmiş qrafik təsvirlər əsasında tərtib edilmişdir. Testlər dünyada ilk dəfə respublikamızda, daha sonra respublikamızın sərhədlərindən kənarda – xarici ölkələrdə uğurla öz tətbiqini tapmış və XXI əsrin dərs vəsaiti titulunu almışdır.

*testlərlə işləyəndə əvvəlcə oradakı obrazları tapmaq, sonra onları rəngləmək və daha sonra isə ifadəli şəkildə bədii təsvir verilməsi təklif edilir.

*testlər təkcə psixodiagnostika məqsədi ilə deyil, həm də öyrədici, tərbiyəedici, inkişafetdirici, psixokorreksiya və müalicəvi məqsədlə istifadə edilir.

*testlərlə işləmək üçün yaş məhdudiyyəti yoxdur, ancaq ən yaxşı effekt senzitiv yaş dövrlərində (11-14 yaşlarda) əldə edilir.

Belə ki, mücərrəd təfəkkürün inkişaf etdirilməsində və irsiyyətdən gələn yaradıcılıq qabiliyyətlərinin və potensiallarının açılması istiqamətində çox gözəl nəticələr alınır.

İnsana özü-özünün xilaskarı olduğunu anlatmaq, onun mənəvi cəhətdən zəngin, dəyərli bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına kömək etmək, sağlam gənc nəslin formalaşdırılması, onların ekoloji biliklərinin inkişaf etdirilməsinə nail olmaqdır.

Daim elmi axtarışda olmağım və apardığım tədqiqatların hesabına çox maraqlı yeniliklər və sevindirici nəticələrə nail olurdum. Bunların bir hissəsi də insanın canlı sistem olaraq xüsusi bir enerji və informasiya sisteminə malik olması ilə əlaqədar yeni biliklərimdən irəli gəlirdi.

“Sistemə maddi, energetik və informasiya mahiyyətlərin ayrılmaz vəhdəti olan obyekt kimi baxmaq ən müasir və ziddiyyətsiz baxışdır” (B.A.Шевченко. “Универсальный природный цикл”, 1992).

Real aləmdə təcrid olunmuş sistemlər mövcud deyildir – bütün reallıq qarşılıqlı əlaqədədir və qarşılıqlı şərtlənmişdir. Bu əlaqələr güclü və zəif ola bilər, lakin onlar həmişə mövcuddurlar. Belə aydın olur ki, Tibb Universitetində tədris proqramında insanın bioenergetik anatomiya və fiziologiyası haqqın-

da heç bir tədris olmadığına, mövcud olan məlumatlar, biliklər verilmədiyinə görə, həkimlərin bu sahədə biliyi və savadı yetərincə deyil. Bu isə Tibbi kadrların xəstəliklərin etiopatogenezi daha dərinlən başa düşməsinə mane olur. Elmi axtarışların nəticəsində əldə etdiyim təcrübə bu istiqamətdə problemlərə yeni bir aydınlıq gətirdi.

Məsələn, hamımızın yaxşı tanıdığımız psixosomatik xəstəliklərin əsasında müxtəlif emosiyaların olduğunu bilirik, amma apardığım tədqiqatlar nəticəsində məlum oldu ki, bu və ya digər xəstəliklərin, problemlərin kökündə bir çox səbəblərdən biri kimi ünsür faktorları adlanan, əslində təbiətlə bağlı olan faktorlar dayanır.

Biz tamamilə yeni bir diaqnostika və müalicə üsulunun formalaşdığının şahidi olurduq. Bu tədqiqatlarımızı konsepsiya şəklində işlədik və Dünya xalqlarının tarixi qədim mənbələrdə ünsür faktorlarına aid olan yaranmış xaoslu biliklərinə aydınlıq gətirərək, həmçinin ünsürlərin simvollarını təyin edərək ümumdünyəvi təsnifat cədvəlini tərtib etdik. Eyni zamanda ünsürlərin qarşılıqlı təsirində yarana biləcək faza çevrilmələrində baş verə biləcək kombinasiyaları təyin etdik. Həmin konsepsiya patentləşdirilmişdir.

Mən canlı sistemlərin xəstəlik və problemlərinin qrafik təsvirlərini çəkir, onların mənasını açma bilirdim. Belə bir axtarış və nəticələr mənə yeni bir elmin izinə düşməyimə kömək etdi. Bu elmi “Alternativ Psixologiya” (AP) adlandırdım.

3 mart 2003-cü ildə Moskva şəhərində yeni yaratdığım “Alternativ psixologiya” elminin (№ 6274) müəlliflik şəhadətnaməsini almışam. Həmin elmin prezentasiyası Azərbaycanda elmi ictimaiyyət tərəfindən yekdilliklə qəbul edilmişdir.

2003-cü ildən müəllifi olduğum “Alternativ Psixologiya” elminin metodologiyasının tətbiq edilməsi əsasında Azərbaycan Təhsil İnstitutunda fəaliyyət göstərən “Psixologiyena və tibbi-psixoloji diaqnostika” laboratoriyasının müdiri vəzifəsində çalışır və müəllifi olduğu “Alternativ Psixologiya” elminin metodologiyası əsasında yaradıcılıq fəaliyyəti göstərir.

29 dekabr 2005-ci il tarixli “Enerqoinformasiya diaqnostika və müalicə üsulu” adında Avroasiya ölkələri üzrə patent (№ 006449) almışdır.

2023-cü ildə 20 yaşı olacaq “Alternativ psixologiya”elminin müəllifi professor Y.S.İbadovun etdiyi elmi ixtiraları və nanotexnologiya ilə hazır-

lanmış olan harmonizatorları Avropa keyfiyyət lisenziyasına və nişanına layiq görülmüşdür.

2003 və 2007-ci illərdə təkrar nəşr edilən “Psixografiya” adlı kitabımda Alternativ psixologiya elminin əsasları haqqında elmi ictimaiyyətə geniş məlumat vermişəm. “Faza Portret” adlanan rəsmlərin yaradılmasına əsaslanan elmi istiqamətdə yeni bir yol açmışam və rəssamlıq tarixində yeni janrda çəkdiyim rəsmləri “Qəlbin Gözü ilə” adlı sərgidə ictimaiyyətə geniş şəkildə nümayiş etdirdikdən sonra Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının üzvü seçildim.

“Alternativ psixologiya” elminin metodologiyası ilə çəkilmiş şəkil – yazı, faza portretlər sırasında tarixi şəxsiyyətlərlə bağlı olanları da var. Bu faza portretlər milli mədəniyyətimiz barədə bir çox faktların dəqiqləşdirilməsində xüsusi rol oynamışdır. Buna misal olaraq “Kitabi-Dədə Qorqud”un 1300 illik yubileyi ərəfəsində Dədə Qorqudun 3 faza portret sistemini göstərə bilərik. Həmin faza portretlər əsasında Dədə Qorqudun şəxsiyyət və avtobiografiyası haqqında özünəməxsus rəmzlərlə verilmiş kodlu məlumatlar açıqlanmış, onun mifik obraz deyil, tarixi şəxsiyyət olması faktı bu metodla bir daha təsdiqlənmişdir. Bu faktlar respublikanın tanınmış qorqudşünas alimləri və elmi ictimaiyyəti tərəfindən rəğbətlə qarşılanmış, bu barədə rəsmi şəkildə rəylər verilmişdir. Radio və televiziya verilişlərində, müxtəlif mətbuat səhifələrində bu barədə döndə-döndə ətraflı məlumat verilmişdir.

15 fevral 2001-ci ildə AMEA Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyində əsasən qorqudşünas alimlərin iştirakı ilə keçirilən *elmi-praktik konfransda* bu metodla tərəfindən aparılan elmi-tədqiqat işləri böyük maraqla qarşılanmış və elmdə tamamilə yeni bir istiqamətin açılması kimi qiymətləndirilmişdir.

Orijinal dəsti-xəttim və elmi nailiyyətlərim əsasında Dədə Qorqudun Faza Portretinin müəllifi kimi, onun tarixi şəxsiyyət olmaqla doğum və ölüm tarixi haqqında informasiyanın dəqiqləşdirilməsi istiqamətində Azərbaycan elminə verdiyim elmi töhfələrimə görə Dədə Qorqud Milli Fondu və “Azərbaycan Dünyası” beynəlxalq jurnalının, Dünya azərbaycanlılarının qərarı ilə “DƏDƏ QORQUD” Milli Mükafatına layiq görülmüşəm. Dədə Qorqud Milli Fondunun, Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvüyəm. 22-24 sentyabr 2022-ci ildə Sevastopolda keçirilən XVIII Beynəlxalq İxtiralar və Yeni Texnologiyalar "YENİ ZAMAN" Salonu tərəfindən “Dədə Qorqudun Faza portreti

nümunəsində tarixi şəxsiyyətlərin Faza portretlərinin yaradılması metodikası” Qızıl medala və Diploma layiq görülmüşdür. Öz elmimi dünyanın aparıcı ölkələrində uğurla təqdim edərək əldə etdiyim nəticələr yüksək mükafatlarla, sertifikatlar və diplomlarla, orden və medallarla təltif edilmişdir.

Dünyanın aparıcı ölkələrindən olan ABŞ, İngiltərə, Türkiyə, Rusiya, Avropa ölkələrinin akademiyalarının fəxri üzvü, Ukrayna və Gürcüstanın Milli Elmlər Akademiyalarının həqiqi üzvüyəm. Bu ilin avqust ayında Beynəlxalq Sistemologiya Akademiyasının üzvü seçilmişəm.

Moskvada Beynəlxalq Enerqoinformasion Xalq Təbabəti Akademiyasının fəxri üzvüyəm, UNESCO xətti ilə Beynəlxalq Elmi Koordinasiya Şurasının daimi üzvü, Beynəlxalq Valeologiya və Enivaleologiya mərkəzinin üzvü, Ənənəvi xalq təbabəti mütəxəssislərinin, Psixoloq və Təbiblərin Beynəlxalq Assosiasiyasının həqiqi üzvüyəm. Ənənəvi xalq təbabəti üzrə “Eniom” Ümumrusiya elmi-tədqiqat mərkəzi-komplementar təbabətin beynəlxalq qeydiyyatının həqiqi üzvü, Azərbaycan Asiya ölkələri Sosial Mədəni Əməkdaşlıq Assosiasiyasının fəxri şurasının üzvüyəm.

Bu günə qədər etdiyim elmi ixtiralar və nanotexnologiya ilə hazırlanmış harmonizatorlar Avropa keyfiyyət lisenziyasına və nişanına layiq görülmüşdür.

5 kitab, 8 elmi monoqrafiya və 29 elmi məqalənin müəllifiyəm. 12 sayda müəlliflik şəhadətnaməsi almış və patentləşmiş nəzəriyyə, konsepsiya və ixtiraların müəllifiyəm.

Mənim ən böyük ixtiram isə “Alternativ psixologiya” elminin yaradılmasıdır.

“Alternativ psixologiya” (“alternative” sözü bir-birini istisna edən iki və daha çox ehtimalın arasında seçim zəruriliyi mənasını verir) insanın zaman və məkan kateqoriyaları ilə qarşılıqlı təsirindən yaranan problemlərinin həlli yolundakı sualları cavablandırın psixologiya elminin yeni bir sahəsidir.

“Alternativ psixologiya” ümumi psixologiyanın predmeti olan *psixikanı* bütünlükdə bir inform sistem kimi psixi enerjinin tədqiqatı istiqamətində öyrənir.

Elmin metodologiyası Təbiət Qanunlarına əsaslanır, insanın həyat yolunun asanlaşdırılması məqsədilə, onun ətrafında baş verən hadisələri anlaması üçün nəzərdə tutulmuşdur.

***Bu elmin metodları:
psixoqrafiya,***

psixokorreksiya, mücərrəd kompozisiyalar şəklində tibbi - pedaqoji - psixoloji testlər, faza portret - sistem işi və s. ibarətdir.

Alternativ psixologiyanın metodlarında situasiyaların faza vəziyyətlərindən və sərhədlərindən, daha sonra isə blokadaedici situasiyalarda yaranan enerjinin informasiyalarından istifadə olunur. Bu metodlarda hipnozdan, şüurun dəyişmiş vəziyyətlərindən və magiyadan istifadə edilmir.

Tədqiqatlar prosesində AP holoqrafik obraz, bioenergetik matrisa və canlı aləmin faza portretlər-sisteminə söykənir. AP-nin tədqiqat obyektı biopsixososial sistemlərin həyat fəaliyyətinin enerjiinformasiya aspektləridir, onun predmeti isə xarici aləmlə zaman və məkan kateqoriyalarında qarşılıqlı təsir prosesində canlı sistemlərin metamorfozasıdır.

Metodların vasitəsilə zaman və məkanda canlı sistemlərin şəkildəyişməsini – bir haldan başqa hala keçməsinə və hərəkət tərzini öyrənirik. ***Bu proseslər Faza çevrilmələr adlanır. Bu çevrilmələr arasında faza sərhədləri mövcuddur. Faza dəyişikliklər faza sərhədlərdən keçir. Bunlara faza keçidlər deyilir. Bütün bu proseslər Metamorfoza adlanır.***

Metamorfoza proseslərində əmələ gələn disharmoniya mutasiyalara səbəb olur.

Disharmoniyaya səbəb olan faktorlar aşağıdakılardır:

Tədqiq olunan obyektin öyrənilməsi prosesində metamorfozanın mutasiyaya çevrilmə səbəbləri üzərində aparılan işlərdə bu metodların vasitəsilə ona aid olan problemlər əvvəlcə təyin edilir, sonra isə korreksiya edilir, ener-

qoinformasion vəziyyət tənzimlənir və ətraf mühitlə insan arasında harmoniya yaradılır.

Alternativ psixologiya elmi Səhiyyədə, Biologiyanın müxtəlif sahələrində, Fəlsəfədə, Ümumi psixologiyada, Pedaqogikada, İncəsənətdə, Dilçilikdə, Etnoqrafiyada, Folklor və Mədəniyyət tariximizin öyrənilməsində və s. elm sahələrində öz tətbiqini tapmışdır və tapmaqdadır.

Son zamanlar dünyada yeni elmi istiqamətlər yaranmış və uğurla inkişaf etməkdədir, məsələn, “İnformasiyanın bərpası ilə müalicə”, “Enerqoinformasion gigiyena”, “Vibration Tibb”, “Çoxölçülü təbabət”, “İnteqrasiya təbabəti” və s. Bu istiqamətdə Alternativ psixologiya elmi təbabətə yeni bir töhfə verə bildi. Belə ki, 29 dekabr 2005-ci il tarixli “Enerqoinformasion diaqnostika və müalicə üsulu” adında Avroasiya ölkələri üzrə patent (№ 006449) almışam.

Marqarita Tonenkova “Услышь мой зов” kitabında yazır: – “İnsan orqanizmindəki informasiya əlaqəsinin pozulması bizim xəstəliklərimizin ən başlıca səbəblərindən biridir”. Ona görə də insanı ilk öncə bir informasiya daşıyan obyekt kimi öyrənmək tələbi yaranır.

Psixoxrafiya metodunun vasitəsilə Faza dəyişikliklərində əmələ gələn informasiyalar – metamorfozalar və onların səbəbləri haqqında məlumatlar enerqoinformasion qrafik təsvir şəklində alınır. Alınmış təsvirlər səssiz ünsiyyətin psixi yazısının formasıdır.

Bu təsvirlərə **psixogramma** deyilir. Bu təsvirləri oxumaq üçün **psixogrammanın dili** adlanan və təbiət dili olan simvolların dilini tətbiq edirəm və onu təkmilləşdirirəm. Bildiyimiz kimi, çoxlu sayda simvollar haqqında kitablar və ensiklopediyalar yazılmışdır, ancaq onların təsnifatı hələ də yoxdur və ən əsası simvolların faza çevrilmələri haqqında tədqiqat aparılmamışdır. Bu istiqamətdə tədqiqatlarımız davam edir və yaxın zamanlarda yeni kitab dərc ediləcək.

2003-cü ildə Simferopol şəhərində dərc etdirdiyim “Psixoxrafiya” kitabının giriş hissəsində sitat kimi verdim Məhəmməd Peyğəmbərin (s.ə.s.) kəlamında deyilir:

– ***“Əgər Kainatı öyrənmək istəyirsizsə, ən düzgün yol kamil insanı öyrənməkdir”.***

İnsan canlı sistem olaraq Kainatla daim enerji və informasiya olaraq qarşılıqlı əlaqədə olan bir varlıqdır. İnsan Kainata aid olan informasiyalara

malik olsa da, təbii ki, o özü bu informasiyaları danışa bilmir, amma peyğəmbərimizin kəlamında deyildiyi kimi, kamil insan bu məlumata malikdir və həmin informasiyaları öyrənmək olar və bu mümkündür. Bunlar İngilis alimi, Nobel mükafatı laureatı Devid Bomun yaratdığı “Kosmik Holoqrafiya nəzəriyyəsi”ndə öz təsdiqini tapmışdır.

Qeyd etmək istərdim ki, AP-nin metodologiyası və psixoqramma dili bu yolda insanlığa yeni imkanlar açır və açacaq!

Hazırkı situasiyada belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, psixoqramma dili dilçiliyin qarşısında duran yuxarıda deyilən tələbləri ödəyə biləcək bir funksiya daşıyır. Ona görə də AP-nin metodları və psixoqrammanın dili Kainatın və insanlığın öyrənilməsi yolunda yeni istiqamət kimi qiymətləndirilə bilər.

İstənilən dilin və eləcə də bu dilin xüsusiyyəti məlumatı almaq və ötürməkdir. Psixoqrammanın əsasında psixoqrafiyanın əlifbasını işləyib hazırlamaq və bu əsasda təbiətin özünün dilini – simvolların və enerjinin verbalizasiyasız hərəkətinin dilini yaratmaq üçün ilkin şərait vardır. Bu dilin ilkin forması olaraq nümunə kimi Qobustan qayalarındakı qrafik təsvir-şəkil məlumatları misal göstərə bilərik. Belə ki, həmin təsvirlər adi rəsmlər deyildir və onların kodlarında dərin fəlsəfi fikirlər öz əksini tapmışdır.

Əgər təkamül prosesində insanın yaranmasında ünsiyyət vasitəsi kimi səsdən istifadə edilibsə bu ünsiyyətdə iki duyğu üzvü iştirak edir: danışmaq aparatı və eşitmə aparatı. Ancaq ünsiyyətdə elə çətinliklər olub ki, onu səslə çatdırmaq mümkün olmayıb. Buna görə də şəkillərdən, qrafik təsvirlərdən, piktoqrammalardan, fikir yazılarından istifadə etmək tələbatı yaranıb ki, bu, ünsiyyətin gözlə görünüb şüur və təfəkkürün gücü ilə dərk edilə bilən bir forması deməkdir. Yəni burada görmə və digər duyğular da işə düşür. Təkamülün davamı ilə şifahi xalq yaradıcılığından yazılı ədəbiyyata keçid ünsiyyətin formalaşmasının ən geniş yayılma xətti olmuşdur. Ancaq yazı dilin atributu kimi səsdən qabağa düşdüyü xətlər vardır ki, bu xətlər özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə seçilir.

Psixoqramma yazı forması kimi məhz ikinci xətti keçir. Yəni burada əvvəlcə yazı yazılır. Xətlər fikri ifadə edir. Həmin xətlər xəstənin psixikasını təşkil edən psixi enerjisinin yaratdığı yazıdır. Bu yazı təkamül prosesində yazı mədəniyyətinin formalaşmasında və müxtəlif əlifbaların yaranması prosesində müxtəlif dərəcədə öz təsirini göstərmiş və bugünkü semiotikada öz cizgilərini

saxlayır. Bu gün insanların psixoloji mənada problemlərini psixikanın öz dilində öyrənməyin yolu açılır.

Psixografiya metodu vasitəsilə əldə olunan psixi enerjinin yazısında – psixogrammada insana, canlı və cansız aləmə aid olan enerjiinformasiya məlumatları üzə çıxarılır və onların sonrakı tədqiqatına yeni imkanlar yaranır.

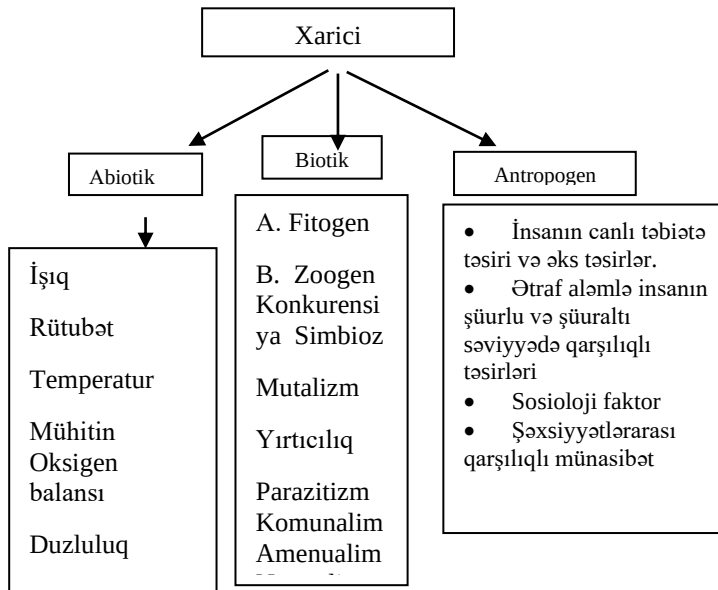
Psixografiya – faza portret sistemlə aparılan işdən sonra psixanaliz və psixodiagnostika yolu ilə alınan informasiyanı xəstənin və ya pasientin verdiyi informasiya ilə müqayisə etməklə, hətta onun özünə məlum olmayan, lakin ona aid olan elementləri də aşkar etmək olur.

Beləliklə, tədqiq olunan obyektin metamorfozalarını və onların səbəblərindəki əsas faktorları araşdırırıq. Bu faktorlar daxili və xarici olmaqla iki qrupa bölünür.

Daxili və xarici faktorların qarşılıqlı təsirindən Metamorfozanın asılılığını aşağıdakı sxemlərdə (Sxem 1, 2) daha aydın təsəvvür etmək mümkündür.

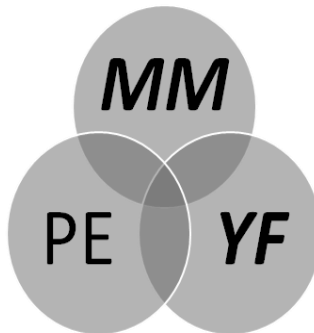

Sxema 2. Metamorfozanın xarici faktorları

***Psixogramma* sözlə ifadə olunmayan psixi proseslərin** informasiyasını açır, izah edir, öyrənir və eyni zamanda xəstəliklərin, həyatı problemlərin səbəblərini araşdırmağa imkan verir, həmçinin onların korreksiyasını həyata keçirməyə bir vəsait kimi real şərait yaradır. Bu vəsait pasienti enerji informasiya nöqtəyi-nəzərdən xarakterizə edir, onun orqanizmindəki neqativ enerjinin mənbəyini və həm də səviyyəsini müəyyənləşdirməyə kömək edir.

Mənim tərtib etdiyim testlər yuxarıda sadalanan bu keyfiyyətləri özündə birləşdirir və yaradıcılıq fəaliyyətini genişləndirərək metamorfozanın pozulmasının qarşısını alır. Bunu daha əyani aşağıdakı şəkildə görə bilərsiniz.

Şəkil 1: Psixi enerji, metamorfoza və yaradıcılıq fəaliyyəti arasındakı mövcud əlaqə.

MM – metamorfoza; PE – psixi enerji; YF – yaradıcılıq fəaliyyəti.

Bu şəkildən aşağıdakı nəticələri alırıq:

- PE–YF ilə qarşılıqlı təsirdə metamorfoza harmoniyaya gətirilir;
- YF–metamorfozaya pozitiv təsir eləməklə psixi enerjini keyfiyyətə yaxşılaşdırır;

- İnsanın YF-dən əmələ gələn metamorfozanın harmoniyası PE-nin keyfiyyətinə və balansına pozitiv təsir edir.

Psixoxrafiya metodu ilə görülmə işin tamamlanması və mükəmməl mərhələsi faza portretlərin çəkilməsidir. Faza portret neqativ enerjiden təmizlənmiş, energetik balansı və harmoniyası bərpa olunmuş pasientlərin təmiz enerjiyə köklənməsi ilə aparılan korreksiya mərhələsidir. Təmiz enerji dedikdə həyatın əsasını təşkil edən psixi enerjiden danışılır. Burada biz şəxsiyyəti onun öz səviyyəsində və şüuraltı təfəkkürünün yaratdığı obrazlarda öyrənirik.

A.Yeryomkin həyatın əsas substansiyası haqqındakı fikirləri belə şərh edir: “Həyat özü –enerjidir. Enerji isə psixi enerjidir. Psixi enerji hər şey deməkdir. Psixi enerji o enerjidir ki, hər şeyin başlanğıcının əsasında durur. Psixi enerji o enerjidir ki, dünyanın yaranmasının əsasında durur. Psixi enerji o enerjidir ki, kosmik substansiyada obrazlar nəqş edir.”(Еремкин А. Школа одаренности. Тайны рождения гениев. М, NIF Print, 2003, 325 с).

Həmin obrazlar Faza portretlərdə üzə çıxan obrazlardır. Faza-portretlər sistemi kamil obrazın formalaşması işinin aparılması deməkdir. Faza portretlərin çəkilməsi anı təbiət proseslərinin dinamikasında yeni etapdan xəbər verən bir məqamdır.

Bu günkü elmlər fikirlə fiziki bədən arasındakı qarşılıqlı əlaqəni sübut edir.

Hələ eramızdan əvvəl yunan filosofu Aristotel “həyat nədir?” sualına belə cavab vermişdir: “Həyat aqlın hərəkətidir!” Sözün işə və yaxud işin sözə çevrilməsi də metamorfoza prosesidir. Həyatın hər bir anında insan orqanizmində yeni hüceyrələr yaranır və hər bir yeni hüceyrə ya mənfi, ya da müsbət fikrə köklənərək əmələ gəlir. İnsanın fikri formaya düşərək, onun bədənində çevrilir. Atomu öyrənən fiziklər sübut edirlər ki, insan bədənini 7-14 ay içərisində tamamilə təzələyir. Professor Pol Ebersold özünün “Atomlar iş dalınca” kitabında yazır: “Bədənimizin 98%-i bir il ərzində dəyişir”. Konkret bir şəxsin faza portretinin çəkilməsi anı onun sonrakı həyatının yeni bir mərhələsi hesab edilir. Belə ki, Faza portret çəkildikdən sonra əmələ gələn yeni

hüceyrələr keyfiyyətə daha mükəmməl şəkildə formalaşır və beləliklə də, orqanizm pozitivə doğru dəyişir, sanki yenidən yaranır.

Faza portreti həm də həyatın inkişafı və qaydaya salınması yollarını reallaşdırmağa imkan verən mükəmməl bir vəsait və vasitədir.

Psixogramma faza-sistemlərin qarşılıqlı təsirlərinin faza portretini və onun zaman daxilində *dinamikasını müəyyənləşdirir*. Faza portretlər faza dəyişikliklərini – *informasiyaları* göstərir.

İnformasiya materiyanın bir formadan başqa formaya keçməindən ibarət olan faza çevrilmələri vasitəsilə ötürülür və onların arasında iz qalır. Zamanda iz – matrisadır. Proseslərdə, metamarfozalarda qalan izlər isə faza portretlərdir.

Əgər metamarfozaların izi keçmişdən neqativdirsə, təhriflər çıxarılır və iki istiqamətdə gedir:

1. Zamanda təhrif.
2. Çevrilmə mexanizmində, ötürülmədə təhrif.

İnsan zamanda yaşayır. Hər bir an öz-özünə yadda qalır – bu matrisadır. Matrisa işlənir. Qeyd etmək lazımdır ki, biz pasientin qeyri-mükəmməl bio-energetik matrisasını yeni metodumuzla mükəmməl formaya gətiririk. Matrisa psixografiya metodu vasitəsilə və onun ən yeni forması ilə – faza portretin çəkilməsi ilə işlənir. Nəticədə təhrif də aradan götürülür.

Hər bir insan müəyyən kod – kosmik həyat kodu daşıyan mikrokosmos, başqa sözlə, sanki kiçik bir kosmik tamlıqdır. Hər bir planetin hərəkət trayektoriyası olduğu kimi, hər insanın da özünəməxsus informasiya xətləri mövcuddur. İnsan hər bir an dəyişir və onlar informasiya xətlərində də dəyişkənlik törədir. Devid Bomun kosmik holoqrafiya nəzəriyyəsinə istinadən həqiqətən bu informasiyalar makrokosmda saxlanılır (*Y.S.İbadov* Kainat, informasiya və insan. “Elm” qəzeti. Bakı: 19 sentyabr 2002-ci il).

Zaman və məkan içərisində həmin dəyişikliklər iz buraxır. Bu isə DNT strukturunda dəyişikliyə səbəb olur. DNT-nin yaddaşı və informasiyası dəyişir. Bu proseslər yeni elmlərdə faza çevrilmələri adlanır. Orqanizmdə olan neqativ və pozitiv enerjinin keyfiyyət nisbətindən asılı olaraq canlı sistem metamorfozaya uğrayır.

Faza portreti çevrilmə proseslərinin əsasıdır. Faza portret canlı və cansız sistemlərin mikro və makromir səviyyədə zaman və məkan kateqoriyalarında,

xarici aləmlə qarşılıqlı təsirlərində enerqoinformasion obrazının faza çevrilmələrinin güzgü əksliyidir.

Portretin çəkilməsi prosesi irsiyyətin enerqo informasion yaddaşından onun nəslinin və əcdadlarının buraxdığı səhvlərə səbəb olan neqativ enerjiləri və informasiyaları (neqativ enerji insanın enerqoinformasion yaddaşında və obrazında informasiya şəklində iz qoyur və gələcək nəslin normal inkişafına mənfi təsir göstərir) silir.

Faza portretləri özündə enerqo informasion dalğaları birləşdirir, təkrar ideasion iş isə onları yenidən daha pozitiv olaraq doğurur. Bu isə insanın ideasion şüur mərhələsinə yüksəldilməsi ilə Ali Kosmik idrakla və təbiətlə informasiya əlaqəsi yaradır.

İnformasiya sistem yaradan amildir və informasiya kainatın quruluşu, onun ayrı-ayrı qanunları və qanunauyğunluqları haqqında məntiqi bitkin fikirləri özündə cəmləşdirir... Bu cür məlumatların informasiya axınında Kainatın inform sahəsindən buna bənzər enerji və informasiyaları çəkib çıxaran xüsusi energetik köklənmə yaranır. Və onlar enerqoinformasion axınlarda gəlir. Onlar Yer kürəsində yaşayan bir çox adamların inform sahələrindən sürətlə ötür keçir, lakin tez-tez, fəal axtarışla məşğul olan, problemlə çoxdan tanış olan, məhz bu problemin həlli barədə düşünən və gələcəkdə onu səmərəli surətdə tətbiq etmək məqsədi olan insanların, mütəxəssislərin inform sahəsinə doğru yönəlir. Məhz belə alimlər lazımi informasiya axınlarını özlərinə cəlb edir və onları dərk edirlər. Dünya tarixində demək olar ki, bütün qanunlar, nəzəriyyə və konsepsiyalar konkret alimlər tərəfindən kəşf edilmiş, icad və ixtiralar edilmişdir. Bəzən bu qanunlar ardıcıl olaraq bir neçə alimlər tərəfindən aşkar edilir. Təbii ki, burada onlar bir-birinə stimül verir və bir-birini tamamlayırlar. Məsələn, Psixografiya kitabının 8-ci səhifəsində çəkdiyim misalda olduğu kimi, Alman həkimi Robert fon Mayer enerjinin saxlanması qanununu kəşf etmişdir. Rusiya alimi Lomonosov isə maddə kütləsinin saxlanması qanununu tapmışdır. Alman fiziki Eynşteyn bu iki qanunu birləşdirmiş, enerji və maddə kütləsinin saxlanması qanununu təyin etmişdir, hansı ki, bunları $E=mc^2$ düsturu ilə ifadə etmişdir. Bu misalda hər bir alim özünə məxsus informasiya almışdır, amma onların hamısı kainatın informasiya dalğalarına köklənmiş və öz potensiallarına uyğun ixtiralar etmişlər. Eynşteyn isə malik olduğu integrativ yanaşma qabiliyyətindən irəli gələn nəticə çıxara bilmişdir. Bu onun abstrakt təfəkkürə malik olmasından xəbər verir. Mənim çəkdiyim mücərrəd kompozisiyalardan tərtib etdiyim

“Tibbi-pedaqoji-psixoloji” testlər məhz abstrakt təfəkkürün vaxtında açılmasına və daha da yaxşı inkişaf etdirilməsinə xidmət edir. Qeyd edirəm ki, bu testlərlə çalışan şəxslərdə abstrakt təfəkkürdən formalaşan konkret yanaşma tərzii güclənir. Ona görə də xüsusilə senzitiv yaş dövründə bu testlərdən düzgün istifadə edilməsi gələcəkdə cəmiyyətimizə daha mükəmməl və talantlı şəxsiyyətlər verəcəkdir. Psixoqrammanı psixikanın yazı dili kimi təqdim etməklə biz müasir dilçiliyin imkanlarını genişləndiririk. Buna təsdiq olaraq yeni metodla – Alternativ Psixologiyanın Faza portret–sistem metodu ilə Dədə Qorqud haqqında alınmış şəkil-yazıların psixoqrama dili ilə oxunmasından alınan informasiyaları misal göstərmək olar.

DEDE GORGUD IS A HISTORICAL PERSONALITY

Yashar Saday oglu İbadov

ARTI, Head of Psychohygiene and medical-psychological diagnostic laboratory, doctor of Medical Sciences, professor

SUMMARY

Key words: “Alternative psychology”, Phase portrait, integration line, cosmic hologram, energy information

“Alternative psychology” examines the products of the creative energy carried by each nation, demonstrates the distinctive features of the alternative approach in the framework of modern sciences, and creates conditions for new research towards integration. The creative personality of each nation actually reveals information about the source of its informative nature. Painting with the methodology of Azerbaijani psychology writing, phase portraits include those of historical figures (about DadaGorgud, Nuh, about the Prophet, Davinci, Odin, Tusi, etc.). The process of drawing a phase portrait roots and connects a person's consciousness to his own energy information record existing in the cosmic hologram. Even after the death of every human being, the record of energy-knowledge present in the cosmic hologram remains.

Among the portraits of painting, writing and the universe painted by the methodology of "alternative psychology" are those related to historical figures. Portra

its of this period played a special role in enlightening many truths about our national culture. For example, on the eve of the 1300th anniversary of "Dada Gorgud", we can show Dada - Gorgud's three-stage portrait system.

ДЕДЕ ГОРГУД КАК ИСТОРИЧЕСКАЯ ЛИЧНОСТЬ

Яшар Ибадов Садай оглу

*АРТИ, заведующий лабораторией «Психогигиены и медико-психологической диагностики»,
доктор медицинских наук, профессор*

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: «Альтернативная психология», фазовый портрет, линия интеграции, космическая голограмма, энергетическая информация

Альтернативная психология в рамках современных наук изучает продукты творческой энергии всех народов, показывает своеобразные свойства альтернативного подхода и создаёт условия для проведения новых исследований на интеграционной линии. Выдающаяся личность каждого народа несёт в себе информацию о его происхождении. Нарисованные методологией альтернативной психологии: письма, рисунки, фазовые портреты связаны с именами таких исторических личностей, как (пророк Ной, Деде Горгуд, Давинчи, Туси, Один). Процесс фазового портрета настраивает и связывает человеческое сознание в космической голограмме на информационное письмо. Среди написанных писем, нарисованных набросков научной методологией в «альтернативной психологии» имеются портреты исторических личностей. Данные фазовые портреты сыграли огромную роль в уточнении фактов нашей национальной культуры. В качестве примера можно привести 3 фазовых портретных систем «Деде Горгуда» нарисованных к 1300 летию «Китаби Деде-Горгуд».

“KİTABİ-DƏDƏ QORQUD” DASTANINDA VAHİD DÖVLƏTÇİLİK PRİNSİPLƏRİ

Samirə Şükür qızı Quliyeva

*BDU “Dədə Qorqud” ETL-in kiçik elmi işçisi
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
samira_guliyeva@mail.ru*

XÜLASƏ

“Kitabi-Dədə Qorqud” bütün türk ədəbi-bədii fikrinin ən qədim və zəngin qaynaqlarından biridir. Dastan oğuz türklərinin tarixini, qəbilə və tayfa adət-ənənələrini özündə yaşadan və bu gün də öz aktuallığını qoruyub saxlayan ən qiymətli sənət abidəsidir. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında oğuzların vətənpərvərlik və dövlətçilik hissləri yüksək dəyərlərlə tərənnüm edilmişdir. Dastanda təsvir olunan Qalın Oğuz eli – İç oğuz və Dış oğuz inzibati ərazilərinə bölünmüşdür. Məqalədə Oğuz elinin başçısı, dayağı, xanlar xanı Bayındır xan, onun sağ əli, həm də kürəkəni olan Qazan xanın idarəçilik xüsusiyyətlərindən bəhs olunur. Oğuz qəhrəmanları öz elinə, obasına sadıq, əsl vətənpərvər igidlərdir. Onların arasında Qaraca Çoban, Bəkdüz Əmən, Yeynək, Beyrək, Buğac və s. kimi dövlətini sevən, onun ərəzi bütövlüyünü qoruyan mərd oğul və qızları var. Xalqın mənəvi atası olan Dədə Qorqud dastanının bir növ yaradıcısı, boy boylayan, soy soylayan, Oğuz elinin uzaqgörəni, ağsaqqalıdır. Hər döyüşdə igidlərə xeyir-dua verən, onları döyüşə ruhlandıran, “Dövlətimiz əbədi olsun!” deyən Qorqud atanın ibrətamiz nəsihətləri bu gün də xalq arasında yaşayır.

Açar sözlər: Oğuz eli, Dədə Qorqud, dövlətçilik, qəhrəman, torpaq, bayraq

Azərbaycan xalq ədəbiyyatının ən qədim yazılı abidəsi (XI-XII əsrlər) olan “Kitabi-Dədə Qorqud” oğuz türklərinin qədimliyini əks etdirən obrazlı dil abidəsidir. 200 ildən artıqdır ki, dastan müxtəlif aspektlərdən tədqiqatə cəlb edilir. Bu ölməz sənət abidəsi haqqında H.F.Fon Dits, V.Ruben, İ.Hayn, H.Ə.Şmide, B.Bartold, A.J.Yakubovski, V.M.Jirmunski, E.Rossi, Kilisli Rifət, O.Şaiq, M.Ergin, Ə.Abid, H.Araslı, M.H.Təhmasib, M.Seyidov, T.Hacıyev,

K.Abdulla, Ş.Cəmsidov, F.Bayat və digər alimlər olduqca əhəmiyyətli araşdırmalar aparmış, dəyərli tədqiqat əsərləri yazmışlar.

“Kitabi-Dədə Qorqud” yarandığı dövrdən bizi uzun bir zaman ayırsa da, o, öz aktuallığını nəinki itirir, əksinə, daim tarixi keçmişimizi, qəbilə və tayfa həyatı dövrümüzü öyrənmək üçün zəngin material verən milli mədəniyyət nümunəsi kimi diqqət mərkəzində qalmaqda davam edir.

Bu gün də müstəqilliyimizi əldə etdiyimiz tarixi bir məqamda “Kitabi-Dədə Qorqud” soy-kökümüzü, milli mədəniyyət tariximizin erkən qaynaqlarını araşdırmaqda və ümumdünya mədəniyyətinin yaranmasında, türk xalqlarının yerini müəyyənləşdirməkdə mühüm rol oynayan ədəbi abidələrdən biridir.

Ulu Öndər H.Əliyev abidənin Azərbaycan mədəniyyəti tarixindəki mövqeyinə yüksək qiymət verərək “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının dünya mədəniyyəti və ədəbiyyatı tarixində xüsusi yer tutduğunu, onun yubileyinin Azərbaycan xalqının, bütün türk xalqlarının qədim və zəngin mədəniyyətinin təbliğinə xidmət edən beynəlxalq əhəmiyyətli hadisə olduğunu nəzərə alaraq 1997-ci il aprelin 20-də “Kitabi-Dədə Qorqud”un 1300 illiyinin qeyd olunması ilə bağlı fərman imzaladı. Yubiley ərəfəsində 2 cildlə “Kitabi-Dədə Qorqud” ensiklopediyasının çap olunub üzə çıxarılması Azərbaycan qorqudsünaslığında çox mühüm hadisə oldu (1, 1). Fərmanda qarşıya qoyulan vəzifələrdən biri olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının Oğuz türklərinin möhtəşəm abidəsi olmasını təsdiqləyən bir sıra yeni mülahizələrin araşdırılması tədqiqatlar zamanı diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları dünya dastan yaradıcılığının nadir hadisələrindəndir. Görkəmli türk ədəbiyyatşünası F.Köprülü “Dədə Qorqud” dastanlarının əhəmiyyətini qabarıq şəkildə nəzərə çatdırmaq üçün aşağıdakı kimi bir müqayisə aparmışdır: “Türk ədəbiyyatının bütün əsərləri tərəzinin bir gözünə “Dədə Qorqud” o biri gözünə qoyulsa, yenə də “Dədə Qorqud” tərəfi ağır gələr” – fikri tamamilə dəqiq təsir bağışlayır (5, 15).

“Dədə Qorqud kitabı” salnamədir, ədəbi əsər olmaqdan başqa, Azərbaycan-Oğuz dövlətinin ərəb işğalından əvvəlki müəyyən dövrünün və ərəb işğalı ərəfəsinin, Oğuz zamanının tarixidir.

Dədə Qorqud kitabında V-VII əsrlərin hadisə və əhvalatlarından bəhs edən Azərbaycan dövlətçilik ənənəsi əks olunmuşdur. Həmin dövrdə Qafqaz Göytürk xanlığına daxil idi. Azərbaycan müstəqil dövlət olaraq fəaliyyət göstərirdi. Onun 90.000-lik qoşunu, ciddi qayda-qanunları, özünəməxsus dövlət-

çilik ənənələri var idi. “Qalın Oğuz” xanlığı “İç Oğuz” və “Dış Oğuz” inzibati ərazilərinə bölünmüşdü

Qalın Oğuz Eli qədim dövrdə Oğuz tayfa birlikləri əsasında yaranmış Azərbaycan Oğuz dövlətidir. “Qalın Oğuz Eli” söz birləşməsindəki “El” sözü “tayfa-xalq” və “dövlət” anlayışını ifadə edir (6, 122). Yəni, Qalın Oğuz Eli – Qalın Oğuz dövləti və ya Qalın Oğuz tayfa birliyi mənalarmı bildirir. Müasir terminologiya ilə desək, Qalın Oğuz Eli parlament tipli idarəetmə prinsipinə əsaslanan bir cəmiyyət olmuşdur (4).

“İç Oğuz” (Boz oq) dedikdə, Kür-Araz ovalığı (Aran) yerləşən torpaqlar nəzərdə tutulurdu. “Dış Oğuz”a (Üç oq) isə Şimali və Cənubi Azərbaycan vilayətləri, habelə gündوغان Anadolunun Van vilayəti və qalan ərazilər daxil idi. Erkən Orta əsrlərdən Azərbaycan kimi tanınan Oğuz dövləti Urmiya, Göyçə gölü və Xəzər dənizi, dəmir qapı Dərbənd və Həmədan çevrəsi ərazilərini əhatə edirdi.

“Kitabi-Dədə Qorqud”da Azərbaycanımızın ulu sələfi – Oğuz eli təsvir olunur ki, bu eposda müasir mənada anladığımız dövlətçiliyin bütün əlamətləri var. Qədim dövlətçiliyimizdə ikihakimiyyətlik olub: xaqan və şah hakimiyyəti. “Dədə Qorqud”da Bayandır xan xanlar xanıdır, Qazan xan bəylər bəyi. Qanunvericilik hakimiyyəti – hökm vermək, fərman vermək Bayandır xanın əlində, icra hakimiyyəti, habelə, ordu, iqtisadiyyat Qazan xanın əlində cəmləşib.

Dastanda ən nümunəvi cəhətlərdən biri də vahid dövlətçilik ideyasıdır. Bu məqsədlə oğuz bəyləri özlərində öz içərilərindən ağsaqqal seçmək, onun təklif və tapşırıqlarını sözsüz yerinə yetirmək amalı formalaşdırmışlar. Belə bəylərdən biri də Bayandır xan olmuşdur. Bayandır xan 24 tayfa birliyindən ibarət icmanın – Qalın Oğuz elinin başçısı, əsas rəhbəri, baş sərkərdədir. Hər hekayətin sonunda Oğuz bəyləri onun ətrafında birləşərək düşmən üzərinə vuruşa gedirlər. Salur Qazan, Qaragünə, Dəli Dondaz, Beyrək, Yeynək, Bükdüz Əmən, Aruz, Alp Ərən və s. kimi elin qəhrəman igid oğulları dastanda həm də məşvərətçi qüvvə kimi iştirak edir, xanlar xanının məclisində “sağda oturan sağ bəylər” və “solda oturan sol bəylər” kimi düzən saxlayırlar. Onların söz demək, qərar qəbulunda iştirak etmək səlahiyyətləri var. Oğuz cəmiyyəti o dövrün demokratik prinsiplərini reallaşdıran bir cəmiyyət olmuşdur. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, hər hekayətin sonunda Oğuz bəyləri bir yerə yığılıb başı qeylü-qalda olan hansısa personajın köməyinə gedirlər. Bunu məhz Salur

Qazan təşkil edir. Salur Qazan özü də tək-tənha Qaraca çobanla düşmən üzərinə gedərkən arxasınca ona kömək üçün bütün Oğuz eli – Oğuz cəngavərləri gəlir.

Bayındır xan dastanda böyük bayraq götürən, Oğuz igidlərinin vətəni qorumaq mübarizələrinə rəhbərlik edən bir dövlət başçısı kimi çıxış edir, dövlətçiliyi hər şeydən üstün tutur, dövlətə qarşı çıxanlara heç bir güzəştə getmir.

Dastanda oğuz elinin dövlətçiliyə, qanunların aliliyinə, ictimai ədalətin qorunmasına riayət və hörməti özünü qabarıq göstərir. Dastanda belə bəylərdən biri də Salur Qazandır. Qazan xan oğuzların Salur boyundandır. Qazan xalqın ümidi, arxası, Qalın Oğuzun başçısı hesab edilir. O, bu etibarı və hörməti dövlət xidmətində qazanmışdır. Salur Qazan Oğuzun bütün dövlət işini aparır. Onun xüsusi dövlət divanxanası vardır. O, dövlət qanunlarının pozulması hallarına yol vermir, Oğuz qarşı çıxan, onun birliyini pozub parçalamaq istəyən öz dayısı Aruzu belə öldürür və məmləkətin bütövlüyünü qoruyub saxlayır (2, 87). Bütün əsər boyu açıq görmək olur ki, Qazan xan qətiyyənlə öz şəxsi mənafeyini güdmür, hər şeyi xalq üçün edir. Oğuz məmləkəti üçün harada bir hücum, basqın təhlükəsi olsa ora özünü birinci yetirən, “döyüş günü öndən təpən” Qazan özü olur. Buna görə də mühüm bir təhlükəni eşidən sərhəd gözetçisi Bəkil ilk növbədə “Əlbəttə və əlbəttə, Qazan bəy mənə yetsin! Deyil, gəlməz olsan məmləkət pozulub xarab olur, qızım, gəl-nim əsir gedir” (5, 107) – deyər, onu yardıma çağırır.

Oğuznamələrin əksəriyyətində olduğu kimi, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında “İnağ bəyləri”-“Məşvərət bəyləri” Oğuz cəmiyyətinin vacib siyasi, hərbi-inzibati məsələlərini həll etmək üçün çağırılan “kenqəş”, yaxud da qurultaydır. Əski türk dövlətlərində “ulu” və “qoca” – hər iki titullu ağsaqqal, vəzir, kenqəş bəylərini bildirən tituldur. “Kitabi Dədə Qorqud” oğuznamələrində kenqəş bəylərinin başçısı vəzifəsini yerinə yetirən “inağ bəyləri” zümrəsinə Qıyan oğlu Səlcuq, Qaragünə oğlu Qarabudaq və Aruz Qoca da aid edilir, çünki “av avlamaq, quş quşlamaq” istəyən hərbi başçının təklifini onlar “məsləhətdir” söyləməklə rəsmən bəyənlər (5, 69).

Qalın Oğuzun bir qolunun başçısı Aruz Qoca, Daş Oğuz başçılığı edən kenqəş bəylərindəndir. O, Qazan xanın dayısıdır. Dastanda cəmi 3 boyda (4; 8; 12) iştirak etməyinə baxmayaraq, bəzi cəhətdən o, Qazana bərabər adamdır. Qazan ümumi Oğuz sərkərdəsi olsa da, əslində İç Oğuzda yaşayır. Oğuzun bu

hissəsi ilə o, birbaşa bağlıdır. Aruz qoca dastanda “Doqquz qoca başları” kimi təqdim edilir. Qazanın evinin yağmalanmasına dəvət olunmadığından, bütün Daş Oğuz bəylərini toplayıb, onları Qazanın əleyhinə qaldırır və Oğuzun ən böyük sərkərdələrindən birisini – Beyrəyi al dillə yanına çağırır, “Biz Qazana asi olduq, sən də ol” deyər, öz tərəfinə çəkmək istəyir (5,124). Beyrək sədəqətin və mərdliyin qurbanı olur, Qazana xəyanət etmir. Beyrəyi xəyanətlə öldürdüyü üçün, Aruz Qoca öz bacısı oğlu, Oğuzun qəhrəman sərkərdəsi Qazan tərəfindən cəzasını alır. Beyrəyin bu alçaq hiylə yolu ilə öldürülməsini bilən xalq Qazanın divanxanasına gəlir, qatilə cəza verilməsini tələb edir.

Maraqlı cəhətdir ki, kitabda hər nəfər bütün elin qayğısını çəkir, bütün el də hər nəfərin hüquq və mənliliyini qoruyur (2, 92).

Oğuz dövlətində xalqla cəmiyyət üzvi vəhdət təşkil edir, biri digərini tamamlayır. Milli birlik, vahidlik bu cəmiyyətin ali məramı, qüdrət mənbəyidir. Qarşıya çıxan bütün problemlər “El gücü, sel gücü” prinsipinə əsaslanaraq həll olunur (3, 17).

Vətən torpağını möhkəm arxa, onun dayağını qüvvət rəmzi hesab edən oğuzlar ailəni, torpağı, vətəni göz bəbəyi kimi qorumağı ən ali qeyrət, ən ilahi namus hesab etmişlər. Dastanın “Salur Qazanın evinin yağmalanması” boyunda belə deyilir:

Qoca anamı gətirmisən, ay kafir

Anamı ver mənə!

Savaşmadan, vuruşmadan qayıdım geri, dönüm gedim! (5, 146)

Oğuz cəmiyyətində Ana haqqı, Tanrı haqqına bərabər tutulur. Ana ailənin təməli, əsasıdır. Ana namusu elin-obanın, əslin-nəslin, vətənin namusudur.

“Kitabi-Dədə Qorqud” vətənçilik haqqında dastandır. Burada vətən anlamı Dəmirqapı Dərbənddən tutmuş Göyçəyə, Əlincədən tutmuş Zəncana və Anadoluya qədərki ərazini əhatə edir. Dastanın “Baybörənin oğlu Bamsı Beyrək” boyunda təsvir olunur:

“Qam qan oğlu Bayandır xan yerindən durmuşdu. Qara yer üstündə hündür ağ evini tikdirmişdi” (5). Burada “Qara yer” anlayışı türklərin vətəni mисalındadır.

“Kitabi-Dədə Qorqud” eposunun bir çox hallarda dastanın müəllifi kimi təqdim olunan əsas simalarından biri qədim ozan Dədə Qorquddur. Dastan belə başlayır:

“Məhəmməd peyğəmbərin zamanına yaxın Bayat boyunda Qorqud ata deyilən bir kişi vardı. O kişi oğuzların kamil bilicisi idi; nə deyirdisə, olurdu... Qorqud ata oğuz xalqının çətin işlərini həll edərdi. Nə olsa Qorqud ataya danışmayınca iş görməzdilər” (5, 129). Beləliklə, Dədə Qorqud peyğəmbər zamanında yaşamış bir şəxsiyyət, “oğuzların ruhani başçısı” kimi təqdim olunur. Dədə Qorqudu ilahiləşdirməklə dastanı, yəni Qorqudun adından dastanı qoşmuş şəxs dastanda baş verən hadisələrə oxucunu inandırmaq niyyətini güdür. Qorqudun dilindən oğuz ellərinin müdrik kəlamları söylənilir: “Allah-Allah deməyincə işlər düzəlməz”, “Əcəl vaxtı çatmayınca, kimsə ölməz”, “Qarı düşmənin dost olmaz” (5, 129).

Dədə Qorqud üzünü oğuz elinə tutub “dövlətimiz əbədi olsun” deyirdi. Beləliklə də, o, dövləti uca tutur, onu yüksək qiymətləndirirdi. Bu müdrik el ağsaqqalı Quranı “göydən enən tanrı elmi” adlandırırdı.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı yazıya alınanda, yaxud üzü köçürüləndə islam dininə məhəbbət ruhunda yazılıb. Bütün boylar Məhəmməd peyğəmbərin adı ilə tamamlanır. Oğuz bəyləri kafirlərə hücumə keçməzdən öncə ağ, duru suda dəstəmaz alıb, iki rükət namaz qılır, peyğəmbərə və Allaha dua edirlər. Eposun “Bəkir oğlu İmranın boyu” adlanan doqquzuncu boyunda belə bir yer var: Kafir dedi: “Oğlan, məğlub olanda Allahınamı yalvarırsan? Sənin bir Allahın varsa, mənim 72 bütəxanəm var!”. Oğlan dedi : “ Ey lənətə gəlmiş azğın, sən bütələrinə yalvarırsan, mən varlıqları yoxdan var edən Allahıma sığınırım” (5, 207).

Beləliklə, döyüşdə inam, iman və qüdrət birləşir. Burdan aydın olur ki, oğuz cəmiyyəti təkcə hünərin, igidliyin, qəhrəmanlığın hesabına yaşamır, həm də ağılın, imanın gücünə arxalanır.

Ədalət, bərabərlik, qarşılıqlı hörmət, dar ayaqda köməyə yetişmənin vacibliyi, Qorqud sözünə və sazına məhəbbət, Bayındır xana sitayiş, Salur Qazana itaət, Oğuz elinə sıx bağlılıq, ailədaxili münasibətlər, cəmiyyət üzvünün kimliyindən asılı olmadan hüquqların gözlənilməsi və başqa prinsiplər bu cəmiyyətin səciyyəvi atributlarındandır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının 1300 illiyi haqqında fərmanı, Bakı şəhəri, “Azərbaycan” qəzeti, 21 aprel 1997.
2. Cəmsidov Şamil. “Kitabi-Dədə Qorqud”, Bakı: Elm, 1997, s. 174.
3. Əlimirzəyev Xəlid. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında şəxsiyyət və cəmiyyət problemi, Bakı: Elm, 2000.
4. Həbibəyli İsa. “525-ci qəzet”. 23 oktyabr 2022.
5. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı. Bakı: Yazıçı, 1988, s. 265.
6. Qumelyov Lev. Qədim türklər. Bakı: Gənclik, 1993, s. 536.

**THE PRINCIPLES OF UNIFIED STATEHOOD
IN THE «KITABI-DADA GORGUD» EPOS****Samira Shukur Guliyeva***BSU “Dede Gorgud” ETL, junior scientist**Phd in Philology***SUMMARY****Key words:** Dada Gorgud, epos, oghuzs, motherland, patriotism

«Kitabi-Dada Gorgud» is one of the oldest and richest sources of all Turkish literary and artistic thinking. The epos is the most valuable piece of art that preserves the history, clan and tribal traditions of the Oghuz Turks and remains important even today. In the book «Kitabi-Dada Gorgud» says that patriotism and statehood of the Oghuz are praised with high values. The Galin Oghuz region, defined in Epos, is divided into the administrative districts of each Oghuz. The article about the leadership qualities of Bayandir Khan, the head of the Oghuz land, the khan of khans and his right-hand man, and also his son-in-law, Ghazan Khan. Oghuz heroes are true patriotic heroes, loyal to their country and nation. Among them there are brave sons and daughters such as Garaja Choban, Bakdüz Aman, Yeynak, Beyrak, Bughaj who love their country and defend their territorial integrity. Dada Gorgud, the spiriyual father

of the people, is a kind of creator of the epos, narrator and verser, a sagacious elder of the Oghuz land. Indightfuladvice of father Gorgud who blesses the brave men in every dattle, inspires them to fight by saying «My our state be eternal!» still lives among the people today.

ПРИНЦИПЫ ЕДИНОГО ГОСУДАРСТВА В ЭПОСЕ «КИТАБИ- ДЕДЕ ГОРГУД»

Гулиева Самира Шюкюр кызы

*БГУ, НИЛ “Деде Горгуд” младший научный сотрудник доктор
философии по филологии,*

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: Деде Горгуд, дастан, огузы, государство, патриотизм

«Китаби-Деде Горгуд» является одним из самых древних и богатых источников тюркской литературно-художественной мысли. Этот коронный литературный памятник вобрал в себя: историю, обычаи и традиции огузских племён. В дастане «Китаби-Деде Горгуд» через возвышенные ценности выражается чувство патриотизма и государственности. Описанный в эпосе род Галын-Огуз делится на административные территории: Ич-Огуз (внутренние огузы), и Дыш огуз (внешние огузы). В статье также повествуется об особенностях правления главы и опоры огузского рода, хана всех ханов Баяндур хана, и его верного помощника-зятя Газан хана. Герои дастана истинные джигиты-патриоты, верные своему роду и краю. Среди них мы встречаем Караджа Чобана, Бекдуз Амана, Ейнака, Бейрака, Бугаджа и др. храбрых сыновей и дочерей защищающих территориальную целостность своей Родины. По сей день в народе бытуют боевые призывы духовного отца тюркского народа- Горгуд Ата.

«KİTABİ-DƏDƏ QORQUD» MOTİVLİ ÇAĞDAŞ ƏDƏBİ ƏSƏRLƏRDƏ FRAZEOLoji VAHIDLƏRİN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Aynur Sabir qızı Məmmədova

*BDU Azərbaycan Dilinin Tətbiqi Məsələləri ETL,
kiçik elmi işçi filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
yunur77@gmail.com*

XÜLASƏ

Məqalədə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı və eposun motivləri əsasında yazılmış müasir ədəbi əsərlərin dilində işlənən frazeoloji vahidlərin işlənmə xüsusiyyətlərindən ətraflı şəkildə bəhs edilir. Tədqiqat işi müqayisəli aspektdə aparılmışdır. Bu frazeoloji vahidlərin bir qismi əvvəlki mənalarda və ya cüzi semantic dəyişikliklərlə hal-hazırda müasir Azərbaycan dilində və digər türk dillərində işlənməkdədir.

Qədim türk eposundakı frazeologizmlərin müasir Azərbaycan yazıçı və şairlərinin əsərlərindən götürülmüş nümunələrlə müqayisəsi bir sıra sual doğuran məqamların və Azərbaycan dilində baş vermiş bir sıra dəyişikliklərin səbəblərini aydınlaşdırmağa kömək edə bilər.

Açar sözlər: Sabit söz birləşməsi, semantika, dilçilik, frazeoloji vahid, frazeologizm, idiom

Dədə Qorqud dastanları və onun motivləri əsasında yazılmış əsərlərdə bir sıra deyim və andlar, öymələr vardır ki, onların frazeoloji vahidlərlə bir sırada durması haqqında fikir və mülahizələr irəli sürmək mümkündür. KDQ motivli əsərlərdə frazeoloji ifadələrin müxtəlif formalarından üslubi məqsədlər üçün istifadə edilmişdir. Qeyd etmək istədik ki, bu çağdaş bədii əsərlərdə həm Dədə Qorqud eposunda işlənən, həm də işlənməyən frazeologizmlər vardır.

Ümumiyyətlə, dastanın ruhunu, deyim tərzini, söz və ifadələrini saxlamağa çalışmış müəlliflər bir çox frazeoloji birləşmələri DQ-də olduğu kimi işlətməmişlər. Bu frazeoloji birləşmələr KDQ üçün səciyyəvi olsa da, müasir dildə istifadə edilmir. Kiçik bir kontekst daxilində mənalara zərgər dəqiqliyi ifadə etmələri xüsusiyyətlərinə görə Dastanda olan frazeoloji

birləşmələr sonrakı mərhələlərdə Azərbaycan klassik ədəbiyyatında, folklorda və aşiq yaradıcılığında çox qeydə alınır.

Bütün bunlara baxmayaraq müəlliflər DQ dilində işlənmiş frazeoloji vahidlərin tərkib sabitliyi ilə kifayətlənməmiş onların formalarını dəyişərək başqa müasir sözlərlə əvəz edərək yeni məna çalarlarıqı yarada bilmişlər. Bununla da, DQ bədii poetik təfəkkürünün ənənəsini inkişaf etdirib davam etməsinə zəmin yaratmışlar.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz fikirləri əsaslandırmaq üçün həm KDQ-də işlənən, həm də işlənməyən frazeologizmlərin bəzilərini nəzərdən keçirək:

Əqli şaşmaq. Müasir dilimizdə «ağlı çaşmaq» frazeoloji birləşməsinin eynidir.

İzahlı lüğətdə «çaşıb qalmaq, nə edəcəyini bilməmək» kimi izah edilmişdir [1, s.

44]. N. Seyidəliyevin Azərbaycan nağıl və dastanlarının dili əsasında tərtib etdiyi

frazeoloji lüğətinə «ağlı başından şaşılmaq» birləşməsi daxil edilmiş və «ağlı başından çıxmaq, ağlı itmək» mənasında izah olunmuşdur [2, s. 19]. Səhənddə:

İclərində mənim də bir

Əqli şaşmış babam vardır! (3, s.116)

kontekstində istifadə edilmişdir. Əsərdə baş verən hadisələr əsasında bu qənaətə gəlmək olur ki, ikinci misradakı frazeoloji birləşmə «ağlı itirmək» mənasına uyğun gəlmir. Burada «nə etdiyini bilməyən» mənası daha düzgündür. Dirsə xan qırx «dost»unun ona dediyi yalanlara inanaraq oğlunu arxadan oxla vurur. Buğac bu hadisədən xəbərdardır. O, atasının aldandığını başa düşür. Qırx namərdin əsir götürüb kafirlərlə aparmaq istədiyi Dirsə xan da əvvəlki əməlindən peşmandır. Lakin onun oğlunun sağ olmasından xəbəri yoxdur. Namərdlərin felinə uymağı özünə bağışlamayan Dirsə onu qurtarmağa gələn Oğuz igidinin satqın əlində qanına qəltan olmasını istəmir, igidi geri qaytarmaq fikrinə düşür. Belə hesab edir ki, onun başına nə gəlsə, əməlinə görədir. Ona görə sonda daha bir igidin qanının boynunda qalması ilə barışmır. Buğac bu həqiqətləri anladığına görə babasının əvvəllər ağlı çaşmış olmasını qeyd edir. Ağlı çaşması onun tam itməsi deyildir. Buğacın işlətdiyi «əqli şaşmış» frazeologizmi bu məqamda yerindədir və hadisələrin davam etmə ardıcılığında üslubi xüsusiyyət kəsb edir, hadisələrin emosional inkişafını şərtləndirməklə yanaşı, poetikliyi artırır, həqiqəti açır. Səhənd KDQ-də

işlənmiş frazeoloji vahiddən olduğu kimi istifadə etmişdir. Onu da qeyd etmək ki, KDQ-də bu məqamda daha bir frazeologizm qeydə alınır ki, Səhənd onu əsərə daxil etməmişdir. Buğac «mənim dəxi içində bir əqli şaşmış, biligi yetmiş qoca babam var» deyimini dilə gətirir. Frazeoloji birləşmənin ikinci komponenti olan «yetmiş» sözü KDQ-nin izahlı lüğətində «bilikli, tədbirli» mənasında şərh edilmişdir. Zənnimizcə, bu izah yanlışdır. Babasını əqli şaşmış adlandıran Buğac dərhal bundan sonra onu bilikli, tədbirli kimi qələmə verə bilməzdi. Məntiqi baxımdan da bu məqamda Dirsə xan bilikli, tədbirli deyildir. Namərdlərin yalanına inanıb oğlunu arxadan oxlayan, evinin yağmalanmasına, özünün əsir düşməsinə imkan verən adamı, bilikli, tədbirli hesab etmək ağlabatan təsir bağışlamır. Bizim fikrimizcə, «yetmiş» sözü «yetmək»feilindən olub, cümlədə feili sifətdir. Frazeoloji birləşmə «biliyi başa çatmış, biliyi bitmiş, bildiyini unutmuş» anlamını verir. Belə olduqda əqli şaşmış və biliyi yetmiş frazeologizmləri bir-biri ilə səsləşir, məna yaxınlığı, ardıcılığı ilə seçilir, üslubi çalar alır.

Yaramazın bənzin saralt

Kəs nəfəsin, canın xırlat (3, s.79)

Müasir dilimizdə «bənizi saraltmaq», «nəfəsini kəsmək» frazeologizmləri işlənir. Hər iki frazeologizm KDQ-dəki mənasını qoruyub saxlamışdır. «Canını xırlatmaq» KDQ üçün səciyyəvi olsa da, müasir dildə istifadə edilmir. Səhənd bu vahidi də olduğu kimi saxlamışdır. Bənizini saraldıb, nəfəsini kəsib sonra canını xırlatmaq ardıcılığı üç frazeoloji vahidin kiçik bir kontekst daxilində ölümün ən son anlarını zərgər dəqiqliyi ifadə etməyə imkan yaradır. Ölüm qorxusundan bənizin saralması, sonra nəfəsin yavaş-yavaş kəsilərək xırıltıya çevrilməsi, canın xırıltı ilə çıxması ölümqabağı lövhədir. Belə lövhənin poetikliyi, emosionallığı, ekspressivliyi yüksək həddə təzahür edir. Qeyd olunan ardıcılıq başqa bir üslubi yük də daşıyır. Əzrayıl Dəli Domrulu dərhal öldürmək fikrində deyil. Domrul Əzrayıl qarşısında gücsüzlüyünü, zəifliyini başa düşür. Qorxudan bənizi saralır, nəfəsi kəsilir, nəhayət canı xırlayanda üzünü Allaha tutur ondan kömək umur.

Ürəkləri şan-şan olan

Sinəsinə dağ çəkilib

Gözləri qan-yaşla dolan (3, s.81)

Üç misranın hər biri frazeoloji birləşmədir. «Ürəyi şan-şan olmaq», «sinəsinə dağ çəkilmək», «gözləri qan-yaşla dolmaq» frazeologizmləri müasir

Azərbaycan dilinin frazeologizmləri sırasında işləkliyi ilə seçilir. KDQ ilə müqayisə aparılırsa, qeyd olunan məqamda eposda «bağrı yanmaq», «içi göynəmək», «ürəyinə qaynar yağlar qoyulmaq» (sinəyə, ürəyə dağ çəkilmək frazeologizmləri ilə səsləşir), bağrı sarsılmaq (ürəyi sarsılmaq) kimi frazeoloji vahidləri işlənir. Bunlardan «bağrı yanmaq», «içi göynəmək» müasir dildə işlənir. Anar KDQ motivli əsərində «bağrı dəlinmək» frazeologizmindən istifadə etmişdir. Fikrimizcə, «ürəyə qaynar yağlar qoyulmaq» frazeologizmi qədimliyi ilə seçilir. Bu birləşmə günahkarın boğazına qaynar yağ tökülməsi ilə bağlı da yarana bilərdi. Somatik frazeologizmlər, ümumiyyətlə çoxluq təşkil edir. Ona görə də onlar həm danışiq dilində, həm də bədii ədəbiyyatda məhsulardır. KDQ və onun motivləri əsasında yazılmış əsərlərdə də somatik frazeologizmlər kifayət qədər çox işlədilir. (4, 92)

Bağır sözü KDQ-də «qara ciyər» və «ürək, qəlb» mənalarında qeydə alınır. Bu söz müxtəlif frazeoloji birləşmələrin komponenti olur: bağrı sarsılmaq – Qara bağrı sarsıldı [5, s. 22]; bağrı yanmaq: - Yalnızca oğul görünməz, bağrım yanar [5,s.22]. Bağrı yanmaq somatik frazeologizmi Azərbaycan klassik ədəbiyyatında, folklorda və aşiq yaradıcılığında çox qeydə alınır. Səhənd «bağrı yanmaq» frazeologizmini KDQ-da olduğu kimi işlətmişdir:

Yalqız oğul görünməyir,

Bağrım vanar (3, 107).

Ümumiyyətlə, dastanın ruhunu, deyim tərzini, söz və ifadələrini saxlamağa çalışmış Səhənd bir çox frazeoloji birləşmələri də KDQ-də olduğu kimi işlətmişdir.

Qara bağrı sarsılıban

Yanar oldu.

Qara xumar gözlərinə qan-yaş doldu (3, 106).

Müasir Azərbaycan dilində «bağrı sarsılmaq» frazeologizmi işlənir. Bunun müqabilində «bağrı çatlamaq», «bağrı yarımaq» vahidləri işləkdir. Həmin frazeologizmlər «bərk qorxmaq, dəhşətə gəlmək» mənalarını daşıyır. Birləşmə «bərk narahat olmaq» mənasını da verir. «Əhməd gələndə mənə xəbər elə, bağrım çatlayır» (Dərzi şagirdi Əhmədin nağılı) [6, s. 45]. Bağrı çatlamaq frazeologizmindən Səhənd də istifadə etmişdir.

KDQ-də özünəməxsus deyim tərz, müəyyən ardıcıl toplu təşkil etməsi, poetic ruhu, oxucu və ya dinləyici ovqatına xüsusi təsiri ilə seçilən

alqış, qarğış, and və deyimlər bu motivdə yazılmış əsərlərdə daha çox eposa xaslığı qorumaq planında verilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti: 4 cildə, I c. Bakı: AMEA nəşri, 1966, 595 s.
2. Seyidəliyev N. Frazеologiya lüğəti. Bakı: Çıraq, 2004, 272 s.
3. Səhənd. Sazımın sözü. Bakı: Yazıçı, 1984, 254 s.
4. M.Ergün. Türk dillerinin etimolojik sözlüyü. Ankara: 1999, Bizim Büro Basım evi, 512 s.
5. «Kitabi-Dədə Qorqud» / Tərtib, transkripsiya, sadələşdirilmiş variant və müqəddimə F. Zeynalov və S. Əlizadəninidir. c Bakı: Yazıçı, 1988, 265 s.
6. Seyidəliyev N. Frazеologiya lüğəti. Bakı: Çıraq, 2004, 272 s

THE MAIN FEATURES OF PHRASEOLOGICAL UNITS WHICH WERE USED IN KITABI-DEDE QORQUD

Aynur Mammadova Sabir

*BSU Application Issues of the Azerbaijani Language ETL, junior researche
PhD in Philology*

SUMMARY

Key words: Fixed word combination, semantics, linguistics, phraseological unit, phraseologism, idiom

This article examines the features of the use of phraseological units used in the language of modern literary works based on the epic "Kitabi-Dede Gorgud" and the epic.

The study is based on a comparative aspect. Some of these words are still used in the Azerbaijani language, or in its original meaning, or with some changes from a semantic point of view.

The comparative research of the language material of this ancient Turkic epos can make it possible to solve some problems and explain the

reasons of the changes that took place on the different levels of the Azerbaijani language during the process of the centuries-old development.

ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ, ИСПОЛЪЗУЕМЫХ В «КИТАБИ-ДЕДЕ ГОРГУД»

Айну́р Мамедова Саби́р кызы

*БГУ, НИЛ “Изучение Азербайджанского языка», младший научный
сотрудник, доктор философии по филологии*

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: Фиксированное словосочетание, семантика, лингвистика, фразеологизм,

В данной статье исследуются особенности употребления фразеологических единиц употребляемых в языке современных литературных произведений по мотивам эпоса «Китаби-Деде Горгуд» и поса.

Исследование основано на сравнительном аспекте. Некоторые из этих слов до сих пор используются в азербайджанском языке либо в своем первоначальном значении, либо с некоторыми изменениями с семантической точки зрения.

Сравнительное исследование языкового материала этого древнетюркского эпоса может прояснить некоторые вопросы и объяснить причины изменений, происходивших на разных уровнях азербайджанского языка в процессе многовекового развития.

“KİTABİ-DƏDƏ QORQUD” ALMAN DİLİNDƏ**Rəna Tofiq qızı Cavadova***BDU “Dədə Qorqud” ETL-in əməkdaşı**ren-bdu@mail.ru***XÜLASƏ**

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları xalqımızın keçmişini, dilimizin tarixini, adət-ənənələrimizi, bir sözlə, qədim Azərbaycan mədəniyyətini öyrənməklə bizə kömək edən misilsiz mənəvi sərvətdir. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının alman nəşrlərinin tənqidi təhlilinə əsaslanan məqalədə Azərbaycan xalqının ədəbi abidəsi hesab olunan bu folklor nümunəsinin alman Şərqsünaslıq ədəbiyyatında yaranması tarixi işıqlandırılır. Cohan Hayn tərəfindən tərcümə olunan dastanların Sürix, Q.F.Dits tərəfindən tərcümə olunan Berlin nəşrinin və Azərbaycan dilindəki “Kitabi-Dədə Qorqud”un akademik H.Araslının nəşrinin müqayisəsi nəticəsində xarici nəşrlər ilə Azərbaycan variantı arasında cüzi də olsa uyğunsuzluqların olduğunu qənaətinə gəldi.

Açar sözlər: “Kitabi-Dədə Qorqud”, H.Araslı, Q.F.Dits, C.Hayn, O.Qanser, alman nəşri

Azərbaycan dastanının bu tərcümə nəşrlərinin üstünlükləri və mənfi cəhətləri müəyyən edilmiş, alman şərqsünasları tərəfindən dastanın ayrı-ayrı hadisələrinin və fraqmentlərinin dil, ədəbi-stilistik və tarixi planlarda qiymətləndirilməsində və şərh edilməsində yol verilmiş bir sıra yanlış müddəalar müəyyən edilmişdir. Məsələn, müəyyən edilmişdir ki, Hayn, Dits Dədə Qorqudu əsl şəxsiyyət hesab edir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları xalqımızın keçmişini, dilimizin tarixini, adət-ənənələrimizi, bir sözlə, qədim Azərbaycan mədəniyyətini öyrənməklə bizə kömək edən misilsiz mənəvi sərvətdir.

Sevindirici haldır ki, indi “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı Azərbaycan sərhədlərini aşıb keçərək ümumdünya şöhrəti qazanmışdır. Ölməz dastanın rus, alman, ingilis, italyan dillərinə tərcüməsi, onlara yazılan geniş və dolğun şərhlər bu marağı bir daha təsdiq edir.

Dastanın alman dilinə tərcüməsi bu baxımdan böyük əhəmiyyətə malikdir. 1815-ci ildə görkəmli alman şərqsünası Haynrix Fridrix Fon Dits tərəfin-

dən alman dilinə tərcümə olunan “Təpəgöz boyu” ilk Avropa nəşri kimi “Dədə Qorqud”a ümumdünya marağının əsasını qoydu. İndi bu nəşrdən 160 il keçir. Bu qədim xalq eposunun almanca ilk nəşri bütöv olmasa da çox əlamətdardır. Kökü qədimlərə gedib çıxan, IX-XI əsrlərdə formalaşan, XV-XVI əsrlərdə yazıya alınan bu dastanın əsas əlyazma variantı, demək olar ki, bütün qorqudşünaslar tərəfindən əsas qaynaq kimi göstərilən nüsxə Drezdendə saxlanılır və Drezden variantı adı ilə məşhurdur. Doğrudur, qorqudşünaslıqda Berlin nüsxəsi ifadəsinə də rast gəlmək olur. Lakin Berlin şəhərində saxlanılan 203№-li belə bir nüsxəni A.Perçin dediyinə görə Dits Drezden variantından köçürmüşdür (1, 111).

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Dits dastana yazdığı müqəddimədə göstərir ki, əlyazma onun özünündür və şəxsi kitabxanasında saxlanılır. Dits əlavə edir ki, bu əlyazmanı Drezden variantı ilə tutuşdurmuş və belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, hər iki əlyazma eynidir. Dastanın almanca Bakıda və almanca Sürixdə nəşr olunmuş Hayn tərcüməsinə, Berlində çap olunmuş Dits tərcüməsinə nəzər salsaq müqəddimədə az da olsa fərq olduğunu görərik.

Azərbaycan dilində müqəddimə belə başlayır: “Rəsul əleyhissəlam zamanına yaxın Bayat boyundan, Qorqud Ata derlər bir ər qopdu. Oğuzun ol kişi tamam bilicisi idi”. Bu müqəddimə eyni ilə Hayn tərcüməsində də vardır. Dits nəşrində isə müqəddimə belədir: “Allahın elçisi Məhəmməd zamanına yaxın Oğuz ailələrinin birində ilk oğuzları yaxşı tanıyan Qorqud ata adlı kişi yetişmişdir” (3, 399). Fərq göz qabağındadır.

F.D.Dits hələ XIX əsrin ilki illərindən dastanın əlyazması ilə maraqlanmış və onu araşdırmağa başlamışdır.

Bu marağın və araşdırmaların nəticəsini biz 1811-ci ildə çapdan çıxan Denkwürkdigkeiten von Asien (Asiya xalqlarının qədim abidələri) kitabının birinci hissəsində görürük. Əsərin adından və toplanan materiallardan görünür ki, görkəmli alman alimi Asiya xalqlarının mədəniyyət və mənəviyyatının bir çox tərəfləri ilə maraqlanmış, rürkologiya elmində böyük əhəmiyyəti olan bir iş görmüşdür. Bu kitabda Dirs “Oğuz kitabı” adı ilə tanınan və qiymətli xəzinə hesab etdiyi bu əlyazmalarında Dədə Qorqud dilindən söylənilən atalar sözlərini alman dilinə tərcümə etməklə yanaşı eyni zamanda “tatarların” hikmətli sözləri haqda dəyərli fikir söyləmişdir. Müəllif hikmətli sözləri ən düzgün milli şəhadətnamə hesab edir. O deyir: “Az sözlə həqiqətin cəzbedici ifadəsi olan bu sətirələr böyük kitablardan çox işıq verir” (3, 162).

Daha sonra müəllif əlavə edir: “İndi çox avropalı vardır ki, özlərini yüksək mədəniyyətli şəxs hesab edərək səhv təsəvvür edirlər ki, bizim mədəniyyətə vəhşi kimi yad olan tatarlardan (azərbaycanlılardan - F.M.) heç nə öyrənmək olmaz, onlar yalnız ümumi cümlələr deyirlər ki, heç özləri də dediklərini bilmirlər.

Dits bu fikirdə olanların səhvlərini araşdırmağı əbəs və faydasız sayır, ancaq onu deməyi lazım bilir ki, insanı paltarı deyil, danışığı, hərəkəti, təhsili və mükəmməl biliyi tanıdır (3, 163).

Müəllif bir çox dillərdə eyni cür işlənən hikmətli sözlərə işarə edərək deyir ki, bu eynilik bütün ölkələrdə və xalqlarda eyni olan müşahidədən doğur. O, “Oğuznamə” adı ilə tanınmış bu kitabdakı hikmətli sözlərin bəzilərini alman dilində işlənmə yolunu da bu səbəblə izah edir.

Dits iki hissədən ibarət olan kitabının hər cildində 200 atalar sözünü tərcüməsi ilə birlikdə vermişdir. O, böyük diqqətlə onları alman dilinə tərcümə etmiş və dil anlaşılmazlığı baxımından qarşısına çıxan çətinliklərə baxmayaraq təhriflərə yol vermək istəməmişdir. O yazır: “Bəziləri məsləhət görərdi ki, kitabda olan ən yaxşılari götürüm, qalanları isə arada saxlayım. Yəqin ki, mənim özümə də asan olardı ki, tərcüməsi çətin olanları “pisdir” deyər arada ötürüm. Ancaq vicdanım buna yol verməz, axı insanlar hamısı eyni cür düşünmürlər. Mən özüm köhnə kitabların təhrif olunmasını sevmirəm. Əgər vücdanın arada ötürməyə yol verirsə, şübhəsiz, o (vicdanın) başqa bir fikri saxtalaşmış halda da verə bilər” (3, 164). Bu atalar sözünün əksəriyyəti bilavasitə Dədə Qorqudun adı ilə bağlı olduğu üçün diqqəti bu tədqiqat işinə cəlb etmək istəyirəm.

Öz sevimli işinə bu qədər tələbkərliklə yanaşan Dits ilk araşdırmalarında “Dədə Qorqud” sözünü tatarlarda (azərbaycanlılarda – F.M.) işlənən çox mənalı söz hesab edərək pis adam, hirsli dərviş, eyni zamanda “qorxutmaq” feilinin əmr forması zənn etmiş və buna görə də ciddi təhriflərə yol vermişdir.

Məsələn, kitabın 172-ci səhifəsində 35№-li kəlam belə tərcümə olunmuşdur:

Ein Mönch, der mit bösen und berauschten Derwischen hadert, verliert Leben und Vermögen hirsli və sərxoş dərvişlə mübahisə edən rahib həyatını və əmlakını itirər.

Əslində bu cümlə belədir: “Dədə Qorqud hirsli və sərxoş dərvişlə mübahisə etsə həyatını və əmlakını itirər”.

Tərcüməsi belə olmalıdır: Dede Korkut der mit berauschten Derwischen hadert, verliert Leben und Vormögen

Yaxud, 183-cü səhifədə 75 №-li cümlə belə tərcümə olunub:

Fürchtü dich vir Karmisch Oghlu. Tərcüməsi: Gərmiş oğlundan qorx!

Düzgünü belə olmalıdır: Karmisch Oghlu ist Dede Korkud. Yəni “Gərmiş oğlu elə Dədə Qorqud”dur.

Bu misallardan görünür ki, ilk araşdırmalarda müəllif Dədə Qorqud adını çox mənalı söz zənn etmişdir.

Sonralar, yəni 1814-cü ildə yenidən bu əlyazmalarının tədqiqi ilə məşğul olan Dits özü də II hissədə 290-cı səhifədə Dədə Qorqud adını yalnız tərcümə etdiyini etiraf etmiş və 75№-li atalar sözünə istinad edərək yazmışdır ki, bəlkə elə Gərmiş oğlu müəllifin adıdır.

Belə çətinliklərlə yanaşı eyni zamanda bəzi qaralamalara görə oxunması çətin olan cümlələr də tədqiqat işinə maneçilik törətmişdir. Müəllif ürək ağrısı ilə yazır ki, belə qiymətli abidəsi olan tatarlar(azərbaycanlılar-F.M.) özlərində bir nüsxə belə kitab saxlamamışlar ki, anlaşılmaz yerlərdə o nüsxəyə nəzər salaq.

Görünür, Dits Azərbaycan torpağının dəfələrlə yadelli işğalçılar tərəfindən zəbt edildiyini və talan olmuş var-dövləti ilə yanaşı qədim abidələri və kitablarının yandırılmasından xəbərsizmiş...

Kitabın 1815-ci ildə çapdan çıxan II hissəsində Fridrix Fon Dits, hər şeydən əvvəl, kitabın müəllifini müəyyənləməyə çalışır.

II hissədə XIV fəsil bu işə həsr olunmuşdur. Səhifə 339-dan 419-a qədər kitabın tədqiqinə, yaranma dövrünə və “Odiseya” dastanı ilə müqayisəsinə həsr olunur. Səhifə 410-dan 435-ə kimi isə “Basatın Təpəgözü öldürdü” boyu alman dilində tərcüməsi verilmişdir.

Dits şübhə etmir ki, Dədə Qorqud tarixi şəxsiyyət olmuşdur. Müəllif dastanı oxuduqdan sonra onun “Odiseya” dastanı ilə oxşar cəhətlərini duymuş və bu oxşarlığın həddindən çox olduğuna əsasən qətiyyətlə söyləmişdir ki, dastanın biri o birisinin surətidir. Bütün oxşarlıqlarda “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının bütövlüyünə, ardıcıl və daha ətraflı yazıldığına əsaslanaraq “Odisey” dastanının “Dədə Qorqud kitabı” əsasında yazıldığını göstərir. Müəllif həmçinin dastanın qədim zamanla bağlı olduğunu yazır və qeyd edir ki, yunanların köhnə zamanlara aid edilsə, heç oğuzların dastanını da yeni hesab etmək olmaz (2, 40).

Müəllif səhifə 419-dan 435-ə qədər VIII boyunu alman dilində tərcüməsini, boyda olan çətin söz və ifadələrin əlavə izahını da verir. Aydın görünür ki, bu iş məhsuldar və çətin əməyin sayəsində başa gəlmişdir. Lakin “Kitabi-Dədə Qorqud”u elm aləminə tanıtdıran bu tərcümədə bir sıra təhriflərə də yol verilmişdir.

Əvvəla, xalq yaradıcılığının ilkin nümunələri kimi yüksək qiymətləndirilən şeirləri tərcüməçi adi danışq kimi alman dilinə çevirmişdir.. Bu isə dastanda onsuz da nəsrə yaxın olan şeiriyyəti tamamilə yox etmişdir. Sonra bir neçə yerdə yanlış tərcümə olunmuşdur.

Məsələn, səhifə 119-da Təpəgözün dili ilə deyilir: Orda iki qilinc var, biri qınlı, biri qınsız.

O qınsız kəsər mənim başımı.

Var, gətir, mənim başımı kəs!-dedi:

Bu cümlələrdə müəllif “qınlı” sözünü “qanlı” zənn etmiş və tərcümədə orijinaldan uzaqlaşmışdır (2, 431).

Bizə məlumdur ki, “at ağızlı” dedikdə canlı xalq danışq dilində igid, qoşaq adam nəzərdə tutulur.

Bu məcazi mənanı hiss etməyən müəllif onu hərfən “at ağızlı” kimi də tərcümə etmişdir(2,435). Bu isə uyğunsuzluq yaratmışdır.

Məsələn, Ar ağızlı Aruz Qoca...

Aruz cohdsha mit dem Pierdemaui

Mətnin axırında Dədə Qorqud “Basat!”- deyər xitabən nitqinin davamını Basatın cavabı kimi tərcümə etmişdir.

Görünür, müəllif xitab və idiomatik ifadələri seçməyib.

Mətnin tərcüməsində belə təhriflər var. Lakin bunu unutmaq olmaz ki, xalqımızın qədim danışq dili üzərində işləyən alman tədqiqatçısı üçün belə təhriflər o qədər də böyük nöqsan deyil. İlk addım şərəfli olduğu kimi, həm də çətinidir.

Azərbaycan xalqının bu qədim yazılı abidəsinə bu qədər tələbkərlilik və istiqanlılıqla yanaşan onun qaranlıqlarını işıqlandırmğa çalışan alimin çəkdiyi zəhməti unutmaq olmaz.

Bu ölməz sənət əsərinin tədqiqi bununla qurtarmır. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı Şərqdə olduğu kimi Qərbi Avropada yenə də maraqlı tədqiqat obyektı olaraq qalır. 1958-ci ildə görkəmli ədəbiyyatşünas Yohan Hayn müqəddimə, son söz və izahatlarda birlikdə dastanın alman dilində ilk bütöv nəş-

rini hazırlayıb çap etdirmişdir. Çox nəfis tərtibatla hazırlanmış bu kitab 365 səhifədən ibarətdir. 7-ci səhifədən 17-ci səhifəyə kimi “Ön söz” adı ilə dastanın müqəddiməsi verilmişdir. Sonra 12 boyun alman dilində tərcüməsi gəlir.

Səhifə 322-dən, 348-ə kimi müəllif “Son söz” kimi dastan haqqında öz mülahizələrini və fikirlərini yazmışdır. Sonra ayrı-ayrı boyların və müqəddimənin alman dilində bəzi söz və müqəddimələri, tarixi yerlər və şəxsiyyətlər haqqında izahatlar verilir. Yohan Hayn kitabı alman dilində ilk nəşr kimi təqdim edir. Təəccüblüdür ki, bir dəfə də olsa Ditsin bu sahədə gördüyü işlər haqqında danışmır. Hayn da Dits kimi Dədə Qorqudu tarixi şəxsiyyət hesab edir. Kitabın müəllifi haqqında düşünür, ancaq o da Dits kimi bu işi gələcək tədqiqatçıların araşdıracağını güman edir. Sonra müəllif göstərir ki, dastanda təsvir olunan hadisələr Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan və Qara dəniz ətrafında cərəyan edir.

Müəllif hadisələrin gedişinin islamın başlanğıcına uyğun gəldiyini söyləyir. O öz fikrini belə ifadə edir: “Qədim pəhləvanlar islam uğrunda mübariz kimi verilir. Bu, hadisələrin islamın yaranma dövrünə yaxın baş verməsi demək deyildirmi?” (3, 341).

Bu fikri söyləyən tədqiqatçı, yəqin ki, Kitabı-Dədə Qorqud boylarına islam dilinin katiblər tərəfindən artırıldığını nəzərdən qaçırmışdır.

Müəllif “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarını istər türk dilli xalqların ədəbiyyatı içərisində səviyyəsinə görə, istərsə də poeziya dəyərində görə dünya ədəbiyyatının nadir nümunələri sıralarına layiq hesab edir. Tərcüməçi köçəri xalqların yaratdığı azad, məğrur və fədakar qadın surətləri haqqında xüsusi məftunluqla danışır, döyüşdə mübariz, sərt, ailədə isə yumşaq dinc xasiyyətli kimi surətləri də onun diqqətindən yayınmır. Yohan Hayn ana və ər məhəbbətini, səbrlə nişanlı gözləmək, oğul və qardaş məhəbbətini hekayələrin əsas məzmunu hesab edir və əlavə edir ki, onlar qəhrəman vuruşları ilə daha da zənginləşmişlər (3, 334).

Müəllif yazır: milli ruhda formalaşmış bu köçərilər dastanı türk ədəbiyyatı çərçivəsinə sığışmır. Ədəbiyyatın yeni yaranma dövrünə aid olmasına baxmayaraq, insanı valehedici bir yüksəklikdə hekayə sənətkarlığı nümayiş etdirir. Dilin təbiiliyi, sadəliyi, cəzbedici qədimliyi köçərilər şəraiti üçün qeyri-adidir (3, 335).

Göründüyü kimi, Y.Hayn hər cür köçəriliyi eyniləşdirərək müəyən yanlışlığa yol vermişdir.

Müəllif dastanın müxtəlif dillərə tərcüməsi və çoxlu nəşrlərini dastanın ölməzliyinə sübut edir. Kitabın üzlüyündə də müəllif bir daha səhra havası verən, köçəri Oğuz xalqlarının şeir və nəsr ilə ifadə olunmuş qəhrəmanlıq, igidlik və sönməz məhəbbət hissələrinin tərənnümü olan bu yazılı abidəyə məftun olduğunu yazır.

Tərcümə sənətkarlığına gəldikdə isə dastanın dili ilə yaxından tanış olan bir şəxsin yaradıcı əməyi hiss olunur. Yaxşı tərcümə olunmuş nəsrə yanaşı şeirlər də öz poetik gözəlliklərini müəyyən qədər saxlamışlar.

Lakin tərcümənin tam müvəffəqiyyətindən danışmaq olmaz.

Məsələn, səhifə 12-də “Gül təpəcik olmaz” atalar sözünü Hayn alman dilində belə ifadə etmişdir: Ein See wird kein Hügel. Yəni “göl” təpəcik olmaz” kimi məntiqsiz ifadə alınmışdır.

Yaxud başqa bir tərcüməyə nəzər salaq:

Otuz min ər yağdı gördümsə ota saydım (4,142).

Bu misranın tərcüməsi belə verilmişdir: bei dreißigtausend Feinden zahlte ich sie nur. Yəni “30 min düşməni ancaq saydım”.

Qazan xan 30 min düşməni ayaq altda tapdaladığı ot zən etmişdir. Müəllif isə bu dəyərli müqayisəni sezə bilməmişdir.

Belə xırda təhrifləri nəzərə almasaq, qətiyyətlə deyə bilərik ki, bu nəşr alman dilində çapdan çıxan dastanın tam ilk çapı kimi faydalı və qiymətli dir. Kitabın sonunda verilmiş ayrı-ayrı boylarda olan çətin sözlər və ifadələrin geniş izahı isə bir daha sübut edir ki, müəllif gərgin əmək sərf etmiş, əlindən gələni əsirgəməmişdir.

Alman alimi Oskar Hanser “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında cümlə quruluşundan ətraflı bəhs etmişdir.

V.Helqivq, F.Babinker və başqa aman tədqiqatçıları bu mövzuda məqalə ilə mətbuatda çıxış etmişlər (5, 115).

Alman xalqının Azərbaycan mədəniyyətinə- ədəbiyyat və incəsənətinə böyük marağı, sevgisi olmuşdur. Xalqları mədəniyyətə yaxınlaşdıran digər folklor, yazılı ədəbiyyat nümunələri kimi “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarına həsr olunmuş tədqiqat işləri, tərcümələr bunu bir daha təsdiq edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Orxan Saik Gökyay. "Dədəm Korkudun Kitabı". İstanbul, 1973, səh. 111.
2. H.F.Fon Dits "Denkwürdigkeiten von Asien, Berlin und Halle." 1815. səh 399.
3. J.Hein. "Das Buch des Dede Korkut" Manesse verlag 1958. Səh 334.
4. W.Helgiwg. "Das türkische Nationalepos". "Die Zeit" 1958.səh 142.
5. Babinger F. Korkud Dede "Enziklopadie des Jslam" Bd. 11 Legde 1929. Səh 115

"KITABI -DEDE GORGUD" IN GERMAN LANGUAGE

Rena Tofiq Javadova

BSU employee of "Dede Gorgud" SRL

SUMMARY

Key words: "Kitabi-Dede Gorgud", G. Arasly, G.F. Dietz, J. Gein, O. Ganser, into German

Based on a critical analysis of the German editions of the epic "Kitabi-Dede Korkud", the article highlights the history of the appearance of this most valuable folklore monument of the Azerbaijani people in German oriental literature. The author has researched several editions of this epic in German, prepared by famous orientalists G.F.Fon Dietz, Johann Hein and Oskar Ganser. The world fame of the epic "Kitabi-Dede Korkud" was laid 160 years ago, when Dietsson in 1815 published in German one of the sections of the epic called "Tepegez boyu". As a result of comparing the Zurich edition of the epic translated by Johann Hein (published in 1958) and the Berlin edition translated by G. F. Fon Dietz (published in two books in 1811 and 1815) with the academic edition of "Kitabi-Dede Korkud" in Azerbaijani, the author comes to the conclusion that there are discrepancies between these editions, although they are insignificant. The advantages and disadvantages of these translated editions of the Azerbaijani epic are established, a number of erroneous statements made by German orientalists in the assessment and

interpretation of individual events and fragments of the epic in linguistic, literary, stylistic and historical terms are revealed. For example, it has been established that Hain, as well as Dietz, considers "Dede Korkud" a real person. In the work of the German scientist O. Ganser, much attention is paid to the phraseological analysis of the text of the epic.

«КИТАБИ -ДЕДЕ ГОРГУД» НА НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Рена Тофик кызы Джавадова

БГУ сотрудник НИЛ "Деде Горгуд"

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: «Китаби-Деде Горгуд», Г. Араслы, Г.Ф. Дитц, Дж. Гайн, О. Гансер, на немецкий язык

«Китаби-Деде Горгуд» является бесценным духовным вкладом, своеобразным спутником истории, обычаев и традиций азербайджанского народа. Автор проведя параллельный анализ между переведёнными вариантами дастана Дж. Ганса, Ф. Дитца и академика Г. Араслы пришла к выводу о наличии некоторых расхождений между азербайджанским и иностранными вариантами эпоса «Китаби -Деде Горгуд». В этой статье, делается ссылка на критические издания немецких авторов, освещается история появления литературного памятника азербайджанского народа «Китаби-Деде Горгуд» в немецком востоковедении

«ВКЛАД ДЕДЕ-ГОРГУДА В ЛИТЕРАТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ ТЮРКОВ»

Фергана Садакат кызы Алиева

БГУ, НИЛ “Деде Горгуд” сотрудник

АГПУ Магистр

farka85@gmail.ru

Данная статья исследует значимость образа Деде Горгуда в литературном наследии тюркского народа. Автором показаны образцы пословиц и поговорок изречённых самим Горгуд Ата в данном эпосе. Также в статье сделаны ссылки на фундаментальные труды исследователей-тюркологов, проведены параллели между истоками тенгрианства и философией «бытия» Суфизма.

Ключевые слова: Дастан, Деде Горгуд, тенгрианство, суфизм

Создание книги Деде Горгуд и ее широкое распространение в Огузе связано с историей 1300 летней давности. То есть, 1300 лет тому назад эта книга сформировалась сказаниями Деде Горгуда и стала священной книгой Огуза.

В конце каждого события деде Горгуд делал выводы, изречения, каждое событие становилось сказанием и каждое из этих сказаний по отдельности стало известно как Огузнаме.

Таким образом, становится ясным то, что события в книге Деде Горгуд датируются намного раньше ещё до того, как они стали Огузнаме.

Из сказаний (песен) книги Деде Горгуд можно получить информацию о времени происхождения этих событий (1).

История народа начинается с легенды. Содержательный образ старца Деде Горгуда таит в себе сокровищницу многовековых нравственных-моральных устоев тюркского народа. Про него были сложены много интересных и поучительных легенд и сказок. Однако, на мой взгляд мудрость вымысла лежит в основе сказки «Испытание Чалабом (Творцом) милосердие Горгуда».

Однажды Творец решил испытать милосердие Горгуда, дабы воспитать его надлежащим образом. Для этого два ангела были превращены в птиц: в голубя и в орла.

Первым к Деде прилетела уставшая голубка. Еле дыша, она поведала ему о своём спасении от когтей орла. В этот момент к Горгуду подлетел гордый орёл. Обвинив Деде в сокрытии его добычи, потребовал выдать ему голубки. Тогда голубка молвила: «Не выдавай меня орлу Деде! Не губи меня, пожалей моих птенцов». Разжалобанный мольбой голубки Горгуд не смог отклонить просьбу птицы. Он находился меж двух огней: защита и покровительство бедных и слабых (юродивых)-долг каждого порядочного человека, однако оставлять кого-то голодным отобрав его улов тоже не допустимо. Поэтому Горгуд взамен голубке, предложил орлу другой улов. Орёл согласился с условием, что эта пища по весу будет равняться его улову. Деде томимый желанием уберечь беззащитную птицу, отрезал от себя кусок мяса и положил на одну сторону чашу весов. Голубка находясь по другую сторону оказалась тяжелее. Снова Деде пришлось повторить свой поступок, но голубка вновь перевесила его. В третий раз обессиленный Горгуд сам лёг на весы. Лишь тогда обе чаши весов поравнялись, лишь тогда Деде Горгуд понял, что чаша с благим делом всегда перевешивает.

Великолепный древне-тюркский дастан «Китаби-Деде Горгуд», представляет собой «книгу», автором которой является как составитель, так и первый писатель Деде Горгуд- историческая фигура VI-VII веков. Турцкий путешественник Эвлия Челеби, в своём труде под названием «Книга Путешествий» (Сейахатнаме) упоминает о могиле Деде Горгуда в Дербенте.

Древние тюрки с незапамятных времён полагались на Божью волю. Они величали управляющего всем мирозданием - Великим Тенгри. Признавая его величие, люди часто называют его ханом. Он распределяет сроки жизни людей и государств, дарует каганам власть, наказывает согрешивших правителей. Каганы, прежде чем принять важное решение, должны обратиться к Тенгри и получить его благословение. Тенгри представляет собой исполина огромных размеров. Поэтому ему посвящаются высокие деревья и приносятся в жертву кони. Тенгри-всезнающий, благодетельный и правосудный управитель мира. Он живёт

в Верхнем небесном мире. Слово Тенгри и Небо для древних тюрков и монголов были синонимами. Всё необычное, восхищающее народ, имеющее сверхъестественные способности тюрки называли «кёк»-«небесное», божественное, принадлежащее Тенгри.

Разум и воля, предопределение и свобода, удача и несчастье, вместе назывались кут, обладание которым отличает человека от других живущих на земле. Кут Тенгри даёт каждому человеку при рождении, а после смерти забирает его. Словом кут тюркские народы называют жизнь, счастье; они говорят кому-либо: конь твой или одежда твоя да послужит к счастью твоему, к жизни твоей- «кутты болсын». Какую меру достоинств отмерил тебе Тенгри, таким ты и будешь. Поэтому пожелание «Кутты болсын» для тюркских народов очень важно и означает не только успех, но и надежду на поддержку Тенгри и духов предков (2).

Одной из причин перехода тюрков к Исламу была близость суфизма к тюркскому шаманизму. Термин «суфизм» применяется для обозначения мистико-религиозного движения, который возник на базе ислама, как проповедующего путь пророка Мухаммада (с.а.с). Суфии считают себя последователями Пророка, отстаивающими исходные принципы его учения в первозданном виде. Суть их учения заключается в признании единственной реальности - реальности Бога, все остальное лишь трактуется как Его проявление, как Его следы, отпечаток Его любви (3). Весьма интересным фактом является появление ранних зачатков суфизма на территории Ирака, Ирана, Сирии, Индии, Центральной Азии и Закавказья. Тасаввуф (суфизм) включает в себя гармонию человека с бытием, где состояние экстаза выступает как путь общения с потусторонним миром, слияние суфия с любовью Создателя, лишает его своего «я». Таким образом, процесс медитации завершается обезличиванием дервиша-суфия. Этот пройденный путь именуется «мавераннахром» (возвращение в себя). В мудрости, в познании окружающего мира Горгуд Ата, прослеживается суфийская философия. В «Китаби» имеют быть место такие рассуждения как: о вере, о любви к Аллаху, о поклонении перед Всевышним, о прощении лишь у Бога, об уважении к пророкам и родителям, о мироустройстве, нравственности, о справедливости, о социально-политическом состоянии, всё это вкупе

является осознанием Божественной воли. Стремительное принятие огузами Исламских ценностей стало добрым предвестником перехода от древней формы монотеизма (тенгрианства) к совершенной религии (Исламу).

Тенгрианство было передовым мировоззрением в тюркском эпическом сознании; поклонение Тенгри (древнему верховному божеству Неба) сближало тюрков с арабами, поклоняющимися Аллаху, сделало их первыми приверженцами этой новой религии. Среди имеющихся на руках рукописных экземпляров Дрезденский текст является, без всякого сомнения, переписанным с одного из не дошедших до нас списков. Деде Коркут медитирует, устанавливая связь между Тенгри и огузом. Именно он восхваляет, воспекает и прославляет огузского человека, сакрализует его божеской славой (Танрыалгышы) и манифестирует решение главы общества (хана) (4). После принятия Ислама *произошёл* коренной перелом в религиозных воззрениях в переоценке ценностей, всё, что не соответствовало новой религии уступило место новым реалиям. Мы можем воочию проследить процесс сакрализации статуса Горгуд Ата трансформирующегося в священный образ в Исламе – «вилаяти-исси» («обладатель святости») в «Сказании о Дели Домруле». Коммуникация между огузскими героями и Бога (Танры), например, в «Сказании о Дели Домруле») является искренней: перформативность исламского дискурса усиливала веру героя, обеспечивала благосостояние жизни и стабильность миропорядка в огузском социуме. Место Всевышнего в судьбе огузских беков, его помощь в борьбе с иноверцами («спас меня, мой Танры», «Аллах поможет, если заблужусь я во тьме» и другие формулы) говорят о переходе архетипического образа героя в статус шехидства. Для огузских беков-джигитов истинное слово – это Божье слово, а путь истины – путь пророка Мухаммеда (с.а.с.). Вера в Божье Слово и путь пророка даёт им морально-религиозное оправдание за поход на иноверцев (5). В «Китаби-Деде Коркут» цитаты связанные с исламскими ценностями, со священным Кораном, являются отражением возгласа победы огузских героев над иноверцами. Главной целью этих диалогов было уверование в могущество истинного Творца, Аллаха. посредством внушения красивых имён отражающих божественные качества Создателя. Имяславие позволяло войти в мир Божественного,

мир исламской веры. Имяславие не только включало в огузский универсум сакральные ценности и смыслы, но и являлось для огузов «входом» в трансцендентальный мир. Прославление в исламском дискурсе священных имён – Аллаха и Пророка Мухаммеда служило в обществе существованию ислама и онтологического обоснования. В эпосе существует тесная аксиологическая связь между эпитетами и художественными определениями имен Аллаха: Всевышний, вездесущий Аллах, всемогущий Аллах, милостивый Аллах. Художественные определения (эпитеты) носили в себе энергию сакрального имени, Его восхваления и давали чувствовать слушателям эту энергию. Сакральные эпитеты являлись «вещественным» доказательством для Огузов-тюрок красоты имени. Имяславие в системе верований огузов, их мифоритуальном понятии выражает веру и надежду в возвращение в трансцендентный источник Бытия. «Культура Ислама есть культура Имяславия, культура, существенно ориентированная на прославление божественных имен. Имяславие – это путь Ислама, но имяславие – это первый и наиболее важный аспект мироустройства и понимания сути «вещей» [4, с. 49] «Призывайте Бога или призывайте Милосердного, как бы вы не знали, у него самые лучшие имена», – говорится в Коране [4, с. 110]. Восхваление имени делало нужным диалог эпических героев с Аллахом, определяло их онтологическую позицию, нормы их ритуального поведения (5).

Уникальны и молитвы, Горгуд Ата: в них прослеживается тандем этнического тюркого стиля и исламской формы чтения молитв. Свои молитвы он завершает просьбой в жанре «алгыш» (йом/ йум), обращаясь к аудитории – меджлису. «Я дам предсказание, хан мой; твои родные черные горы да не сокрушатся; твое тенистое крепкое дерево да не будет срублено; твоя вечно текущая светлая река да не иссякнет; да не заставит тебя всемогущий Бог прибегнуть к злодеям! Ради твоего белого лика мы сложили молитву в пять слов; да будет она принята, да соединится в одно, да стоит твердо; да простит (Бог) твои грехи ради Мухаммеда, чье имя славно, хан мой! Пусть молитва, из слов из пяти сотворенная, будет услышана и да крепится! Пусть увидится лик Божества тому, кем «амин» говорится!».

Одной из характерных черт присущих Горгуд Ата является умение наставлять путём пословиц и поговорок. Он обходит все огузские селе-

ния, выслушивает их жалобы, проблемы, даёт дельные советы, благословляет их на совершение добрых поступков. Как говорится в сказаниях дастана: «*Конь на ногу быстр, а озан на язык проворен*». Ахмет Кабакли пишет: «Горгуд-Ата похож на поэтов, которые жили среди турок до ислама и назывались под разными именами в каждом тюркском племени. Эти древние поэты, называемые тунгузским шаманом, алтайскими многими навыками, такими как магия, сочинение и поэзия (1). В «Книге» содержатся яркие образцы житейской мудрости таящие в себе всё богатство образного мышления тюркского народа. Весьма уникальным являются параметры по которым Деде советовал юношам выбирать себе невесту. Он подразделял женщин на четыре типа: благословенные хранительницы очага, а все остальные три он считал недостойными пристать к почётным домам.

«Женщины бывают четырех родов: одни — наводящая бледность порода, другие – оставляющий пресыщение пир, третьи — опора дома, четвертые – хуже всего, что бы ты ни сказал. Опора своего дома, это та, которая, когда из степи в дом приходит гость, когда муж ее на охоте, она того гостя накормит, напоит, уважит и отпустит. Это порода Айши и Фатимы. Хан мой! таких пусть тысячи вырастут, такая женщина пусть придет к твоему очагу (6). К этой категории относятся священные женщины (райские) в качестве назидания Деде эту категорию характеризует как идеальных женщин.

Наводящая бледность порода. К ним относятся категория неблагодарных женщин ни ценящих мужскую заботу.

Оставляющая пресыщение пир. К этой категории относятся нечистоплотные и неопрятные лентяйки не ухаживающие ни за собой ни за своим домом.

Следующая - основа слез пророка Ноя; от такой также да сохранит вас Бог, хан мой, такая женщина к вашему очагу пусть не приходит (6). К ним относятся категория алчных и негостеприимных домохозяек. Здесь приводится в качестве примера жена Пророка Ноя (а.с.) упомянутая в священной книге Корани-Керим, как неверующая, и обительница ада. Одним словом эти женщины превращают жизнь в ад всяких мужчин». Таких, хан мой, пусть тысячи не вырастут, такая женщина к твоему очагу пусть не приходит.

Богатые и красочные по размеру стихи Горгут Ата, затрагивают все аспекты огузской жизни. Горгуд Ата своими наставлениями передаёт будущим поколениям накопленную им самим житейскую мудрость. «Если не помолиться Богу, дело не удастся; если не подаст Всемогущий Бог, человеку не разбогатеть. Если не предопределено от века, раба (Божьего) беда не постигнет; без того чтобы не настал смертный час, никто не умрет. Умершему человеку не ожить, вышедшей (из тела) душе не вернуться. Накопив богатств до вершины черной горы, джигит все собирает, копит, ищет, (хоть) больше своей доли ему не съесть. Как бы ни разделились и разлились воды, моря им не наполнить. Гордых людей Бог не любит; человеку, высоко поднимающему грудь, счастья не будет. Воспитав чужого сына, сына не получишь; когда он вырастет, он погонит (коня) и уедет, не скажет, что видел (воспитавших его). Глине с холмом не сравниться. Если накинуть уздечку на голову черного осла, он мулом не станет; если надеть платье на служанку, она барыней не станет. Как бы густо не выпал снег, до весны ему не остаться; цветущему зеленому лугу до осени не остаться. Старый хлопок тканью не станет, старый враг другом не станет. Не сгубив коня, дороги не пройти; без ударов черным булатным мечом избиения не отворотить. Не сгубив своего имущества, человеку не прославить себя (щедростью). Дочь без примера матери наставления не примет, сын без примера отца угощения не устроит. Сын для матери все, что ей нужно; он для нее как один из двух ее глаз; если сын вырастет на радость, он — глазее очага. Но что делать сыну, если после смерти отца не осталось имущества? (но и) что за польза от имущества отца, если нет царя в голове? От злобы неудачников да сохранит вас Бог, хан мой! Еще говорил дед Коркут: на трудных путяхне умеющему ездить на кавказском коне негодному джигиту лучше на коня не садиться; ударяющим, режущим мечом трусам лучше ударов не наносить; для джигита, умеющего бить, лучше меча со стрелой палица. Черным домам, куда не приходит гость, лучше обрушиться. Горьким травам, которых не ест конь, лучше бы не вырасти; горьким водам, которых не пьет человек, лучше бы не течь; грубому сыну, от кого нет славы имени отца, лучше бы не выйти из спинного хребта отца, не войти в чрево матери, не родиться на свет. Прославляющим имя отца, данным на радость сыном хорошо быть. Лживым речам лучше бы на этом свете

не появляться; правдивым людям лучше бы жить трижды тридцать десятилетий. Жить бы вам десять раз "тридцать десятилетий; да не найдет на вас Бог беды, да будет прочно ваше счастье, хан мой!

Говорил дед Коркут — посмотрим, хан мой, что он говорил: «Питаюсь травой, местные пастбища знает дичь; луга ровных мест знает онагр; следы далеких, далеких путей знает верблюд; запах семи долин знает лисица; чередование дневного света и ночи знает жаворонок; от кого родился сын, знает мать; рот и нос человека знает конь; бремя тяжести выюков знает мул; в каком месте он обмотан, знает узел; боль головы, поплатившейся за беспечность, знает нос; с кобзой в руке, от народа к народу, от бека к беку идет певец; кто из мужей отважен, кто негоден, знает певец. В день праздника пусть, ударяя о струны, играет (тебе) певец; блуждающую (по свету и невзначай) приходящую беду да отвратит Бог, хан мой!

Еще говорил дед Коркут — посмотрим, хан мой, что он говорил: если, раскрыв уста, стану славить, Богу над нами слава! Другу Бога, главе веры, Мухаммеду слава! Творящему молитву по правую руку Мухаммеда, Абу-Бекру правдивому слава! Начинающему последнюю часть Корана слову «амма» слава! Если, по складам разбирая, правильно прочитать ее, суре «Ясин» слава! Ударами меча проложившему (путь) вере, царю мужей Алию слава! Сыновьям Алиа, внукам Пророка, в степи Карбеля погибшим от руки приверженцев Йезида, Хасану и Хусейну, обоим братьям вместе слава! Написанному, расположенному в порядке, спустившемуся с неба познанию Божьему — Корану слава! Тот Коран написавшему, расположившему в порядке, чтобы поучились ученые, пылавшему в огне, (все) распределившему Осману, сыну Аффана, слава! В низком месте построенному дому Божьему — Мекке слава! Здоровым вышедшему в путь, благополучно вернувшемуся, исполненному правдивости паломнику слава! В счете дней пятнице слава! Читаемой в пятницу хутбе слава! Приложив ухо внимающей (хутбе) общине слава! Поющему на минарете муэдзину слава! С согнутыми коленами сидящим законным супругам слава! Поседевшему от кругооборота (времени) отцу слава! Досыта дающей сосать (ребенку) свое белое молоко матери слава! Приблизившись, вступающей на путь (к жениху) невесте слава! Принесенному любимым братом, поставленному...брачному шатру слава!

Свидетелю (заключения брака) слава! сыну слава! Ни с чем не сравнимому, создателю всех миров — Богу слава! Тот Бог в вышине, кому мы воздали славу, пусть будет милостив, пусть подаст помощь, хан мой!» (7).

Из вышесказанного можно сделать такое заключение, что дастан «Китаби дедем Коркуд ала лисани таифеи огузан» является бесценным эпосом, содержащим в себе древнюю историю, культуру, героическое прошлое, национальное и духовное богатство азербайджанского народа до наших дней и является неоценимым подарком для будущих поколений.

ЛИТЕРАТУРА

1. «История эпоса-дастана «Деде Горгуд», Аббасова Сальмина Гидаят кызы, Асадова Рена Ислам кызы Азербайджанский Технологический Университет (г.Гянджа, Республика Азербайджан)
2. Религии древних тюрок (до ислама) kargoo.kz<https://kargoo.kz> › loader › load
3. (Жанровый состав и традиции письменности огузского эпоса <https://cyberleninka.ru/article/n/zhanrovyy-sostav-i-traditsii-pismennosti-oguzskogo-eposa>).
4. (Суфизм в центральной Азии <https://bulletin-philospolit.kaznu.kz>).
5. (Перформативные речевые жанры сакрального дискурса в тюркском эпосе "Китаби-ДедеКоркут" <https://cyberleninka.ru/article/n/performativnye-rechevye-zhanry-sakralnogo-diskursa-v-tyurkskom-epose-kitabi-dede-korkut>).
6. (Книга моего деда Коркута: Огузский героический эпос)
7. (Книга Деда Коркута->Вступление) Восточная Литература
8. <https://www.vostlit.info/Texts/rus9/Korkut/frametext0.htm>

"THE CONTRIBUTION OF DEDE-GORGUD TO THE LITERARY HERITAGE OF THE TURKS"

Aliyeva Fargana

*BSU employee of "Dede Gorgud" ETL
APU master*

SUMMARY

Key words: Dastan, Dede Gorgud, tengrism, Sufism

This article explores the importance of Dede Gorgud image on the literary legacy of the Turkish people. The author shows examples of proverbs and hyrics sung by Gorgud Ata himself in this. The article also referens to the parallels and fundamental the existance of studies between the origin of Turkish researchers Tasawuf.

DƏDƏ QORQUDUN TÜRK XALQININ İRSİNƏ VERDİYİ TÖHFƏ

Əliyeva Fərqanə

*BDU "Dədə Qorqud" laboratoriyasının əməkdaşı
APU magistr*

XÜLASƏ

Açar sözlər: Dastan, Dədə Qorqud, tengrizm, sufizm

Bu məqalədə Dədə Qorqud obrazının türk xalqlarının ədəbi irsindəki əhəmiyyəti araşdırılır. Müəllif bu dastanda Qorqud Atanın özünün dediyi atalar sözü və məsəllərdən nümunələri göstərir. Məqalədə həmçinin türk tədqiqatçılarının fundamental əsərlərinə istinad edilir, tenqrizmin mənşəyi ilə sufizmin "varlıq" fəlsəfəsi arasında paralellər aparılır.

“BAKİ RÜZGARİ”NDA SİYASİ MÜHİT MİLLİ-ETNİK YADDAŞ PROBLEMI

Nəzrin Rəsulzadə

BDU magistr

nazrin.rasulzade.1998@gmail.com

XÜLASƏ

Sürgün bioqrafiyasını və bədii irsini ortaq nöqtədə birləşdirən, kombinə edən “mühacirət ədəbiyyatı”nın ilklərdə qərarlaşan mövzuları özgəlik, miskinlik, bunlarla paralel milli kimlik, soy-kök tarixi və s. idi. Köç hadisəsi yüksək nisbətdə siyasi səbəblərlə ilişkili olduğu üçün mühacirlər tarixlə, dövlətin idarəsi və politikası ilə bağlı başlıqlarda və içərikdə kulturoloji-estetik mətnlər ərsəyə gətirir, kiçikçaplı oyanış cəhdləri həyata keçirirdilər. Baxmayaraq ki, “mühacirət həyatının ağır şərtləri daxilində mübarizə aparmaq, maddi imkansızlıq, yurdsuzluq kimi problemlər içərisində yaşamaq və nəhayət kənar ölkə daxilində (istər Türkiyə olsun, istərsə də, digər Avropa ölkələri) siyasi mücadiləyə uyğunlaşmaq çox çətin idi. Digər tərəfdən buraya nəhəng imperiya maşını – Sovet Birliyi də təsir edir, M.Ə.Rəsulzadənin və başqa mühacirlərin fəaliyyətinə maneçilik göstərirdi...” [Rəsulzadə, 2016; 16].

Açar sözlər: “Mühacirət ədəbiyyatı”, xatirələr, milli dəyərlər.

Fəaliyyət anlayışına siyasi birlik və hərəkətlə bərabər estetik yaradıcılıq da daxil idi, çünki ölkə xaricində daha inamlı və cəsarətli həmlələrlə qələmə alınmış bu estetik proyeksiyalar azad gələcəyin inşasına yönəlmiş milli siyasi projenin bir parçası idi. Nəticədə niyyətdən xəbərdar olan Sovetlər birliyinin hakim olduğu dövəmdə “ “mühacir” sözü az qala “vətən xaini” ifadəsi ilə sinonim kimi işlənmişdi”, əksinə, “mühacirət mövzusu sovet dövründə sırf təbliğat xarakteri daşımış, mövcud rejimə, onun rəhbərlərinin əməllərinə haqq qazandırmaq, vətəni tərk edənləri isə ağına-bozuna baxmadan lənətləmək, gözdən salmaq məqsədi güdmüşdür.” [Tahirli, 2001: 7].

İllər boyu milli tarixin və sürgün ziyalıların xalqın yaddaşından silinməsinə istiqamətlənmiş sovet islahatları zaman axdıqca qüvvəsini itirir və yekunda “müxtəlif coğrafiyalarda, çeşidli şərtlər altında yaranan mühacirət irsi

(istər siyasi, istərsə də ədəbi, kulturoloji) yenidən mənsub olduğu xalqa (Vətənə!) dönür” [Əhmədov, 2016: 16-17, 23].

1980-cı illərdən sonra köç ədib və ədəbiyyatının tədqiqi və toplu nəşri nəzərdən yayınan lakin qaçılmaz gerçəyi ortaya qoydu: “Milli fikir tariximizin heç bir mərhələsində sözügedən zaman kəsindəki kimi ideoloji potensial, fenomenal şəxsiyyətlər eyni platformada cəmlənməmişdir” [Məmmədli, 2020: 23]. Tarixi-ədəbi kürsüdə səsinə, sözünü duyuranlardan biri 1930-cu illər mühacirət dənizinin Türkiyə torpağına üz tutan dalğalarında yer almış İsmayıl Saryal idi. Türkiyə Cümhuriyyətini özünə ikinci ata ocağı bilən ziyalılarımızın bədii irsinin araşdırılması dostluq, birlik məsələlərini və xüsusilə ortaq türk tarixinin diqqət mərkəzinə çevrilməsinə ortam yaratdı. Azərbaycan Cümhuriyyətinin təhsillə bağlı reformasiyasından bəhrələnən İ.Saryal yeganə əsəri “Bakı rüzgarı” sənədli romanında öz tarixi köklərinə və rus iqtidarlarının antitürk islahatına sətirlərarası münasibət bildirmiş, ölkədə XX əsrin əvvəllərindəki siyasi durumuna, xalqın tarixi yaddaşına (və ya yaddaşsızlığına) az da olsa, işıq tutmağı bacarmışdır. Bəlkə də, bu xalis kökə yadlaşdırma taktikasının təzadı kimi İ.Saryal özünü prototip kimi seçdiyi Oğuz Qayalı personajının adı ilə belə bəzi məqamları pərdələmişsə də, əvəzinə “dağ kimi”, diqqətəlayiq mövzuya eyham vurmuşdur: “Ortaboylu bir azəri gənciydi... Doğulduğu gün anası ona Oğuz adı qoymuşdu. Böyüyəndə də bu adı çox bəyənmiş, anasının əlindən öpmüşdür...” [Saryal, 2017: 28]. Mövzunun əhəmiyyəti bundan ibarətdir ki, sənətkar xüsusilə Oğuz adını seçməklə simvolikadan yararlanmış, ortaq türk tarixinin rəmzi olaraq istifadə etmişdir. Məlum məsələdir ki, Azərbaycan və Türkiyə ümməti Oğuz adalanan Orta Asiya kökənli ölçüyəgəlməz, əzəmətli atalardan (tayfadan) törəmiş qohum, biraz da araşdırılsa qardaş yetirmələrdir. Tarixin axınına dəyişən bu nəsil digər millətlərin gözüne daim dağ çəkmiş, qəlblərinə hökmranlıq və dünyadan silinmə qayğısı, təlaş salmışdır. Buna görə də, daim bu gövdəni parçalamağa çalışmış, hətta tarixi generasiyanın bayraqdarlarını manqurtlaşdırmağa, milli kimliyini unutturmağa ciddi cəhd göstərmişlər. Səbəb heç din məsələsi də deyildi, yəni mübarizə müsəlman-xristian savaşı cizgisindən çıxıb daha çox türk-qeyri-türk etüdü cığırına keçib baş qoymuşdu. Antitürk politikasına “din qardaşları”mız da qoşulmuş, baltaçalanlar sırasında yer almışdılar. İ.Saryal da əsərdə bu tarixə qırmızı vurğu vurmuş, atmacalarla konsepsiyanı əsərə sanki çiləmişdir. Əslində diqqətçəkən rəng-məqam olsa da, digər rənglərin arasında itib gedir, yalnız vətən

tarixinə həssas şəxslər tərəfindən sezilir: “İnsanların dövlətlərə ayrıldığını gören Oğuzun öz vətəni haqqında elə də çox məlumatı yox idi; yəni türk tarixini bilmirdi. Yad dil və ideologiyası əsasında təhsil aldığından buna fürsət tapa bilməmişdi. Yalnız şəhərin mərkəzindəki qala divarlarının qalıqlarından, bəzi evlərdəki antiq əşyalardan və divarlardan asılmış, qədim xanlara məxsus rəsmlərdən vətəninin yaxın zamanlara qədər öz hakimləri tərəfindən idarə edildiyini, qanlı döyüşlərdən sonra məcburən rusların idarəsi altına keçdiyini öyrənə bilmişdi. Vəssalam...” [Saryal, 2017: 28].

İzlənilən keçidlərdən aydın olur ki, müəllifin ata ocağı Gəncədir və həmin şəhər aid olduğu vilayətlə birlikdə Gülüstan və Türkmənçay kontraktının qəlpələdiyi ölkənin şimalına daxil idi. Şimal isə rus iqtidarı tərəfindən idarə olunduğundan “ruslar Kazan və Krım tatarlarından nümunə götürüb, Azərilərə də “tatar” adı vermişdilər. Bu da Azəri türklərini Osmanlı türklərindən ayırmaq məqsədi güdürdü. Azərilərin təzyiqindən sonra dairələrdə “türk” sözü əvəzinə, heç olmasa, “tyurok” kəlməsindən istifadə edilməsinə icazə verilmişdi. Bu, türklərin əldə etdiyi yeganə uğur idi.” Bu məsələni heç də yeganə və bəsit müvəffəqiyyət hesab etmək olmaz, çünki saf kökünün isminin azad istifadəsi hər millətə qismət olmur. Bu xalqın mücadilə tarixinin, azadlıq səltənətinin ilmə-ilmə yazıldığı zamana doğru addımlar idi, Türkiyə Cümhuriyyətinin (Ənvər paşa və qardaşı Nuru paşanın) dəstəyi hüriyyəyə gedən qədəmlərin sürətini artırdı...

ƏDƏBİYYAT

1. Əhmədov Bədirxan. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatının təşəkkülü, problemləri və şəxsiyyətləri, I məqalə, “525-ci qəzet”, 8 oktyabr 2016, 23 s.
2. Məmmədli Samirə. Sözü yaddaş ağrısı, Azərbaycan Cümhuriyyəti ideya və məfkurə sınağında, Bakı: “Təhsil” nəşriyyatı, 2020, 80 s.
3. Rəsulzadə Məmməd Əmin. Əsərləri (Mühacirət dövrü-Türkiyə 1922-1929), I cild, Bakı: “OL” nəşriyyatı, 2016, 600 s.
4. Saryal İsmayıl, Bakı rüzgarı, Bakı: “Xan” nəşriyyatı, 2017, 384 s.
5. Tahirli Abid. Azərbaycan mühacirəti, Bakı: “Tural-Ə” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2001, 344 s.

THE POLITICAL SITUATION AND THE PROBLEM OF NATIONAL AND ETHNIC MEMORY IN THE MEMOIRS “BAKU WIND”

Nazrin Resulzade

BSU master

SUMMARY

Key words: Emigration literature, Ismail Saryal, novel, the memoir, exile

Throughout history, the Turkic peoples have faced many social and political challenges. They were separated from their past and national values under the pressure of various empires. Alienation from national values, ethnic forgetfulness have caused many tragedies. The people of Azerbaijan felt the political tragedies after the division of the country between the Russian and Iranian empires.

Rapprochement and connection of politics and literature is one of the main features of emigration literature. Ismail Saryal, a prominent representative of emigration literature, devoted enough space in his memoirs to hidden historical themes. In the work, he more clearly reflected the problem of the political environment and national-ethnic memory.

In the work, the writer highlighted the friendship between Turkey and Azerbaijan, its role in the formation of national statehood in Azerbaijan. The writer symbolically created his destiny in the image of Oguz. This image is a symbol of the unity of the Turkic world.

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ОБСТАНОВКА И ПРОБЛЕМА НАЦИОНАЛЬНО-ЭТНИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ В МЕМУАРАХ «БАКИНСКИЙ ВЕТЕР»

Назрин Ресулзаде

БГУ магистр

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: эмиграционная литература, мемуары, национальные ценности.

В данной статье проводятся параллели между национальной идентичностью и историческими корнями. «Литература в изгнании» на первых парах объединила в себе эмиграционный период и художественное наследие: отчуждение от национальных ценностей, этническая забывчивость. Ввиду накалённой ситуации послужившей к переселению, тексты с культурологически-эстетическим содержанием оформлялись политическими заголовками, а также эмигрантами предпринимались попытки к малотиражным печатам побуждающих к возрождению народа. Борьба при тяжёлых условиях эмиграционной жизни: стеснённых материальных средствах, безотчизне, адаптации к политической борьбе чужих стран (будь-то Турция или Европа), давление СССР накаляло и без того угнетённую ситуацию.

AŞIQ ƏLƏSGƏR YARADICILIĞINDA VƏZN POETİKASI**Vüsalə Səfxan qızı Abdullayeva***BDU magistr**vusalaabdullayeva@gmail.com***XÜLASƏ**

Aşıq Ələsgərin yaradıcılığını XIX və XX əsrdə Göyçə ədəbi mühitinin poeziya dilinin ədəbi kontekstindən ayrıca təsəvvürə gətirmək çətindir. Aşığın poeziyasında Azərbaycan dilinin gözəlliyi, tərəvəti, orijinal deyimlər, ifadələr həm xalqın təfəkkürünün, dünyagörüşünün, həm də xalq ünsiyyət dilinin təcəssümüdür. Sənətkarın şeirlərinin dili onun cazibədar fonetik tərtibindən ayrılıqda düşünülə bilmir. Aşıq Ələsgər dil sənətkarlığını geniş kontekstdə, bütün dövrlərin ən parlaq portretləri, görkəmli söz ustalarının təcrübələri fonunda, zəngin ədəbi ənənələr işığında tədqiq etməklə onun sənət dilinin əlvanlığını, ruhunu, bədii dərinliyini və estetik tutumunu daha müfəssəl təsəvvür etmək olur.

Açar sözlər: Aşıq yaradıcılığı, qoşma, Aşıq Ələsgər, Göyçə mühiti, aşığın sənətkarlığı

Səmimi məhəbbət duyğularını tərənnüm edən, həssas qəlblərin sevgi hisslərini vəsf edən, öz elinə, obasına bağlı olan qüdrətli söz ustadlarından biri Aşıq Ələsgərdir. Dədə Ələsgər aşıq şeirinin bütün şəkillərində demək olar ki əsərlər yaratmışdır. Bunlara – qoşma, gəraylı, müxəmməs, müsəddəs, təcnis, cığalı təcnis, ayaqlı təcnis, qıfılənd, əlif-lam, divani, dildönməz, dodaq-dəyməz və s. janrları göstərə bilərik. Yaradıcılığını diqqətlə nəzərdən keçirdikdə daha çox ustad aşığın qoşma yaratdığını görürük. Azərbaycan ədəbiyyatında qoşma janrının qüdrətli nümayəndələrindən biri də Aşıq Ələsgərdir deyə bilərik. O, şeirin məzmununa uyğun şəkil seçməyin mahir ustadı olmuşdur.

Ümumiyyətlə, aşığın yaradıcılığının dərinədən təhlili göstərir ki, onun yaradıcılığı çoxşahəli, çoxcəhətli, eyni zamanda çoxtərkiibli. Elə bir hadisə yoxdur ki, aşıqlar ona münasibət bildirməsin. Aşıqların yaradıcılığında xalqın sevinci, kədəri mütləq şəkildə əks olunur, xalqın adət-ənənəsi, ruhu, zövqü öz bədii əksini tapır. Bu baxımdan heç bir yaradıcılıq sahəsi aşıq sənəti ilə mü-

qayisə oluna bilməz. Elə buna görə də aşiq ədəbiyyatı və aşiq yaradıcılığı xalq tərəfindən həmişə yüksək qiymətləndirilmiş, həmişə xalqın qəlbində yaşamış, indi də yaşamaqda davam edir.

Bildiyimiz kimi, aşiq sənəti qədim sənətdir. Bu sənətlə məşğul olanlara keçmişdə “dədə”, “ozan” demişlər. Aşıqlar saz çalır, mahnı oxuyur, rəqs edirdilər. Şeyrin, musiqinin, rəqsin aşiq sənətində vəhdəti onun qədimliyindən xəbər verir.

Tədqiqatçılar M.H.Təhmasib və H.Arashlı qeyd edirdilər ki, Göyçə çox qədim zamanlardan aşiq sənətinin beşiyi olmuş, bu sənətin inkişafında çox böyük rol oynamış, bir sıra görkəmli ustadlar yetirmiş, XIX-XX əsrlərdə isə öz Aşiq Ələsgəri, onun ustadı, ustadının ustadları, eləcə də şəcərəsi, nəslə və şagirdləri ilə aşiq sənətinin ən yüksək zirvələrinə qalxmışdır.

Aşığın yaradıcılığında qoşmanın üstün olduğunu görürük. Qoşma aşiq yaradıcılığında çox geniş yayılmış şeir janrıdır. Hər bəndi dörd misradan, hər misrası isə on bir hecadan ibarət olur. Qoşmanın I bəndinin I və III misraları sərbəst, II və IV misraları həmqafiyə olur. Digər bəndlərin ilk üç misrası isə bir-birilə, son misrası isə birinci bəndin son misrası ilə kafiyələnir (abcb, çççb, dddb). Son bənd isə möhürbənd adlanır, şair öz təxəllüsünü bu bənddə söyləyirdi:

Siyah zülfün dal gərdənə hörəsən,
Əl uzadıb qönçə gülün dərəsən.
İstəsən ki, Ələsgəri görəsən,
Göyçə mahalıdı mahalım mənim [1,65].

“Dosta xain baxan kor olacaqdır” deyən Ələsgər dostluğu yüksək qiymətləndirmiş, dostluqda bir müqəddəslik görmüşdür. O buna görə insanları dosta sadıq, vəfalı olmağa, dostluqda mehriban olmağa səsləyir. Bu düşüncələr onun “Eylər” rədifli qoşmasında öz bədii əksini tapmışdır:

Can deməklə candan can əksik olmaz.
Məhəbbət artırar, mehriban eylər.
“Çor” deyənin nəfi nədi dünyada,
Abad könlü yıxar, pərişan eylər [1, 47].

Gözəllik aşığı olan Dədə Ələsgər öz qoşmalarında el gözəllərinin təsvirini də məharətlə vermişdir. Təsvir etdiyi gözəllərin tək-cə xarici gözəlliyini deyil, daxili gözəlliyini də vəhdətdə götürürdü. “Ümumilikdə, Aşiq Ələsgərin tərif etdiyi gözəllər cəlvəsi, nazı-işvəsi, eləcə də milli etnoqrafik cizgiləri ilə heç də Vaqifin “Sənəm”lərindən geri qalmır” [2, 45].

Hər yetən gözələ “gözəl” deməyəm,
Gözəldə gərəkdi işvə, naz ola.
Buxağından ətri bənövşə gələ,
Qoynu gülşən ola, bahar, yaz ola [1, 67].

Dədə Ələsgər istər məhəbbət lirikasında, həm el gözəllərinin təsvirində, istərsə də siyasi-ictimai məzmunlu şeirlərində, həm də təbiətin təənnümünə aid gəraylı, qoşma, divani, müxəmməs və başqa şeir şəkillərindən elə ustalılıqla, sərrastlıqla istifadə edir ki, həmin formalar aşığın ən zərif duyğularını bütöv bədii lövhəyə çevirməyə şərait yaradır. O yaradıcılığında bir çox şeir şəkillərinə müraciət etsə də, üstünlüyü qoşma janrına vermişdir. Aşiq qoşmanın poetik imkanlarından bacarıqla istifadə etmiş, özündən əvvəlki aşıqların yaradıcılığından bəhrələnməklə bu qədim şeir şəklində məna gözəlliyi, forma əlvanlığı, oxşar səslərin və sözlərin ahəngini yaratmışdır. Onun yaradıcılığında qoşmanın ustadnamə, vücudnamə, gözəlləmə, qılfbənd və s. kimi növlərinə, müstəzad qoşma, qoşayarpaq qoşma və sair tiplərinə rast gəlmək mümkündür.

Dədə Ələsgər yaradıcılığında qoşmanın ən çox istifadə etdiyi növlərindən biri ustadnamədir. Ustadnamə, ümumiyyətlə, böyük sözü, böyük məsləhəti, nəsihəti, ağsaqqal sözü mənasında başa düşülməlidir.

Aşiq Ələsgər də öz ustadnamələrində həmişə xalqdan öz məsləhətlərini əsirgəməmişdir. O, elin ağsaqqalı, dədəsi idi. Aşiq dədə kimi milli dəyərlərin, mədəniyyətin, insani xüsusiyyətlərinin zənginləşməsinə xidmət edirdi. İnsanları düzlüyə, mərdliyə səsləyirdi. “Gərəkdir” qoşmasında oxuyurq:

Aşiq olub diyar-diyar gəzənin,
Əvvəl, başda pür kamalı gərəkdir.
Oturub-durmaqda ədəbin bilə,
Mərifət elmində dolu gərəkdir [1, 50].

Bu ustadnaməsində aşığı belə düşünür ki, cəmiyyətdə nüfuz, mövqe qazanmadan ustad sənətkar olmaq mümkün deyil.

“Olmaz” rədifli qoşmasında aşığı mərdliklə namərdliyi qarşılaşdırır, mərdliyi daha qabarıq tərənnüm edir:

Bu dünyanı mən təcrübə elədim,
Nakəs körpü salsa onda ad olmaz.
Bir mərd ilə ağı yesən, şirindi,
Yüz namərdlə şəkər yesən, dad olmaz [1, 70].

Məzmununa görə qoşmanın ən geniş yayılmış növlərindən biri də gözəlləmədir. Aşığın gözəlləmələrində böyük sənətkarlıq özünü göstərir. Ümumiyyətlə, gözəlləmə gözəllərin və gözəlliyn vəsfinə həsr edilmiş, aşığı şeirinə, eləcə də saz havalarına verilən ümumi bir addır. “Gözəlləmələr daha çox qoşma və qoşma üzərində olan saz havalarına sıx bağlı olsalar da, eyni zamanda aşığı şeirində gözəlləmə-divani, gözəlləmə-müxəmməs, gözəlləmə-gəraylı kimi növlərinə də rast gəlmək mümkündür” [7, 112].

Gözüm gördü, könlüm qəmdən ayıldı,
Çıxdınız qarşıma dəstə gözəllər!
Camalın şöləsi nuri-təcəlla,
Görsə şəfa tapar xəstə, gözəllər [1, 52].

“Həmişəyaşar qoşma, gəraylı, təcnis və başqa şeir şəkillərində Aşığı Ələsgərin qüdrətini, şeirlərinin estetik seyrinin, bənzərsiz ilhamının, coşub-daşan istedadının şahidi oluruq” [3, 3].

Ümumiyyətlə, aşığın yaradıcılığını XIX və XX əsrdə Göyçə ədəbi mühitinin poeziya dilinin ədəbi kontekstindən ayrıca təsəvvürə gətirmək çətindir. Bu mühitdə olan söz oxşarlıqları, ümumi düşüncə tərz, mövzu və məzmun oxşarlıqları təbiidir. Aşığı Ələsgərin əlvan və çoxyönlü şeir poetikasının özəlliklərini, onun bənzərsiz lirikasının aydın və konkret simasını, dil və üslub sanbalını özündə əks etdirən, estetik siqlətində, sadəliyində və səmimiyyətində özünü biruzə verən dərinliyini dərhal sezməmək mümkün deyil. Aşığı Ələsgər dil sənətkarlığını geniş kontekstdə, bütün dövrlərin ən parlaq portretləri, görkəmli söz ustalarının təcrübələri fonunda, zəngin ədəbi ənənə

nələr işığında tədqiq etməklə onun sənət dilinin əlvanlığını, ruhunu, bədii dərinliyini və estetik tutumunu daha müfəssəl təsəvvür etmək olur. Aşıq Ələsgər dilinin poetik çəkisini hiss etdikcə, onun bədii qüdrətinə əsaslı şəkildə nüfuz etdikcə böyük söz sərrafının fərdi dəsti-xətti onun bütövlükdə aşıq şeiri, qüdrətli meylləri ilə daxili əlaqəsi, qarşılıqlı bağlılığı, dolğunluğu ilə aşkara çıxır (M.Hüseynov, səh. 4).

Aşığın poeziyasında Azərbaycan dilinin gözəlliyi, tərəvəti, orijinal deyimlər, ifadələr həm xalqın təfəkkürünün, dünyagörüşünün, həm də xalq ünsiyyət dilinin təcəssümüdür. “Ələsgər şeiri xalq şeiridir. Bəzən adama elə gəlir ki, bu şeirləri bir nəfər yox, xalq özü yaradıb. Ona görə ki, bu şeirlər xalq ruhunun, xalq mənəviyyatının hayqırtısıdır. Bu, Ələsgər şeirinin birinci tərəfi. İkinci tərəfi ondan ibarətdir ki, Ələsgər şeiri başdan-başa həyatın özüdür... Azərbaycan təbiəti, Azərbaycan ruhu Ələsgər şeirində dil açıb oxuyur. Vətənimizdən danışan şaqraq nəğmələrdir” [5, 36].

Kəkotu, qırxbuğum, qaymaqçıçəyi,
Bənövşə, qantəpər, qızlar örpəyi,
Qoyun mələşməsi, çoban tütəyi,
Çəkir uzaxlara xəyalı, yaylaq.

Ələsgərin şeirləri bütünlükdə sehrə bürünmüşdür. Onun şeirlərində nəinki sözlərin, hətta hərflərin belə sehri vardır: Narın çalxan, narın silkin, narın üz, Can deməklə candan can əksik olmaz. Burada “n”lərin, “c”lərin düzülüşündə zərgər dəqiqliyi var.

Dahi sənətkarın şeirlərinin dili onun cazibədar fonetik tərtibindən ayrılıqda düşünülə bilmir. Səslər aşığın şeirlərində elə nizamla düzülüş qaydasıdır ki, obrazlı təəssürat sırf onun çərçivəsində zənginlik tapır.

(S) Süzür qəlbi səkə-səkə,
Sanki quba-qaz dolanır.
(N,D) Qaşında, kirpiyində
İşvə, qəmzə, naz dolanır.

(B,G) Bir gözəl görmüşəm Çayqılışlıda,
(B) Bor-busadı, hər növrağı şirindi.

Bəstəboyu, ağ əndamı, gül üzü,
Baxdıqca qaşının tağı şirindi [1, 76].

Eyni məxrəcli səslərin üfüqi və şaquli təkrarı şeirlərinin poetik təsir gücünü artıran əsas amillər kimi meydana çıxdığı aydın hiss olunur.

“Aşıq Ələsgər üçün səs effekti və ondan sənətkarlıqla yararlanma melodik kamilliyə nail olmağın rəhnidir. Məhz buna görədir ki, səs fiqurlarına müraciətlə, səs faktoruna həssaslıqla o, fonetik, leksik-qrammatik vasitələrin mürəkkəb sintezini yaratmışdır” [3, 29].

Söz təkrarı aşığın yaradıcılığında onun poeziyasına yaşamaq hüququ verən vacib estetik kateqoriyadır.

(G,Ö) Səni gördüm, əl götürdüm dünyadan,
(L) Ala gözlü qələm qaşlı Güləndam.
(A) Alma yanağını, ay qabağını,
Görən kimi ağlım çaşdı, Güləndam [1, 53].

Aşığın gözü-könlü tox olmuş, heç var toplamaq fikrinə belə düşməmişdir [2, 31].

Mən Allahdan istəmirəm
Çox dövlətim, malım ola;
Bir babatca güzəranım,
Dolanmağa halım ola;
Min batman zərim olunca,
Bir misqal kamalım ola.

“Babatca güzəran”la kifayətlənən aşıq çox var toplamağın əleyhinə də çıxmır. Bu şərtlə ki, var dövlət halal maya, halal zəhmətlə qazanılmış olsun. Həm də yığılan mal-dövlətdən xalqın rifahı naminə istifadə olunsun, kasıblara, çörəyə ehtiyacı olanlara paylansın. Bununla da, Dədə Ələsgərin öz xalqının rifahını, gələcəyini düşünən el ağsaqqalı olduğunun bir daha şahidi oluruq.

Ələsgər aşıq poeziyamızın sonuncu nəhəngidir. Onun böyüklüyü xalq həyatını, insan taleyini, sevinc və kədər hisslərini necə ifadə etməsindədir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 400 s.
2. Almara Nəbiyeva. Milli-mədəni irsimiz Aşıq Ələsgərin lirikası, Bakı: BDU-2022. 254 s.
3. M.Hüseynov, Linqvistik təhlilin elmi-metodik əsasları. Bakı: Elm və Təhsil, 2017, 112 s.
4. A.Nəbiyev. Aşıq məktəbləri. Bakı: Nurlan, 2004, 312 s.
5. B.Vahabzadə. Sənətkar və zaman. Bakı: Gənclik, 1976 298 s.
6. P.Əfəndiyev, Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1992, 477 s.
7. M.Qasımlı, M.Allahmanlı. Aşıq şeirinin poetik bəçimləri və şeirləri. Bakı: Elm və Təhsil, 2018, 222 s.

THE POETICS OF WEIGHT IN THE WORK OF ASHIG ALASGAR**Vusala Abdullayeva***BSU master***SUMMARY**

Key words: Ashiq Alasgar, couplet, division, rhyme, weight, content, form

It is hard to imagine Ashiq Alasgar's creativity separate from the poetry language context of the Goyche literary environment in the 19th and 20th centuries. The beauty, freshness, original idioms and expressions of the Azerbaijani language in Ashigh's it's poetry are the embodiment of the people's thinking, worldview, and the language of public communication. The beaty Azerbaijani in Ashigh's poetry, it's freshness, it's authentic statements and expressions is the embodiment of people's thinking worldview and puble communication. By studying Ashig Alasgar's language artistry in a broad context, against the background of the brightest portraits of all times, the experiences of prominent wordsmiths, and in the light of rich literary traditions, it is possible to imagine the fluency, spirit, artistic depth and aesthetic capacity of his artistic language in more detail.

ПОЭТИКА В ТВОРЧЕСТВЕ АШУГА АЛЕСКЕРА**Вюсаля Абдуллаева***БГУ магистр***РЕЗЮМЕ**

Ключевые слова: Ашуг Алескер, рифма, содержание, форма, природные красоты.

Творчество Ашуга Алескера неразрывно связано с гёкчайской литературно-художественной средой XIX и XX веков. Красота, свежесть, оригинальные фразеологизмы и выражения имеющиеся в поэзии Ашуга являются воплощением азербайджанского народного мышления. Язык стихов ашуга-поэта невозможно представить в отрыве от его очаровательной фонетической композиции. Изучая языковое мастерство Ашуга Алескера: в широком контексте, на фоне ярчайших портретов всех времен и опытов выдающихся мастеров слова, а также в свете богатых литературных традиций, возможно более наглядно представить красочность, художественную глубину и эстетическое содержание языка.

NƏSİMİNİN QƏZƏLLƏRİNDƏ BƏDİİ NİDA

Nərmin Sultanova Rəcəb

BDU magistr

nmin.sultanova.00@iinbox.ru

XÜLASƏ

Məqalə Nəsiminin həyat və yaradıcılığının tədqiqinə həsr olunub. Nəsimi parlaq şəxsiyyət olaraq təkcə Azərbaycan ədəbiyyatında deyil, dünya ədəbiyyatında əsas diqqət mərkəzində olub. Onun qəzəllərində əks olunan bədii təsvir və ifadə vasitələri misraların təsirini artırır. Bədii nida qəzəllərdə ifadəlilik, yüksək hiss və həyəcan yaradır. Müəllifin həm məhəbbət, həm də fəlsəfi şeirləri bu qəzəllərə aiddir.

Açar sözlər: qəzəl, şair, bədii nida, dünyəvi, sevgi, fəlsəfi

Nəsimi həyatı və yaradıcılığı ilə yaddaşlarda dərin iz salan filosof-şairlərdəndir. Şamaxıda dünyaya göz açan, ideyaları ilə bütün dünyada məşhurlaşan müəllif, Allahın insanda təcəllə tapmasını söyləyərək fanatizmə, ictimai bərabərsizliyə, zülmkarlığa qarşı çıxırdı. “İctimai ədalətsizliyi, hakim qüvvələrin zülm və azgınlığını görən Nəsimi öz “qafiləsini” – xalqını huşyar olmağa çağırır” [5, s. 38].

Sadiq oldur dilini könlü ilə bir eləyə

Əyri dildən nəsnə gəlməz, durmuşam inkarınə!

Onun lirik əsərlərini də nəzərdən keçirərkən şahidi oluruq ki, şair insan qüdrətinə, onun gözəlliyinə önəm verir və onu müqəddəs sayaraq Haqqı təcəssüm edəcəyinə inanırdı. Özünün fəlsəfi fikirlərini son dərəcədə orijinal bədii təsvir və ifadə vasitələri ilə təcəssüm etməyi bacarmışdır.

Onun əsərlərindəki bədii nidalar bu cəhətdən diqqəti cəlb edir. “Etməgil” rədifli qəzəli də aşıqın xarakterini, mənəvi bütövlüyünü, eşqində səbatlı və kamil olduğunu, yarını vüsalından, heç olmasa başqa heç bir təmənnasının olmadığını zəngin obrazlarla, zərif bədii təsvir və ifadə vasitələri ilə oxucuya çatdırır. Sanki aşıq sevgilisinə sual verir, ondan inkar cavabı aldıqdan sonra başqa çarəsi qalmadığından yalvarışa keçir” [1, s. 246].

Üzünü məndən nihan etmək dilərsən, etməgil!
Gözlərim yaşın rəvan etmək dilərsən, etməgil!

Panteist fikirlərə görə insan Yaradanın hissəcikləridir. Nəsimi də hər zaman bu ideyanı daşıyıcısı olmuşdur. Müqəddəs kitabımız Qur’ani- Kərimdə də Allahın bizə öz ruhundan üfürdüyü əks olunub: “Sonra onun (bədən) üzvlərini (ana bətnində) kamil etdi və ona öz ruhundan üfürdü” (Səcdə, 9) Deməli, Allah insana böyük dəyər verərək öz ruhundan üfürür, ona görə insanın ruhu müqəddəs və ilahi hesab olunur. Həmçinin Hicr surəsində də ruhun üfürülməsinə işarə edir “ Elə ki, onu düzəltdim və ona öz ruhumdan üfürdüm, hamiləliklə ona (tənzim üçün) səcdə halında üzünü üstə düşün!” (Hicr, 29). Ayədə Adəm peyğəmbərin yaradılmasına işarə edilir, hansı ki, Haqq bütün yaratdıqlarını ona səcdə etməyi əmr etmişdi. Bir daha bu ayədə də Allahın insana verdiyi böyük dəyərin şahidi oluruq.

Nəsimi də insanı ülviləşdirir, ucaldırdı

Üzünə qarşı sücud eylər mələk,
Səcdəyə inkar edər şeytanımız [3, s.77].

Qəzəlin növbəti beyti də maraq doğurur:

“Mömin mir’atı mömindir, dedi Xeyrülbaşər ,
Güzgüyü saf dutun, güzgüdə Allahı görün!

Şair “Xeyrülbaşər” dedikdə başərin xeyirlisi olan peyğəmbərimizdən hədis vermişdir: “Mömin möminin güzgüsüdür”. Güzgüdə insan bütün simasını görür. Hər bir möminin də digər mömin aynası olmalı, başqasının eybini ilk öncə özündə görməlidir. Nəsimi beytin davamında qeyd edir ki, güzgünü saf tutmaqla orada Allahı görün. Deməli, insan saf, təmiz əqidəli olsa aynadakı əksində Allahı görə bilər.

Nəsimi lirikasında “eşq” digər klassiklərimizdəkindən böyük məna kəsb edir. “Eşq” kəlməsi ərəb mənşəlidir, “aşeka” sözündən yənmişdir. “Aşeka” – bir ağacı qucaqlayan, qidasını ondan alaraq qurudan sarmaşığa verilən addır. Eşq bütün anlamlarında öz yolçusunu böyük çətinliklərə salır, əzablar çəkdirir,

öz yolunda sabitqədəm, iradəli, dözümlü aşıqlar isə hər zaman bunlara tab gətirir. Əgər səndə “eşq dərdi” varsa, deməli, eşq əhlisən.

Eşq dərdi varsa səndə, eşq əhlisən demək sən,
Daima bu dərddən ancaq dərdə dəvanı istə! [7, s.377]

Canımın anəstunərəm şövqinə yandırma kim,
Olmuşam Musa kimi müştəqi-didar üstə gör!

Nəsimi bu qəzəlinde isə bildirmək istəyir ki, “Canım “od gördüm” şövqünə yandırma. Musa kimi üzünü görmək istəyirəm” [7, s.192]. Deyilənə görə Bəni-İsrail tayfası Musa peyğəmbərdən Allahı görmək istədiklərini bildirib. Bu halda iman gətirəcəklərini söyləyiblər. Peyğəmbər Sina dağında olanda Rəbbi onunla danışdı. (Musa:) “Ey Rəbbim! Özünü mənə göstər, sənə baxım!” – dedi. Allah: “Sən mənə əsla görə bilməzsən. Lakin bu dağa bax. Əgər o, yerində dura bilsə, sən də mənə görə bilərsən”, – buyurdu. Rəbbi dağa təcəlli etdikdə (Allahın nuru dağa saçıldıqda) onu parça-parça etdi. Musa da bayılıb düşdü. Ayılandan sonra isə: “Sən gözlə görünməkdən) pak (və uzaq) san! Sənə tərəf qayıtdım (tövbə etdim)və mən ilk iman gətirənəm. (Əraf, 143) [4, s. 167].

“Bu ayə Allahı bu dünyada görə bilməyin mümkünlüyünü iddia edənlər tərəfindən sübut kimi irəli sürülür. Onlar iddia edirlər ki, əgər Həzrət Musa (ə) kimi əzəmətli bir peyğəmbər Allahın ona görünməsini istəmişdirsə, deməli, bu, mümkün olan işdir. Əgər Allahı görmək arzusunda olmaq günah iş sayılsaydı, peyğəmbər bu arzuya düşməzdi. Çünki bu hərəkət peyğəmbərlərin günahsızlıq sifəti ilə ziddiyyət təşkil edir” [6]. Nəsimi bu qəzəl göründüyü kimi bütün həyatı boyu bu fikirlərlə yaşamışdır. Və yaxud həmin ideyanı ifadə etdiyi növbəti bir qəzəli nəzər salaq:

Zahir tələb edirsən bax batini gözlə,
Musa tək qəlb Turunda haqdan liqanın istə!

Bəzən yarla özünü müqayisə edir yarındakı zülmü, ondakı vəfanı qarşılaşdırır:

Qanımı nazla içdi yar, mən də həlal eylədim
Ondakı cövrü zülmə bax, sonra mənim vəfalı gör! [7, s. 376].

Klassik poeziyamızda, mənəvi ucalıq, böyük məhəbbət hissləri, adətən, sözlərin məcazi gözəlliyi əsasında nəzərə çatdırılır. Yəni eyni hissi-məhəbbəti müxtəlif sənətkarlar müxtəlif ölçülərdə məhz bədii dilin məcazilik gözəlliyi əsasında ifadə etmişlər. Hər bir sənətkarın da bu sahədə özünəməxsus orijinallığı olmuşdur. Nəsimi məhz ideyalar mücahidi olduğu üçün onun əsərlərində çağırış, etiraz motivləri daha güclüdür. Və görünür ki, bununla əlaqədar olaraq onu qəzəllərində bədii sual və bədii nida geniş işlənmişdir. Bu cəhətdən bədii sual və bədii nida Nəsimi qəzəlləri üçün çox səciyyəvi əlamətlərdən sayılır. Məqalədə şairin dünyagörüşü, poetik sərrastlığı şərh edilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Babayev Y. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (XIII-VIII əsrlər). Bakı: Elm və təhsil, 2019, 760 s.
2. İbrahimov S. Kövnü məkana sığmayan Nəsimi. Bakı: “Ləman nəşriyyatı”, 2009, 304 s.
3. İmadəddin Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. 2 cildə. I cild. Bakı: “Lider nəşriyyatı”, 2004, 336 s.
4. Qurani-Kərim. Tərcümə və şərh (Azərbaycan dilinə tərcümə edənlər Mehdiyev A. Cəfərli) Bakı: Nurlar, 2017, 602 s.
5. Quluzadə M. Böyük ideallar şairi. Bakı: “Gənclik”, 1973, 14
6. Milli.Az. [Allahı gözlə görmək mümkündürmü?] <https://news.milli.az/society/418968.html>
7. Səfərli Ə. İmaddədin Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. Bakı: “Maarif “ 1985, 440 s.

AN ARTISTIC EXCLAMATION IN NASİM'S GHAZALS

Sultanova Narmin Racab

BSU master

SUMMARY

Keywords: ghazal, poet, artistic exclamation, worldly, love, philosophical

Nasimi is one of the most prominent personalities of our literature. Not only in Azerbaijani literature, but also in the world literature, the poet has been in the center of attention both with his life and his creativity. The artistic description and means of expression reflected in his ghazals increase the impact of the verses. The article is dedicated to the topic "Artistic Exclamation in Nasimi's Ghazals". Artistic exclamation creates expressiveness, high feeling and excitement in ghazals. By citing examples from ghazals in the article, we witness the poet's skillful use of artistic exclamation. Both love and philosophical poems of the author belong to these ghazals.

РИТОРИЧЕСКОЕ ВОСКЛИЦАНИЕ В ГАЗЕЛЯХ НАСИМИ

Султанова Нармин Раджаб кызы

БГУ магистр

Ключевые слова: Насими, риторическое восклицание, газели, мировой литературы

Основной целью написания *данной статьи*, является анализ «Риторического восклицания в газелях Насими». Насими- одна из жемчужин Азербайджанской литературы, ставшей объектом пристального изучения мировой литературы. Художественные описания, средства выразительности и стилевая специфика в его газелях усиливает межстрочный смысл. В качестве наглядного примера в статье приводятся образцы из газелей Насими.

BƏDİİ ƏDƏBİYYATDA KONFLİKT VƏ XARAKTER**Fidan HƏSƏNOVA***BDU magistr**Fidanhasan@list.ru***XÜLASƏ**

Bədii ədəbiyyatda konflikt və xarakter mövzusu dünya ədəbiyyatında hər zaman diqqət mərkəzində olan və geniş tədqiqatlar çərçivəsində araşdırılan aktual ədəbi-problematik mövzulardan sayılır. Milli ədəbiyyatımızda bu mövzunun tədqiqinin ən məhsuldar dövrü olan sovet dövründən sonra, təəssüflər olsun ki, mövzu geniş araşdırmalardan kənarda qalmışdır. Sürətlə inkişaf edən insan həyatının gündən-günə yeniləşən mənəvi mühiti ədəbiyyatın da qarşısına müxtəlif məsələlər qoyur. Belə olan halda ədəbiyyatda müasir insanın xarakteri, bu xarakterdən yaranan konfliktlər öyrənmək tələbatını özündə ehtiva edir. Bədii əsərin fundamenti sayılan konflikt münaqişə və ziddiyyətlərin, iki və daha artıq mənəvi insan dünyasının qarşı-qarşıya gələrək toqquşmasından yaranır. Burada insanın hərəkət və davranışları deyil, daxili aləminin gətirdiyi hiss və həyəcanları, sarsıntı və mübarizəsi ön plana çıxır. Hadisələrin xarici konfliktlərindən ziyadə insan təbiətinin ziddiyyətləri, psixikasının görünməz tərəfləri birbaşa və ya dolay yolla diqqətlərə çatdırılır. Hər bir bədii obrazın yeniliyi konfliktin keyfiyyəti və necə açılması ilə birbaşa əlaqəlidir. Aydındır ki, nəsr yaradıcılığında çox zaman mənəvi məsələlər aparıcı mövqe tutur. Belə ki, adi adamların dünyalarına, psixologiyalarına olan maraq konfliktlərin də xarakterində dəyişiklik yaradır. Lakin onu da demək lazımdır ki, konflikt yalnız insanlarla insanlar, cəbhələrlə cəbhələr arasında deyil, insanın öz daxili aləmi ilə də baş verə bilər. Bu da insanın varlıq aləmində mürəkkəb və sirli yaradılmağı ilə bağlıdır.

Açar sözlər: konflikt, xarakter, faciə, insan, ziddiyyət, ədəbiyyat, mənəviyyat

Bədii ədəbiyyatın nəzəri-problematik məsələlərindən sayılan konflikt və xarakter hər dövrdə özündə aktuallığı və müasirliyi qoruyub saxlamaqdadır. Bu sahədəki fikirləri tədqiq etmək üçün həm problem səciyyəli, nəzəri aspektdə yazılmış əsərləri, həm də rus, Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının

bütün nümayəndələri haqqında qələmə alınmış məqalə və yazıları, məruzə və çıxışları araşdırıb ümumi nəticəyə gəlmək lazımdır. Bədii ədəbiyyatda hansı məsələlərdən danışılırsa-danışılın, hansı problemlər diqqət mərkəzinə çevrilirsə-çevrilsin, hər zaman insan amili təsvir obyektindən bir an da olsa kənarda qalmamışdır: “Məsələ yalnız zavodların, hidrostansiyaların, yaxud geniş tarlaların təsvirində deyil. Ədəbiyyatın əsl məsələsi bu nəhəngləri yaradan insan varlığını, insan mənəviyyatını kəşf etməkdir” [2, 1972: 374].

İstər tarixilik, istərsə də müasirlik nöqteyi-nəzərindən yazılmış əsərlərdə təbiilik, məharətlə ərsəyə gətirilmiş konflikt və xarakter problemi, onların qarşılıqlı əlaqəsi, daxili harmoniya və dialektik sintez məsələləri xüsusilə diqqətdə olmalı, elmi-nəzəri ümumiləşdirmələr aparmaqla dəqiq və konkret mülahizələr yürüdülməlidir.

Aydındır ki, dram-hərəkət, konflikt, münaqişə və toqquşma, ziddiyyət və mübarizə həmişə və mütləq qarşılaşdırılan, üzbəüz gətirilən, çarpışdırılan (daxili-mənəvi, yaxud həqiqi mənada əlbəyaxa şəkildə vuruşmaq və s.), qarşı-qarşıya duran qüvvələr hesabına yaranır. Dramatizə olunmuş konflikt adətən səhnə əsərinin bir növ bədii yayı, dinamikasını tənzimləyən amil kimi çıxış edir. Bununla da, dramatik əsərlərdə konfliktdən və onu şərtləndirən amillərdən doğan xarakterlər yaradılmasına özəlliklə ehtiyac duyulur. Başqa dildə ifadə etsək, bədii əsərin bünövrəsinə qoyulan “qalmaqallı”, “skandallı”, həyatdan götürülmüş əhvalatın məhz özü konflikt və xarakter əsasında özünəməxsusluq və keyfiyyəti ilə təzahür edir.

Konfliktlərin zahirli özəllikləri, xarici qılaflı yox, daha çox daxili, içəri, psixoloji tərəflərini açıb göstərmək, mənəvi xətlərini, habelə çarpışmaya aparan sirli, örtülü şaxələri təsvir etmək şərtdir. Böyük insan xarakterləri, sarsılmaz iradələrin kəskin və dəhşətli mübarizəsi, fədakarlıq və qəhrəmanlıq kimi yalnız insana məxsus olan sifətlər, həyat və tale haqqında fəlsəfi düşüncələr, məhəbbət və azadlıq, ictimai həyat və şəxsiyyət problemi, tarix və həyat konfliktlərinin gərgin, bəzən də müdhiş toqquşmaları kimi hələ qədim ədəbiyyatdan başlayıb bu günümüze gələn bu gözəlliklər Azərbaycan ədəbiyyatında başqa bir tərəvət, başqa bir atmosferdə davam etməkdədir. Belə ki, dramatik konflikt dünya dramaturgiyasının əsrlər boyu sınaq və imtahanlarından çıxmış, həyatın və tarixin irəli sürdüyü ziddiyyətlər fonunda gərgin toqquşmalar şəklində üzə çıxır.

Konflikt mövzusunə geniş mənada toxunduqda ziddiyyətin təkcə qarşı-qarşıya duran insanlar, tərəflər arasında deyil, hətta konkret bir surətin portretinin rəsminə də ola bildiyini müşahidə edə bilərik. Yəni bədii əsərin aşkar konfliktini şərtləndirən tərəflərin heç biri, yazıçı təxəyyülünə görə mütləq müsbət və ya mütləq mənfi olmaya bilər. Hər hansı xarakterin yaranması dövrün, həyatın xüsusi möhürü ilə formalaşır, onun fəaliyyəti konkret həyat daxilində təşəkkül tapır. Məhz bütün bunlar göstərir ki, hər yazıçı dramaturq ola bilməz. “Biz bilirik ki, dramaturgiya yüksək bir sənətlə yaradılır, konfliktlər və böyük insan xarakterlərinin gərgin mübarizəsindən yaranır. Madam ki, belədir, dramaturq olmaq üçün yüksək insan xarakterlərini yaratmaq, kəskin ictimai konfliktlər qurmaq və bütün bunları mahir səhnə dili ilə ifadə etmək dramaturqun qarşısında duran əsas tələbdir” [2, 1972: 304].

Həyatın hər çağında kədər və gülüş daim yanaşı olduğuna görə konflikt və “fəci” xarakteri təkcə komediya və dram janrlarında deyil, faciə janrında da daha kəskin, daha dərin şəkildə izləmək mümkündür. Əgər dram konfliktini insan surətinin təkamül, həyəcan və tərəddüdlərini, uğur və nöqsanlarını, bir sözlə, daxili dünyasını ziddiyyətlər fonunda təqdim edirsə, faciə insan taleyini, duyğu və meyillərini hədudsuz, əbədi problemlər çərçivəsində tragik eskizlərlə təsvir edir. Təsədüfi deyil ki, uzun illər bu janr özünün böhran və tənəzzül dövrünü yaşamış, ədəbi kontekstlərdə ikrah və səksəkə doğurmuşdur. İngilis tənqidçisi Kennet Taynen “faciə dövrünün qəti olaraq ötüb keçdiyini”, janrın köhnəliyini, müasir həyatda artıq bu cür “fəci” hisslərə yer qalmadığını iddia edir. Lakin biz milli ədəbiyyatımızdan “Yamacda nişanə” (S.Əhmədov), “Kür qırağının meşələri” (Ə.Əylisli), “Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi” (Anar), “Qətl günü” (Y.Səmədoğlu) və bir çox konflikt üzərində qurulan başqa nümunələr sayəsində nəsrin mündəricə etibarilə faciə janrı üçün zəngin material verə bildiyini qeyd edə bilərik.

Bu zaman nəzəriyyə və estetikada faciə janrının konfliktləri iki aspektdə analiz olunur:

1. Sosioloji mövqe – faciənin əsasında ictimai konfliktlərin dayandığının əsas tutulması.
2. Estetik mövqe – faciəviliyin əbədi, həyatı bir kateqoriya kimi təsbit edilməsi.

Bütün bu mülahizələri yekunlaşdıraraq onu demək olar ki, konflikt və xarakter haqqında tam sistem təşkil edən konsepsiya onu sübut edir ki, yalnız

müsbət və mənfi qəhrəmanların surətini yaradarkən onların bir tip, bir xarakter kimi xüsusiyyətlərini tam və dolğun göstərmək, qarşılaşan tərəflərin fiziki və mənəvi qüvvətini hərtərəfli açmaqla real həyatı düzgün ifadə etmək mümkündür.

ƏDƏBİYYAT

1. Əfəndiyev H. Nəsrimiz yüksəliş yollarında. Bakı, 1937, 76 s.
2. Hüseynova Ş. Hekayə janrında konflikt və bədii portret. Filologiya məsələləri, AMEA, 2012, №7, s. 231-235.
3. Səlimova R. 1980-1990-cı illər Azərbaycan dramaturgiyasında konflikt və xarakter. Bakı, 2009, 28 s.
4. Vurğun S. Seçilmiş əsərləri: V cild. Bakı, 1972, 374 s.
5. Yusifli V. Nəsr: konfliktlər, xarakterlər. Bakı: Yazıçı, 1986, 164 s.

CONFLICT AND CHARACTER IN LITERATURE

Fidan Hasanova

BSU master

SUMMARY

Keywords: conflict, character, tragedy, human, opposition, collision, scandal, literature, dramaturgy, morality.

The theme of conflict and character in fiction is considered one of the topical literary and problematic topics in world literature, which is always in the spotlight and is investigated within the framework of extensive research. After the Soviet period, which was the most productive period of study of this topic in our national literature, unfortunately, the topic was left out of extensive research. The spiritual environment of the rapidly developing human life, which is renewed day by day, puts various issues in front of literature. In this case, the character of modern man in literature, conflicts arising from this character, includes the need to study. The conflict, which is the basis of a work of art, arises from the clash of conflicts and contradictions, two or more

spiritual human worlds. Here, it is not the actions and behavior of a person that come to the fore, but his feelings and excitement, shock and struggle, brought by his inner world. Rather than external conflicts of events, the contradictions of human nature, the invisible aspects of his psyche are directly or indirectly brought to attention. The novelty of each artistic image is directly related to the quality of the conflict and how it unfolds. It is clear that moral issues often occupy a leading position in prose creativity. Thus, interest in the worlds and psychology of ordinary people also creates a change in the character of conflicts. However, it should also be said that a conflict can occur not only between people and people, fronts and fronts, but also with one's own inner world. And this is due to the complex and mysterious creation of man in the world of being.

ТЕМА КОНФЛИКТА И ХАРАКТЕРА В ЛИТЕРАТУРЕ

Фидан Гасанова

БГУ магистр

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: конфликт, характер, трагедия, человек, противоречия, литература, духовность.

Тема конфликта и характера в художественной литературе считается одной из актуальных и широко исследуемых литературно-проблематических тем, которая находится в центре внимания мировой литературы. К сожалению после плодотворного периода изучения данной темы в эпоху СССР, она не подвергалась детальному анализу. Бурно развивающаяся духовная среда человеческой жизни, ставит перед литературой различные вопросы. В таком случае необходимо изучать характер современного человека вкупе с конфликтами порожденными этим явлением. Конфликт, который считается основой художественного произведения, возникает из столкновения разногласий и противоречий, а также противоборств двух и более духовных человеческих миров. Здесь на первый план выходят ни действия и поведение человека, а чувства и

волнения, сотрясения и борьба, происходящие в его внутреннем мире. Помимо внешних факторов прямо или косвенно доводятся до внимания противоречия человеческой природы, скрытые стороны человеческой психики. Новизна каждого художественного образа напрямую связана с раскрытием его характера. Следует отметить, что порой конфликт может возникнуть не только с окружающим средой, но и с самим собой, со своим внутренним «я» (внутриличностный). Это связано со сложным и загадочным сотворением человека в мире бытия.

YAZIÇI ANARIN YARADICILIĞINDA ROMAN JANRI, NƏZƏRİYYƏ VƏ TƏCRÜBƏ

Afaq Mahir qızı Xəlilova

BDU magistr

afaqxelilova@gmail.com

XÜLASƏ

Son iki onillikdə Anar haqqında çox yazılıb. Təbii ki, onun yaradıcılığının yüksək qiymətləndirildiyi bir çox yazılar olub, bununla belə, yersiz tənqidlər də olub, heç bir etik çərçivəyə sığmayan təhqirlər də. Ona “mənəviyyat dərsi” öyrətməyə çalışanlar da olub, Azərbaycan ziyalisinin “mənəvi kodu”nun konturlarını silən ittihamlar səsləndiriblər. Lakin bütün bu opusların müəllifləri bir sadə həqiqəti dərk edə bilməyiblər – Anar xalqımızın mənəvi yükünü öz çiyində daşıyır, ona tarixən xalqın həyatını xilas etmək yazılıb. Anarın həyat və yaradıcılığını izləyənlər yaxşı bilirlər ki, indi yumşaq desək, “gənclər” tərəfindən tənqid olunan bu böyük yazıçı gənclik illərində “yaşlı nəsil”in əsas tənqid hədəfi olub. Amma zaman təkzibedilməz şəkildə göstərdi ki, eyni Anar bizim taleyimizdə oynadığı rol sayəsində onu tənqid edən “qoca”dan yaşlı, indi isə “gənc” ittihamçılarından gəncdir.

Açar sözlər: ziyalı, yaradıcılıq ritmi, tənqid, mənəviyyat, janr, publisistika, tənqid

Anarın yaradıcılığı yaradıcılığının ilk günlərindən oxucuların və tənqidçilərin diqqətini cəlb etməyə başladı. Onun haqqında çox yazılıb, əsərlərini müxtəlif cür şərh edib, bəziləri haqqında bəzən birbaşa əks fikirlər səsləndiriblər. Bu günə kimi yazının yaradıcılıq yoluna, onun ayrı-ayrı əsərlərinə, yaradıcılığının müxtəlif aspektlərinə kifayət qədər elmi-tədqiqat işləri həsr olunub.

Anarın bədii ədəbiyyatının ilk jurnal nəşrləri N.Əliyevanın monoqrafiyasında qeyd olunduğu kimi, 1960-cı ildə baş verdi, baxmayaraq ki, o, çox erkən, demək olar ki, yeniyetməlik illərində yazmağa başlamışdı. “Geçən ilin son gecəsi”, “Şkafçı qızın nağılı”, “Mən, sən, o və telefon”, “Dantenin yubileyi” və s. hekayələri bu gün dünyanın bir çox ölkələrində oxunur(1,səh.48).

Onun “Molla Nəsrəddin-66” toplusunu tərtib edən satirik hekayələri də xüsusi uğur qazanmışdır. Əsl zəfər hələ də inanılmaz dərəcədə populyar olan "Beş mərtəbəli binanın altıncı mərtəbəsi" romanının, "Dairə (Ağ Liman)" hekayəsinin görünməsi idi. Anarın xalq dastanı əsasında qələmə aldığı “Dədə Qorqud” hekayəsi dünyanı dolaşaraq Azərbaycan xalqının “ilk kitabı” ilə oxucuları tanış edib. Bütün bunlara paralel olaraq Anar jurnalistika ilə çox ciddi və səmərəli məşğul olur(1,səh.55-57).

Onun bütün əənəvi janr formalarına müraciət edərək, Azərbaycan ədəbiyyatında, incəsənətində, mədəniyyətində, tarixində iz qoymuş klassiklər və müasirləri haqqında canlı oçerklər, dərin ədəbi-tənqidi məqalələr, mənalı portret oçerkləri yaradır. Yazıçı həyat haqqında fikirlərini orijinal bədii-publisistik miniatür janrında bölüşür, onları “gecə düşüncələri” adlandırır. Bütün bunlar onun publisistik və sənədli kitablarının – “Ulduzlara bir az yaxın”, “Gecə düşüncələri”, “Əsrin məhbusu” və bir çox başqa kitablarının məzmununu təşkil edir(2,səh.18).

Anarın bədii publisistikasının fundamental əsərlər toplusu ümummillə lider Heydər Əliyevin xatirəsinə həsr olunmuş, onun bədii və sənədli nəsrinin ən yaxşı nümunələrini özündə cəmləşdirən üç cildlik “Azərbaycan ədəbiyyatı, incəsənəti, mədəniyyəti” olmuşdur. Anar bədii nəsrində olduğu kimi, əənəvi publisistik janrlara da yenilik gətirir ki, bu da öz əhəmiyyətinə görə onun sırf bədii yaradıcılığından heç də geri qalmayan Anarın bədii publisistikası kimi bir fenomenin orijinallığından, spesifikliyindən danışmağa imkan verir(3,səh.9-11).

Şifahi yaradıcılığın, nəsrin və publisistikanın bu təcəssümlərinin hər birinin, bildiyiniz kimi, öz inkişaf qanunauyğunluqları, öz janrları, özünəməxsus bədii-vizual vasitələri, özünəməxsus müəllif özünüifadə imkanları var. Qeyd edək ki, Anar yaradıcılığında onun nəsrilə publisistikası arasında birləşdirici prinsip mövzuların, problemlərin əks-sədası, müəllifin dünyagörüşü, mövqeyi, dünyaya baxışlarının vəhdətidir. Anarın təkcə nəsrilə deyil, həm də bu gün yazıcının çoxşaxəli yaradıcılığında mühüm yer tutan bədii publisistikası ilə yaxından tanış olduqdan buna əmin olmaq asandır.

Anarın yaradıcılıq üslubunu şərtləndirən başlıca amil yazıcının biganəliyi və vətəndaş mövqeyi, bu gündən keçmişə və gələcəyə obrazlı baxışı və tarixi keçmişə, müasir həyata qərəzsiz qiymət verməsidir. Bu keyfiyyətlər müəllifin

təkcə romanlarına, povestlərinə xas deyil, həm də publisistik yaradıcılığında da aydın şəkildə özünü göstərir(4,səh.90).

Tarix və müasirlik müəllifin həm nəsrində, həm də jurnalistikada öz yaradıcılığında toxunduğu iki qlobal mövzudur. Anarın bədii nəsr haqqında çox yazılıb. Onun bədii publisistikası haqqında çox az şey var.

İnformasiya əhəmiyyətinə, mövzu və problemlərin əhatə dairəsinin genişliyinə, təqdimatın ifadəliliyinə görə özlüyündə maraqlı olması, onlarda olan material dövrümüzün bu görkəmli sənətkarının yaradıcılığını başa düşmək üçün çox vacibdir. Deyə bilərik ki, onlarda, Anarın publisistik əsərlərində yazıçının açıq ruhunu, müdrikliyini, insanlara, zamana münasibətini aydın şəkildə görürük (5,səh.23).

Bu mənada bədii ədəbiyyat məzmununun obrazlılığına görə bir qədər “qapalıdır” və tədqiqatın deşifrə və şərhini tələb edir ki, bu da özlüyündə ona xüsusi maraq doğurur.

Məlumdur ki, məşhur altmışıncı illər nəslinin ən parlaq nümayəndələrindən biri olan Anarın yaradıcılıq debütü ötən əsrin ortalarında, keçmiş ittifaqın bütün xalqlarının ədəbiyyatının bir hissəsi olduğu dövrdə baş vermişdir.

Lakin bu, istedadlı yazıçıya nəinki öz vətənidə, hətta onun hüduqlarından kənarda da tanınıb, dövrünün məşhur nasirlərinin, dramaturqlarının, eləcə də publisistlərinin kohortuna sığmağa heç cür mane olmadı. Bütün yaradıcılığı boyu dəfələrlə bir çox tanınmış tənqidçilərin və ədəbiyyatşünasların diqqət obyektinə çevrilən Anarın arxasında yarım əsrdən artıq səmərəli fəaliyyəti dayanır(7,səh,25).

Xalq yazıçısı Anarın ilk günlərdən bu günə kimi keçdiyi yaradıcılıq yolu oxucuların maraq və sevgisi ilə yanaşı, ədəbiyyatşünas və tənqidçilərin də yaxından diqqət mərkəzindədir. Bu təəccüblü deyil, çünki yazıçının çoxşaxəli yaradıcılığı keçmişin milli-mədəni dəyərləri ilə dərindən bağlıdır. Ədəbiyyatımızın ağsaqqalı da eyni dərəcədə cəmiyyətdəki nöqsan və çatışmazlıqları gizlətmədən xalqımızın qəhrəmanlıq keçmişini deyil, onun bu gününü və gələcəyini də obrazlı şəkildə əks etdirərək gələcəyimizi məharətlə proqnozlaşdırır.

Söhbət daha çox mövzuların, problemlərin, sivil-mənəvi münasibətlərin, müəllifin müxtəlif formalarda ifadə olunan estetik-fəlsəfi baxışlarının ümumiliyinin təhlilindən, eləcə də bu iki növ arasında məzmunlu və formal fərqlərin aşkarlanması gedir. Fikrimizcə, tədqiqat baxımından çox

perspektivli təhlil Anarın çoxşaxəli yaradıcılığının az öyrənilən sahələrindən birinin - jurnalistikasının tədqiqinə məqsədəuyğun töhfə verməyə imkan verəcək. Eyni zamanda, bu tədqiqat Anarın publisistik əsərlərinin yazıçı yaradıcılığında və ümumilikdə Azərbaycan ədəbiyyatındakı rolunu və əhəmiyyətini müəyyən etməklə yanaşı, onu narahat edən ideya və problemlərin mahiyyətinə daha da dərinlən nüfuz etməyə imkan verəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədova, E.E. Anarın “Ağ qoç, qara qoç” əsərində nağıl motivləri // “Kitabi-Dədə Qorqud” və dünya eposçuluq ənənəsi Beynəlxalq elmi konfransın materialları, – Sumqayıt: – 16-17 dekabr, – 2017, – s. 340
2. Pərvin. Anar dünyası / P.Ə.Nurəliyeva. – Bakı: Təhsil, – 2012. – s 105
3. Мамедова, Э.Э. Анар и его герой: Нравственные параметры личности // – Баку: Международный научнотеоретический журнал. Язык и литература, – 2019. № 3, – с. 308
4. Мамедова, Э.Э., Искендерова, Н.В. Женщина и общество в произведениях Анара // Təkrarlanan mədəniyyətlərdə prototiplər və/və ya mədəniyyət genomları müqayisəli ədəbiyyat və mədəniyyət VII Beynəlxalq elmi konfransı, – Bakı: Xəzər Univeristeti nəşriyyatı, – 20-21 aprel, – 2019, – s. 44-48
5. Мамедова, Э.Э., Искендерова Н.В. Многоцветье «Белой гавани», или о вопросах гендера и общества в повести Анара // Sumqayıt Dövlət Universitetinin Elmi xəbərləri, Sosial və humanitar elmlər bölməsi, – 2019. № 4, – s. 55-57.
6. Мамедова, Э.Э. Исторический нарратив и его соотносимость с современностью в творчестве Анара // Turkey: Sosial sciences studies journal, Vol: 4, Issue: 23, – 2020, – с. 4489.
7. Мамедова, Э.Э. История и культура Азербайджана в публицистике Анара // Şəxsiyyət, cəmiyyət, dövlət: qarşılıqlı münasibətlərə müasir yanaşmalar. Respublika elmi konfransının materialları. Mingəçevir Dövlət Universiteti, Mingəçevir, – 6-7 dekabr, –2015, – с. 203-221.
8. Мамедова, Э.Э. Карабахская трагедия в прозе и публицистике Анара // – Казань: Сборник «Концепции современного образования: новации в системе научного знания». – 2021, – с. 44-48.

9. Мамедова, Э.Э. Некоторые заметки о публицистике Анара (на основе статьи «Большое бремя – понимать») // *Müasir dilçiliyin aktual problemləri Beynəlxalq elmi konfrans, – Sumqayıt: 24-25 noyabr, – 2017, – s. 260-265.*
10. Мамедова, Э.Э. Публицистика Анара: летопись истории и морально-этические приоритеты // – Худжанд: Ученые записки.– 2018. №2,– с. 131-137.
11. Мамедова, Э.Э. Современность и современники в прозе и публицистике Анара // – Одесса: Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Збірник наукових праць. – 2018. випуск 32, т. 1, – с. 148-151.

ANAR AND THE NOVEL GENRE: THEORY AND PRACTICE

Afag Khalilova

BSU master

SUMMARY

Key words: intellectual, creative rhythm, criticism, spirituality, genre, publicism, criticism

A lot has been written about Anar in the last twenty years. Of course, there were many articles in which his creativity was highly appreciated, but there were also inappropriate criticisms and insults that did not **fit no ethical** framework. There were also those who tried to teach him a “moral lesson” and made accusations that removed the limit’s of the “**ethies works have**” of Azerbaijani intellectuals. However, the authors of all these works have failed to understand a single truth – that Anar dears the moral burden of our nation on his shoulders, historically written to save lives people.

Those who followed Anar's life and work, o put it mildly, this great writer, from the criticized by “the young”, was the also target of criticism of the "older generation" in his youth. But time has irrefutably shown undeniable that Anar is older than the “old” and is now younger than the "young" accusations.

«АНАР И ЖАНР РОМАНА: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА»**Афаг Халилова***БГУ Магистр***РЕЗЮМЕ**

Ключевые слова: интеллеktуал, творческий ритм, критика, духовность, жанр, публицистика, критика.

За последние два десятилетия об Анаре было много написано. Конечно, было много статей, в которых высоко оценивалось его творчество, но были и неуместные критические замечания и оскорбления, не укладывающиеся ни в какие этические рамки. Были и те, кто пытался преподать ему «моральный урок» и выдвигал обвинения, стирающие контуры «морального кодекса» азербайджанской интеллигенции. Однако авторы всех этих опусов так и не поняли одной простой истины - Анар несет на своих плечах моральное бремя нашего народа, исторически ему было писано спасать жизнь народа. Тем, кто следит за жизнью и творчеством Анара, хорошо известно, что, мягко говоря, этот великий писатель, которого сейчас критикует «молодёжь», в молодости был главным объектом критики «старшего поколения». Но время неопровержимо показало, что сейчас тот же самый Анар, благодаря роли сыгравшую в нашей судьбе, старше «пожилых» и моложе «юных» критиков.

ANAR YARADICILIĞINDA “OTEL OTAĞI” ƏSƏRİNİN GERÇƏKLİK KONTEKSİNDƏ QƏHRƏMANIN FACİƏVİ TALEYİ VƏ MƏTNLƏRARASI ƏLAQƏ

Afaq Mahir qızı Xəlilova

BDU magistr

XÜLASƏ

Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatının nümayəndələrindən olan Anar yazıçılıq fəaliyyətinə 1950-ci illərdə hekayə ilə başlayıb. Roman, teatr, ssenari, tənqid janrlarında uğurlu əsərlər yazan Anarın bir çox əsərləri Türkiyə türk-cəsinə və eləcə də dünya dillərinə tərcümə olunub. Bu araşdırmada Anarın “Otel otağı” hekayəsində qəhrəmanın taleyi mətnlərarası əlaqələr baxımından təhlil edilməyə çalışılıb. Postmodern ədəbiyyatın əsas ifadə formalarından biri kimi tanınan intertekstuallıq yazıçıların əvvəlki ədəbi cərəyanlarda istifadə etdikləri üsullardan biridir. Tədqiqatın əvvəlində anlayışın yaranması, onun tərifı və mətnlər arasında əlaqələrin qurulması üsul və formaları vurğulanmışdır. Təhlil olunan hekayədə istifadə olunan mətnlər kontur üzrə təsnif edildərkən, müəllifin təsirləndiyi mənbələrin müəyyənləşdirilməsinə, xüsusi ilə də əsərin qəhrəmanının xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsinə, mətnin mənasının tədqiqinə və qiymətləndirilməsinə çalışılmışdır.

Açar sözlər: yazıçı, janr, postmodern, mətnlərarası əlaqə,ziyalı

Anar nəinki XX əsrin ikinci yarısı, XXI əsrin əvvəllərinin ən məşhur Azərbaycan yazıçılarından biri olmaqla yanaşı, o cümlədən gənclər arasında ən çox tələb olunan yazıçıdır. Anar ciddi ədəbiyyatın nümayəndələrinə mənsub olsa da, yazılarında heç vaxt hansısa mühitə, yaş qrupuna diqqət yetirməmiş, daha çox gənclərlə ayırd etməmişdir. Buna baxmayaraq, heç bir halda “kitab qurdu” adlandırılı bilməyən gənc nəsil Anarı nəinki həvəslə oxuyur, həm də sosial şəbəkələrdə oxuduqlarını müzakirə edir, onun haqqında yazır, hətta yaradıcılığı haqqında kitablar çap etdirir.

Məqələmin mövzusu Anarın “Otel otağı” romanında qəhrəmanın taleyi və mətnlərarası əlaqələrə aiddir.Belə ki, Anar yaradıcılığında “Otel otağı” romanı xüsusi yer tutur. Əsərin başlanğıcında “Oteldə bir otaq” (“Otel otağı”)

hekayəsinin qəhrəmanı Kərim Bakı universitetlərinin birində müəllimdir. Qızının cehizi üçün pul qazanmaq məqsədi ilə İstanbula gələn Kərimə dünən onu dəvət edən elmi fürsətçi, dekan Behicə xanım tərəfindən küsəyən rədd cavabını oxuyanda göz yaşları axır (1, səh.48). Qəhrəman həyatının son saatlarında İstanbulda səfil bir otel otağında poeziya, Tanrının nemətləri, xeyir və şər, həyatın və ölümün mənası haqqında fikirləşir. Bütün bunlar romanın qısaca şərhə idi. “Otel otağı”nın son nikbin məqamı qəzet xəbəridir: “İndi Kainatın ucsuz-bucaqsız qaranlığında istedadlı Azərbaycan alimi Kərim Əsgəroğlunun adını daşıyan bir səma cismi də titrəyir” (1, səh. 55).

Ancaq bir neçə onilliklər keçsə də, Anarın əsərlərinin heç vaxt köhnəlməməsi (zamanının ayrı-ayrı gündəlik detalları istisna olmaqla) çox şeydən xəbər verir. O, necə yaşadığını, necə hiss etdiyini, missiyasını necə dərk etdiyini yazıb. Və bu keyfiyyətlər milyonlarla oxucuya aşiq edib və.s. Digər əsərlərində də olduğu kimi, xüsusi ilə xatirələr vasitəsilə canlandırıdığı qəhrəmanlarının ömür yolunu rəngli çalarlarla bütöv izləmək Anarın sevdiyi bədii üsuldur desək yanlışdır. Yəni, hər bir əsərində yaratdığı, canlandırıdığı qəhrəmanlarının “Ömür yolu” “onun bədii və publisistik yaradıcılığında ən işlək və dolğun metaforalardan biridir (2, səh. 39).

Dediklərimizi məqaləmizin ana xəttini təşkil edən “Otel otağı” povestində canlandıraraq. Hətta yeri gəlmişkən, onu da qeyd edək ki, bu baxımdan “Kərəm kimi” romanı ilə “Otel otağı” povesti arasında mənfi və müsbət müqayisəli həmçinin tipoloji paralellər də öz əksini tapır. “Otel otağı”nda qəhrəmanın tale obrazı demək olar ki, yolboyu yaddaşında ağıl -qaralı canlandırıdığı xatirə kadrları kimi bərpa olunur (2, səh. 41). Bu baxımdan “Otel otağı” povesti (1999) həmçinin müstəqillik dövrünün başlanğıcdakı maddi çətinliklərini və Avropaya açılan yeni dünya ilə bağlı mürəkkəb hadisələri realistsəsinə özündə əks etdirən bir orijinal nəsr əsəridir desək yanlışdır. Həmin dövrdə müstəqilliyin bəxş etdiyi “qapıların açılması”nın ədəbiyyatı kimi yaranan “Otel otağı”nda oxucu bir azərbaycanlının Türkiyə səfəri zamanı qarşılaşdığı bütün çətinliklərin fonunda eyforiyaya düşülmədən, qardaş ölkə sevgisi və düzgün insanların “qazanmaq” niyyətləri kimi realist səhnələrlə nümayiş olunaraq ümumiləşdirilmişdir (3, səh. 8). Əsərdə qırmızı terrordan tutmuş, bugünkü günə qədər Azərbaycan ziyalılarının başlarına gətirilən müsibətlərdən, zaman dəyişdikcə cəmiyyətdə gedən ictimai-siyasi proseslərin burulğasında, xaosunda ziyalılarımızın fiziki və mənəvi təzyiqlərə məruz qalmala-

rından danışılır, insanların satqınlığı, onların vəziyyətdən, şəraitdən asılı olaraq cilddən-cildə girməsindən söhbət açılır (3, səh.12). Əsərin baş qəhrəmanı-alim və ali məktəb müəllimi Kərim Əsgəroğlu Ankaraya elmi konfransa gəlir. Əsərdə bu zahiri süjet xəttinin fonunda 1990-cı illərdə və daha əvvəlki zamanlarda- 50-60-cı illərdə Azərbaycanda cərəyan etmiş ictimai və siyasi hadisələr, habelə torpaqlarımızın erməni işğalçıları tərəfindən zəbt olunmasından sonra ortaya çıxan problemlər, Qarabağ faciəsi, Bakıdakı siyasi burulğanlar və bütün bu dözülməz şəraitlərdə ziyalıların taleyi, Türkiyədəki qardaşlarına böyük ümidləri və bəzi hallarda bu ümidlərin doğrulmaması səbəbiylə keçirdikləri maddi-mənəvi sarsıntılar əks olunmuşdur.

Eyni zamanda o, Türkiyədə ali məktəblərdən birində dərs demək niyyətini həyata keçirmək üçün İstanbulla gedir (6, səh.105). Əsərin baş qəhrəmanı, ağır vəziyyətlərdə, mürəkkəb şəraitdə, çətin dövrlərdə öz mənliliyini, ziyalı ləyaqətini, saflığını qoruyub saxlayan, həmçinin bütün bunların acısını dərin hüznə yaşayan bir Azərbaycan ziyalisidir. Qəlbində daima ağırlığını daşdığı Xocalı faciəsi, Şuşa həsrəti bütünlükdə Qarabağ dərdi, onun acı xatirələri baş qəhrəmanımız Kərimin, sözün əsl mənasında, ürəyini dağlayan əsas səbəbidir. Bütün bu nisgillərə bir də kasıb ziyalının ailə qayğılarını da daxil etsək, həmin dövrdə Azərbaycan ziyalısının mənəvi qəhrəmanlığını görmüş oluruq (9, səh. 251). Qəhrəmanımız Kərimə İstanbulda yaxşı maaşlı işdə işləyəcəyi haqqında verilən vədlərin boşa çıxması, digər başqa mənfi emosiyaları da qeyd etsək qəhrəmanımızın iç dünyasının nə qədər acınacaqlı olduğu bilinir (7, səh. 14).

“Otel otağı” əsərində karyerası naminə hər mühitə uyğunlaşan, insanlığa sığmayan namərdliyi, satqınlığı, ikiüzlülüüyü özünə peşə bilən, həmçinin sovet dövründə türk ziyalısını ifşa edən, müasir dövrümüzdə isə “millətçi”yə “alovlu türkçü”yə”, çevrilən Çopur Cabbar kimi çox mənfi, həyatda bacardığı qədər yaxşı yaşamağın yolunu tapmış Sədiyar kimi nə müsbət, nə də mənfi personajlar da var (6, səh. 107).

Bir çox faciəvi sonluqla bitən əsərlər sırasında olan “Otel otağı” əsəri mənəvi dəyərləri, ziyalı mənəviyyatını, sovet dövründən müstəqilliyə keçən illərin ağrı-acısını, həmçinin qardaş Türk xalqıyla mehriban və qardaş münasibətləri, həmçinin hər iki ölkənin ziyalı ləyaqətini özündə əks etdirən tərbiyəvi bir əsərdir (8, səh. 3).

Sonda xüsusi ilə qeyd etmək istərdim ki, Anar heç vaxt tükənən yazıçı olmayıb. Yazıcının yaradıcılığına nəzər saldıqda bunu bir daha real görmüş

oluruq. Müasir dünyamızda hətta internetin, informasiya texnologiyasının, bədii sözə yaratdığı “etinasızlıq” çağında belə yazıçı öz roman və hekayələri ilə “gənc nəslin sevimlisi olaraq qalmaqdadır.

Məqalədə araşdırma zamanı “Otel otağı” hekayəsinin mətnlərarası əlaqələr baxımından kifayət qədər zəngin olduğu müəyyən edilib. “Otel otağı” hekayədə qəhrəmanın faciəli taleyinin təhlili ilə yanaşı, həm də mətnlərarası texnikanın ümumiyyətlə sitat və istinad formalarından istifadə edildiyi və bunların daha aydın şəkildə ifadə edildiyi müşahidə edilmişdir. Belə ki, faciəvi qəhrəmanımız olan Kərim “Otel otağı”nda gələcək ümidlərinin qırıldığı məkana yetişir. Anarın yaratdığı personaj xarakterlərinin özünəməxsusluğu ilə oxucu diqqətini cəlb edir. Yaradıcılığı boyu hazır dəyərlər kompleksindən məharətlə istifadə edən yazıçı yaradıcılığına yaddır. Anarın yaradıcılığı boyu qurduğu bədii dünya özü yeni və müasir dəyərlər kompleksini rəngli çalarlar kontekstində formalaşdıran bir həyatdır desək yanlışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Anar. Kərəm kimi (Nazim Hikmətin həyat və yaradıcılığı haqqında anılar, düşüncələr romanı) // Anar. Əsərləri. VII c. – Bakı: Nurlan, –2017, –416 s.
2. Anar Kərəm kimi (Nazim Hikmətin həyatı və yaradıcılığı haqqında düşüncələr romanı) // “Azərbaycan” jurnalı, –2012, №6, – s. 5-98.
3. N.Cabbarlı. Bədii publisistikamızın vəziyyəti və ya publisistik janrların ölümünün səbəbi nədir? // “Azərbaycan” jurnalı, –2014, №9, – s. 156-221.
4. Dadaşova, Ş. Avtobioqrafiya – həyat hekayələrinin şərhli / Ş.Dadaşova, – Bakı: Qanun, –2019, –260 s.
5. Həbibbəyli, İ. Ədəbi-tarixi yaddaş və müasirlik / İ.Həbibbəyli, –Bakı: Nurlan, –2009, –703 s.
6. Həsənova, L. Obrazlaşan talelər və ictimai-siyasi reallıqlar (müasir Azərbaycan bədii-sənədli nəsr) // Azərbaycan. –2015, №8, –s.185-209
7. Rəsulov, Ə. Türk sənədli-bədii nəsr / Ə.Rəsulov, –Bakı, Elm, –2004. – 426 s.
8. Zeynallı, K. Bədii sənədli ədəbiyyatın xüsusiyyətləri: Anar yaradıcılığının materialları əsasında. Monoqrafiya. / K.Zeynallı, –Bakı: Mütərcim, – 2020. –278 s.

9. Qasımlı, L. "Anar'ın "Otel Otağı" Adlı Uzun Hikâyesinin Metinler Arasılık Bağlamında İncelenmesi" . Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi (2022): 243-321.

THE TRAGIC FATE OF THE HERO AND THE INTERTEXTUAL CONNECTION IN THE CONTEXT OF THE REALITY OF THE WORK "ROOM IN THE HOTEL" IN THE WORKS OF ANARA

Afag Khalilova

BSU master

SUMMARY

Key words: writer, genre, postmodern, intertextuality, intellectual

Anar, one of the writers of modern Azerbaijani literature, began his writing career in the 1950s with a story. Many of Anar's works, who wrote successful works in the genres of novel, theater, screenplay and criticism, have been translated into Turkish and other languages of the world. In this study, an attempt was made to analyze the fate and intertextual relations of the hero in Anara's story "Room in a hotel". Intertextuality, known as one of the main forms of expression of postmodernist literature, is one of the techniques used by writers of previous literary trends. At the beginning of the study, the emphasis was on the creation of the concept, its definition, and also on the methods and forms of establishing connections between texts. When classifying the texts used in the analyzed story, an attempt was made to determine the sources that were influenced by the author, especially to determine the characteristics of the hero of the work, to study and evaluate the meaning of the text.

**РЕАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТРАГИЧЕСКОЙ СУДЬБЫ ГЕРОЯ И СВЯЗИ
МЕЖДУ ТЕКСТАМИ В ПРОИЗВЕДЕНИИ АНАРА
«НОМЕР В ОТЕЛЕ»**

Афаг Халилов

БГУ магистр

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: писатель, жанр, постмодерн, интертекстуальность, интеллектуал

Анар является одним из писателей современной азербайджанской литературы, начавшим свою писательскую деятельность с жанра-рассказа. Многие произведения принадлежащие перу Анара в жанрах: романа, театра, сценария и критики, были переведены на мировые языки. В данной статье анализируется судьба и интертекстуальные отношения героя рассказа «Номер в гостинице». Интертекстуальность, как одна из основных форм выражения постмодернистской литературы, использовалась писателями предшествующих литературных направлений. Здесь сделан особый акцент на зарождение данного понятия, его описания а также на способы и формы связей между текстами. При классификации текстов, использованных в анализируемом рассказе, была предпринята попытка по определению источников способствовавших формированию мировоззрения и духовного мира писателя.

ƏSSAR TƏBRİZİNİN “MEHR VƏ MÜŞTƏRİ” POEMASINDA DİNİ MOTİVLƏR

Gülşən Tofiq qızı Hüseynova

BDU magistr

Gulsen.Huseynzade33@gmail.com

XÜLASƏ

Əssar Təbrizinin “Mehr və Müştəri” poeması Azərbaycan ədəbiyyatında iki gəncin dostluğuna həsr olunmuş ilk əsərdir. Əsərdə iki gəncin sarsılmaz dostluğu, bir-birindən ayrı düşən dostların müxtəlif maneələrdən keçməsi əks olunmuşdur. Əsər müxtəlif şairlərin də yaradıcılığına öz təsirini göstərmişdir. Hər zaman iki gəncin məhəbbətindən yazan şairlər üçün bu mövzu yeni bir baxış idi. Poemada müxtəlif dini motivlər öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər: Əssar Təbrizi, “Mehr və Müştəri”, din, surə, rəvayət

Əssar Təbrizinin “Mehr və Müştəri” poeması Allahın tərfi ilə başlayır. Müəllif Allahın qüdrətini insanlara göstərmək üçün dini mənbələrdə olan müxtəlif rəvayətlərdən danışır.

Yanan odu Xəlilinə qüdrətilə bir zaman

Gözəllərin üzü kimi o eylədi gülüstan [1, s.10].

İbrahim peyğəmbər İslam, Xristianlıq və Yəhudi dini üçün önəmli şəxsdir. İbrahim peyğəmbər İslam dininə görə “Allahın sevgilisi” olan peyğəmbərlərdən biridir. Xristianlıqda İsaya iman edənlərin İbrahim peyğəmbərin nəslindən olduğu deyilir və Allahın üzünü göstərmək üçün seçdiyi peyğəmbər kimi göstərilir. Yəhudilikdə Allaha ibadəti heç vaxt tərk etməyəcəyinə dair and içən peyğəmbər idi. Dini mənbələrdə qeyd olunur ki, İbrahim peyğəmbər hər zaman bütlərə sitayişə qarşı imiş, buna görə də bütlərin hamısını sındırır. Bütlərə sitayiş edən Nəmrud onu oda atıb yandırmaq istədiyi zaman Allah odu İbrahim peyğəmbər üçün gülüstana çevirir. Bu hadisə “Qurani-Kərim”in surələrində belə qeyd olunur: “Allah İbrahimə hökmranlıq verdiyinə görə Rəbbi barəsində onunla (İbrahimlə) mübahisə edən şəxsi (Nəmrudu) görmədinmi? O zaman İbrahim demişdi: “Mənim Rəbbim dirildir və öldürür”. O da: “Mən də dirildir və öldürürəm”, - demişdi. İbrahim: “Şübhəsiz ki, Allah Günəşi şərqdən

gətirir. Sən də onu qərbdən gətir! ” – demiş, həmin vaxt o kafir donub qalmışdır. Allah zalım qövmü doğru yola yönəltməz!” (“Bəqərə” surəsi, 258) [3].

“Onlar: “Əgər nəşə edəcəksinizsə, onu (İbrahimi) yandırıp ilahlarınıza yardım edin!” – dedilər. Biz: “Ey alov, İbrahimə qarşı sərin və zərərsiz ol!” – dedik” (“Ənbiya” surəsi 68-69) [3].

Musa onun vüsalını arzu edən zamanda

“Ləntərani” qılıncıyla yaralandı bir anda [1, s.10.]

Yəhudi peyğəmbərlərindən Musa peyğəmbər Tur dağında Allahla danışdığı zaman Allahın üzünü görmək istəyir. Allah ona cavabında bildirir ki, onu heç vaxt görə bilməz. “Qurani-Kərim”də qeyd olunur: “Təyin etdiyimiz vaxtda Musa gəlib Rəbbi onunla danışdığı zaman o dedi: “Ey Rəbbim! Özünü mənə göstər ki, Sənə baxım!”. Allah dedi: “Sən Məni əsla görə bilməzsən. Lakin bu dağa bax. Əgər o yerində dura bilsə, sən də Məni görəcəksən”. Rəbbi dağa təcəlla etdiyi zaman onu parça-parça etdi. Musa da bayılıb yerə yıxıldı. Ayıldığı zaman: “Sən pak və müqəddəssən! Sənə tövbə etdim və mən iman gətirənlərin birincisiyəm!” – dedi” (“Əraf” surəsi, 143) [3]

Fərmanını pozan kimi qəbahətlə o Adəm,

Tərəddüdlər pəncəsində inildədi bir aləm. [1,s.10]

Adəm İslam dinində ilk peyğəmbər hesab olunur. Adəm peyğəmbərlə bağlı rəvayətlərdən birində qeyd olunur ki, Adəm peyğəmbər və həyat yoldaşı Həvva şeytanın onları yoldan çıxartması ilə qadağan olunmuş ağacın meyvəsindən yeyirlər. Şeytana bələdçilik edən heyvanlar: tovuz quşu, ilan olur. Tovuz quşu Allah tərəfindən lənətləndiyinə görə quşların içərisində ən gözəli olsa da, öz gözəlliyini görmür, yalnız çirkin ayaqlarını görə bilir. Eyni zamanda tovuz quşunun səsi də pisdir. İlan isə qiyamət gününə qədər sürünməklə lənətlənir. Yəhudilik və Xristianlıqdakı əfsanəyə görə, Adəm peyğəmbər Lilitə görə cənnətdən qovulur. “Tövrat”da Adəmlə eyni anda yaradılan qadıncı – Lilitdən bəhs olunur, daha sonra Adəmin qabırğasından yaradılan qadıncı – Həvvadan söz açılır. Tanrı Lilitə Adəmə itaət etməsini istəyəndə Lilit onunla eyni anda yarandığını əsas gətirərək bu itaətdən boyun qaçırır. Lilit Adəmi aldadaraq qadağan olunmuş ağacın meyvəsindən yedirdir, beləliklə, Adəmlə bərabər cənnətdən qovulur. Dünyada olan pis insanların Lilitlə

Adəmin uşaqları olduğu iddia olunur. Lilit həm də feminizmin simvolu hesab olunur.

Həvvanı ilk dəfə görən Adəm onu Lilit zənn edir. Düşünür ki, Lilit günahları üçün çox peşman olub və Allaha günahlarının bağışlanmağı üçün yalvarmağa gəlib. Həvvanı Lilit zənn etməsinin səbəbi Həvvanın Lilitə bənzəməsi idi. “Qadınlar şeytana bənzəyir”, “Qadınlar şeytandır” deyimləri də buradan yaranıb.

Əssar Allaha müraciət edərək onun qəlbinə qüvvə, can verməsini, ona doğru yol göstərməsini, Allahın onun ürəyini öz eşqi ilə işıqlandırmasını istəyir.

Peyğəmbərin meracının təsvirində Əssar “Məhəmməd peyğəmbəri calal və şöhrətdə eradan əvvəl yaşadığı hesab edilən əfsanəvi İran şahı Cəmşiddən üstün tutmuşdur” [1, s. 295].

O, rəsələt göylərinin günəşidir payidar,
O, cəlalət eyvanının Cəmşididir, hökmdar [1, s.14].

Peyğəmbər Faxtə Əbu Talibin qızı, imam Əlinin bacısı Ümm-hamın evində yatan zaman Cəbrayıl peyğəmbərin hüzuruna gəlir, ona salam verib təzim edir. Peyğəmbəri yuxusundan oyatmadan, ona yatmağın yaraşmadığını deyir. Peyğəmbər yuxudan oyanır, atın belinə qalxır. Peyğəmbəri cənnətdə görən mələklər onun gəlişinə çox sevinirlər. Peyğəmbərin Allahdan ilk xahişi hesab günü ümmətini əfv etməsi olur.

Dahi yazıçı Hüseyn Cavid “Peyğəmbər” əsərində peyğəmbərin meraca yüksəlməsini fərqli şəkildə vermişdir. Əsərdə peyğəmbəri göylərə qaldırmaq üçün Mələyin yerə endiyini təsvir etmişdir.

Peyğəmbər
Nə için gəldin anlamam yenə sən?
Mələk
(gökə doğru)
Ona qaldırmaq istərəm səni bən [2, s. 204].

Mehr və Müştərinin ayrılığını təsvirini verən müəllif Mehrdən ayrı düşən Müştərinin inləməsini neyə bənzədir.

Bir ney kimi inləyirdi öz içində Müştəri,
Mey tək gizli bir atəşdən əriyirdi cigəri [1, s.48].

“M.Füzulinin “Yeddi cam” əsərində də ilkin vətəndən ayrı düşdüyündən ney nalə edir. Əslindən ayrı olduğu üçün Ney şikayətlənərək nalələri ilə ürəklərə od salır. Bu nalələrin yaranmasına səbəb onun qamışlıqdan uzaq düşməsidir. Beləliklə, məlum olur ki, Ney də aşıqdır və eşqdən doğan hicran dərđini anladır. Füzuli də C.Rumi kimi bu fikirdədir ki, sevgilisindən ayrı düşmüşləri Ney qədər kimsə anlaya bilməz. Ney sufi rəmzlərində “Ələst” bağçasından gələrək cisim daxilində dustaq olan insan ruhu, nəfsinə qalib gəlmiş salikin vücudu və qəlbi kimi anlaşılır” [4].

Sufilərə görə ney yaradılan zaman yeddi mərhələdən keçdiyi kimi, insan da yaradılış zamanı yeddi mərhələdən keçmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əssar Təbrizi “Məhr və Müştəri”, Bakı, “Şərq-Qərb”, 2006, 312 səh.
2. Hüseyn Cavid “Dram əsərləri”, Bakı, “Avrasiya press”, 2007, 460 səh.
3. <https://quran.az/2/258?t=4>
4. Sevinc Qocayeva “Hüseyn Cavid yaradıcılığında “Hübuti-Adəm”.

RELIGIOUS MOTIFS IN ASSAR TABRIZI'S POEM “MEHR AND MUSHTARI”

Gulshan Huseynova

BSU master

SUMMARY

Key words: Assar Tabrizi, “Mihr and Mushtari”, religion, sura, narrative.

Assar Tabrizi's poem “Mihr and Mushtari” was the first work in Azerbaijani literature dedicated to friendship of two young people. In the work reflected the unbreakable friendship of two young people, the overcoming of

various obstacles by friends who are separated from each other. The work has influenced the creativity of various poets. This topic was a new perspective for the poets who always wrote about the love of two young people. Various religious motifs were reflected in the poem.

РЕЛИГИОЗНЫЕ МОТИВЫ В ПОЭМЕ АССАРА ТЕБРИЗИ «МЕХР И МУШТАРИ»

Гюльшан Тофик кызы Гусейнова
БГУ магистр

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: Ассар Тебризи, «Мехр и Муштари», религия, дружба, повествование

Поэма Ассара Тебризи «Мехр и Муштари» является первым произведением в азербайджанской литературе, посвященное дружбе двух молодых людей. В произведении описана нерушимая дружба выдержавшая разлуку и трудности. Наряду с этим в поэме отражены религиозные мотивы. Данная тема стала новизной для поэтов, всегда писавших об отношениях двух влюблённых.

ƏDƏBİYYATIMIZDA “FACİƏ” ƏSƏRİNİN MÖVQEYİ

Yaqut Qabil qızı Abiyeva

BDU magistr

yaqutabiyeva1999@gmail.com

XÜLASƏ

İsa Hüseynov yaradıcılığı zəngin xəlqi kolorit imkanlarına görə sözün həqiqi mənasında xalq ruhunun möhtəşəm ifadəsi olduğundan onun müasir elmi-nəzəri düşüncənin təhlil prinsipləri müstəvisində tədqiq olunması böyük elmi əhəmiyyət kəsb edir. Ədəbiyyata gəldiyi ilk gündən fundamental əsərlərlə yaradıcı mühitə özünün töhfələrini verən bu istedadlı sənətkar milli-mənəvi dəyərlərin təkrarsız enerjisindən yüksək ustalıqla bəhrələnməklə bədii-estetik düşüncəyə yeni modellər təqdim etmişdir.

Açar sözlər: müharibə mövzusu, ekoloji fəlakət, müəllif mövqeyi, milli-mənəvi dəyərlər, əsərə münasibət.

Görkəmli yazığımız İsa Muğannanın vətəndaş narahatlığı, vətəndaş qeyrəti və vətəndaşlıq qüruru ilə yazdığı əsərləri yenidən oxumağa, oxutmağa indi böyük bir ehtiyac var. Bu əsərlərdə əks etdirilən, yazıcının özünün dediyi kimi, “Müharibə, aclıq, səfillik və sair bəlalar, yer üzündə nə dərd-azar varsa, hamısı Div irsidir. “Tütək səsi”, “Quru budaq”, “Saz”, “Doğma və yad adamlar”, “Faciə”, “Kollu Koxa”, “Başa düşə bilmirəm”, “Ömür karvanı”, “Şəppəli”, “İdeal”, “Əbədiyyət” – üçcildliyə daxil olan əsərlər Div irsindən törəyən bəlalara və bu bəlalardan qurtuluş yoluna həsr olunub.

İsa Muğannanın yaradıcılığı haqqında müxtəlif fikirlərə rast gəlmək olur. Biri yazıcının tariximiz və tarixşünaslığımızla əlaqədar problemlərdən bədii əsərlərində material kimi istifadə etməsindən narazılığını bildirir; digəri özünü İsa Hüseynov dünyasının adamı hesab etmir və bu dünyadan danışmamağına və ya danışa bilməməsinə belə haqq qazandırmağa çalışır; bir başqası onu qapalı dünyasına, bu qapalı dünyanın sirli-sehrli olmasına görə gələcəyin yazıçısı hesab edir.

Bu məqaləmdə İsa Muğannanın “Faciə” əsərinin ədəbiyyatımızda yeri və müxtəlif sənətkarların əsər ilə bağlı fikirlərinə nəzər salacağıq.

Zaman göstərdi ki, yazıçı İsa Muğanna hər hansı tənqid və təzyiqə baxmayaraq əsərlərində hadisəçilikdən, əhvalatçılıqdan, hadisələri və əhvalatları sıralamaq və düzməkdən daha çox insan hisslərinin anatomiyasını araşdırmaq və bioqrafiyasını yaratmaqla, yəni dərin psixoloji təhlil ustalığı artırmaqla, psixologizmi dərinləşdirməklə böyük ədəbiyyat yaradıcılığı yoluna çıxmışdır. Böyük ədibin “Tütək səsi”, “Saz”, “Teleqram” kimi povestləri, “Məhşər” kimi tarixi-fəlsəfi romanı, nəhayət, tənqidin hələ də şərhinə girişə bilmədiyi “İdeal” və “Əbədiyyət” romanları bu cəhəti tam aydınlığı ilə göstərməkdədir [2].

Müasir dünyamızın ən qlobal, mühüm problemlərindən biri təbiət və insandır. Bu məsələ Muğannanın “Faciə” povestində xüsusi ustalığ və məharətlə şərh olunub. Əsərin ilk variantı 1959-cu ildə “Teleqram” adı altında qələmə alınıb.

“Ötən yay Qarayazı meşəsinə getmişdim. 1961-ci ildə qəlb ağrısıyla “Teleqram” (İsa Muğanna bu əsərini sonradan “Faciə” adlandırmışdı) povestində qələmə alınmış hadisələrlə təkrar qarşılaşmalı oldum. Burada gördüyüm “kötüklər”, çox qiymətli, gözəl – göyçək, qədd – qamətli giləli deyilən, yalnız Qarayazıda bitən ağacların yoxa çıxması, kənd adamlarının bu barədə dərddli – dərddli danışmaları bir daha göstərdi ki, bütün Azərbaycana yollanan “Teleqram” hələ də öz ünvanına yetişməyib” [4].

Kəskin konfliktli və dinamik süjetə malik bu əsərin başlanğıcında hadisələrin faciəvi yekunu göstərilir. Povestin qəhrəmanı Zəlimxan ən yaxın qohumları Kərəm əmi ilə qayınlarından, meşə təsərrüfat idarəsinin müdiri, böyük qardaşı Qaraxandan, bütün varlığının hakimi – sevgilisi Zümrüddən üz döndərüb, buna görə də qocaman meşəbəyi, rayonun ağsaqqalı Sabit Mayılov “gözünün işığı” Zəlimxanı övladlıqdan çıxarıb. Zəlimxan Böyüktağdan kənar yolayrıcında ürəyindən qanlar axa-axa müsibət içində qalıb böyük, qolbudaqlı, şan-şöhrətli Mayılovlar ailəsinin dağılmasının səbəbini, ailə üzvlərindən hansını necə fəlakət gözlədiyini anlamağa çalışır. Süjetin bu nöqtəsində yazıçı gözlənilmədən geriye – keçmiş illərə qayıdır, “Birinci təfərrüat”, “İkinci təfərrüat”, “Üçüncü təfərrüat” və “Təfərrüatın nəticəsi” adlı başlıqlar altında bir təsərrüfat kollektivi, bir ailə, bir meşə timsalında qlobal bir faciəni – təbiətin məhvi ilə birlikdə insan mənəviyyatının məhvinin ümumiləşmiş obrazını yaradır. Bu obrazın timsalında həmin qlobal faciənin ictimai, sosial, siyasi, psixoloji səbəblərini açır.

Maraqlıdır ki, indi yaşadığımız, ağrısını-acısını duyduğumuz ekoloji fəlakəti ədib 50-ci illərin axırında necə duymuşdu?

Muğannanın öz dediklərindən: “Duydun demə. 50-ci illərdən baxıb, 90-cı illərin fəlakətini görən mənəmmi, qızım?! Gələcəyi görsəydim, mən də Ələğ – Allah olardım. 50-ci illərin axırında bacardığım bircə bu idi ki, Zəlimxanın, Sabit Mayılovun meşədə gördüklərini, yəni əsərdə təsvir olunmuş həyat təfərrüatlarını mən də görürdüm...” [9]

“Telegram” povestində ekoloji aləmin, ətraf mühitin qorunması insan təbiəti ilə, mənəvi ekologiyaanın təmizliyi ilə əlaqələndirilir. Bakıda yaşayan, jurnalist Zəlimxan qəfildən qardaşı Qaraxandan atasının xəstə olması ilə bağlı telegram alır. Ancaq Zəlimxan kəndə gələndə tamam fərqli bir mənzərə ilə qarşılaşır: Atası Sabit Mayılov xəstə deyil, əslində Zəlimxanı əvvəllər sevib-ayrıldığı raykom katibi Əziz Mayılovun gözünün ağı-qarası bircə qızı Zümrüdlə evlənməyə çağırıblar. Belə bir yalan da uydurulur ki, Zəlimxan Zümrüdlə evlənməsə, Əziz Mayılov altı qız atası Qaraxanı həbs etdirəcək.

Çox dramatik vəziyyətdir, yox? İlk baxışda adama elə gəlir ki, on doqquz ildir böyük qardaşı qarşısında günahı yaşayan öldürüb. Zəlimxanın əlinə imkan düşüb ki, xəcalətdən az da olsa çıxsın. Lakin indi adamlar, xüsusən cavanlar məhəbbəti, ailəni çox geniş mənada, şəxsiyyət və duyğu azadlığı mənasında başa düşür, hətta ən əziz, doğma adamlarına da bu işdə güzəştə getmir, çünki Zəlimxan əsil məhəbbətsiz ailə qurmaq istəmir [7].

“Birinci təfərrüat” gözəl əfsanələrlə dolu cazibəli meşədə “ilk məhəbbətin ilk qığılcımı”nın alışıması və sevənlərin arasında “siçan-pişik” oyununun nəticəsindən qorxan Sabit Mayılovun bu işi “rəsmiləşdirməyi” – nişan taxılmağı ilə qurtarır.

1959-cu ildə “Telegram”ın ilk variantı “Azərbaycan” jurnalında çap olunandan sonra Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının İdarə Heyəti Sumqayıtda səyyar plenum keçirmiş; Mehdi Hüseyn ilin ədəbi məhsulları haqqında hesabat məruzəsi oxuyurmuş. “Telegram” haqqında bircə cümlə deyib: “Povesti oxuyub, müəllifə “əhsən” deməmək olmur”. Bu bircə cümlə yazıçılar kollektivində Mehdi Hüseynə qarşı elə ittiham yaradıb ki, hadisə böyüyüb, Mərkəzi Komitənin birinci katibi Vəli Axundovun kabinetində müzakirə dərəcəsinə çatıb [6].

Belə kütləvi mənəvi əskiklik “Faciə”nin baş qəhrəmanı Zəlimxanı əhatə edən kütlə üçün də xarakterikdir. Buradan belə nəticə çıxartmaq olar ki, 59-60-

cı illərin İsa Hüseynovu Böyük talanı – meşə mühitini təsvir edərkən özünün Bakıdakı dəhşətli mürəkkəb mühitinin hadisələrindən də qidalanıb.

Daha sonralar “Teleqram” ədibin yaxın dostu J.Surovtsevin tərcüməsində, Moskvada tez-tez çap olunduqca, kitabın korrekturasında düzəlişlər apardıqca bu ilk povestin qaldırdığı problemlər barədə ədib özü çox düşündü. Məhz bu düşüncələrin nəticəsində “Teleqram”a özünün dediyi kimi bir az əl gəzdirib nəticədə “Facia” yaranıb. Əsrimizin, zamanımızın faciəsi mövzusunu ədib bu son onillikdə yenidən işləyib, oxucuların nəzərinə çatdırmışdır. 90-cı illərin əvvəlində məhz Muğanna qələmi ilə həyəcan təbili çalınıb ki, atom sınaqlarının dayandırılması, meşələrin məhvi, ozon qatının məhvi, Arktika buzlaqlarının əriməsi, buxarlanmanın birə on qat artması, bütün dünyada yeni su basqısı təhlükəsinin labüdlüyü yalnız bir səbəbdən – bəşəriyyəti idarə edənlərin cahilliyi üzündəndir. Hətta ən qabaqcıl dünyagörüşlü adamlar da dünyamızın bədbəxtliyindən sarsılıb, ümitsizləşib, hər hansı bir şər qüvvə ilə mübarizəni faydasız saya-saya, mənəvi çürüklüyə, vəhşiliyə bir növ öyrəşir, laqeydləşirlər [1].

Məhz buna görədir ki, əfsanəvi Pəri bəni-insan əlinin təmasından “dəli” olur, çünki bəşəriyyətin işığı sönmüb. “Teleqram”dakı dramatik gərginlik, xarakterlərin əməli davranışlarındakı faciə kəndin dar, lokal məkanından çıxıb dünyanın, insaniyyətin qlobal miqyaslı tragediyası kimi təcəssüm olunur. Povest bədii mətnə xas keyfiyyətləri, dili, üslubi imkanları, həyatın mürəkkəb təfəsilatlarının lakonik bədii həllini vermək baxımından nəsrimizə, ədəbiyyatımıza vurulan örnək “teleqram” signalıdır. Əsərin sonunda Zəlimxan ona təhsil verən əziz yad adamlar haqqında nə yazacağını düşünməsi, Zümrüdü fikirləşməsi İsa Hüseynovun qələmindəki həyatı tədqiq edə bilmə ehtiras və bacarığından xəbər verir: “Bəli, Zəlimxan Zümrüdün yanında özünü günahkar hiss edirdi. Çünki onun Zümrüdünü dəyişdirib əvəzində başqa Zümrüd gətirən səbəbləri vaxtında görə bilməmiş, Zümrüdü vaxtında xilas edə bilməmişdi. İndi isə... Əfsanədən doğulmuş Dəli pəri əfsanəyə çevrilib Qarasuyun dumanı ilə birgə ələgəlməz, tutulmaz olmuşdu. Zümrüdlə birgə baba da, Qaraxan da, Böyüktalanın sakit-epik həyatı da, hətta təkqol direktorla müəllimlər də əfsanəyə dönmüşdü. Elə isə, bəs Zəlimxanı bu yol ayrıcında dayanmağa məcbur edən nə idi?

O, bloknotu çıxarıb dizinin üstündə açmışdı. Amma qələm başlanğıcda ilişib dururdu. Hardan başlasın, necə yazsın, meşənin, təbiətin, insan

gözəlliklərinin, doğruluğun, saflığın düşmənləri haqqında necə yazsın, bütün qəzetləri, jurnalları öz patetik nitqləri ilə dolduran “Qarğıdalı”nın, əziz, canciyər “Əziz müəllimlə yoldaşlıq məhkəməsi”nin haqqında necə yazsın ki, dərдинin böyüklüyü, qəzəbinin, kininin dərinliyi bütün aydınlığı ilə görünsün?”

Ədibin bütün əsərlərində: “Saz”dan , “Tütək səsi”ndən başlamış, “Məhsər”ə, “İdeal”ə qədər saz, tütək, tar, ud, zurna çalırılar, “Faciə”də - Böyükəladada isə nə çalan var, nə oxuyan. Çox vaxt deyirlər: “Çünki meşə özü elə çalan, oxuyandır”. Xeyr, səbəbi ayırıdır.

Hal-hazırda meşədə vahiməli sükut var. Adı quş səsinə də həsrətdir meşə. Hardadır o alaqanad göyərçinlər?! Göyün bir qatına millənib, qanadlarını vuranda sanki göydə gülləbaran var idi. Atamdan öyrəndim ki, o qeyri-adi göyərçinlər indi Azərbaycandan küsüb, Afrikaya köçüblər. İndi daha orda da yoxa çıxıblar. Qırılıblar? Nədən? Və bunu soruşmağa ehtiyac varmı? [9].

Başqa bir görkəmli nasir Əkrəm Əylisli yazırdı: “Yanar ürək”dən başlayıb “Teleqram” və “Şəppəli” səviyyəsinə qalxan İsa Hüseynov məndən ötrü daha maraqlı yazıçıdır. Çünki İsa Hüseynovu bir yazıçı kimi duyan, düşünən adam kimi genişliyi, məncə, bu əsərlərdədir. “Teleqram” Azərbaycan nəsrinin ən ciddi nailiyyətlərindəndir. Mən İsa Hüseynovu heç bir əsərində “Teleqram”dakı qədər geniş, sərrast söz ustası görməmişəm”.

Həqiqətən də “Faciə” povesti Azərbaycan nəsrində, onun inkişafında həlledici bu nəsrin sabahını təyin edəcək biri idi. Diqqət yetirsək görərik ki, “Faciə” Azərbaycanın böyük müsibətlərindən neçə il öncə daxili, içəri müsibətlərindən söz açırdı.

ƏDƏBİYYAT

1. Azəri S. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 13 aprel 1979-cu il
2. Hüseynoğlu T. “Yazıçı” xüsusi buraxılış, 24 yanvar 1998-ci il.
3. Hüseynoğlu T. “Naxçıvan” qəzeti, 13 iyun 1998-ci il.
4. Hüseynoğlu T. “Rezonans” qəzeti, 24-26 iyun 1998-ci il.
5. Hüseynov İ. Povestlər. Bakı, Gənclik, 1967.
6. Hüseynov İ. Ömrümdə izlər. Bakı, Gənclik, 1971.
7. Hüseynov M. Janr, zaman və ədəbi qəhrəman. Bakı, “Elm və təhsil”, 2012, 156 səh.
8. Muğanna İ. Seçilmiş əsərləri. 6 cildə. C.1. “Avrasiya Press” Bakı, 2009.
9. Muğanna S. “Müxalifət” qəzeti, 17 iyul 1999-cu il.
10. Yusifli V. “Panorama” qəzeti, 23 iyun 1998-ci il.

THE POSITION OF “TRAGEDY” IN OUR LITERATURE

Yagut Gabil kizi Abiyeva

BSU master

SUMMURY

Key words: writer, theme of war, national and moral values.

Since Isa Huseynov's creativity is truly magnificent of the soul of men due to the rich folk color possibility of folk colors, it is of great scientific importance that he be examined to study at the level of the principles of analysis of modern scientific and theoretical thought. This talented artist, who contributed to the creative environment with fundamental works from the first day of his arrival in literature, presented new models to artistic-aesthetic thought by using the unique energy of national-spiritual values with high mastery.

РОЛЬ ПРОИЗВЕДЕНИЯ «ТРАГЕДИЯ» В НАШЕЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Ягут Габиль кызы Абиева

БГУ магистр

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: писатель, тема войны, национально-нравственные ценности.

Творчество Исы Гусейнова по своему уникальному национальному колориту сыграло огромную роль в проведении исследований в русле современной научно-теоретической мысли. Вдохновлённый духовно-нравственными ценностями своего народа, талантливый писатель со дня вступления на литературную стезю сумел внести в художественно-эстетическое мышление новые модели.

İSMAYIL ŞIXLININ YARADICILIĞINDA JANR MÜXTƏLİFLİYİ

Xatirə Oqtay qızı Şixəliyeva

BDU magistr

xatiresixeliyeva491@mail.ru

XÜLASƏ

Zəngin yaradıcılıq yolu keçən ədib çoxçeşidli əsərlər yaratmağa müvəffəq olur. İ.Şıxlı lirik növdə şeir, epik növdə hekayə, əfsanə, rəvayət, lətifə, povest, roman, oçerklər, dramatik növdə isə bir dram əsərini yazır. Həmçinin o, tənqidi fəaliyyətlə məşğul olmuş, bu barədə məqalələr dərc etdirmişdir. Əsərlərində istifadə etdiyi bədi təsvir və ifadə vasitələri obrazların nitqini fərdiləşdirmək, hadisələri daha canlı əks etdirməyə xidmət edir. Cəmi bir şeiri çap olunan sənətkar epik növdə daha böyük uğurlar qazanır. Kiçik hekayələrində daha çox gündəlik məsələlərdən bəhs edən ədib bu janrda da oxucularının maraq dairəsində olmuşdur. Lakin onun uğuru “Ayrılan yollar”, “Dəli Kür”, “Ölən dünyam” romanları ilə bağlı olmuş, bu əsərlər onu sənət zirvəsinə qaldırmışdır. Roman janrında az yazmış olsa da, əsas ideyalarını burada ifadə etməyə müvəffəq olmuşdur. Romanlarında unudulmaz xarakterlər yaradan ədibin XX əsr ədəbiyyatında xatırlanan əsas surəti Cahandar ağadır. Ədibin xüsusilə tarixi roman janrında yazdığı “Ölən dünyam” romanı milli yaddaş, tarixi mövqeyi baxımdan olduqca əhəmiyyətlidir.

Açar sözlər: İ.Şıxlı, janr, şeir, hekayə, roman, Kür, tənqid

Ədəbiyyatda janrın aktuallığı ədiblərin hansı sahələrdə uğurla çıxış etməsindən, oxucu kütləsinin maraq dairəsindən asılı olaraq dəyişir. Yazarın istedadını əksətdirmə üsulundan asılı olaraq yenilənən bu məsələ zamandan, dövrün siyasi abu-havasından da az asılı olmur. Sovet hakimiyyəti illərində əvvəl sosrealizmə qulluq edən “ədəbiyyat” nisbətən sonrakı dövrlərdə artıq axınıni dəyişərək daha azad düşüncəli əsərlərin yaranmasına vəsilə olur. Müstəqillik illərinə qədəm qoyduqdan sonra isə artıq libasını tamamilə dəyişib azadlığına qovuşur. Təbii ki, bu dəyişmələr zamanı ədəbi növlərin də işlənmə aktuallığında köklü yenilənmələr baş verir.

XX əsrin öndə gedən ədəbi simalarından olan İsmayıl Şıxlının yaradıcılığı da ədəbi növ, janr baxımından çox rəngarəngdir. Hər üç ədəbi növdə əsər yazan ədib daha çox nəsr sahəsində, roman janrında özünü tapır. Yaradıcılığa şeirlə başlayan İsmayıl Şıxlı sonradan bu sahədən uzaqlaşır. 1938-ci ildə “Quşlar” şeirinin çap olunmasına sevinən ədib, həm də təəssüflənirdi. Çünki özünün də qeyd etdiyi kimi bu onun son şeiri idi. Hələ uşaqlıqdan məktəb həyatından yaxşı tanıdığı Əli Sübhinin şeirlərindən ilhamlanan gənc yazar şeirə üz tutsa da bu sahədə uğur qazanmayacağına əmin olur və bu işdən uzaqlaşır. “Bircə onu deyə bilərəm ki, şeirin atı məni üstədən tez saldı. Bircə şeir çap elətdirəndən sonra şeirin mənim yemim olmadığını başa düşdüm” [2, s.15]. Əslində isə qeyd etmək olar ki, İ.Şıxlı lirika sahəsindən bacarığını ortaya qoymuş olsaydı, bəlkə də, düşündüklərini ifadə etməkdə çətinlik çəkərdi. İntiqam Qasımzadənin aşağıdakı qeydləri bu baxımdan maraq doğurur: “Heç şübhəsiz, İsmayıl Şıxlının o illərdə yazdıqları səmimi idi, tərəvətli idi; sözə qarşı məsuliyyət hiss olunurdu. Amma onun da əsərlərində dövrün, zamanın pafosu aşkar görünürdü. İdeoloji qadağalar yazıçını müəyyən çərçivələrlə məhdudlaşdırırdı: o, həyatı ziddiyyətləri ilə qələmə ala bilməzdi; o, təsvir etdiyi insanı daxili aləminin bütün çalarları ilə, tərəddüdləri, zəifliyi ilə göstərə bilməzdi və s. və i.ə” [5 s. 6]. Məhz elə bunlara görə yəqin ki, nasir düşüncələrini nəsr sahəsində əks etdirməyə üstünlük verir.

Yaradıcılığının ilk illərində çətinliklərlə üzləşən ədibə Mehdi Hüseyn hekayə janrına müraciət etməyi məsləhət görür. 1947-ci ildən “Həkimin nağılı” hekayəsi ilə bu janrdakı ilk əsərini yaradan nasir sonradan daha böyük əsərlər yaratmağa səy edir. O, ədəbiyyatın bütün növlərində qələmini sınayan və uğurlu əsər yaratmağa müvəffəq olan ədiblərdəndir. Hekayə janrında “Qara at”, “Zərbə”, “Namus qaçağı”, “Qızılılan”, “Namərd gülləsi”, “Deputat”, “Qətl” və s. əsərlərini qələmə alan ədib, “Dağlar səslənir” əsəri ilə epik növün povest janrına müraciət edən ədibin bu əsəri özü üçün uğurlu əsərlər siyahısında yer almasa da dövrün təqdirədirici hadisəsi kimi qarşılanaraq qəbul edilmişdi.

“Roman ədəbiyyatın elə janrıdır ki, onun güzgüsündə cəmiyyətin daxili halı da, tərəqqiyə səbəb olan və onu ləngidən amillər də aydın görünür” [1, s.9]. İ.Şıxlı roman janrına gəlib çatana kimi hekayə körpüsündən uğurla keçmiş, ilk olaraq “Ayrılan yollar” romanını ərsəyə gətirmişdir. Lakin qeyd etməliyik ki, bura qədər yazdığı hekayələr bu romanları şərtləndirirdi. Nasir

roman janrına müraciət edərək şöhrət qapısını açmağa müvəffəq olur. “Ayrılan yollar” romanı (1955) onu ilk olaraq bu uğurlu yola yaxınlaşdırır.

Xalqın həyatına yaxından bələd olan yazıçı xalq əfsanə və rəvayətlərindən bəhrələnərək yazdığı “Məni itirməyin”, “Sapı özümüzdəndir”, “Sənə aslanım deyən”, “Dəvəçi”, “Ruzu”, “Xasiyyətimdir” əsərləri ilə milli mədəni dəyərlərə toxunmuşdur. Sadə dildə yazılmış bu əsərlər müəllifin dünyagörüşündən, xalq məişətinə dərinlən bələdliyindən xəbər verir. Bu tipli əsərlərində ədib düzlük, sədaqət, yoldaşlıq kimi şəxsi keyfiyyətlərə önəm verir. Nasir əfsanə və rəvayətlərlə yanaşı lətifələr də qələmə almışdır. “Dostum Hüseyn Arifin lətifələri”, “Dostum Qabilin qəribə əhvalatları” kimi yumoristik əsərlərin timsalında ədibin yumor altında saxladığı özəlliklər ortaya çıxır.

İ.Şıxlı qələmini publisistika sahəsində də sınaqdan keçirmişdir. Yüksək zehni qabiliyyəti, imkanları ona müxtəlif sahələrdə mülahizələr yürütməyə şərait yaradır. Məqalələrini “Daim axtarışda” kitabında toplayan nasir burada tənqidi fikirlərini qeyd edir. Tənqidin nə olduğunu gözəl anlayan sənətkar bunu ətrafındakılara da doğru yolla çatdırmağı özünə məqsəd qoymuşdu. O, tənqidçiləri üç qrupa bölərək, burada birincilərə üstünlük vermişdir. İlk qrupda o, yazarlar kimi xalqın dərdinə yanan, onunla şərik olanları, ikinci qrupda şablon ifadələrlə yalnız seyrçi funksiya daşıyanları, üçüncü qrupda isə yazarın avtoritetinə əsasən tənqid edənləri fərqləndirir. Üçüncü qrupu qəti qəbul etməyən yazar bu tipli tənqidçilərin ədəbiyyata xələl gətirdiyini, pisi yaxşı, yaxşını pis kimi qələmə verdikləri üçün onlara qarşı etirazını bildirirdi. Sənətkarın, fikrincə, yalançı etalonlarla təriflənən şəxslər haqqında yazılan tənqidi fikirlər qəbuledilməzdir.

Ədibin yaradıcılığında xüsusi yer tutan, poetizmlərlə, ustalıqla işlənmiş bədii vasitələrlə zəngin “Dəli Kür” romanında ədib təsvirçiliyə, daha çox peyzaj vasitələrinə üstünlük verilir. Lakin romanın daxili məziyyəti daha genişdir. Ədib burada təbiət təsvirləri ilə yanaşı xalq folklor nümunələrindən yüksək ustalıqla bəhrələnir. Bayatılardan, mahnılardan yeri gəldikcə istifadə edən nasir bu zaman obrazların psixoloji vəziyyətlərini daha canlı əks etdirməyə müvəffəq olur.

Sənətkar tarixi roman janrında da qələminin gücünü göstərmiş, “Ölən dünyam” kimi möhtəşəm roman yaratmağa nail olmuşdur. Zəngin surətlər aləmi ilə dolu olan, gərgin konfliktlər üzərində qurulan bu əsər həm də problem qatmaqarışıqlığı ilə seçilir. Əsəri çətinləşdirən də problem

şaxələnərək hissələrə ayrılmasıdır. O, romanda daha konkret vasitələrdən istifadə edərək, digər əsərlərində olduğu kimi təsvir bolluğuna geniş yer vermir. “Romanın dili də quruluşuna uyğun çox çevik və lakonikdir; hətta təbiət təsvirlərinin özündə belə, “Dəli Kür”lə müqayisədə, yazıçı bir-iki dəqiq ştrixlə kifayətlənir, qəti təfərrüata varmır” [5, s.10].

Əsərdə müəllif obrazın canlı təsvirini vermək məqsədilə oxşamalardan istifadə edir. Vaqonda sürgünə gedən, yolda isə körpə övladının ölümünü qəbul edə bilməyən havalanmış gənc qadın yol boyu layla və oxşamalar deyir. “Körpəsinin öldüyünü qəbul etməyən ananın yalançı qundağı oxşayaraq söylədiyi sözlər baş verən faciə ilə bərabər ana məhəbbətinin fəvqəladə bir yüksəklikdə, ucalıqda dayanmasının qeyri-adi təzahürüdür. Bu situasiyada folklor faciənin ifadə, çatdırılma vasitəsindən daha çox yanaşma tərzidir [6, s.73].

Təsadüfi ədiblər ədəbi növün hər üç janrında əsər yaratmağa müvəffəq olur ki, İsmayıl Şıxlı da bu sırada adı çəkilən şəxsiyyətlər sırasında dayanır. “İsmayıl Şıxlı yaradıcılığı nəsrimizin elə bir hadisəsidir ki, onsuz bu nəsrin tam qiymətini vermək olmaz. “Dəli Kür” Azərbaycan ədəbiyyatının bu yüzillikdə yaranmış ən qiymətli nümunələrindəndir, bədii sözlümüzün ittifaq miqyasında nüfuzunu artıran əsərlərdəndir. SSRİ xalqlarının ədəbiyyatı kontekstində yüksək qiymətləndirilib, tarixi romanlar arasında xüsusi yeri göstərilib və hansı yolla gedirsənsə get. Ondan yan keçmək olmaz” [4, s. 51].

ƏDƏBİYYAT

1. Ənvəroğlu H. Azərbaycan romanının inkişaf problemləri. Bakı: 2008 346 s.
2. Xəlilov B. İsmayıl Şıxlı: müəllim haqqında müəllim sözü. Bakı 2015 106 s.
3. Salamoğlu T. İsmayıl Şıxlının bədii nəsri. Bakı: 2014, 170 s.
4. Şıxlı İ. Biblioqrafiya Bakı: 2019, 287 s.
5. Şıxlı İ. Seçilmiş əsərləri. I cild. Bakı: Şərq Qərb, 2005 405 səh.
6. Zeynalova D. İsmayıl Şıxlının yaradıcılığında milli özünüdərkən bədii inikası (yazıçı və folklor problemi əsasında). Bakı: 2005 128 s.

VARIETY OF GENRES IN THE WORKS OF İSMAİL SHİKHLİ

Khatira Oqtay Shixaliyeva

BSU master

SUMMARY

Key words: I. Shikhli, genre, poem, story, novel, Kura, criticism

The rich creative path of the writer succeeds in creating diverse works. I. Shikhli writes poetry in the lyrical genre, stories, legends, narratives, anecdotes, narratives, novels, essays in the epic genre, and a drama in the dramatic genre. He also engaged in critical activity and published articles on it. The artistic description and means of expression used in his works serve to individualize the speech of the characters and reflect the events more vividly. An artist with only one published poem achieves greater success in the epic genre. Adib, who talks more about everyday issues in his short stories, has been in the interest of his readers in this genre as well. However, his success was related to the novels "Ayrılan Yollar", "Dəli Kura", "Olen Dünya", these works raised him to the top of the art. Although he wrote little in the novel genre, he managed to express his main ideas here. Jahandar Ağa is the main copy of the writer, who created unforgettable characters in his novels, mentioned in the literature of the 20th century. The novel "My Dead World" written by Adib, especially in the genre of historical novels, is very important from the point of view of national memory and historical position.

РАЗНООБРАЗИЕ ЖАНРОВ В ТВОРЧЕСТВЕ ИСМАИЛА ШИХЛЫ

Хатира Октай кызы Шыхалиева

БГУ магистр

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: И.Шихлы, жанр, поэма, повесть, роман, Безумная Кура

Богатый творческий путь писателя полон разноплановыми произведениями. У И. Шихлы имеются: стихи в лирическом жанре, эпическом жанре рассказы, легенды, повести, романы, очерки, и одна единственная драма. Он также является автором литературно-критических статей. Художественное описание и выразительные средства, используемые в его произведениях, служат не только индивидуализации речи персонажей, но и более красочной передаче событий. Автор написавший за всю свою жизнь единственное стихотворение, получил должное признание в эпическом жанре. Долгожданный успех И.Шихлы принесли романы: «Разошедшиеся пути», «Буйная Кура», «Мир мой умерший».

В образе Джахандар-ага – И. Шихлы воплотил черты характерные людям XIX века. Следует отметить, что исторический роман «Мир мой умерший», является отражением национальной памяти и историической позиции.

İSMAYIL ŞIXLI YARADICILIĞINDA MÜHARİBƏNİN İZLƏRİ

Şixəliyeva Xatirə Oqtay Qızı

BDU magistr

xatiresixeliyeva491@mail.ru

XÜLASƏ

Dünya ədəbiyyatında müharibə mövzusunda çoxsaylı əsərlər var. Azərbaycan ədəbiyyatında da bu mövzu fərqli ədiblər tərəfindən işlənib. Müharibənin canlı iştirakçısı olub, onun bütün üzlərini görən İsmayıl Şıxlı da bu mövzuya toxunub. Müəllif özü şəxsən müharibədə iştirak edib, baş verən bütün vəhşiliklərə gözləri ilə şahid olmuşdur. Alman faşizminə qarşı aparılan mübarizədə İsmayıl Şıxlı SSRİ-nin tərkibində mübarizə aparır. Bu mübarizə zamanı o, bəzən ən yaxın dostlarının ölümünü gözü ilə görmüş, bəzən isə özü də çətin vəziyyətlərdən sağ qurtarmağı bacarmışdır. Müharibənin silinməz izlərini özündə daşıyan ədib üçün bu mövzu həmişə aktual olmuşdur. Əsasən hekayə janrında bu mövzunu daha ətraflı işləmişdir. Cəbhədən qayıtdıqdan sonra “Cəbhə xatirələri” adı ilə nəşr etdirdiyi kitabda orada başlarına gələn hadisələr barədə təəssüratlarını qeyd edir. Çətin sınaqlardan çıxan ədib üçün müharibə nə qədər arzuolunmaz olsa da, ona yaxşı tanış olan hadisələri oxucusuna daha canlı, inandırıcı, sənətkarlıq xüsusiyyəti ilə çatdırmağa müvəffəq olmuşdur.

Açar sözlər: İ.Şıxlı, müharibə, cəbhə, hekayə, gündəlik, ölüm, vuruş

Ədəbiyyatda müharibə mövzusu geniş işlənmiş və hər zaman aktual mövzu olaraq yazarların diqqət mərkəzində olmuşdur. Minillik mədəniyyətlərin, böyük ölkələrin dağılmasında birinci səbəblərdən olan müharibə hər zaman böyük fəlakətlərə səbəb olmuş, qanlı izləri ilə yaddaşlarda qalmışdır. Zəngin mövzu mənbəyi olan müharibə probleminə XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında daha çox toxunulmuşdur. Bu problemə əsərlərində diqqət yetirən Cəfər Cabbarlı, Hüseyn Cavid kimi yazarların siyahısında Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli siması, vətənpərvər, istiqlalçı nasir İsmayıl Şıxlı da özünəməxsus əsərləri ilə xatırlanır. Bədii yaradıcılığa şeirlə başlayan ədib şeir sahəsini elə oradaca bitirsə də, sonradan nəsr sahəsində özünün ən mükəmməl əsərlərini yaratmağa müvəffəq olur. Müharibə illərindən sonra ədibin yara-

dıcılığı birbaşa nəsr sahəsinə keçid alır. “Ayrılan yollar”(1955), “Dəli Kür” (1968), “Ölən dünyam”(1995) kimi əsərləri ədibi sənət zirvəsinə qaldırmışdısa da, bu zaman hekayələri də özünə kifayət qədər oxucu kütləsi toplamışdı. İ.Şıxlı müharibə mövzusunda elə hekayə janrında daha çox müraciət edərək bunu fərqli formalarda təsvir obyektinə çəkməyə müvəffəq olur. Müharibələrlə dolu olan XX əsrdə çətin günlərdən keçən nasirin yaradıcılıq kəmiyyəti çox geniş olmasa da, keyfiyyətcə ən yüksək pillələrdə dayanır. II Dünya Müharibəsinin ilk illərindən meydana gələn İsmayıl Şıxlı Şimali Qafqaz, Krım, III Belorusiya cəbhəsi və Şərqi Prussiya istiqamətlərində orduda sırasıyla əsgər kimi vuruşur. Həyatının müəyyən dövrünü səngərlərdə keçirən ədibin yaradıcılıq yolunu izlədikcə savaşın dəhşətlərinin təəcəssümü əsərlərində hiss edilir. Döyüş bölgələrində olarkən ədib oradakı xatirələrini “Cəbhə gündəlikləri”ndə qeyd edir. Çətin şəraitdə, dəftər-qələmin tapılmadığı bir zamanda hər şeydən xüsusi diqqətlə istifadə edən, aldığı yerlərdə bloknot, qələm axtaran gənc əsgər nəhayət geri döndəndə özü ilə xeyli cəbhə xatirələri də gətirmişdi. Günübəgün yaşadıkları həyat, aclıq, soyuq təsvir olunan səhifələr müharibə qanunlarını əks etdirir. Barıt qoxuyan bu gündəliklər onun əzablı günlərinin yadigarı idi. Ədibin əsərlərinin müəyyən qismində təsvir olunan müharibə səhnələri, onun qanlı izləri bəlkə də elə buna görə daha canlı əks olunur. Müharibədə yaralananlar, həlak olanlar, əsir düşənlər, havalandıranlar onun vermək istədiyi ideyaların canlı surətləridir. Bu obrazlar ədibin xəyal süzgecindən keçərək qəlibləşir, tip şəklini alırlar. “O, cəbhə həyatının ilk aylarında hərbi həyatın çətinlik acılarına alışa bilmir, ev üçün, əzizləri üçün, kənd üçün darıxır, dogma yerlərin xiffətini çəkir. Amma bütün hallarda qələm onun əsas dayağı olur, kədər və həsrət duyğularının təsiri ilə şeirlər yazır, hətta özünə “Yalqız” təxəllüsü götürür ki, bu da hərbi həyatın ilk dövründə çəkdiyi çətinliklərin əksi idi. O, şeirlərini bəzən evə yazdığı məktublara da əlavə edirdi. Nəticədə atasından da mən-zum məktublar almağa başlayır” [1].

“Cəbhə gündəlikləri”nə daxil olan “Kuban sahillərində” başlıqlı silsilə xatirələri ədibin cəbhədəki həyatını, burada onun və yoldaşlarının başına gələn hadisələrin təsvirini əks etdirir. Kiçik parçalar şəklində yazdığı hissələri ədibin özünün qeyd etdiyi kimi qənaətlə istifadə etdiyi kağız parçalarına qeyd edirdi. Burada isə müharibənin onları doğmalaşdıran dostları Zaxarçenko, Çerkasov, Novruz, Bayram, müəllimlik sənətinə görə ona hər kəsdən daha artıq hörmət edən Yevdokiya İvanovnanın, Məryəm xalanın kimliyi oxucuya aqah olur.

Müharibə mövzusunda yazdığı “Mənim rəqibim”, “Gorəşənlər” , “Konserv qutuları”, “Haralısan ay oğlan”, “Köynək” və s. kimi hekayələrində müharibənin izləri müxtəlif şəraitlərdə özünü göstərir. Ədib müharibə mövzusunda yazdığı əsərlərini Kerç uğrunda vuruşmalarda həlak olan, Duzlu göl adlanan ərazidə dəfn olunan silahdaşlarına həsr etmişdir. Döyüşlərdən qayıtdıqdan sonra “Kerç sularında”(1950) povestini yazan ədib burada xatirələrini geniş əks etdirsə də bunlar onu qane etmirdi. Döyüş yoldaşları, onların başına gələn hadisələr, qana qərq olan Kerç ədibin yaddaşına möhkəm həkk olmuşdur.

İ.Şıxlı həyatdan, reallıqlardan bəhrələnib obrazlarını öz düşüncələrində uyğun formaya salaraq daha canlı şəkildə oxucu qarşısına çıxarır. Özü barədə yazırdı: “Yazılarımın hamısının əsasında gerçək hadisələr, mövcud insanlar dayanır... “Mənim rəqibim”, “Qızıl ilan”, “Görüş”, “Namus qaçağı”, Təyyarə gecikir” kimi hekayələr öz həyatımla bağlıdır” [6, s.8]. Tənqidçi Təyyar Səlamoglu isə ədibin hekayələrinin uğurunu məhz onun yazdıqlarının şahidi olmasında görür. O bu barədə qeyd edir: “Hekayələrini mövzusunu iştirakçısı olduğu müharibə həyatından götürdüyü üçün bədii əksətdirmədə dəqiqlik, canlılıq və reallıq əsas məziyyətə çevrilmiş və yazıçının ilk uğurlarını şərtləndirmişdir” [3, s.171].

“Mənim rəqibim” (1975) hekayəsi avtobioqrafik məzmun daşıyaraq ədibin həyatının gənc illərini təsvir edir. Bu əsərdə hər şeydən uzaqlaşan qəhrəmanın ruhundakı yorğunluğu həm onun sözlərindən, həm də onun görünüşündən hiss etmək olur. Müəllimi Əli Sultanlının xatirəsinə həsr olunan hekayədə müəllif xidmətdən yenicə qayıtdığı dövrü təsvir edir. Güzgünün qarşısında dayanan Rəhman aradan keçən illər ərzində hər şeyin necə dəyişdiyini müşahidə edir. Özünün görünüşündə isə bu müharibə daha dərin izlər salmış, onu sanki cavan oğlandan yaşlı bir insana çevirmişdir. O buralardan gedərkən hər şey daha gözəl, hər yer abad idi. İndi isə vəziyyətin tamamilə dəyişdiyi bir vaxtda o yenidən təhsilini davam etdirmək, aspiranturaya daxil olmaq istəyir. Rəqibi ilə təsadüfən qarşılaşan Rəhman onu gördükdən sonra yarışdan imtina etmək qərarına gəlsə də, gənc qız onu yolundan döndərərək mübarizəyə qaytarmağı bacarır. Rəqibi ilə başabaş mübarizə aparan xanım Rəhməna kömək etsə də o bundan heç də razı qalmamış, bundan narahat olmuş, özünə sığışdırmamışdı. Müharibə iştirakçısı olduğu üçün ona edilən güzəştəndən hiddətlənib geri qayıdan qəhrəman Əzizənin yazdığı məktubdan sonra geri qayıdır. Dəyərli müəllimlər əlavə alınan yer hesabına hər iki tələ-

bəni aspiranturaya qəbul edirlər. Əslində isə Rəhman ona verilən üstünlüyü qəbul edib rahatlıqla rəqibinə qalib gələ bilərdi. Lakin bitkin şəxsiyyəti, vicdanı buna icazə verə bilməzdi.

Ədibin dram janrında yazdığı “Odlu çarpazlar” pyesində də müharibə mövzusunə toxunaraq burada mənəvi nüanslara diqqət edir. Mərhəmət, sədəqət kimi duyğular, mənəvi saflıq, rahatlıq ön plana çəkilir.

Müharibədən sonra övladından xəbər tutanlar rahatlaşsalar da qayıtmayan oğulları gözləyən analar gözü yaşlı qalır. Ədibin psixoloji səpkidə, çox təsiredici şəkildə yazdığı “Gorəşənlər”(1988) hekayəsinin qəhrəmanı Məleykə xala da gözü yollarda qalanlardandır. Müəllim oğlunun yolunu gözləyən ana ondan davadan sonra da xəbər tuta bilmir. Təsadüfən evə gələn övladının sevincinə isə yalnız üçcə gün sevinmək ona qismət olur. Ağır şəraitdən, dözülməz işgəncələrdən sağ çıxan cavan oğlan üç gün sonra elə xəstəlikdən həyatını itirir. Oğlunu itirən ananın fəryadı o dövrün yaralı analarının hayqırması idi: “İşıqlaşanda isə arvad gördü ki, oğlunun bədəni soyuyub, yastıqda isə qan ləkələri var. “Səni görüm qan qusasan, ey çərxi- fələk!” – deyər qışqırıb əlini saçına uzatdı. Üzünün dərisi dırnaqlarında gəldi, çəngə saç barmaqlarında...” [5, s.114].

Məleykə xala oğul dərindən havalanan qadınlarımızın, analarımızın ümumiləşmiş obrazıdır. Qanlı-qadalı illərin ağrılarını sinəsində gəzdirən bu qadınların çoxunun gözü yollarda qalır, ya da başlarına hava gəlirdi. Məleykə xala isə əsirlikdən gələn oğlunun qəbirinin üstündə keşiyini çəkərək onu uydurduğu gorəşənlərdən qorumaq istəyir.

Ədibin bu səpkidə yazdığı əsərlərdən olan “Konserv qutuları” hekayəsində isə Mahmud bacarıqlı əsgər kimi döyüş yoldaşlarına kömək edir. Bu zaman isə sadəcə boş konserv qutularından istifadə etməklə düşmən tərəfini aldadan Mahmudun fikirləri sayəsində onların postuna basqın edərək əsgərlərini əsir götürməyə müvəffəq olurlar.

“Köynək” hekayəsini mövzu baxımından nisbətən sosial yönümdə işləyən yazar bu zaman müharibə mövzusunə toxunsa da, ölkədəki qanunsuzluqları, işinin öhdəsindən gələ bilməyən məmurları da tənqid edərək ön plana çıxarır. Belə ki, döyüşlərdə canı, qanı bahasına vuruşan əsgər geri qayıtdıqdan sonra kiçik günahına görə mənəviyyatca özündən də aşağıların qarşısında müqəssir kimi dayanmağa vadar olsa da müharibədəki qəhrəmanlıqlarından danışır, haqlı olaraq özü ilə öyünüb onların qarşısında əyilmir. Oxucu həmin

şəxsi görməsə də, “Süjet inkişaf etdikcə odlar-alovlar içərisindən keçmiş cəsur əsgər köynəyi oxucuya sahibini tanıdacaq konkret vasitəyə çevrilir” [2].

Ümumiyyətlə, müharibəni əks etdirən yazarlar iki qrupa ayrılır: Müharibəni görmədən cəbhə barədə eşitdiklərini yazanlar və müharibə dəhşətlərini görüb, qanlı-qadali yollardan keçərək canlı şahid kimi izlədiyi hadisələri qələmə alanlar. İsmayıl Şıxlı da bu tipli yazıçılardandır. Ədib müharibə barədə bunları qeyd edir: “Müharibə özü də bir həyatdır. Onun da qəribəlikləri, eniş-yoxuşu var. Müharibənin özünün də məişəti var. Burada sevinclə kədər birləşir, qəribə duyğular oyanır. Kobudluqla zəriflik, mərhəmətsizliklə kövrəklik bəzən üz-üzə gəlir” [6. s. 356] İ.Şıxlı müharibənin daxilini, içini əsərlərində təbii növ səbəb kimi bu əsərlərdə çıxış edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Qaraoğlu F. Tarixdə iz buraxanlar Bakı xəbər:-2018 avqust.-s.15
2. Rüstəmzadə A. Nəsrimizdə parlaq sima: İsmayıl Şıxlı – 100 Azərbaycan. – 2019. – 27 iyul. – s.6
3. Salamoğlu T. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: “Nəşriyyat və polioqrafiya şirkəti”, 2012, 314 s.
4. Şıxlı İ. Biblioqrafiya. Bakı: “Milli Kitabxana” Bakı, 2019, 286s.
5. Şıxlı İ. Hekayələr. Bakı: “Altun kitab”, 2014, 207 s.
6. Şıxlı İ. Məni itirməyin. Bakı: “TEAS”, 2018, 411s.

TRACES OF WAR IN THE CREATION OF İSMAYİL SHIKHLI

Khatira Oktay Shikhaliyeva

BSU master

SUMMARY

Key words: I.Shikli, war, front, story, diary, death, battle

There are many studies on war in the world . In Azerbaijani literature, this topic has developed by different people. Writers Ismayil Shikli a lively participant in the war who and saw all their faces addressed this topic. The

autor himself personally participated in the battle and witnessed it with his eyes. In the fight against German fascism, Ismayil Shikli, fought as part of the SSR. During this struggle, he sometimes saw the death of his closet friends with his eyes and sometimes he himself managed to escape from difficult situations. It has always been about literature that has the indelible marks of the war. He worked on the topic in more detail mainly in the story genre. After returning from the front, he recorded his impressions of the events that happened there in the book he published under the name "Frontline Memories". No matter how undersirable the war was for the writer who came out of difficult trials, he succeeded in conveying the well known events to his readers in a more vivid, convincing and artistic way.

СЛЕДЫ ВОЙНЫ В ТВОРЧЕСТВЕ ИСМАИЛ ШИХЛЫ

Хатира Октай кызы Шихалиева

БГУ магистр

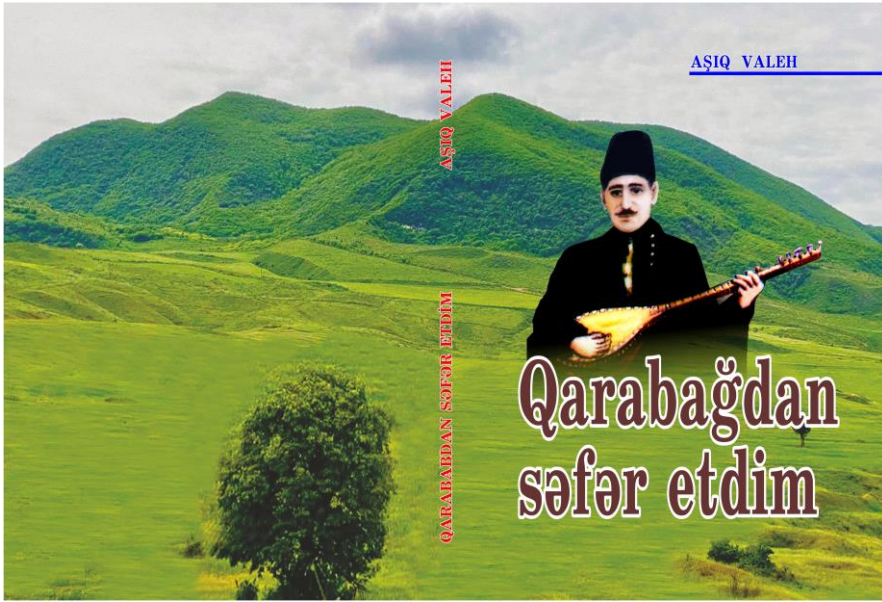
РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: И.Шихлы, Отечественная война, писатель, фронт, рассказ, смерть

В мировой литературе имеется очень много произведений на тему войны. Данная тематика была разработана и азербайджанскими писателями, одним из которых является участник Отечественной войны-Исмаил Шихлы. Чудом выживший автор воочию стал свидетелем всех происходивших там событий: насилия и гибели самых близких друзей. Писатель многих рассказов, вернувшись с фронта, запечатлел свои воспоминания в одноимённой книге под названием «Фронтовые воспоминания». Как бы нежелательна ни была война для Исмаил Шихлы на долю которого выпали тяжелые испытания, ему удалось с живой полнотой донести до сознания читателя реальные события.

YENİ NƏŞRLƏR

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2022-ci ilin “Şuşa ili” elan edilməsi ilə bağlı Sərəncamına uyğun olaraq Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasının nəzdində fəaliyyət göstərən “Dədə Qorqud” Elmi-Tədqiqat Laboratoriyasının müdiri, fil.ü.f.d. Almara Vəzir qızı Nəbiyevanın "Qarabağdan səfər etdim" adlı kitabının çapı tövsiyə edilir. Burada Qarabağın ustad sənətkarı Aşıq Valehin ədəbi irsi öz əksini tapmışdır. Kitab geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

MÜNDƏRİCAT

Səhər Orucova

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCANÇILIQ MƏFKURƏSİ.....5

Almara Nəbiyeva

HEYDƏR ƏLİYEVİN YAŞAYAN İDEYALARI10

Adil Babayev

MİLLİ KİMLİYİMİZİN SİMVOLU.....16

Günəl Əliyeva-Məmmədova

MÜASİR AZƏRBAYCANDA İSLAM DİNİNİN DİRÇƏLMƏSİNDƏ
VƏ DÖVLƏT-DİN MÜNASİBƏTLƏRİNİN QURULMASINDA
HEYDƏR ƏLİYEVİN MÜSTƏSNA ROLU.....27

Zülfiyyə Vəliyeva

ÖYRƏDƏN VƏ ÖYRƏNƏN ZƏKALI İNSAN33

Təranə Şükürlü

HEYDƏR ƏLİYEVİN BÖYÜK DİL SİYASƏTİ42

İlhamə Babanlı

HEYDƏR ƏLİYEV DİSKURSUNDA MƏCAZİ
SABİT BİRLƏŞMƏLƏR.....48

Gülşən Mehdizadə

UŞAQLARA QAYĞI GÖSTƏRMƏK HƏR BİR
VƏTƏNDAŞIN BORCUDUR55

Elmira Məhərrəmovə

HEYDƏR ƏLİYEVİN MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİN
QORUNMASINDA ROLU64

Fərqanə Əliyeva

MƏŞƏL KİMİ YANAN ÜRƏK.....76

Yaşar İbadov

DƏDƏ QORQUD TARİXİ ŞƏXSİYYƏTDİR.....83

Samirə Quliyeva

“KİTABİ-DƏDƏ QORQUD” DASTANINDA VAHİD DÖVLƏTÇİLİK
PRİNSİPLƏRİ.....105

Aynur Məmmədova

«KİTABİ-DƏDƏ QORQUD» MOTİVLİ ÇAĞDAŞ ƏDƏBİ ƏSƏRLƏRDƏ
FRAZEOLÖJİ VAHİDLƏRİN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....113

Rəna Cavadova	
“KİTABİ-DƏDƏ QORQUD” ALMAN DİLİNDƏ.....	119
Fərqanə Əliyeva	
“DƏDƏ QORQUDUN TÜRKLƏRİN ƏDƏBİ İRSİNƏ VERDİYİ ƏRMAĞAN”.....	137
Nəsrin Rəsulzadə	
“BAKİ RÜZGAR”NDA SİYASİ MÜHİT MİLLİ-ETNİK YADDAŞ PROBLEMİ.....	138
Vüsalə Abdullayeva	
AŞIQ ƏLƏSGƏR YARADICILIĞINDA VƏZN POETİKASI.....	143
Nərmin Sultanova	
NƏSİMİNİN QƏZƏLLƏRİNDƏ BƏDİİ NİDA.....	151
Fidan Həsənova	
BƏDİİ ƏDƏBİYYATDA KONFLİKT VƏ XARAKTER.....	156
Afaq Xəlilova	
YAZIÇI ANARIN YARADICILIĞINDA ROMAN JANRI, NƏZƏRİYYƏ VƏ TƏCRÜBƏ.....	162
Afaq Xəlilova	
ANAR YARADICILIĞINDA “OTEL OTAĞI” ƏSƏRİNİN GERÇƏKLİK KONTEKSTİNDƏ QƏHRƏMANIN FACİƏVİ TALEYİ VƏ MƏTNLƏRARASI ƏLAQƏ.....	168
Gülşən Hüseynova	
ƏSSAR TƏBRİZİNİN “MEHR VƏ MÜŞTƏRİ” POEMASINDA DİNİ MOTİVLƏR.....	174
Yaqut Abıyeva	
ƏDƏBİYYATIMIZDA “FACİƏ” ƏSƏRİNİN MÖVQEYİ.....	179
Xatirə Şıxəliyeva	
İSMAYIL ŞIXLININ YARADICILIĞINDA JANR MÜXTƏLİFLİYİ.....	185
Xatirə Şıxəliyeva	
İSMAYIL ŞIXLININ YARADICILIĞINDA MÜHARİBƏNİN İZLƏRİ.....	191
YENİ NƏŞRLƏR.....	197

CONTENT

Seher Orudzheva Khidayat kizi

NATIONAL LEADER HEYDAR ALIYEV.....9

Almara Nabieva

ETERNAL IDEAS OF HEYDAR ALIYEV.....14

Adil Babaev

THE SYMBOL OF OUR NATIONAL IDENTITY.....26

Aliyeva-Mammadova Gunel

IN THE REVIVAL OF ISLAM AND ESTABLISHMENT

OF STATE-RELIGION RELATIONS IN MODERN AZERBAIJAN:

THE UNIQUE ROLE OF HAYDER ALIYEV.....31

Zulfiya Valiyeva

GENIUS PERSONALITY: NATIONAL LEADER HAYDER ALIYEV.....40

Tarana Shukurlu Ibadullazade

GREAT LANGUAGE POLICY OF HAYDAR ALIYEV.....46

Ilhama BABANLI

METAPHORICAL FIXED ASSOCIATIONS IN

HAYDER ALIYEV'S DISCOURSE.....53

Mehtizade Gyulshan Kyamalovna

HAYDAR ALIYEV – 100

TAKING CARE OF CHILDREN IS THE DUTY OF EVERY CITIZEN.....62

Maharramova Elmira

HEYDAR ALIYEV'S ROLE IN PRESERVATION OF

NATIONAL AND MORAL VALUES.....74

Fergana Sadagat kyzy Aliyeva

BURNING HEART LIKE A TORCH.....81

Yashar Saday oglu İbadov

DEDE GORGUD IS A HISTORICAL PERSONALITY.....103

Samira Shukur kizi Guliyeva

THE PRINCIPLES OF UNIFIED STATEHOOD IN THE

«KITABI-DADA GORGUD» EPOS.....111

Aynur Mammadova Sabir kizi	
THE MAIN FEATURES OF PHRASEOLOGICAL UNITS WHICH WERE USED IN KITABI-DEDE QORQUD.....	117
Rana Tofiq kizi Cavadova	
"KITABI -DEDE GORGUD" IN GERMAN LANGUAGE.....	126
Aliyeva Fargana	
"THE CONTRIBUTION OF DEDE-GORGUD TO THE LITERARY HERITAGE OF THE TURKS".....	137
Nazrin Resulzade	
THE POLITICAL SITUATION AND THE PROBLEM OF NATIONAL AND ETHNIC MEMORY IN THE MEMOIRS "BAKU WIND".....	141
Vusala Abdullayeva	
THE POETICS OF WEIGHT IN THE WORK OF ASHIG ALASGAR.....	149
Sultanova Narmin Racab	
AN ARTİSTİC EXCLAMATION İN NASİM'S GHAZALS	155
Fidan Hasanova	
CONFLİCT AND CHARACTER İN LİTERATURE.....	159
Afag Khalilova	
ANAR AND THE NOVEL GENRE: THEORY AND PRACTICE.....	166
Afag Khalilova	
THE TRAGIC FATE OF THE HERO AND THE INTERTEXTUAL CONNECTION IN THE CONTEXT OF THE REALITY OF THE WORK "ROOM IN THE HOTEL" IN THE WORKS OF ANARA.....	172
Gulshan Huseynova	
RELIGIOUS MOTİFS İN ASSAR TABRİZİ'S POEM "MEHR AND MUSHTARI".....	177
Yagut Gabil kizi Abiyeva	
THE POSITION OF "TRAGEDY" IN OUR LITERATURE.....	184
Khatira Shixaliyeva	
VARIETY OF GENRES İN THE WORKS OF İSMAİL SHİKHLİ.....	189
Khatira Oktay kizi Shikhaliyeva	
TRACES OF WAR İN THE CREATION OF İSMAYİL SHİKHLİ.....	195
NEW EDITION.....	197

СОДЕРЖАНИЕ

Сехер Оруджева ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНЫЙ ЛИДЕР ГЕЙДАР АЛИЕВ И ИДЕЯ АЗЕРБАЙДЖАНТСВА.....	9
Алмара Набиева ВЕЧНЫЕ ИДЕИ ГЕЙДАРА АЛИЕВА.....	15
Адиль Бабаев СИМВОЛ НАШЕГО НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ.....	26
Гюнель Алиева-Мамедова ВОЗРОЖДЕНИИ ИСЛАМСКОЙ РЕЛИГИИ И В ФОРМИРОВАНИИ ГОСУДАРСТВЕННО-КОНФЕССИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СОВРЕМЕННОМ АЗЕРБАЙДЖАНЕ.....	32
Зульфия Велиева ГЕНИАЛЬНАЯ ЛИЧНОСТЬ: НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЛИДЕР ГАЙДЕР АЛИЕВ.....	41
Тарана Шюкюрлу ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА ГЕЙДАРА АЛИЕВА.....	47
Ильхама Бабанлы МЕТАФОРИЧЕСКИЕ ФИКСИРОВАННЫЕ АССОЦИАЦИИ В ДИСКУРСЕ ГЕЙДАРА АЛИЕВА.....	54
Гюльшан Мехдизаде ЗАБОТИТЬСЯ О ДЕТАХ –ДОЛГ КАЖДОГО ГРАЖДАНИНА!.....	63
Эльмира Магеррамова РОЛЬ ГЕЙДАРА АЛИЕВА В ЗАЩИТЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ И НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ.....	75
Фергана Алиева ПЛАМЕННОЕ СЕРДЦЕ	82
Яшар Ибадов ДЕДЕ ГОРГУД КАК ИСТОРИЧЕСКАЯ ЛИЧНОСТЬ.....	104
Самира Гулиева ПРИНЦИПЫ ЕДИНОГО ГОСУДАРСТВА В ЭПОСЕ «КИТАБИ- ДЕДЕ ГОРГУД».....	112
Айнур Мамедова Сабир кызы ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ, ИСПОЛЪЗУЕМЫХ В «КИТАБИ-ДЕДЕ ГОРГУД».....	118

Рена Джавадова «КИТАБИ-ДЕДЕ ГОРГУД» НА НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ.....	127
Фергана Алиева «ВКЛАД ДЕДЕ-ГОРГУДА В ЛИТЕРАТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ ТЮРКОВ».....	128
Назрин Ресулзаде ПОЛИТИЧЕСКАЯ ОБСТАНОВКА И ПРОБЛЕМА НАЦИОНАЛЬНО- ЭТНИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ В МЕМУАРАХ «БАКИНСКИЙ ВЕТЕР».....	142
Вюсаля Абдуллаева ПОЭТИКА В ТВОРЧЕСТВЕ АШУГА АЛЕСКЕРА.....	150
Нармин Султанова Раджаб РИТОРИЧЕСКОЕ ВОСКЛИЦАНИЕ В ГАЗЕЛЯХ НАСИМИ.....	155
Фидан Гасанова ТЕМА КОНФЛИКТА И ХАРАКТЕРА В ЛИТЕРАТУРЕ.....	160
Афаг Халилова АНАР И ЖАНР РОМАНА: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА.....	167
Афаг Халилова РЕАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТРАГИЧЕСКОЙ СУДЬБЫ ГЕРОЯ И СВЯЗИ МЕЖДУ ТЕКСТАМИ В ПРОИЗВЕДЕНИИ АНАРА «НОМЕР В ОТЕЛЕ».....	173
Гюльшан Гусейнова РЕЛИГИОЗНЫЕ МОТИВЫ В ПОЭМЕ АССАРА ТЕБРИЗИ «МЕХР И МУШТАРИ».....	178
Ягут Абиева РОЛЬ ПРОИЗВЕДЕНИЯ «ТРАГЕДИЯ» В НАШЕЙ ЛИТЕРАТУРЕ.....	184
Хатира Шыхалиева РАЗНООБРАЗИЕ ЖАНРОВ В ТВОРЧЕСТВЕ ИСМАИЛА ШИХЛЫ.....	190
Хатира Октай кызы Шихалиева СЛЕДЫ ВОЙНЫ В ТВОРЧЕСТВЕ ИСМАИЛ ШИХЛИ.....	196
НОВЫЕ ИЗДАНИЯ	197

“Dədə-Qorqud dünyası” adlı elmi-nəzəri jurnala məqalə qəbulu

Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasının nəzdində fəaliyyət göstərən “Dədə-Qorqud dünyası”adlı elmi-nəzəri jurnalın tərtib olunma qaydaları:

Jurnalın istiqamətləri:

Folklorşünaslıq
Ədəbiyyatşünaslıq
Dil və nəzəri məsələlər
Etnoqrafiya

Məqalənin tərtibinə aşağıdakı tələblər qoyulur:

1. Məqalənin adı yazılmalıdır (qalın şrift 14)
2. Müəllifin adı, atasının adı, soyadı, ölkə, şəhər, elmi dərəcəsi, vəzifəsi, işlədiyi təhsil (elmi -tədqiqat) müəssisəsinin adı, elektron ünvanı-adi hərflərlə, şrift 12
3. Xülasə 3 dildə (200-350 söz), açar sözlər (minimum 7 söz) verilməlidir.
4. Məqalə 6-10 səhifə həcmində, A4 formatda soldan 3 sm., sağdan, aşağıdan və yuxarıdan 2 sm., şrift 14, interval 1.5 , Times New Roman ilə yazılmalıdır.
5. Məqalələr Azərbaycan, türk, rus, ingilis dillərində qəbul olunur.
6. Məqalənin sonunda onun yazıldığı dildən başqa iki dildə xülasə (xülasə 10 cümlədən az olmamalıdır) verilməlidir.

Əlavə məlumat üçün:

E-mail: dedeqorqud.dunyasi@gmail.com

Əlaqə telefonu: +994702251869; +994125390929

Korrektor və dizayn: A.Y.Əzimova, F.S.Əliyeva, F.M. Ağayeva.

Redaksiyanın ünvanı:

AZ-1148, Z.Xəlilov küçəsi 23, I sayılı korpus, II mərtəbə, otaq
215 **Telefon:** (012) 539-09-29, (070) 225-18-69;
e-mail: dedeqorqud.dünyasi@gmail.com

Çapa imzalanıb: 10.05.2023
Format: 70x100 ¹⁶/₁. Ofset kağızı.
Həcmi: 12,5 ç.v. Tiraj 100 nüsxə.

Kitab "Adiloğlu" MMC-nin mətbəəsində çap olunmuşdur.
Ünvan: Bakı şəh., Tbilisi pr., 3007-ci məhələ, 44C
Tel: (+994) 050 593 27 77, 055 339 75 77
E-mail: adiloglu2000@gmail.com

